

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

SOU 1996:177

SOU 1996:177

Statens offentliga utredningar
1996:177
Socialdepartementet

Egenmakt

– att återerövra vardagen

Delbetänkande av Storstadskommittén
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningskontor
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

Till statsrådet och chefen för Socialdepartementet

Regeringen beslutade den 16 mars 1995 att ge utredningen (S 1994:03) Levnadsvillkor i storstadsområden nya direktiv (S 1995:35). Med stöd av detta förordnades den 23 mars 1995 Karl-Petter Thorwaldsson som ordförande. Karl-Petter Thorwaldsson entledigades den 1 februari 1996. Till ny ordförande utsågs kommunalrådet Kerstin Alnebratt den 1 februari 1996. Den 23 mars 1995 förordnades som ledamöter i kommittén kommunalråden Christine Axelsson (s), Vivi-Ann Nilsson (s), bitr. borgarrådet Dag Larsson (s), f.d. kommunalrådet Joakim Ollén (m) och f.d. riksdagsledamoten Rune Thorén (c) samt riksdagsledamoten Karin Pilsäter (fp).

Kommittén antog namnet Storstadskommittén. Direktiven till utredningen (dir. 1995:35) (dir. 1995:108) har i sin helhet bifogats betänkandet (bil. 1).

Som sakkunniga förordnades den 10 april 1995 regiondirektören Sven-Olov Andersson, Arbetsmarknadsstyrelsen, överdirektören Ann-Mari Begler, Socialstyrelsen, projektledaren Tommy Birgersson, Boverket, byrådirektören Ylva Eklund, Riksförsäkringsverket, departementssekreteraren Barbara Martin Korpi, Socialdepartementet, departementsrådet Mats Wadman, Arbetsmarknadsdepartementet samt generaldirektören Kerstin Wigzell, Ungdomsstyrelsen. Kerstin Wigzell entledigades den 1 februari 1996. Till ny sakkunnig tillförordnades departementssekreteraren Gunilla Malmberg, Socialdepartementet, från och med 3 mars 1996.

Därtill förordnades den 15 juni 1995 som experter kanslirådet Eva-Stina Hultinger, Utbildningsdepartementet, kanslirådet Kent Ivarsson, Civildepartementet, sekreteraren Birgitta Ornbrant, Arbetsmarknadsdepartementet, departementssekreteraren Tommi Riihonen, Arbetsmarknadsdepartementet, avdelningsdirektören Maria Roselius, Socialstyrelsen samt den 10 augusti 1995 sekreteraren Ulla Åhs, Bostadspolitiska kommittén, Näringsdepartementet. Eva-Stina Hultinger entledigades den 10 maj 1996. Till ny expert förordnades departementssekreterare Catharina Wettergren, Utbildningsdepartementet, den 10 maj 1996.

Storstadskommittén får härmed överlämna sitt andra delbetänkande;

EGENMAKT – att återerövra vardagen

Kommitténs arbete fortsätter enligt direktiven.

Stockholm i december 1996

Kerstin Alnebratt

Christine Axelsson

Dag Larsson

Vivi-Ann Nilsson

Joakim Ollén

Karin Pilsäter

Rune Thorén

/Mikael Romero

Innehåll

Sammanfattning	9
<i>Kapitel 1 Medborgarroll i storstad. Ett samtal om (van)makt</i>	13
1.1 Inledning	13
1.2 Fokusgrupp Stockholm	16
1.3 Fokusgrupp Göteborg	24
1.4 Fokusgrupp Malmö	37
1.5 Politiska resurser och aktiviteter i de tre storstadsregionerna	45
1.6 Valdeltagandet	46
<i>Kapitel 2 Tankar som styrt</i>	49
2.1 Inledning	49
2.2 Utopisterna tänkte	51
2.3 Rationalisterna tänkte	52
2.4 Folkhemsinredarna tänkte	52
2.5 Kritikerna tänkte	53
2.6 De självkritiska tänkte	53
<i>Kapitel 3 Politik som styrt</i>	55
3.1 Inledning	55
3.2 Närvaron eller frånvaron av ett egenmaktsperspektiv ..	55
3.3 Sammanfattning och slutsatser	61
<i>Kapitel 4 Egenmakt ur ett idéhistoriskt perspektiv</i>	65
4.1 Inledning	65
4.2 Representativitet och medborgerligt direkt deltagande ..	65
4.3 Olika demokratidefinitioner	66
4.4 Den antika direkta demokratin	66
4.5 Representativ demokrati i nationalstater	67
4.6 Två förhållningssätt	68
4.7 Individualismens perspektiv	69
4.8 Jakobinska traditionen	69
4.9 Risker för elitstyre	69

4.10	Modern demokratidiskussion – revisionistiska demokratiskolan	70
4.11	Pluralistisk eller monolitisk demokratiuppfattning	70
4.12	Tunn, snabb eller stark demokrati	71
4.13	Deltagardemokrater	72
4.14	Värderingsförskjutningar	72
4.15	Individualism och sekularisering	72
4.16	Det sociala kapitalet	73
4.17	De svenska kommunernas ställning	74
4.18	Centralisering och institutionalisering	75
4.19	Decentraliseringens decennier	76
4.20	Det civila samhället	77
4.21	Medborgaren, politiken och staten	77
4.22	Sammanfattning och slutsatser	78
 <i>Kapitel 5 Resonemang kring egenmakt</i>		81
5.1	Den representativa demokratins kris	81
5.2	Människosyn	86
5.3	Vanmakt	89
5.4	Lanseringen av begreppet egenmakt	91
5.5	Resonemang kring egenmakt	92
 <i>Kapitel 6 Egenmakt och folkhälsa</i>		99
6.1	Inledning	99
6.2	Hälsa – folkhälsa	99
6.3	Sambandet mellan egenmakt och folkhälsa	100
 <i>Kapitel 7 Egenmakt i boendet</i>		105
7.1	Samhällets syn på boendet	105
7.2	Miljonprogrammet	106
7.3	Traditionella åtgärder för att lösa miljonprogrammets problem	109
7.4	Självförvaltning kan bryta negativ utveckling	110
7.5	Hyresrätten utvecklas ständigt	112
7.6	En berättelse om bostadsområdet Holma	112
7.7	Exemplet Holma	115
7.8	Utgångspunkter för uppskattning av ekonomiska effekter av självförvaltningen i Holma	117
7.9	Sammanfattning av ekonomiska effekter	118
7.10	Förslag om lag om självförvaltning	119

<i>Kapitel 8 Möjligheter till egenmakt</i>	123
8.1 Inledning	123
8.2 Brukare med egenmakt	125
8.2.1 Barnomsorg	126
8.2.2 Former för kommunal och enskild barnomsorg .	127
8.2.3 Rätt till brukarinflytande	129
Självförvaltningsorgan	130
8.2.4 Skola	132
8.2.5 Fritid	135
8.3 Medborgare med egenmakt	137
8.3.1 Förslag om medborgarberedning	139
8.3.2 Förslag om motivrätt av beslutsnivå	140
8.3.3 Förslag om folkomröstningar på stadsdels/kommundelsnivå	141
8.3.4 Förslag om medborgerlig motionsrätt till stadsdels- och kommunalstyrelser	142
<i>Reservationer och särskilda yttranden</i>	
Reservation av ledamoten Karin Pilsäter (fp)	145
Reservation av ledamöterna Karin Pilsäter (fp), Rune Thorén (c), Joakim Ollén (m)	155
Reservation av ledamoten Dag Larsson (s)	156
Reservation av ledamoten Rune Thorén (c)	157
Särskilt yttrande av sakkunnige Tommy Birgersson	159
Särskilt yttrande av ledamoten Joakim Ollén (m)	164
Särskilt yttrande av ledamoten Karin Pilsäter (fp)	165
Särskilt yttrande av ledamöterna Dag Larsson (s) och Vivi-Ann Nilsson (s)	167
<i>Bilaga 1 Kommittédirektiv</i>	
Levnadsvillkor i storstadsområden	169
<i>Bilaga 2 Politiska resurser i de tre storstadsregionerna</i>	189
<i>Bilaga 3 Inventering av ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i bostadsområdet Holma i Malmö</i>	219

Sammanfattning

I vårt första delbetänkande (SOU 1995:142) varnade vi för den växande vanmakten i storstädernas utsatta bostadsområden. Vi skrev: *"När medborgarnas förväntningar på inflytande inte motsvarar det faktiska handlingsutrymmet uppstår vanmakt. Kommittén anser att ökad vanmakt lämpligast ska mötas med vad vi kallar egenmakt"*. Vi definierade begreppet enligt följande: *"Egenmakt är den makt som medborgaren utövar över sin vardag"*. Uppdraget för detta delbetänkande formulerade vi på följande sätt: *"Kommittén återkommer i ett särskilt delbetänkande under år 1996 där vi ska utveckla diskussionen kring egenmakt och lämna förslag på hur medborgarnas egenmakt kan vidgas och fördjupas"*.

Vårt fokus i detta delbetänkande om egenmakt har således varit den enskilde medborgarens maktmöjligheter i förhållande till sina vardagssituationer. Vi vill anslå en ny ansats och ett nytt förhållningsätt till den vanmakt och det utanförskap som många medborgare upplever idag. Vi anser att det är dags för ett förändrat synsätt. Istället för att *"lägga livet till rätta"*, borde den framtida politiska uppgiften vara att *"rätta till det som ligger i vägen för livet"*. Att betrakta medborgaren som subjekt istället för objekt.

Erfarenheterna från de försök som tidigare gjorts för att bryta segregationen i storstäderna har i stor utsträckning präglats av att konstruera lösningar och modeller åt de berörda. Det är enligt vårt sätt att se det ingen framkomlig väg. Politiken blir kraftlös utan uppslutning och aktiv medverkan från de som är målet för politiken.

Vi finner det inte meningsfullt att närmare definiera begreppet egenmakt. Det är istället genom exempel och en strävan att öka medborgarnas makt över sin vardag som begreppet äger sin giltighet. Det är verkligheten som formar definitionen.

I kapitel ett "Medborgarroll i storstad" har vi lyssnat till medborgare i storstäderna och deras förhållande till och uppfattning om makt och vanmakt. Vi har provat en ovanlig metod. I formen av så kallade fokusgrupper samlade vi drygt ett trettiotal medborgare från Stockholm, Göteborg och Malmö till samtal om makt, vanmakt, synen på politiker och uppfattningen om vår demokrati. Det blev intres-

santa samtal som utvecklade frågeställningarna om medborgarens förhållande till makt. Samtalen beskriver en stor förtroendekris mellan väljare och valda. De återger en känsla av att politikerna är en elit som skor sig, som man inte känner eller har kontakt med. Men där fanns också en vilja till bättre kontakt och ökad kunskap om varandras verkligheter. En annan viktig slutsats av samtalen är att många inte känner att de har kunnande och vana att se sig själva som aktiva i demokratiska processer. Men viljan finns där. Boendet pekades ut som det område i vilket man vill påbörja ett eget ansvarstagande.

I det efterföljande avsnittet har vi gjort en mer traditionell kvantifiering av medborgarnas politiska resurser och aktiviteter. SCB:s stora undersökning på området har bearbetats på storstadsregionerna. Den visar bland annat att i synnerhet låginkomsttagare i miljonprogramsområdena är missnöjda med hur kommunpolitikerna sköter sitt arbete. Storstadsborna är också mindre aktiva via de formella politiska kanalerna.

Vi avslutar det första kapitlet med en kort beskrivning av valdeltagandet. Skillnaderna i valdeltagandet inom storstaden är stort. Mellan ett utpräglat höginkomstområde och ett låginkomstområde kan det skilja drygt 40 procent i valdeltagande.

I kapitel två "Tankar som styrt" gör vi en tillbakablick och en analys av vilka tankar som legat till grund för hur det svenska samhället organiserats.

I kapitel tre "Politik som styrt" gör vi en historisk tillbakablick med avsikten att kartlägga frånvaron eller närvaron av egenmakt i den svenska politiska debatten och besluten. Vi kan konstatera att egenmaktsperspektivet i stort varit frånvarande i svensk modern politisk historia.

I kapitel fyra "Egenmakt ur ett idéhistoriskt perspektiv" gör vi en exposé över den demokratiska spänning mellan representativitet och medborgerligt direkt deltagande som diskussionen om egenmakt medverkat till.

I kapitel fem "Resonemang kring egenmakt" ger vi en bakgrund till och motiverar varför den demokratiska mobilisering som egenmakt är ett uttryck för är så nödvändig.

I kapitel sex "Egenmakt och folkhälsa" gör vi en kortfattad genomgång av studier kring denna relation. Om betydelsen av att människor får verktyg för att behärska sin omgivning för att undvika vanmakt och ohälsa.

I kapitel sju "Egenmakt i boendet" fokuserar vi oss på bostadsområdet Holma, Malmö. Vi vet att självförvaltningen som pågått sedan några år tillbaka haft en positiv utveckling för människorna som bor där och för hela bostadsområdet. Vi har också gjort ett försök att mäta ekonomiska förändringar för framförallt de offentliga aktörerna som verkar i området. Resultatet är glädjande. **Vi föreslår** en lag om självförvaltning i boendet. Det är av helt avgörande betydelse för utvecklingen i miljonprogramsområdena i första hand, att människor tillåts engagera sig i sitt boende för att påverka sin boendemiljö och sina boendekostnader. Exemplet Holma måste få fortsätta och få spridning.

I kapitel åtta "Möjligheter till egenmakt" för vi fram våra övriga förslag. **Vi föreslår** en förstärkning av lagen om självförvaltningsorgan. Om minst 50 procent av brukarna vid en anläggning eller institution så kräver, måste nämnd inom de regler som gäller i övrigt, överlämna ansvaret för driften. **Vi föreslår** en initiativrätt för medborgarna att kräva folkomröstningar på stadsdels/kommundelnivå. **Vi föreslår** en möjlighet för kommunfullmäktige och stadsdelsnämnder att tillsätta medborgarberedningar. I dessa skall intresserade medborgare ges möjlighet att medverka i den demokratiska processen på beredningsstadiet. **Vi föreslår** ett införande av en motivrätt. Det är en rätt för berörda medborgare att få valet av beslutnivå motiverat. Bevisbördan ligger på politik/förvaltning. **Vi föreslår** en medborgerlig motionsrätt på stadsdels/kommundelnivå för att öka den enskilde individens möjlighet att påverka den politiska dagordningen. **Vi föreslår** att dessa förslag prövas i storstäderna med början årsskiftet 1997/98 för att pågå över mandatperioden och utvärderas år 2003.

Kapitel 1

Medborgarroll i storstad. Ett samtal om (van)makt

1.1 Inledning

”Min personliga förmåga att kunna påverka ett beslut ska gå igenom någon, som ska gå genom någon annan och helst ska det gå genom någon sådan där som springer i korridorerna i Bryssel. Det är inte alls konstigt att man istället sluter sig i sin privata sfär och börjar med en idrott eller umgås med kompisarna istället”.

”Det är bara ett jävla käbbel. Det jag skulle vilja göra är att låsa in alla riksdagsmän i riksdagshuset, under pistolhot. En catering firma som kommer in med käk och så får de några våningsslafar att sova i. Nu sitter ni ta mig fan här tills ni har löst den här skiten. Punkt slut. Ingen press, ingenting. När de kommer ut är det inget tjafs. Vi gjorde det och det och det. Alla har enats. Så här skall det köras. Nu har vi en målinriktning sex år framåt, nu gasar vi. Så skulle de kunna lösa det här. Men inte med det här käbblet”.

”Tänk er till exempel här i Stockholm bara när de pratar om att höja hyror och allt. Vi har ju nått taket snart. Tänk om alla skulle gå ut på sina balkonger och slå med några kastrullock eller kastruller. Vilket himla liv det skulle bli i hela Stockholm. Det skulle höras i alla fall”.

Ovan återges några av de uppfattningar som Storstadskommittén fick ta del av när vi i formen av så kallade fokusgrupper lyssnade till några medborgares uppfattning om makt, vanmakt, synen på politiker och demokratin. Det känns rätt och riktigt att inleda ett delbetänkande om egenmakt med de boende i miljonprogramsområdena och deras egna beskrivningar.

I Storstadskommitténs första delbetänkande ”Att röja hinder” (SOU 1995:142) uttrycker vi farhågor över den växande vanmakten bland medborgarna i storstädernas miljonprogramsområden. En faktor som vi lyfte fram som ett uttryck för medborgarnas ökande vanmakt, var det sjunkande valdeltagandet i storstäderna. Även om detta kan bero på en mängd olika faktorer anser vi att det sjunkande valdeltagandet kan härledas till en ökad resignation bland medborgarna, i deras uppfattning att kunna påverka sin och andras vardag.

Vi ville se vad som fanns bakom statistiken och siffrorna. Målsättningen var att försöka tränga djupare in i frågeställningar om makt och vanmakt. De kvantitativa maktundersökningar som gjorts och görs saknar det djup som vi eftersträvar. Vanmakt ser olika ut. Människors individuella upplevelse av vanmakt är heller inte något som lätt låter sig kvantifieras. Därför tog vi initiativ till så kallade fokusgrupper i Stockholm, Göteborg och Malmö. Så vitt vi vet är det första gången som denna metod används av en statlig offentlig utredning. Kommittén gav SIFO uppdraget att samla medborgare för ett samtal om makt och vanmakt. Vi koncentrerade oss på de "typiska" miljonprogramsområdena. I Stockholm inbjöds människor från Vårby Gård och Fittja, i Göteborg från Gårdsten och Biskopsgården och i Malmö från Rosengård och Möllevången. En målsättning var också att försöka finna ett så representativt urval av de boende som möjligt.

Samtalen fördes av arbetslösa, invandrare, i stort lika många kvinnor som män och yrkesverksamma inom framförallt den offentliga sektorn.

Trots att de bodde i samma område hade de aldrig träffat varandra tidigare. De visste heller inte på förhand vem som beställt undersökningen. Samtalen leddes av en person med stor vana av arbete med denna metod. Tanken från vår sida var givetvis att införskaffa kunskap och få en ögonblicksbild av hur dessa människor upplever livet i miljonprogramsområdena och låta denna kunskap ligga till grund för Storstadskommitténs fortsatta arbete med delbetänkandet om egenmakt.

Tio till tolv personer per fokusgrupp och stad, inbjöds således att resonera kring följande frågeställningar. Även om frågeguiden inte följdes slaviskt, utgjorde den ramen för samtalet. Varje möte inleddes med en presentation av deltagarna. Därefter följde ett samtal med i huvudsak följande frågeställningar:

- **Hur tycker Ni att Sverige har utvecklats och förändrats under de sista tio åren?**
- **Hur har stadsdelen där Ni själva bor utvecklats och förändrats?**
- **På vilket sätt tycker Du att Du som medborgare kan utöva Ditt inflytande?**
  - Exempelvis i boendet, inom skola och barnomsorg.
- **Upplever man att det är generellt svårt att utöva inflytande?**
- **Skulle Du vilja ha mer att säga till om som medborgare?**
  - Över vad. Beskriv vilka områden.

- Är Ni själva aktiva i något sammanhang/politiskt parti, förening, grannsamverkan?
- Har Ni någon kontakt med politiker?
  - Vad vill Ni ha för slags kontakt?
  - Har vi ett demokratiskt system i Sverige?
  - Röstar Ni?
  - Tror Ni att Ni själva skulle få mer inflytande om Ni engagerade Er politiskt?
  - Föreställ Er att Ni som en grupp medborgare fått i uppdrag av Er kommun att föreslå åtgärder som gör att Ni själva får mer makt över Ert bostadsområde. Om Ni helt fritt fick bestämma hur skulle det då se ut, vad ser Ni framför Er då?

Det blev intressanta samtal om makt, vanmakt, om politik, politiker och synen på demokrati. Avståndet mellan väljare och valda synes av samtalen att döma vara hisnande. Politikerförakt är ett starkt och ofta missbrukat begrepp. Men klart är att var och en som tar del av dessa samtal finner en enorm förtroendekris. Storstadskommittén ser ett värde i att återge huvuddelen av samtalen. Det är några röster från människor av kött och blod. Det vore förmätet att analysera eller kommentera samtalen löpande. Det skulle försvaga berättelserna och i viss mån styra läsaren. Visst finns där ett demokratiskt utanförskap som förskräcker. Det går dock att spåra en vilja att ta ett större ansvar för egen del. En viktig lärdom som bekräftades i dessa samtal och som legat till grund för kommitténs synsätt, är att det finns resurser i de utsatta bostadsområdena. Många skulle säkert bli överraskade över hur starka de är. Det är människor vars resurser måste tas tillvara om den negativa utvecklingen i miljonprogramsområden ska brytas.

De citat som följande kapitel om fokusgrupperna bygger på är något textmässigt och språkligt bearbetade där det varit nödvändigt. Vi har medvetet valt att vara återhållsamma på den punkten. Sakligt och innehållsmässigt har givetvis inga förändringar gjorts. De personer som deltog i fokusgrupperna är garanterade anonymitet. Det innebär att deras namn också skyddas i utskriften av samtalen.¹

¹ Bandutskriften från fokusgrupper genomförda av SIFO i Stockholm, Göteborg och Malmö den 6, 11 och 12 juni 1996. Samtalsledare var Ronnie Fridenäs, SIFO.

1.2 Fokusgrupp Stockholm

– **Jag tänkte att vi skulle börja prata lite grann om hur ni ser på Sverige. Vårt land och vad som har hänt med Sverige. Hur det har utvecklats och förändrats under de senaste fem, tio åren?**

– Jag som har hållit på med barn mycket, har ju märkt att våldet avancerat.

– **Det är det första?**

– Ja, det tycker jag är det första. Det är obehagligt, att det har blivit ett så hårt samhället.

– **Ja, någon annan som tänker på något annat eller samma?**

– Jo, jag som har varit mycket utomlands och kommer hem, då märker man skillnaden när man har varit borta i tre år. Att man kanske inte kan gå ut sent på kvällarna och att man inte kan komma hem sent på nätterna. Man är rädd att man blir ofredad.

– Jag har inte åkt kommunalt på tio år. Var på en tunnelbana förra nyårsafton. Vart mörkrädd när jag gick ner där.

– Felet är att vuxna inte säger någonting till små barn.

– De vågar inte.

– De vill att man skall se dem. En åttaåring kan försena ett tåg tio minuter, från Mörby centrum till T-centralen. Tio minuter försenat. Minst två hundra vuxna åker till jobbet. Ingen säger någonting.

– Man hör ju att man blir antastad om man säger något. Jag har själv råkat ut för det. Säger man något så blir man kallad allt möjligt, och det är inte roligt att få det i ansiktet. Då drar man sig hellre undan. Man vet inte om de har vapen på sig. En kniv kommer ju fram så himla lätt i dag.

– **Finns det andra saker än barn och uppfostran som ni tänker på kring det här med förändringar?**

– Där kommer vi tillbaka till sossepolitiken. Alla skall ha. Jag är andra generationens invandrare, mina föräldrar flyttade hit från Italien och Tyskland. De kom till mig i tredje klass och sa att du skall ha hemspråk. Jag började gråta. Jag är inte en jäkla svartskalle, tänkte jag. Jag är svensk som ni. Då gick jag hem till morsan och farsan och sa att nu får ni fan ringa upp rektorn och säga åt honom. Tyska och italienska lärde jag mig hemma, om jag ville lära mig sådant. Jag skall lära mig svenska i skolan. De ringde upp och sa: ”att är det någonting han skall ha, så skall han ha extra undervisning i svenska”.

– **Hur tycker ni själva stadsdelen eller området har utvecklats?**

– Jag flyttade ju till mina föräldrar i Fittja, när jag var tre år tror jag. Så jag har bott där. Hela området var inte ens färdigbyggt när jag flyttade dit. Sen bodde jag där tills jag flyttade upp till Alby för sex

år sedan. Jag har ju sett hela skillnaden och hela förfallet som har skett under alla de här åren. När jag började skolan var vi två stycken invandrare, tre om man räknar med en kille som var finsk. Men de räknas väl nästan till svenskar. Det var en som hade språksvårigheter. Det var en turkisk tjej. Det var ju liksom inga problem. I hela skolan hade vi kanske tio stycken. Vi var kanske tio stycken och det var fan om man skall säga det, mer ordning överallt. Idag är förhållandet totalt omvänt. Det är ingen annans fel, än politikernas fel. För att vi får bosätta oss var vi vill. Men när man ser att det är en sådan total massflytt på människor som det varit under slutet av åttiotalet till just Fittja, så kan man inte göra som man gör. Bengt Westerberg höll på att tjafsa om det i tre kvart och sa: "Jag kan gärna bo där ute". Jag sa åt brorsan att vi pyntar en lägenhet åt honom här på Krögervägen, så kan han åka taxi fram och tillbaka. Han skulle ta mig fan inte sätta sin fot där en natt. Det kan jag garantera. Då skulle han inte ens behöva betala hyra, utan det skulle två goda skattebetalare göra. Men de förstår liksom inte problemet. Man kan lätt tolka att jag är rasist, men jag måste nog säga att jag nästan har blivit invandrarfientlig, för att jag ser hur allting blir fel. Det är inte invandrarnas fel, utan det är politikernas fel som låter dem placera sig hur de vill. Så kan man inte göra. Man måste fördela i samhället, det gäller allting. Det gäller pengar det gäller sjukvård, vad som helst. Du måste ha balans i samhället för att det skall fungera. Förlåt om jag pladdrar på här. Vi har anställt en grekisk kille. Han har jobbat hos oss i ett år nu och han är nitton år. Han talar bara svenska när han är på jobbet. När han är hemma talar han grekiska. När han är med sina kompisar talar han grekiska. Han har pengarna på grekisk bank. Han tittar på grekisk TV. Grekiska, grekiska, grekiska. Jag sa: "och hur fan tror du att du skall få något arbete. Du får aldrig arbete någon annanstans än möjligtvis i Fittja".

– Om ni tänker er själva som medborgare i det här samhället. På vilket sätt tycker ni att ni kan utöva ert inflytande? Har ni påverkan på det som händer och sker runt omkring er?

– Det går inte, säger en vanlig medelsvensson, som vanlig människa. Det går inte att påverka.

– Man får väl försöka göra det i sitt eget hus först. Jag har varit runt och ringt på alla mina grannar och skällt ut deras jävla ungar som håller på att skräpa ner. De slänger skräp överallt och kluddar. Ser jag de göra det, så får de en smäll.

– Du säger att du kan påverka ditt trapphus. Där har du något slags inflytande.

– Ja, jag försöker i alla fall. För jag blir bara förbannad när jag ser

skit ligga överallt. Det finns ett soprum, liksom.

– **Skolan då? Har man något inflytande över skolan?**

– Jag har min syster i skolan och jag är uppe och skäller på dem en gång i månaden. Jag glömmer aldrig när jag var och skällde ut lärarna när hon gick i sexan eller sjuan. Jag blir så förbannad. Hon märkte att hon inte kunde tala ren svenska. Jag gick upp till hennes svensklärare och sa att ”när du hör att hon säger fel då skall du rätta henne, det är ditt jobb. Annars kan du ju lika väl börja steka hamburgare på McDonalds. Är du svensklärare, skall du rätta till det så att det blöder i öronen på henne. Man säger ”Den där” och ”Det där”.

– **Vad säger ni? Har ni något inflytande där ni bor?**

– I Alby har vi haft nattvandring en del. Det var ett tag sen jag var med nu. Men några gånger har jag varit med och gått på nätter och kvällar.

– **Vad känner du då att du kan vara med och påverka för någonting?**

– Ja, förhindra våld. Det tycker jag är jättevettigt.

– **Uppskattar ungdomarna det då?**

– Ja, det är många som kommer fram och pratar och tycker att det är bra.

– I andra länder så demonstrerar man ganska häftigt och får igenom saker och ting. I Sverige hör man aldrig talas om det.

– Tänk er till exempel här i Stockholm bara när de pratar om att höja hyror och allt. Vi har ju nått taket snart. Tänk om alla skulle gå ut på sina balkonger och slå med några kastrullock eller kastruller. Vilket himla liv det skulle bli i hela Stockholm. Det skulle väl höras i alla fall. En protest, det här går inte.

– **Känns det svårt att utöva något slags inflytande i det här samhället?**

– Man får ju inte säga någonting, blir ju tystad på en gång.

– **Hur då menar du?**

– Så fort det sitter någon som har en vettig kommentar i något pratprogram på TV, då är det på en gång, ”du är ju rasist” eller ”du har ju fel på dig”.

– Det är ju liksom inte fel. Det är ju bara att alla vill hålla locket på. Så det blir bara värre och värre allting.

– **Vad säger ni andra om det här om inflytande? Är det svårt?**

– Ja.

– **Varför är det, det?**

– Man har väl kanske inte det rätta engagemanget.

– **Är det så?**

– Jag tror många inte har det. Det går bra att sitta och prata, men

att göra någonting, det är längre steg dit.

– **Är det mycket det att man lägger locket på, när någon höjer rösten?**

– Då är man obekvämt.

– När vi satt i grupper när vi skulle bygga om Botkyrka, Hallunda och Norsborg fick vi gårdsgrupper. Vi ville ju påverka någonting där, men då var Botkyrkabyggen ganska tvära med ”nej, det går inte”. Hyresgästföreningen hade också sina principer. Vi hade ganska vetliga förslag. Men det gick bara inte. För då bromsade Botkyrkabyggen och Hyresgästföreningen. Boendeinflytande som vi skulle ha, som det heter så vackert. Okej, vissa grejer var kanske för avancerade för att få, men ändå kände man att man inte alls fick den talan man ville ha. Det gick inte, det vi ville ha. Ändå var det inte så orimliga krav man ställde. De satte sig bara på tvären och sa bara ”nej, det går inte”.

– Det är lite skendemokrati i det här landet, tycker jag. Nu har de byggt om Tumba centrum. Vilka skall betala för det? Jo, det är vi som bor i Botkyrka. Vem ville bygga om Tumba centrum? Jo det är ett par jönsar som sitter uppe i kommunledningen som vill ha en fjäder i hatten: ”Titta vad jag har gjort”. Vad gjorde han när han satt i kommunledningen. Han byggde upp den där skiten. Sen gick det back några gånger och konkurs fyra, fem gånger. Vem var det som fick betala? Jo, det var alla andra stackare. Vad fan, man skulle gå man ur huse och rösta för prylar. Ska vi bygga om centrumet, omröstning den och den dagen på Tumba torg, klart slut. Så röstar man om det. Fan, folket skall säga till. Det finns inget sådant, utan det är bara ”vi kör över dem”.

– De byggde Globen. Kånkat tre eller fyra gånger. Nu skall vi ha OS i Sverige. Fan, det finns inga pengar.

– **Men är det så att man vill ha närmare demokrati där man bor. Där man verkar. Är det så du menar?**

– Ja.

– Jag tror att lösningen är att folk skall gå ut och säga till. Nu fan får det vara nog. Vadå, sitta hemma med ett par pilsner och snacka skit och klaga. Alla är bäst på fotboll med några pilsner framför Tips-extra. Så är det ju. Gå ut och lira, det är det ingen som fixar.

– Det skall börja hemma i hemkommunen. Sen kan det spridas. Bara man får igång en sådan där rörelse.

– **Är ni själva aktiva på något sätt i föreningar, politiskt parti eller någon klubb?**

– Nej.

– **Har ni någon reell makt, tycker ni?**

- Nej.
- **Ingenting?**
- Vart tredje år, nej vart fjärde år. Rösta.
- Det är bara ett jävla käbbel. Det jag skulle vilja göra är att låsa in alla riksdagsmän i riksdagshuset, under pistolhot. En catering firma som kommer in med käk, och så får de några våningsslafar att sova i. Nu sitter ni ta mig fan här tills ni har löst den här skiten. Punkt slut. Ingen press in, ingenting. Sen när de kommer ut, är det inget tjafs. Vi gjorde det och det och det. Alla har enats. Så här skall det köras. Nu har vi en målinriktning sex år framåt, nu gasar vi. Så skulle de kunna lösa det här. Men inte med det här käbblet bara.
- **Vill ni ha något inflytande eller spelar det ingen roll? Vill ni ha någon makt?**
- Ja. Makt under ansvar.
- **Makt och ansvar. Vad skulle du vilja ha makt och ansvar för?**
- Det här är någonting som måste gå långsamt fram. För det är ingen som är van vid det.
- **Men om du tänker på dig själv. Vad skulle de vilja ha makt och ansvar över?**
- Det vet jag inte.
- **Vad skulle du vilja ta tag i för bitar om du fick välja då? Var skulle de engagera dig om du kunde och kände att du hade möjligheter? Vad är det som ligger dig närmast?**
- Där jag bor.
- **Där du bor. Ditt bostadsområde?**
- Ja, det är där man är närmast.
- **Hur skulle du vilja utöva ditt inflytande där, din makt där? Vad är det du skulle vilja göra?**
- Förändra det. Snygga upp det. Göra det mer attraktivt så folk vill bo där, inte bara flytta därifrån. Minska genomströmningen av människor.
- Som det är nu känner man att det är ett hotell bara. De bor här ett par månader, sen är de borta igen.
- **Om du fick den här möjligheten. Känner du att du är beredd att ta ett ansvar för det här?**
- Nej, men Hyresgästföreningen i all ära. De är ju väldigt aktiva och så, men jag menar i ett något vidare begrepp, i området, så att alla känner delaktighet. Man månar om planteringen och de träd som finns. Jag har ju upplevt att kommunerna och samhället har satsat miljoner på arkitekter som ritat anläggningar och gjort fint och planterat. Det skövlas på olika sätt och träd som har kanske vuxit i tio år bryts av och man kör med bilar upp i planteringarna. Jag menar det

är ju människorna som bor där, att det skall aktas och så. Att det skall vårdas. Att det skall vara vårt.

– Du pratar lite om den yttre miljön. Men vi måste ju först och främst ta hand om våra människor som bor där. Vi får inte bara gå hem och stänga vår dörr och tro att det är bra. Utan man umgås och blir en grupp, så man känner hela sitt trapphus. Som om man vore loftkompisar i Vårbygård, där är det faktiskt trettiofem familjer i ett hus.

– Ja, när människor börjar känna varandra, då börjar de också akta sin yttre miljö, för då börjar man känna ansvar.

– Man går in och stänger dörren.

– Ja precis. Ingen känner varandra. man känner möjligtvis sina närmaste grannar. Man nickar och så går man in och stänger dörren och tar tidningen.

– **Hur åstadkommer man det här då? Att det blir mera av att man känner varandra?**

– Man tar sitt sociala ansvar. För alla har ett ansvar mot sin granne. Alla har det ansvaret.

– Man börjar prata.

– Man har det ansvaret, då vaknar också det yttre ansvaret.

– Så funkade det i byalagen. De gick ju tvärs över alla samhällsskikt och alla åldersgränser.

– **Vad säger du i de här frågorna med att bestämma och ta ansvar och makt?**

– Jag tänker på Alby där jag bor. Där har vi startat en internationell kvinnoförening. Jag är själv inte med eftersom jag jobbar så mycket, att jag inte har haft tid. Jag har en kompis som är med där. Det tycker jag är något väldigt positivt. Där samlas kvinnor från alla åldrar och de försöker få till någonting, där de kan träffas. Det tycker jag är jättespännande, jätteintressant.

– **Har ni någon kontakt med politiker tycker ni?**

– Nej.

– **Känner ni någon politiker? Har ni pratat med någon?**

– Nej, de är inte anträffbara.

– Jag snackade med Uffe A en gång. Han var kul.

– Jag har pratat med Göran Person, men...

– Ja, men han tror jag är bra för Sverige. För han är den första auktoritära politikern som vi har haft på jättelänge. Han kör stilen ”Nu är det min båt. Jag styr, ni kan hoppa av om det inte passar”. Kronan går upp och allt blir liksom bättre för näringslivet, därför de ser att det är någon som har tagit tag i den här skiten och styr. Sen

om det inte funkar. Sorry, hoppa av då. Du behöver inte vara med på min båt.

– Men hur skall politikerna uppföra sig då? Eller hur skall de bete sig egentligen? För att man skall få kontakt och känna att man är med och har inflytande och makt över den tillvaro som man har?

– Lyssna på sina väljare, som har gett dem förtroendet.

– Hur skall de göra det då?

– De vågar inte.

– De skall vända sig ut, inte sitta på sina rum och låta den där röda knappen lysa.

– Vart fjärde år ser man dem.

– Vad säger ni mer om politiker och kontakter? Har du någon kontakt med politiker? Skulle du vilja ha någon överhuvudtaget?

– Nej, jag tror inte det.

– Inte alls?

– Nej.

– Du vill inte?

– Nej, jag tror inte att de tilltalar mig.

– Vad säger ni andra då om politiker, kontakter och inflytande och makt?

– Nu träffar de bara topparna inom näringslivet. I slutna sammanträdesrum.

– Träffar de inga medborgare menar du?

– Nej, de träffar bara topparna.

– Är det någon annan som har någon kommentar kring politiker? Skulle du vilja ha någon kontakt med politiker?

– Jo, det skulle nog vara bra.

– Vad skulle du säga om det satt en politiker framför dig?

– Det är lite svårt. Jag har varit så mycket utomlands och så...

– Men vad är det du känner att du vill. Om du fick chansen att påverka någonting då?

– Det är svårt.

– Har vi ingen demokrati i Sverige alltså?

– Nej.

– Skendemokrati.

– Vad säger ni andra då?

– Ja, skendemokrati.

– Är det så?

– Ja.

– Alla går och röstar och tror att de har någonting att säga till om.

Men det är rena skiten. De kör över. De gör som de vill ändå.

– **Röstar ni förresten? Är det någon idé att rösta på dem?**

– Egentligen inte, men man gör det för man måste.

– Man ska göra det, för det är ta mig fan en människas plikt att göra det. När det finns människor i världen som är förtryckta och de får inte ens säga hej, när de vill, då tycker jag, att har man en röst, så ska man utnyttja den.

– Det är så vaga gränser mellan de politiska blocken. Vänsterpartiet på ena sidan som skall vara ett kvinnoparti, nu senast hörde jag. Jag vet inte vad de håller på med. Och så Miljöpartiet som tycker att bara skogarna och träden är gröna och mår bra, så kommer hela ekonomin i Sverige att må jättebra. De borde man ju spärra in, är min uppfattning.

Om ni fick i uppdrag av er kommun att föreslå åtgärder som gjorde att ni själva fick makt över ert bostadsområde; Hur skulle det se ut? Vad skulle hända då när ni fått den här makten? Hur skulle ni organisera det, vad skulle ni göra?

– Att omforma sin kommun går inte, de har sina bromsar i alla fall.

– Men hur skulle vi bära oss åt för att få makt och inflytande i våra kommuner? Hur ska vi starta?

– Det går inte, det funkar inte.

– Genom ett byalag.

– Ja, de var ju jättebra. Vi skulle införa dem igen. Ett byalag i varje bostadsområde.

– Jag skulle göra rent hus.

– Jag skulle samla allt folk, de som har bekymmer med sina barn, bekymmer med bilar, inkomster, arbetslöshet etc och diskutera i grupper som denna. Att få föräldrar som inte förstår att det ligger på deras ansvar att uppfostra sina barn. Man måste ju börja någonstans. Att få folk att förstå att det är fel, det ungdomarna håller på med.

– Vi ska börja samla folk i de olika bostadsområdena. Olika kategorier av folk i olika möten för att diskutera med dem hur vi ska lösa problemen. Tex föräldrar som har bekymmer med sina barn. De som har ekonomiska bekymmer, olika kategorier av människor och tillsammans försöka få fram lösningar inom området ifråga. Hur man ska få det bättre och hur man ska kunna hjälpa varandra. Plus också, det viktigaste, att få fram ett föräldralag. De skulle gå runt och ta kontakt även med ointresserade föräldrar med busiga ungar. Påpeka att det är deras ansvar att ta hand om sina barn och se till att de sköter sig. Få tillbaka det lite gammaldags.

Du känner att det här vore ett sätt att kunna utöva lite inflytande?

– Ja, det tror jag.

Det skulle vara fullt möjligt menar du?

– Det är fullt möjligt att göra, det är bara att ta initiativ. Själv har jag inte tid.

Är det någon annan som ska göra det?

– Jag är gärna med, om någon annan också är med, som har tid. Det är nästan ett heltidsjobb att börja med sånt här.

– Politikerna ska bytas ut. Först mot sådana politiker som vill sätta sig ner och ha sådana här gruppdiskussioner. Det är det politiken ska gå ut på. Hur ska vi lösa det här? Vi har problem med att arbetslösheten ökar. Då måste man kolla, varför ökar den i det här området? Jo, därför att folk isolerar sig i sina små samhällen och de lär sig inte det viktigaste av allt, det som är A och O när man kommer till ett nytt land – språket. Det är där grundfelet ligger. Det är därför det är massarbetslöshet i de där områdena. Kommer det någon till en arbetsintervju på ett företag och han är svarthårig, mörkhyad och har svarta ögon, men talar flytande svenska. Inga problem – han får jobbet, det kan jag garantera. Men kommer det in en snubbe som det stod i tidningen om, det var någon från något land. Han var svart och han hade alla möjliga sorters betyg och allt från sitt hemland. De intervjuade honom på TV och karln kunde ju inte ens tala svenska. Fan, klart att han inte får något jobb. Det är sådana grejer. Man måste gå till botten från början, redan på kommunal nivå. Det här har vi problem med. Varför? Vad föranleder det här problemet? Samla ihop människor och diskutera, hur löser vi det här?

Något mer ni vill säga innan vi avslutar?

– Det här skulle funka om du hade varit politiker och du hade samlat upp oss så här. Då skulle du gå härifrån lite rikare. OK, så här tänker dom. Då skulle du kunna fatta beslut utifrån, det du har fått intryck av.

1.3 Fokusgrupp Göteborg

– Jag tänkte att vi skulle börja lite allmänt och prata om hur ni tycker att Sverige har utvecklats och kanske också förändrats.

– Det har hänt väldigt mycket.

– Ja, på vilket sätt menar du då att det har hänt väldigt mycket?

– Ja, ekonomiskt och på arbetsmarknaden. Där har det hänt rätt mycket.

– Ja, tänker du på något speciellt?

– Det är dåligt med jobb.

– Det är ju så mycket indragningar på våra arbetsplatser. Vi får ju aldrig vikarier när det är någon som är sjuk och man tycker att det är konstigt när det är sådan arbetslöshet. De som jobbar, de får ju jobba så mycket mera.

– **Vad får det här för effekter menar du? Vad leder det till?**

– Vi blir ju utslitna. Dels drar de in tjänster och dels blir det inga vikarier när någon är sjuk.

– Jag har sökt jättemånga sommarjobb. Jag har sökt 50 jobb som jag har ringt runt på. Jag är 26 år. Jag har jobbat på dagis i fem år och jag har jobbat i sex år innan jag började studera.

Jag var arbetslös, men jag hade jobb samtidigt som jag var arbetslös, nästan hela tiden, för jag tog olika jobb. Jag kan bara säga, att jag har ringt runt och det har varit 500 sökande på ett städjobb, 150 sökande på ett rehabiliteringshem. Även om man har försökt och sökt och sökt, så är det ingen idé.

– **Det är den stora tunga biten ni känner att ni tar upp, det här med arbetslösheten. Det är en stor fråga. Hur känner ni att själva staden eller stadsdelen där ni bor har utvecklats och förändrats under de här åren som ni har bott där?**

– Där jag bor har det förbättrats.

– **På vilket sätt har det förbättrats menar du?**

– Det är mycket gemenskap och vi har mycket aktiviteter ihop, runt omkring där vi bor. Både vuxna och barn och äldre människor.

– **Är det ni själva som har tagit initiativ till allt det här?**

– Ja.

– **Har du varit en drivande person?**

– Nej, det har varit drivande personer i det hela.

– **Vad är det som du tycker är bra att de gör?**

– Det är omgivningen, utformningen på gårdar, plantering, lekplatser för barn och mycket annat.

– **Känner ni själva att ni har någonting att säga till om? Har ni något inflytande generellt som medborgare i Göteborg? Har ni någonting att säga till om när det gäller bostaden, kanske skolan, barnomsorgen?**

– Nej, inte speciellt.

– Jag tycker att det är svårt, jag bor i ett hus med tio våningar. Jag har mycket svårt att få kontakt med mina grannar.

– Jag känner faktiskt bara några stycken.

– **Det är svårt att få kontakt, menar du?**

– Jag bodde förut på andra sidan gatan och där var det bara tre våningshus, så jag kände ju alla. Det var mycket lättare. Det är många som bara flyttar, kommer in och kommer ut. Varje månad är det nå-

gon som flyttar in eller ut. Man känner knappt varandra. Det saknar jag faktiskt.

– När man åker hiss, så säger man hej eller – Ska du ut i detta vädret när det regnar och när det är kallt. Det är sådana saker.

– **Det är egentligen inte mycket mer.**

– Nej.

– Jag känner många eftersom jag har bott i samma område i 20 år. Jag känner alla, men det är mest hej. Mer än så pratar man inte faktiskt.

– **Skolan då, hur är det med den? Hur känner du för den? Kan man vara med och bestämma i skolan som förälder?**

– Nu kan man nog säkert det, men inte då när mina barn på 70-talet gick i skolan. Då kunde man inte direkt, för om man pratade med läraren och frågade om man kunde göra så eller så, så fortsatte det inte upp och diskuterades. Jag tror att föräldrarna engagerar sig lite mer i sina barn, nu och går på träffar och sådana saker.

– Det var mycket så förr när jag var yngre, att skolan skulle ta hand om barnen och föräldrarna skulle inte lägga sig i. Idag är det tvärtom.

– Det går ju att opponera sig mer nu i dagens läge än det gjorde för 10–15 år sedan.

– **På vilket sätt tycker du det? Är det generellt i samhället?**

– Så fort pressen och TV får tag i det, så händer det alltid någonting. Jag tror att vi har väldigt mycket nytta utav både tidningar och TV. Det har ju en genomslagskraft utan dess like.

– **Är det den vägen man känner som medborgare att man kan göra något?**

– Man vill ju gärna att TV får tag i det och så, men det är ju inte alltid att man får rätt reporter.

– **Men det måste gå så långt för att någon ska lyssna?**

– Jag tror det i många fall, för att det ska hända något.

– **Vad säger ni andra?**

– Jag tror att de behöver den pressen för att tänka om ekonomiskt, lägga om på ett annat sätt. Det får vi nog börja, vi invånare i stadsdelarna, att tänka på, tror jag. De drar ner så pass mycket på de sociala förmånerna både i skola, äldreomsorg och barn, sjukvård och allting. Titta på pensionärerna som får en timma i veckan och de ska handla städa, diska och laga mat till dem. De lagar inte mat nu för tiden för de går bara över gatan och hämtar mat till de gamla, så får de värma sin mat själva. Jag tycker att det är höjden utav sorglighet. Social nedrustning är det som pågår nu.

– Ja, men tyvärr så är det ju så att vi har inte vaknat ännu.

– Det ligger nog på ytan och kokar.

– Är det generellt svårt att utöva något inflytande över saker som du vill bestämma över som medborgare och skattebetalare? Känner du att det är svårt att utöva någon makt och inflytande?

– Vad menar du med inflytande?

– Inflytande, att ha någonting att bestämma över. Att få vara med och bestämma. Känner du att du är med och bestämmer någonting?

– Nej, nej.

– Det gör du inte?

– Det gör jag inte.

– Inte på något område i samhället?

– Nej.

– Finns det ingenting som du är med och bestämmer över?

– Nej, jag har inte varit med i någonting som bestämmer.

– Jag tänker inte bara föreningar, jag tänker generellt, allmänt sådär? Känner du att du har någonting som du kan vara med och bestämma över?

– Nej, jag har inte tänkt på så sätt att jag ska bestämma. Området som jag flyttade till 1992, där har det inte hänt någonting. En gång var det smutsigt i ingången och trapporna. Jag ringde till boservice, men de ville inte lyssna på mig.

– Skulle du vilja ha mera och säga till om i samhället runt omkring dig? Skulle du vilja vara med och bestämma mer om saker och ting som du ser?

– Jag har inte tänkt på det.

– Du har inte tänkt alls på det?

– Nej, nej.

– Vad säger ni andra? Skulle ni vilja ha mer att bestämma över, mer att säga till om?

– Det beror på hur mycket ansvar som läggs på ens axlar.

– Hur tänker du då?

– Hur stort ansvar man ska bära själv.

– Är det ett hinder för att ha lite mera makt, att man får mera ansvar automatiskt?

– Det kan det väl vara. Det beror på vad du sysslar med för övrigt också. Då vill jag ställa en liten återfråga. Makt, vad menar du att jag skulle få ett annat jobb inom stadsdelen, stadsdelsnämnden eller menar du makt som en liten individ eller?

– Ja, jag tänker så att säga som medborgare.

– Jo, tack det skulle jag nog.

– Tänker du på något speciellt då när du tänker så? Vad är det du skulle vilja vara med och bestämma över mera?

- Bara boendet. Boendeinflytande.
- Att få vara med och bestämma om hur lägenheten ska se ut och vilken typ av ventilation det ska vara. När renoveringar ska ske, när området ska börja projekteras inför nybyggnationer och dylikt. Det skulle jag gärna vilja vara med om. Då kan jag vara med och påverka.
- **Är du beredd att ta lite av din tid?**
- Ja, det gör jag redan idag.
- **Du är beredd att offra, om man säger offra inom citations-tecken någonting för det?**
- Ideellt ja.
- **Är det någon annan som tänker att det här skulle jag vilja vara med och bestämma mer om?**
- Det ska vara rent. Det är inte Skanskas fel utan det är de som bor där. Jag tycker att det är fruktansvärt att mammor inte ser att barnen slänger skräp. Man skäms när man får främmande ibland faktiskt. Skanska har satt en lapp men det hjälper inte, de skräpar ner ändå.
- **Vad är det du skulle vilja bestämma över menar du, om de här människorna ska få bo kvar eller inte? Vad skulle du vilja bestämma över då?**
- Man skulle tvinga dem att gå på möten när Skanska har möten och prata med dem, och säga att de skulle se till att deras barn inte slängde skräp. De fattar inte att det inte är snyggt.
- **Har ni någon kontakt med era politiker? Ni har stadsdelsnämnder här i Göteborg.**
- Nej.
- **Ni har inte det?**
- Man hör ju lösa rykten att han aldrig är där i stadsdelsnämnden. Har han telefontid så är han inte där.
- **Vet ni vilka ni har som politiker, som ni kan vända er till?**
- Om jag får tänka så vet jag två i alla fall.
- Det blev väl en förändring förra året tror jag.
- Den enda jag känner till är Göran, de andra är totalt anonyma, som sitter i kommunfullmäktige.
- Jag tror att det har kommit till två kvinnor i år, men jag vet inte riktigt.
- **Är det ingen som har pratat med politikerna, ni som har valt dem? Varför gör man inte det då? Varför pratar man inte med sina egna politiker?**
- Egentligen skulle man ju rösta på namn, men man tar ju inte detta initiativet. Jag tror inte ens en gång att man får tid för en intervju eller lära känna någon stadsdelsnämndsledamot eller nere på Gustav Adolfs torg. Jag tror inte att de tar sig den tiden.

– **Vet du vad de heter de som sitter i din stadsdelsnämnd?**

– Två vet jag, men jag kommer inte ihåg vad de andra heter.

– **Vad säger ni andra. Har ni haft någon kontakt med dem?**

– Nej.

– **Ingenting?**

– Ingenting.

– Man vet inte var de sitter.

– **Vad säger ni andra? Är det svårt att komma i kontakt med politiker, eller?**

– Ja, jag tror det.

– När ska man få tid. Man gör ju inget annat än jobbar och hem och barn.

– Man kan ta sig tid.

– Ja.

– **Det är ingen som har försökt?**

– Jag tror att det är såhär, alla sitter och tror att de är svåra att få tag i. Det är ingen som försöker. Alla bara gnäller. Jag tror att det är så det ligger till. De få som försöker få tag i dem, får kanske tag i dem.

– Det var en demonstration här nere vid apoteket och då var det en som jag pratade med och hon hade ju hållit på i tre veckor och sökt på telefontid, och han var aldrig där. Hon skrev brev, men fick aldrig svar. Jag tror att det är ganska vanligt både högre upp och lägre ner.

– **Om de ringer en politiker menar du, så är de skyldiga att svara.**

– Ja, men det gör de inte.

– **Det gör de inte?**

– Nej, nej det gör de inte.

– Jag vet innan jag gick på gymnasiet när jag gick i skolan och vi skulle ha tag i politikerna. Jag tyckte nog att de var väldigt tillmötesgående. Vi tjtade med våra frågor, det var ju inte en eller två som kom. Det är klart att det var val också, så det var väl det. Jag tror nog att vi är rädda för att ta kontakt med dem många gånger. Det är min uppfattning.

– **Vad skulle man vilja ha för slags kontakt med politiker. Hur ska de agera? Hur ska de göra eller uppträda? Har ni behov av det eller har ni inte behov av det?**

– Eftersom jag har svårt att komma i kontakt med dem så måste de också ha svårt att komma i kontakt med mig. Just massmedia kanske, de regionala nyheterna skulle ta och granska mer, just vad de i

kommunfullmäktige gör. Det enda vi får genom massmedia, det är ju vad herrarna i Stockholm gör.

Det är någon gång Göran är med i Västnytt, och tar upp en specifik sak.

– **Men att du själv hittar någon form för att få kontakt.**

– Jag har inte tid. Jag vill bara veta vad de gör.

– Om man går in 7.50 på baksidan av ”Börsen”, då träffar du Göran varje morgon. Du kan diskutera med honom på gatan och han kommer att svara dig, men det kommer inte att bli några halvtimmars resonemang, om vad du har på hjärtat. Han svarar dig.

– Jo, jag har träffat Göran en gång och jag tycker att det är en väldigt sympatisk människa. Det är okej, man kan väl ta ledigt från sitt jobb och försöka smita in bakvägen och få fem minuter med Göran Johansson. Visst.

– Du kan ta honom på parkeringen bakom ”Juridiska”.

– Jo, men vad jag vill med de som är folkvalda, är att de ska komma till oss. Förstår du vad jag menar?

– Det gör de vart fjärde år.

– Att de kommer ut och berättar att det här har vi gjort och det här ska vi förbättra. Vad vill ni att vi ska göra? Jag vet inte ett dyft vad de gör. De har aldrig gått ut i media och sagt vad de ska göra, som jag vet i alla fall.

– Men du kan ju alltid gå och lyssna på dem.

– Jo, jo.

– Jag har varit två gånger under ett valår.

– **Skulle ni vilja ha mera kontakt alltså? Är det så?**

– Många gånger.

– Jo, det skulle man.

– **Har vi ett demokratiskt samhälle idag?**

– Nej, det har vi inte.

– **Har vi inte det?**

– Nej.

– **Är det ingen demokrati alltså?**

– Nej.

– Ja, högt upp. Det är så att pengar styr i Sverige. Lilla jag kan ju inte komma till dig.

– **Kan du inte ens gå till din politiker och utöva ditt inflytande menar du?**

– Jag kan inte, om jag jobbade väldigt en månad och ringde två gånger om dagen så tror jag att han tröttnade på mig. Men jag tror inte att han lyssnade bara för att han satt och nickade. Jag tror inte det. Han sitter där i fyra år.

– **Blir politiker särskilda människor när de blir politiker?**

– De har blivit det, ja.

– **Vad säger ni andra? Hur ser ni på det här med demokrati och den demokratiska processen. Har vi demokrati?**

– Nej.

– **Varför har vi inte det egentligen?**

– Om jag inte betalar min skatt, får jag problem. De stora som sitter där... Jag hörde förra veckan en i Kommunal i Uddevalla, tror jag. Han har lånat flera miljarder kronor och betalar inte tillbaka det. Han behöver inte betala dem. Det är vi, skattebetalare, som ska betala dem. Om jag fuskar med min skatt så får jag betala dubbelt så mycket.

– Det är en orättvisa utan dess like. Det har blivit värre med fallskärmarna. Fruktansvärda grejer.

– Barnfamiljer och pensionärer, de har det inte lätt i dagens läge.

– Oavsett demokrati så har det kommit in fel sorts människor i demokratin, som har blivit folkvalda, som det tar ganska lång tid att få bort.

– **Vad är det för sorts fel människor du tänker på?**

– Ja, sådana som utnyttjar sin position och som inte gör det de ska göra.

– **Känner man inget förtroende för dem?**

– Nej, inte efter alla de här skandalerna som har varit med kontokort och det är det ena efter det andra, husaffärer, fastighetsaffärer.

– Det känns som om de missbrukar sin makt med dessa fallskärmar. De sitter några år och avgår med massor med pengar, summor som vi aldrig kan drömma om och få ihop.

– Som vi kanske har under ett helt liv, arbetsliv.

– Ja, precis.

– De är ute och reser också som vi aldrig kan drömma om att göra.

– De folkvalda tänker väl i första hand på sig själva.

– **Är det så?**

– Det är så.

– Eller också är det de som man hör talas om som missbrukar sin makt. Jag vet inte.

– Titta på han som bodde i Alingsås eller Borås, som blev avpolletterad. Han fick en jättehög fallskärm och så byggde han ett konsultföretag.

– **En politiker?**

– Ja, det var en politiker, så arbetade han som konsult för 300 kronor i timmen.

– **Med samma syssla.**

- Ja, med exakt samma syssla. Det är ju så att man vill kräkas.
- **Men ni röstade eller gör ni inte det?**
- Jo.
- Nej.
- Ja.
- **Varför gör ni det då, egentligen?**
- Pliktskyldighet.
- Kan du förklara en sak? Vad fan ska folk rösta på?
- Du som håller på med undersökningar, du vet ju folks inställning.
- **Varför gör man det egentligen om man känner att man är tveksam?**
- Man ska ha sin rättighet.
- Att kunna göra detta.
- Det är någonting man aldrig kan ta ifrån mig.
- Du vet Sverige hade ju en mycket, mycket fin standard, var ganska respekterade i utlandet fram till 75-78. Det glada 80-talet kom. Allting raserades ju på 10 år. Nu försöker de att ta tillbaka detta till år 2000. Det går inte.
- **Om ni föreställer er att just ni som sitter här, är en grupp medborgare som har fått i uppdrag av er kommun att föreslå åtgärder som gör att ni själva får lite mera makt över det här området där ni bor och lever. Om ni helt fritt fick välja. Hur skulle det då se ut? Vad är det då ni skulle vilja bestämma över? Vad är det ni vill åstadkomma för något? Vad är det ni skulle prata med varandra om?**
- Det blir svårt det.
- Då vet jag inte vad man ska säga.
- **Men om ni nu fick mer makt i er kommun. Hur skulle ni ta hand om den? Vad skulle ni göra?**
- Man skulle lära sig att ta hand om makten. Jag menar att jag kan ju inte få makt utan att veta hur jag ska hantera makten.
- Det är väl så det har gått till nu kanske.
- Ja, kanske det.
- De har fått för mycket makt och vet inte vad de ska göra av den.
- Det kan ju också vara så, för inom politiken så är det ju så att de som har läst och studerat de har aldrig varit ute på arbetsgolvet och fått erfarenhet. De har kommit från skolbänken till ett skrivbord. Det har blivit att här kommer jag, och så och så ska vi göra. Det är vårt eget fel, tror jag.
- **Om jag tolkar det så här. Om du fick bestämma så skulle politiker vara folk...**

– Med en vanlig månadslön. De skulle inte sitta med 40–60.000 i månaden.

– Då hade du aldrig fått någon som hade velat gå in i politiken överhuvudtaget.

– Nej.

– Däremot de som är högt uppsatta kanske skulle ha den stora lönen, men alla de här små.

– **Vad är det för makt och inflytande ni vill ha? Hur ska det gå till? Hur ser det ut och vad är det?**

– Makten skulle vara att sparka varenda jävel som sitter på Gustav Adolfs torg.

– Va?

– Makten skulle vara att sparka varenda jävel som sitter nere på Gustav Adolfs torg och Stockholm.

– Allting handlar ju om ekonomi.

– Javisst.

– Ta hellre de som tjänar väldigt mycket och sänk deras löner istället. Det är ju inte helt fel. Ta bort fallskärmsavtalen.

– Jag håller inte med om fallskärmarna. De kan slopas men jag menar en person som har ett jätteansvar, som ska driva ett företag och ta in vinst och premier till de anställda, de måste ge den här personen hög lön.

– Det kan jag hålla med om. Men sedan har vi alla de här underhuggarna också som sitter med alldeles för stora löner, som inte har sånt stort ansvar. Den där lilla tjejen som var 21 år gammal förra året och skulle sitta med i regeringen eller vad det var. Hon fick en enorm summa.

– Det får ju folk att bli förbannade.

– **Hur man ska gå till väga för att gripa makten?**

– Pengar är makt.

– **Pengar är makt.**

– Det har vi kommit fram till, men hur vi nu ska handskas med detta.

– **Så om du fick en massa pengar, så hade du makt?**

– Vi satt och diskuterade om hur man ska få folk att inta dessa positioner, det är ju en tjock fet lön.

– **Var det bra att man hade en liten hygglig lön? Var det så du menade eller?**

– Ja, det hade ju inte jag sagt nej till.

– Nej, nej, för det jobbet och det ansvaret och ligga och sova på soffan fem dagar i veckan där uppe och sedan pendla hem till Göteborg.

– Du menar som rikspolitiker?

– Ja.

– Det är väl inte det djävligaste. Det är väl deras förmåner som de har. De har sommarstuga och så får de traktamente för det och det och det. Det är ju det som gör att man blir förbannad, rent ut sagt.

– Om ni själva skulle ta tag i det här och få mer inflytande. Hur skulle ni gå tillväga?

– Det är ju så stort, så att det har man aldrig reflekterat över. Men troligen är det nog så att man blir sådan som de är. Det är nog så.

– Hur då menar du?

– Att man aldrig är anträffbar och att man arbetar 12–13 timmar om dagen, kanske mera ibland. Det är ju så. Sedan kan man se det lite olika, 3–4 veckors julleddigt och 8–10 veckors semester på sommaren. Jag har ju hört att Stockholms politikerna är på semester. Det räcker inte med den ledigheten som de har utan de är på semester igen.

– Det känns som om ni pratar mer om hur politikerna har det, mer än hur ni själva skulle vilja ta hand om er beslutanderätt. Hur ni skulle hitta kanaler för att bestämma det ni själva vill bestämma som medborgare?

– Ja, då hade de inte fått någon semester.

– Om du fick bestämma?

– Ja.

– Inte en semesterdag?

– Nej.

– Jag tror att det är nog ganska svårt att fatta det greppet.

– Jag menar inte att det är lätt. Jag vill bara väcka tanken hos er.

– Om jag skulle gå raka vägen in och riva upp det här och jag ska göra så och så, då tror jag att jag tas ner på jorden väldigt, väldigt fort.

– På vilket sätt menar du då, tas ned på jorden?

– Det här stämmer inte med verkligheten. Hallå, lugna dig nu. Lugna dig nu.

– Är det bemötandet du känner att du kan bli irriterad på? Om du hade tankar och idéer som du skulle utveckla?

– Jag tror att man får ett helt annat synsätt, när vi väl kommer in och ser det här.

– Hur då? Vad får du för annat synsätt menar du då?

– Idag så ser vi ju inte vad de gör. De har feta löner och de gör si och de gör så.

– Snygga skrivbord.

– När du väl kommer in där så tror jag att du får en aha upplevelse.

– **Det är någonting annat egentligen?**

– Ja, är det så här det fungerar? Är det såhär mycket ni jobbar, 13–14 timmar per dygn? Då tycker jag inte att det är konstigt att man får 8 veckors semester, men strunt i det för att jag tror att du får en helt annan syn på det. Jag menar, hur ska jag kunna greppa det som du pratar om att gå in och förändra. Vad har jag för visioner? Förverkliga visionerna, när jag inte ens vet vad de gör. Hur ska jag kunna veta hur jag ska kunna gå tillväga, vilka kanaler? Det tycker jag är svårt.

– **Ja, jag förstår att det är svårt. Jag har inte sagt att det är lätt. Jag ville bara väcka tanken om hur ni fritt själva tänker kring det här med att ta mer makt och inflytande. Får jag tolka dig såhär då? Om du lär känna dina politiker lite mer, om du förstår dem mera, vad de gör, vad de sysslar med och hur deras vardag ser ut och vad de har för bakgrund. Skulle det förändra din bild menar du?**

– Ja, det är högst troligt.

– **Skulle det vara lättare på något sätt att som person försöka gå in och vara med och påverka också?**

– Ja givetvis för då har jag fått vetskap om hur det ser ut i mörkerheten.

– Jag skulle kunna tänka mig att vara pryö i sex månader på ett sådant jobb. Egentligen när det gäller sådana här arbeten, så vet man ju inte alls vad de gör och vad det gäller.

– **Man skulle ordna lite medborgarpryö alltså, hos politikererna?**

– Ja.

– Omvänt kanske skulle vara bra också.

– Ja.

– **Gör de inte det då?**

– Nej.

– Man skulle gå ner till kommunfullmäktige och sätta sig.

– Och höra på. Javisst. Tanken har väl varit där men det har bara blivit en tanke.

– Jag gick i skolan och så hade vi samhällskunskap och då fick vi just gå ner och sätta oss där. Jag hade aldrig varit där under alla mina år.

– Det är nog intressant.

– Det var det faktiskt.

– **Har ni några andra tankar kring det här med inflytande, makt och medel utifrån det vi har pratat om?**

- Nej.
- Man vet inte vad de sysslar med.
- Vad menar ni? Att folk ska rösta för varje beslut. Att regeringen vill sänka barnbidrag. Ska folk rösta ja eller nej. Jag tror att det i Schweiz finns såna regler att folk röstar vid viktiga beslut.
- Som berör folket?
- Ja.
- Ja, det skulle man göra här med så blev inget sänkt.
- **Ja, men tror ni politiker är intresserade av att lyssna på den här typen av resonemang som ni har fört här idag?**
- Ja, det tror jag.
- Det borde de vara.
- Men sen om de följer det, det är väl en annan sak. Men de vill säkert lyssna på vad människorna tycker och vad de har för åsikter.
- **Jag tänker avrunda lite grann. Är det någonting som ni känner att ni vill säga ytterligare, koncentrerat kring det vi har pratat om, som ni tyckte var viktigast i den här frågan om makt och inflytande och ansvar, som kanske är svåra och stora begrepp i och för sig? Det är svårt att veta vad man ska göra. Hur ska man egentligen gå tillväga för att få mera inflytande, för att få känna sig mer delaktig som invånare eller medborgare? Vad tycker ni? Är det någonting av det här som ni tyckte var mera viktigt än något annat, kring allt som alla har pratat om?**
- Det är väl att få vetskapen och förståelse hur man går tillväga för att få makt och inflytande i ett demokratiskt samhälle, om man säger så. Okej, jag förstår att det är den här långa banan att du går med i någon fackförening. Om du kanske är med i ett ungdomsförbund, typ SSU.
- **Är det, det viktiga?**
- Det är hur jag skulle vilja gå tillväga.
- Jag skulle tycka att det var bättre om det var mer kommunikation mellan politikerna eller folket så att säga.
- **Hur skulle du vilja att den åstadkoms egentligen. Hur tycker du att det borde ske om du fick bestämma?**
- Hur det skulle ske? Politikerna skulle lyssna mer än vad de gör. Inte bara ekonomi, ekonomi. De skulle gå ner och egentligen se hur det fungerar. Engagera sig mer.
- **Genom att vara ute mer menar du?**
- Vara ute mer, inte bara sitta på sitt kontor utan mer ute i arbetslivet.
- **Ja, tänker du på någonting av det vi har pratat om som du tyckte var viktigast?**

– Jag tycker att det är lite svårt för att man vet inte riktigt vad de sysslar med. Man jobbar, så man bryr sig inte så mycket om politik. Jag gör inte det.

– **Ni behöver inte bara tänka på politiken. Jag tänker på allt som vi har pratat om det här med makt och inflytande. Det kan också vara politiska uppgifter, men det kan även vara andra saker. Något annat också som du tänkte på eller var det politikerna och kanalerna till inflytandet?**

– Nej, inget mer.

– **Vad säger du? Vad tycker du har varit det viktigaste av det vi har pratat om hitintills idag? Vad är det viktigaste?**

– Det viktigaste för mig det är makten. Det är så att folk har ett hopp på ett parti när det är val. När de röstar och det partiet kommer till makten blir folk besvikna. De gör ingenting. Många personer som sitter i riksdagen eller regeringen som bestämmer över allt. Till slut ser man att de gör ingenting. Det är så viktigt att man tar ett viktigt steg fram, att folk har ansvar om sig själva, inte bara några personer.

– **Varje individ ska få ta större ansvar för sig själv är det så du menar?**

– För sig själv och tillsammans om varje beslut. De kan rösta om viktiga saker.

– **Vad tänker du på? Vad är det viktigaste vi har pratat om, generellt, kring det här med makt, inflytande och bestämmande?**

– Det är ganska svårt det där med makt. Det är ju ett önsketänkande.

1.4 Fokusgrupp Malmö

– **Vi ska prata lite storstad, men jag tänkte att vi kunde börja med att prata lite grand kring hur ni ser på det här med Sverige och hur Sverige har utvecklats?**

– Jag tycker att människor blivit så misstänksamma mot varandra och det tycker jag är tråkigt.

– **På vilket sätt menar du misstänksamma?**

– De tror alltid att människor har baktankar. Det tycker jag är jät-tråkigt.

– **Är det vissa sammanhang du tänker på då?**

– Nej. Jag tycker det i största allmänhet att folk är misstänksamma.

– **Känner du själv att du är lite mera misstänksam idag än du var tidigare?**

– Jag är det, men jag försöker att undvika det. Jag lever inte så att jag är misstänksam, men innerst inne så är jag det.

– Vad säger ni andra? Hur tycker ni Sverige har utvecklats eller förändrats?

– Ja, misstänksamheten riktar sig väl mot ekonomiska skojare och högre yppisar och ju mer beslutsfattare de är, desto större fel tycks de kunna begå och det gäller oavsett deras sociala bakgrund i övrigt. Det gör ju att jag uppfattar det som att alla vi andra som ska bära bördan. Man tappar ju själv motivet för att själv betala sin skatt och vara ärlig i sin deklaration och leva upp till de normer som man lärde sig redan som liten gosse.

– Det påverkar en menar du?

– Ja, jag uppfattar ju att Sverige under lång tid varit känt för att vara ett land där rättvisa har kunnat råda och att det på något sätt har skilt ut sig från alla kultursfärer. Att det faktiskt har funnits ett socialt tänkande, att samhället bygger på att man är lojal med varandra.

– Tänker du på något speciellt med lojalitet?

– Den allmänna trenden i politiken från höger till vänster har ju blivit att man i stort sett får sköta sig själv. Så kallade bidragstagare, eller om jag kan uttrycka det så här. Man ska individualisera så mycket som möjligt och ta vara på möjligheten att bli miljonär även om den möjligheten är mindre än en på miljarden så är det liksom den trenden att genom att var och en får sin chans så kan man bli miljonär. En liten amerikansk filosofi och den har spritt sig hit.

– När hela den här bankkrisen kom för några år sedan och det började gå utför då var jag så pass ung, så jag var liksom fullständigt överrumplad av det där. Jag hade kort tid innan dess gått i skolan. Hela tiden när man var mindre och ända upp till gymnasiet så skulle man dels lära sig om Sverige och dels om andra länder och gjort jämförande studier. Man hade fått lära sig att Sverige är världens bästa land. Här finns inga oegentligheter. Det finns inga ohederliga makt-havare. Här har vi ett socialt skyddsnät som är evigt. Det kvittar vad som händer, vad du än råkar ut för så finns det en apparat som hjälper dig. Så när arbetslösheten kröp upp över fyra procent och det här skyddsnätet riktigt börjar darra, förstod jag att det håller inte i längden det här. Man har haft en arbetslöshet på två och en halv, tre procent. Stiger det med en, en och en halv procent då börjar jätteapparat-ten att vackla. Det var många illusioner som brast och så har man försökt att undvika att dra den här dystra slutsatsen om det här med solidaritet. Det kanske är en lyx som man bara har råd med när man har det väldigt bra under korta perioder. Att det har blivit mer så här att folk lever ur hand i mun och att de måste, precis som du säger, var och en får klara sig själv och då är man också beredd att fiffla mer. Jag själv har haft en arbetslös period och nu har jag kommit in

i det här systemet och jag ser att det inte funkar. Det fungerar väldigt klumpigt och dåligt på något sätt, oflexibelt. När man då får en möjlighet att hjälpa sig själv så måste man ta den och även om den vägen kan vara omoralisk eller till och med olaglig, så är det många människor som tvingas fatta sådana beslut och därav kommer kanske också den där misstänksamheten även från lägre nivåer.

– Tänjer man även på moralgränserna och de lagliga gränserna menar du?

– För att ta ett sådant exempel som att jobba svart. Det är ju jättemånga människor som gör det. Det är jag ganska övertygad om. Många människor som har svårt med försörjningen tar åtminstone tillfälliga svartjobb. Arbetsförmedlingen eller socialen kan inte erbjuda något bättre. Man har att välja mellan att gå under eller nästan gå under och att tänja på de här bestämmelserna, så tänjer man på dem.

– Någon annan som har synpunkter?

– Jag tycker, det som jag upplevt de sista fem åren är ju att rädslan har ökat och misstänksamheten. Statens kaka den var liten, men den var trygg. Tryggheten som fanns, men helt plötsligt försvann. Det är inte så lätt att vara solidarisk när inte pengarna finns till mat. Det är lätt att vara ödmjuk och solidarisk när börsen är full.

– Hur känner ni er, där ni bor, den stadsdelen eller området, hur har den delen utvecklats om vi går från det stora till det lilla? Där ni bor och verkar. Vad har hänt där under de åren?

– Hyrorna har i alla fall gått upp.

– Jag kan snacka om Rosengård. Det är ju det värsta i Malmö. Jag har bott vid sidan om där och jag tycker inte det är så farligt som man skriver i tidningarna. Det är ju samhället själv som har gjort fel och satt alla utlänningar där. Att de sätter på samma ställe. Det är ju fel därför att de har sin egen kultur. I skolorna är det två procent svenskar så barnen lär sig aldrig riktig svenska. Det är fel mot de barnen. Mitt barnbarn går på en annan skola bara därför att de har själva haft svårighet att börja tala. Det är svårt att snacka ett språk hemma och ett annat språk i skolan. Det är mycket svårigheter. På sådana ställen ska man inte sätta så mycket från andra länder på samma ställe. När vi bor i Sverige måste det vara svenskt också. Språket är ju det som vi måste lära oss om vi ska bo här. De kunde sätta dem i Limhamn istället och så lite runtom. Från början i Malmö sade alla att de har gjort fel, men det finns ju Rinkeby och Tensta i Stockholm. Det är i början som de har gjort fel. Jag anser också att man tog in för mycket folk på samma gång. Man kunde först hittat bostäder till alla och att alla hade det bra och sedan ta femtio eller hundra till och sedan titta efter.

– Vad säger du?

– Jag har bott i Rosengård sedan 1971. Då var det faktiskt nästan 75 till 80 procent svenskar som bodde i Rosengård. Sedan började de helt plötsligt försvinna.

– Som medborgare och malmöbor, på vilket sätt tycker ni att ni kan utöva ert inflytande?

– Jag har varit väldigt engagerad tidigare både politiskt och i Hyresgästföreningen. Jag är född 1951 och kom på 60-talet från Norrland. Det var gruvstrejken, det var mycket engagemang och det var mycket påverkan. Engagemanget, det har man överlåtit till några andra. Engagemanget att driva sina egna åsikter har man överlåtit till professionella att sköta. Det är ju inte någon annan än jag själv som väljer ansvaret att jag har slutat engagera mig. Jag ägnar mig åt annat istället.

– Att folk orkar inte engagera sig menar du?

– Engagemanget har försvunnit i samhället på något sätt. Det har ju gått till professionella.

– Men vill man inte vara med och bestämma längre då?

– Jag tyckte att det var bekvämt. Jag är bekväm. Jag lade av. Jag ägnade mig åt något annat istället.

– Man är lat, man tycker det verkar för komplicerat, för svårt att sätta sig in i. Det känns som för mycket. Att man tar något som ligger mycket närmare en själv. Att man kanske mer lägger ner intresse för sin hobby, eller något annat intresse, träffa vänner, sitta och prata. Det här att aktivt gå ut och söka få makt, det är väl inget jag har träffat på utan man överlåter det till de andra som man förvisso inte har något förtroende för, så det är ju så absurt.

– Jag uppfattar det som att det har under lång tid funnits en trend bland beslutsfattare att det är bra att man slår ihop, gör större enheter, flyttar besluten upp på en högre nivå. När Sverige hade småkommuner, det är inte längre tillbaka än på 60-talet, så visste man vem det var som var politisk företrädare för det ena och för det andra. Vem som drev frågor och kunde gå till vederbörande och få direktkommunikation. Men sedan så i ett slag halverades antalet kommuner och sedan har det fortsatt på den trenden. De fritidspolitiker som bytte skjorta, så att säga, när de hade lämnat gjuteriet eller kontoret och sedan tog tag i sina politiska uppdrag. De finns inte längre.

– Ursäkt är det bara heltidsanställda politiker idag?

– Det är ju de som har något inflytande egentligen. Det är de som sätter trenden och sedan de övriga uppfattar jag som att de är slav på triumfvagnarna. Det gäller folkrörelser, det gäller de politiska partierna och det gäller Sverige i och med EU-inträdet. Min personliga

förmåga att kunna påverka ett beslut, den ska gå igenom någon, som ska gå genom någon och helst ska det gå genom någon sådan där som springer i korridorerna i Bryssel. Det är inte alls konstigt att man istället sluter sig i sin privata sfär och börjar med en idrott eller umgås med kompisarna istället. Det är underbyggt att det ska vara på det sättet. Att man sedan då bygger upp statsdelsförvaltningar och tror att man ska decentralisera besluten igen, är möjligen en vacker tanke, men jag är övertygad om att det kommer att stanna vid det. Den bakomliggande vanan hos folk av att jag faktiskt kan göra någonting om jag bara engagerar mig i det, den är borta.

– Är det just de här sakerna du pekar på som har gjort att engagemanget försvunnit?

– I korta drag menar jag det.

– Vad säger du om det här med att engagera sig och få bestämma över saker och ting? Där man bor eller där man lever. Vill man det?

– Jag tycker synd om invandrarna när det gäller jobb. Vi har ingen chans att komma in i samhället här i Sverige och få ett jobb som vi är intresserade av.

– Jobbet är det viktigaste alltså?

– Ja. Så invandrare och även svenskarna också kommer in i samhället istället för att sitta hemma och få socialbidrag. Jag tycker det är viktigt.

– Det är också helt annorlunda i jämförelse med gamla tider, 50 och 60-talet. Jag kom inte till Sverige för jobbet, men på den tiden behövde man mycket utlänningar här i Sverige och man hade inte hemspråk eller svenska språket och man visste ingenting om sjukkas-san eller sådant. Man gick själv till restaurangen och frågade, får man diska? Man hade roligt och sedan kom man till kaffeköket och sedan gick man hela tiden uppåt. Diska och sådant där skulle ingen, inte ens utlänningar eller invandrare göra på frågan. Det är sådana jobb som i alla fall invandrare gör, men det är sådant man inte vill ha. Men vi tyckte det var roligt. Man var 17, 18 år, men man liftade till Finland ibland. Man tyckte att allting var roligt. Jag ska säga er att det var 1978 som jag första gången hörde talas om sjukkassan.

– Är det bara en viljefråga menar du om man får jobb?

– Visst att Arbetsförmedlingen måste skaffa mera jobb, men man kan ju göra lite mera själv. Man vågar inte göra det längre i dessa tider. Folk är vana att man ska gå till Arbetsförmedlingen. I gamla tider fick man köpa en tidning när man behövde jobb. Och just det att man är invandrare. Man tog kanske in för mycket invandrare på en gång. Man hann aldrig skola dem.

– **Får jag tolka det så här? Menar du att Arbetsförmedlingen har tagit bort initiativförmågan hos människor? Man förväntar sig att Arbetsförmedlingen ska lösa problemen åt en?**

– Jag tror det är lite så.

– **Är det så du tänker?**

– Vi kanske vågade mer på den tiden. Jag vet inte. Nu är det förvaltningen. Det hade jag aldrig hört talas om. Jag har aldrig behövt tolk eller någonting. Du måste kunna svenska. Vi fick lära oss själv. Det hörs på mig också att jag har lärt mig själv.

– Det finns flitiga. De som kom på 60-talet. De flyktingar som kommer idag, är inte det. Det är en smutsig stad. Det finns många arbetslösa, det finns flyktingar. Sätt igång och jobba. Sätt igång och gör någonting. Sätt igång, det finns jobb i stan.

– Jag tror att initiativkraften har försvunnit.

– **På grund av vad då menar du?**

– På grund av att det har funnits institutioner som har tagit hand om allting. Så länge de har gjort det, har det varit bra. Det har varit väldigt bekvämt och lyckat så länge det fungerar. Ingen sade någonsin att det kan gå så här och då måste du vara beredd. Så jag var ju oförberedd. Fram till i julas jobbade jag några terminer som lärarvikarie på gymnasiet och då insåg jag att de som går där nu, de är ju fortfarande fullständigt oförberedda på vad som väntar dem. De vaggas fortfarande in i den här känslan av säkerhet. Att liksom hela vuxenvärlden och det som de uppfattar som samhället fortfarande står där och säger att det är okej. Vi ordnar det här. Det gör de ju inte längre. Jag förstod det på de ungdomarna. De väntade sig fortfarande att få väldigt mycket serverat. Jag hade en diskussion med en klass när de sänkte studiebidraget för gymnasister från 750 till 690 kronor, tror jag det var. De blev jättearga. Jag försökte belysa det från andra hållet. Hela den här skolan är fri. De får de här pengarna. De bara får de här pengarna från staten. De här 60 kronorna, eller vad det var. Jag har för mig att vi resonerade fram att den här sänkningen motsvarar två bussresor och ett biobesök varje månad som de då fick avstå ifrån. De tyckte då att det var på något sätt nästan en mänsklig rättighet att få hela det här, att bara få det. De hade infört restriktioner alldeles nyligen på den skolan att om en elev var frånvarande mer än 80 procent, då skulle man hota med att dra in studiebidraget. De var jätteupprörda för det också. Det var mycket sådant att ställa grupper mot varandra eller sluta ge mat åt folk som sitter i fängelse och sådant. Bara vi får behålla våra 60 spänn. Vill ni göra något åt det här, så får ni engagera er, ut på barriaderna. Men det var också helt otänkbart för dem. Nej, de ville ha det så att de skulle sitta där och

de skulle få sina pengar oavsett vad som hände. Krav på motprestation, det var helt befängt som de såg det. Jag försökte få dem att förstå att när ni kommer ut härifrån kommer det att vara en helt annan visa. Ni kommer att stå enbart på era egna fötter. Ingen kommer att ta hand om er så där fruktansvärt mycket, utan ni får göra det själv och då kan ni inte tänka på det sättet.

– Om ni själva försöker ta någon slags makt eller ansvar i den här frågan. Hur skulle ni gå tillväga egentligen för att ni skulle kunna vara med och påverka mer aktivt? Går det över huvud taget eller går det inte?

– Man har en känsla av att det inte går, för även om man ställer upp i ett politiskt parti så har man väl den känslan att okej, där är de som bestämmer vad jag ska tycka mer eller mindre. Om det så är moderaterna, socialdemokraterna.

– Är det partivägen du tänker på i första hand?

– Om jag skulle välja den så blev man väl styrd där. Det är gubbarna där som bestämmer och det är ju de som hörs. Det märker man ju här i Malmö. Det är ju bara enstaka politiker från respektive parti som hela tiden hörs. Så även om jag skulle ansluta mig till ett parti, så hade jag inte kommit så långt där heller har jag en känsla av. Så jag vet inte vad man ska göra. En insändare hjälper inte mycket.

– Har ni någon kontakt med era politiker här i Malmö? Träffar ni på dem? Vet ni vilka de är och så vidare? Har ni pratat med dem på något sätt? Dem ni har valt eller inte har valt? Är det någon som brukar prata med dem?

– Jag har sett Reepalu på bio en gång.

– Vad sade du att...

– Jag har sett Illmar Reepalu på bio en gång.

– Jag har sett honom på cykelvägen.

– Vilken film var han med i?

– Han var på biografen. Han såg, jag tror han såg...

– Vad säger ni andra om det här med politiker och kontakten? Är det lätt att få kontakt med dem och vad skulle man vilja ha för kontakt med dem egentligen?

– Om jag ska vara fullständigt ärlig så bryr jag mig inte om att ha någon särskild kontakt med dem.

– Du vill inte ha någon kontakt med dem?

– Nej, jag vill inte ha någon kontakt med dem. Jag vill också att de lämnar mig ifred så att jag i så stor utsträckning som möjligt kan klara mig själv. Det tycker jag känns bäst. Jag har aldrig haft någon direktkontakt med en vald politiker som sitter och resonerar med folk och fattar beslut.

– **Du röstar kanske inte heller?**

– Jo, det gör jag.

– **Varför gör du det då egentligen?**

– För att försöka styra det någorlunda i den riktning som jag tycker är viktig.

– **Men du vill inte vara med och påverka sedan menar du genom att prata med dem?**

– Nej. Jo, det skulle jag väl kunna om jag försökte men det är inte min läggning, myndighetskontakter som har varit så klumpigt att jag vill helst slippa.

– **Du känner dig lite bränd av kontakterna med myndigheterna?**

– Nej, inte bränd direkt.

– **Irritation?**

– Ja, frustration är det. Jag retar mig på att det är så långsamt och att det ska vara så mycket intrigmakeri och att det är så lite av den här verksamheten som når ut konstruktivt på någorlunda kort tid. Allting tar så lång tid och det blir aldrig färdigt.

– **Jag tänkte att vi skulle göra en liten avslutningsrunda. Att var och en kunde göra en kort reflektion. Bara gå runt bordet vad ni tyckte var det viktigaste av det vi har pratat om i kväll. Hur får man mera att säga till om egentligen? Vad är det som krävs? Just i samband med det här att få lite mer att säga till om själv? Lite mera makt själv?**

– Ja, det är en svår fråga. Det är svårt att hålla ihop oss.

– Jag tror att av det som vi har pratat om så är det tydligen rätt många som upplever det som svårt eller till och med ointressant att skaffa sig något inflytande i den meningen.

– **Vad beror det här ointresset på menar du då? Vad tänkte du på då?**

– Jag vet ju inte riktigt vad det beror på. Det beror säkert på väldigt många saker som har pågått under lång tid.

– **Det är många saker alltså?**

– Ja, massor med saker som samverkar. Det är det ju alltid. Det är sällan något beror på en enda sak. Jag tror att det är sånt som vi har varit inne på. Man får börja med sig själv och så får man försöka och bygga upp någon sorts initiativkraft och att ta ansvar för sig själv och sitt eget. Därmed inte sagt att man ska skita i alla andra. Jag tycker inte att det finns en sådan motsättning.

– **Okej, vad säger du om det? Vad är det viktigaste vi har pratat om eller vad ser du för hinder för att inte ta mera makt själv?**

– Det är väldigt svårt att svara på.

- Jag tror ju inte jag skulle kunna påverka någon. Det tror jag inte.
  - **Vad är det största hindret som du ser?**
  - Jag tror inte att jag skulle kunna göra det.
  - **Det beror på dig själv menar du.**
  - Ja, dels så är det nog lättare om man är yngre kanske. Det tror jag nog. När man blir äldre som jag, följer man med.
- Det är väl många, många saker som man skulle velat ändra på men man känner sig maktlös. Man kan liksom inte göra något.

1.5 Politiska resurser och aktiviteter i de tre storstadsregionerna

I föregående avsnitt har vi lyft fram direkt framförda uppfattningar och åsikter om synen på makt och politiskt deltagande. Befolkningens politiska resurser och deltagande i skilda samhällsaktiviteter kan också beskrivas med hjälp av data från SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden. Dessa baseras på årliga intervjuundersökningar. Vid undersökningarna 1992 och 1993 hade man fördjupat frågorna kring människors engagemang i samhälleliga och politiska frågor samt vad som brukas kallas deras politiska resurser. Undersökningen ”Politiska resurser och aktiviteter 1978–1994” presenterades i mars 1996. Storstadskommittén har gjort ett urval av frågeställningar som är särskilt intressanta ur ett egenmaktsperspektiv. (Se bilaga 2)

För att närmare beskriva befolkningens politiska resurser i storstadsregionerna och olika typer av bostadsområden, har SCB:s intervjumaterial på uppdrag av Storstadskommittén specialbearbetats av INREGIA (Institutet för regional analys) för de tre storstadsregionerna. Antalet intervjuer blir dock relativt få när man delar upp dem på både mindre geografiska områden och olika befolkningsgrupper. Analysen måste därför göras relativt översiktlig.

Storstadskommitténs uppdrag rör storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö och i synnerhet dess problemområden (läs miljonprogramsområdena). I dessa områden är, som beskrivs i en särskild bilaga till detta delbetänkande, den demokratiska krisen särskilt djup och växande. I vår bearbetning av SCB:s statistik, om medborgarnas politiska resurser och aktiviteter på storstadsnivå, understryks det demokratiska utanförskapet. I vår undersökning kan vi bland annat se att medborgarnas deltagande och engagemang i mer formella politiska aktiviteter är lägre i storstadsregionerna än i övriga landet. Inställningen till hur kommunalpolitikerna sköter sina uppgifter är också betydligt mindre positiv. Storstadsborna är också väsentligt mer kritiska till den kommunala servicen i form av exempelvis barn-

omsorg, skola, ungdomsverksamhet och äldreomsorg. Denna kritik blir starkare med sjunkande inkomstnivå. Undersökningen visar också att låginkomsttagare engagerar sig mindre spontant i jämförelse med hög- och medelinkomsttagare. För låginkomsttagarna handlar det om ett lågt förtroende för det allmänna, liksom vanan och kunskaperna om hur man som individ kan agera. Det finns ett tydligt mönster som visar att det politiska deltagandet är mindre bland låginkomsttagare och utrikes födda. Hög- och medelinkomsttagare har ett högre demokratiskt utnyttjande.

Det är i sammanhanget också värt att påpeka att den politiska representativiteten i storstäderna är väldigt låg i jämförelse med övriga landet. I småkommuner (under 10.000 invånare) var antalet ordinarie förtroendeuppdrag i fullmäktige, styrelser och nämnder 15,8 på 1000 invånare. I Stockholm där situationen var sämst var siffran 0,9 på 1000 invånare 1989.² Även om avståndet minskat med införandet av stadsdelsnämnder är problemet alltså stort.

1.6 Valdeltagandet

Valdeltagandet kan ses som ett mått på hur stort det samhälleliga engagemanget är, hur de politiska partierna fullföljer sitt uppdrag, om medborgaren är nöjd med sin situation, eller som vi väljer att göra utifrån våra erfarenheter om situationen i miljonprogramsområdena, ett tecken på ökande resignation. Förra Storstadsutredningen gjorde en genomgång av olika sätt att tolka valdeltagandet. Vi väljer utifrån våra egna studier och erfarenheter att ansluta oss till Robert Morlans ord ur förra Storstadsutredningen (SOU 1989:68) *"Ju större kommun eller stad, desto opersonligare, mer komplicerad och avlägsen blir den. I små, en gång oberoende kommuner fungerade sociala, kulturella och politiska nätverk. I sådana små kommuner har människor en starkare känsla av politisk effektivitet; ta kontakt, se resultat snabbare"*.

Sverige har ett högt valdeltagande internationellt sett, men mycket talar för att det långsiktigt är vikande. Framförallt bland invandrarna är det påtagligt vikande, men också bland låginkomsttagare. Demokratiutvecklingskommittén har i sitt betänkande (SOU 1996:162) beskrivit det så här: *"Invandrarnas deltagande i de kommunala valen har minskat från 60 procent år 1976 till 40 procent år 1994. Bland medborgarna som har den lägsta sociala positionen i samhället, unga, arbetare, ensamstående, lågutbildade och låginkomsttagare, är det*

² Premfors, Sandqvist, Sanne. "Demokrati i storstad". 1993.

endast två tredjedelar som utnyttjar sin rösträtt. Valdeltagandet bland de arbetslösa har ökat, men låg ändå 1994 tio procentenheter under valdeltagandet för förvärvsarbete". En stor andel av dessa människor bor i miljonprogramsområdena. Redan den förra Storstadsutredningen varnade i en underlagsrapport (SOU 1990:20) för att valdeltagandet var lågt och sjunkande i dessa områden.

Gör man ett försök att beskriva valdeltagandet på områdesnivå framträder stora skillnader. Väljer vi att enbart se till valdeltagande i relation till inkomstnivå framträder skarpa differenser. I exempelvis Södra Ängby, Stockholm, med extremt hög inkomst, uppgick valdeltagandet i riksdagsvalet 1994 till 95,3 procent. I kommunalvalet något lägre, men fortfarande högt, 94,1 procent. I Rinkeby, Stockholm, med extremt låg inkomst, var valdeltagandet i riksdagsvalet 1994, 65,7 procent. I kommunalvalet avstod nästan hälften av invånarna att rösta, 53,6 procent. I Malmö och Göteborg är den socioekonomiska relationen till valdeltagandet i stort likadan. Det skiljer således i en del fall mellan 30 till 40 procent i valdeltagandet mellan småhusområden med höga inkomster och miljonprogramsområden med låga inkomster. Det beror givetvis på en mängd olika skäl. Men det beror dock enligt vårt förmenande inte på att människorna i miljonprogramsområdena skulle vara nöjdare med sin livssituation än sina grannar i småhusområden. Tvärtom tolkar vi det som en växande förtroendekris mellan väljare och valda, en växande vanmakt eller alienation som behöver brytas. Det är också utgångspunkten i vårt arbete med detta delbetänkande om egenmakt. Egenmakt är ett uttryck för att öka de demokratiska möjligheterna för människor som känner vanmakt eller alienation. Det är därför särskilt motiverat att uppmärksamma och föreslå åtgärder som har till syfte att stärka demokratin och det medborgerliga engagemanget i storstäderna.

Kapitel 2

Tankar som styrt

2.1 Inledning

I uppdraget med delbetänkandet om egenmakt ingår bland annat att reflektera över regelsystem som förhindrar egenmakt. Det visar sig att delar av regelsystemet faktiskt begränsar den enskilde individens handlingsutrymme. Med andra ord, de facto förhindrar egenmakt. Dessutom blir regelsystemen i många fall obegripliga av andra skäl, i just det enskilda fallet. Det beror till stor del på att de är just generella och att de sällan medger hänsyn till den enskilde medborgarens önskningar och vilja.

Det finns självklart också regelsystem som ger rättigheter. Men i många fall är bruket av dessa rättigheter beroende av en uttolkare. I de fall det uppstår problem är det ofta i tolkningen av reglerna. Tolken är givetvis inte heller den enskilde utan oftast myndighetsrepresentanten. Denna har också allt som oftast ett kunskapsövertag över den enskilde som önskar utnyttja sina rättigheter.

En aktuell konflikt i genomförandet av egenmakt är exemplet från bostadsområdet Holma, i Malmö. Politiskt är alla överens om att man måste göra något åt utanförskapet i miljonprogramsområdena. Härom råder konsensus. I miljonprogramsområdet Holma inleds ett försök med självförvaltning av inre och yttre skötsel av boendemiljön. En demokratisk process startar. Utvecklingen blir positiv. Det politiska systemet applåderar utvecklingen. Åtminstone till en början. Skattemyndigheten hävdar med stöd av dagens lagstiftning att detta måste betraktas som avlönat arbete och ska därmed bli föremål för beskattning. Inom det politiska systemet uppstår en intressant konflikt. Ska man liera sig med regelsystemet som man själv utformat eller ska man se till resultatet och väga samman alla dess positiva effekter? Det är möjligt eller mer troligt att exemplet Holma inte kommer att bli det sista exemplet i raden av konflikter mellan ett medborgerligt engagemang och tidigare uppbyggda regler och strukturer.

I genomförandet av egenmakt kan alltså en mängd konflikter uppstå. Historiskt och rent faktiskt är det sällan som någon frivilligt av-

stått makt. Förmågan att bemäktiga sig bygger också till stor del på kunskapen om var makten i beslutsprocesserna finns. Makten i det svenska samhället är inte lätt att överblicka. Innehas den av det politiska systemet, dess verktyg förvaltningen, eller utanför politikens sfär i marknadssektorn? Det är nog riktigare att säga att makten är sammanflätad i ett svåruttolkat mönster.

En av egenmaktens hörnstenar är just kunskap. Bara med kunskap kan man behärska sin omgivning. Det borde finnas fler som försöker göra samhället begripligt. Istället får vi i stort sett dagligen veta att samhället är så komplext att det knappt går att förstå. Det finns otaliga exempel på hur man kan krympa människor genom att utestänga dem, medvetet eller omedvetet, från förståelse. Vi kan ta ett exempel ur den långa raden. Vi hämtar det från en idéskrift från Folkhälsogruppen med titeln *"Jordmån för ett gott liv"*. *"Många former av psykisk ohälsa kan ses som en begriplig mänsklig reaktion på dåliga inre och yttre förhållanden. Ur detta perspektiv är den bra att ha, ett incitament till nödvändig inre och/eller yttre förändring. (Jfr ångest som livsbevarande emotion.) Den psykiska ohälsan kan således användas som motor för en önskvärd samhällsförändring. I det arbetet blir ett stärkande av hälsoprocessen det tunga perspektivet (allmän prevention)"*. Fritt översatt menar väl Folkhälsogruppen att om människor mår dåligt i sin själ så är det bra, för då kan man använda detta för att förändra deras sätt att leva.

Författaren och samhällsdebattören Tage Danielsson förmådde på sitt speciella sätt klä av eliternas språk och göra det synligt och tillgängligt för de många människorna. *"Jo sannolikt, det måste ju betyda nånting som är likt sanning. Men riktigt lika sant som sanning är det inte om det är sannolikt...Jag menar till exempel före Harrisburg, då var det ju ytterst osannolikt att det som hände i Harrisburg skulle hända. Men så fort det hade hänt, då rakade ju sannolikheten plötsligt upp till inte mindre än 100 procent, så att det blev nästan sant att det hade hänt. Men bara nästan, det är det som är det konstiga, för det är fortfarande som om dom går omkring och tycker så där lite i smyg att det som hände i Harrisburg, det var nog så ytterst osannolikt så att egentligen har det nog inte hänt...men att vi å andra sidan måste ha mycket bättre säkerhetsanordningar, så att det inte händer här...enligt alla hittills tillgängliga sannolikhetsberäkningar så har det ju varit så att en sån där olycka inträffar kanske bara nån enstaka gång på flera tusen år. Och jag menar, då är det ju inte särskilt troligt att den skulle ha hänt redan nu...om det nu till äventyrs är så att det där som hände i Harrisburg verkligen hände, mot förmodan, då är ju sannolikheten för att det ska hända en gång till, den är*

ju då så nästan löjligt liten, så att egentligen kan man säga att det var nästan bra att det som hände i Harrisburg hände – om det nu gjorde det – för då kan vi va' nästan alldeles säkra på att det inte händer en gång till. I varje fall inte i Harrisburg. Ja, och i varje fall inte samtidigt som förra gången. Nej, sannolikheten för en sån sak, den är så fullständigt larvigt liten så den är försumbar, heter det då. Med det menas att den finns inte – fast bara lite...Men det får vi inte säga till våra barn. Vi måste lära våra barn att alltid tala sannolikt – att säga sannolikheten, endast sannolikheten och ingenting annat än sannolikheten. På så sätt kanske de lär sig så småningom att förstå att det som hände i Harrisburg, inte kan hända här eftersom det ju inte ens kunde hända där, vilket ju hade varit mycket mera sannolikt – med tanke på att det var där det hände”!¹

Vilka tankar ligger till grund för hur det svenska samhället ser ut idag? Vi har valt att kategorisera dominerande tankeströmmar i följande rubriker: Utopister, rationalister, folkhemsinredare, kritiker och självkritiker. En vanlig tolkning av ordet utopi beskriver något som är omöjligt att förverkliga. Att vara rationell skall i det här avseendet betyda att man är förständig, frågar efter syften och reflekterar över vad som är meningen. Är man rationell så är man också effektiv, gör saker och ting snabbt och rätt. Kritisk är den som inte okritiskt tillgodogör sig själv vad andra påstår. Är man självkritisk ifrågasätter man sina egna tankar och prövar om de stämmer med verkligheten. Ordet ”folkhemsinredarna” är ett ord som egentligen skapats för att kritisera de som trodde att det var möjligt att enbart med planering och arkitekttänkande bygga det goda samhället. Under 1800-talet växte det fram en mängd idéer om hur man skulle bygga ett människovärdigt samhälle. De som deltog i denna diskussion brukar vi dag kalla för ”utopister”. Vi väljer därför att börja genomgången med dem. Därefter fortsätter vi med ”rationalisterna” som fick ett stort inflytande på folkhemsinredarna. Men kritiker och självkritiker har funnits där hela tiden.

2.2 Utopisterna tänkte

För utopisterna var det med övertygandets och den förnuftiga överenskommelsens metod som samhället skulle byggas. Den ledighet som maskinen lovade människan, skulle betyda ett utsträckande av privilegiet av att få vara en politisk varelse. Utgångspunkten kunde vara familjeenheten. Vad som inte längre syntes vara möjligt inom

¹ Tage Danielsson. TV-versionen av ”Under dubbelgöken”.

familjens lilla ram vore kanske möjligt i en familj, utvidgad till att omfatta flera hundra människor. I en familj finns ingen polis och inget fängelse och ändå vet familjens medlemmar hur de ska bete sig mot varandra. Det lilla samhället, kommunen sågs som framtidens lösning. Där kan vi se varandra, ingen kan smita undan sitt ansvar och ingen behöver gå ensam med sin sorg. Det skulle vidare, menade man, vara omöjligt att förtrycka folk som satt inne med kunskaper och medborgerlig bildning. Det förutsattes också att den geografiska närheten mellan arbete och bostad skulle vara för evigt. I utopisternas tänkande fanns således en hel del som är aktuellt idag utifrån ett egenmaktsperspektiv. Den sociala kontrollen, det gemensamma ansvarstagandet, småskaligheten som underlättar kunskapen om sin omgivning.

2.3 Rationalisterna tänkte

Rationalisterna förespråkade värdeneutrala faktorer för samhällsbygget, det vill säga fakta. Fakta skulle framställas genom tillämpning av det vetenskapliga hantverket. Det moderna samhället skulle med andra ord bygga på framväxten av speciella experter vars uppdrag skulle bli att vara en förmedlande länk mellan kunskap och handling. Begreppet planerare dyker upp på allvar på 1920-talet. Det är en beteckning på experter som arbetar med fysisk och ekonomisk planering. Sedan dess har planerarna i stor utsträckning hävdad att valet mellan olika tillvägagångssätt är en teknisk fråga som kan och bör beslutas på effektivitetsgrunder. Miljonprogrammet kan tjäna som exempel. Maktutredningen har skrivit om det svenska expertstyret: *"Den svenska modellen innehåller ett väsentligt inslag av social ingenjörskonst. Vetenskap, saklighet och kunskap är viktiga legitimitetsgrunder. Experter och specialister har aktivt medverkat vid den offentliga politikens utformning och genomförande. Inte minst hemmens och familjens liv har noga kartlagts för att kunna "lägga livet tillräta" för den enskilde medborgaren"*.²

Men någonting har börjat hända. Expertrollen och planerares ställning börjar ifrågasättas. Svensken i gemen har troligen börjat få lite distans till expertkunskap. Maktutredningen påstår också: *"Expertstyrets auktoritet har försvagats"*.

2.4 Folkhemsinredarna tänkte

Det är 1940-tal och arkitekten Uno Åhren skriver till Alva Myrdal: *"Genom en utvidgning av den sociala ingenjörskonsten blir behovet*

² Maktutredningens huvudrapport. SOU 1990:44.

*av teknikens redskap, det vill säga vetenskap, större eftersom en utvidgad planering för skapandet av bättre människor kräver mer kunskap”.*³

Detta citat kan tjäna som illustration till hur rationalisternas tankar har blivit sanning och accepterade fullt ut. Vetenskapsmännen fick en betydelsefull och avgörande roll som experter åt det politiska systemet. Och så är det än idag. Politikerna, och tredje statsmakten, medierna, går ofta till experterna, (forskarna, planerarna) och frågar hur folket mår, tänker, vilka de röstar på eller vad de tycker i olika frågor. Experter samlar alltså in allt det som den politiska makten behöver för sitt beslutsfattande och medierna bär fram ”sanningen”. Medborgarna/väljarna behöver inte längre själva bära fram sina tankar, åsikter och insikter till de förtroendevalda. Behovet av det medborgerliga samtalet upphör.

2.5 Kritikerna tänkte

Det fanns givetvis kritiker mot planeringsideologerna. De pekade på risken att den politiska makten förskjuts från de demokratiska församlingarna till olika expertorgan. Därför att det fanns en strävan att eliminera tyckande, värderingar och ideologier. Omvandlingen till ett modernt samhälle skulle kunna innebära att systemvärden tränger undan livsvärden. Vetenskapen tar makten över självförståelsen.

Det är även idag utifrån vårt perspektiv ganska lätt att delvis instämma och i viss mån ge rätt åt den kritik som då fördes fram. I vår tolkning vill vi säga att vi människor känner, tycker och tänker om vad som är rätt och fel. Vi funderar över framtiden och reflekterar över samtiden. Det var detta som kritikerna kallade tyckande, värderingar och ideologier. Vad kritikerna hade farhågor inför var att experterna skulle stjäla våra tankar med hjälp av enkäter och intervjuer. Att helt enkelt kvantifiera människan. Inom industrin var detta väldigt vanligt. Man tidsstuderade arbetarna och fick då reda på hur olika människors kroppar rörde sig. När man sammanställt detta kunde man utarbeta standardrörelser som effektiviserade arbetet. Studierna blev följaktligen ett sätt att styra människan. Planeringssystemen trängde in i varje människas liv och gjorde den egna kunskapen oanvändbar.

2.6 De självkritiska tänkte

Under 1970-talet kan vi nämna två huvudnummer som exempel på planeringstänkandet inom den kommunala sektorn. Det är kommu-

³ Yvonne Hirdman. ”Att lägga livet till rätta”.

nalekonomisk långsiktig planering (KELP) och kommunala gemensamma planeringsförutsättningar (GPF). I mitten av 1970-talet dyker en samhällskritisk bok upp om systemsamhället författad av professor Erik Rehnman. I Boken gav han tio förslag som skulle medverka till verkligt ökad effektivitet i kommunerna: *"Det är endast människorna själva som kan avgöra när ett samhälle som helhet fungerar. Experter förstår sig bara på delarna. Därför är en förnyelse av demokratins former nödvändig, vilket i sin tur kräver ett experimenterande. Glöm inte därvid att demokratin inte bara är en konfliktutjämningsmetod utan kanske framförallt i ett föränderligt samhälle en metod för människorna att själva pröva, göra misstag, diskutera och lära.*⁴ Han riktar strålkastaren på problemet med en ideologi som förhärligade fakta, framtagna och uttryckta av experter. Värderingar ansågs inte passa som underlag för ställningstaganden och beslut.

Ett halvt decennium senare blir en annan faktaproducerande professor väldigt självkritisk. Bo Hedberg skriver i en bok med underrubriken "Handbok för omäktiga": *"Experterna, som känner den informella organisationen och som sedan länge insett att de egentliga besluten fattas under förstudier och beredningar, ser samspelet med lekmännen som en fråga om taktik och upplysning för att underlätta att ett beslut accepteras. De folkvalda måste upplysas och påverkas till riktiga ställningstaganden*".⁵ Boken handlade om samspelet och maktfördelningen mellan lekmän och experter. Hedberg vill med sin bok visa att lekmännen eller de förtroendevalda är maktlösa i vår tids samhälle: *"När det är dags för det formella valet, (beslutet, vår anmärkning) är alla andra alternativ överspelade. En snöboll har satts i rullning och nåde den som försöker stoppa lavinen. Bakom förslaget ligger utredningar och expertis. Den som vill plädera för ett alternativ har redan på förhand ett grovt handikapp*". En liknande slutsats kommer Maktutredningen fram till: *"Makten över den offentliga sektorn, som enligt teorin skall vila hos de valda representanterna, kommer de facto i stor utsträckning utövas av tjänstemän och experter. Systemets makt ökar, men makten över systemet minskar*".

Storstadskommittén anser att det är dags för ett förändrat synsätt. Istället för att "lägga livet tillrätta", borde uppgiften vara att "rätta till det som ligger i vägen för livet".

⁴ Eric Rehnman. Systemsamhället. Bokförlaget Aldus. 1975.

⁵ Bo Hedberg. Konsten att inflyta – Handbok för omäktiga. Liber 1980.

Kapitel 3

Politik som styrt

3.1 Inledning

Egenmakt är i någon mening en reaktion mot det som i politiska sammanhang brukar kallas den "sociala ingenjörskonsten". Detta brukar tyvärr onödigt ibland uppfattas som en kritik av hela välfärdsstaten. Så är det naturligtvis inte, men det ska definitivt ses som en kritik av individens roll och möjlighet att ta befälet över sin vardag. Välfärd har både som begrepp och innehåll främst setts som något som politiker fördelar/producerar. I synnerhet under 1960-talet grundlades i hög utsträckning det synsättet. I det politiska livet kretsade debatten kring hur mycket kranarna skulle kunna öppnas. Det var självfallet uppskattat av medborgarna. Den materiella välfärden växte. Sten lades till sten i folkhemmet. I en sådan situation av växande ekonomi och stort reformutrymme följer ofta den politiska logiken "lagen om fler löften." Tage Erlander talade om "*förväntningarnas missnöje och det är i själva verket inte någonting som vi ska vara ledsna för*".¹ Utan att bära våld på historien brukar tolkningen vara den att medborgarna var otåliga över att få del av nya reformer. Men i Erlanders ofta citerade uttalande sägs också att detta i princip är att välkomna. Men vem det var, om det var politiken eller medborgarna som hissat upp förväntningarna så till den milda grad är osäkert. Troligen går det att tala om en symbios. Fram till någonstans i början av 1970-talet rådde något som skulle kunna kallas för "reformhegemoni". Med undantag av framförallt planhushållningsstriden på 1940-talet och ATP-striden på 1950-talet har i stora stycken välfärdsstatens expansion skett i relativ konsensus.

3.2 Närvaron eller frånvaron av ett egenmaktsperspektiv

Men hur är det historiskt med egenmaktsperspektivet? Har det funnits något värt namnet? Hur har det i så fall sett ut och tagit sig uttryck? För att besvara frågorna har vi valt att studera diskussionerna vid några större strategiska beslut. Områden som vi senare behandlar

¹ Björn Elmbrant. "Politikens ABC". 1995.

och utpekar som möjliga för att stärka individens bestämmanderätt. De områden som vi kommer att koncentrera oss kring är: bostadspolitiken (miljonprogrammet), kommunsammanslagningens reformen, skolan, och den offentligt organiserade och producerade fritidsverksamheten. Vilket synsätt har varit det förhärskande? Är det ovanifrånperspektivet eller underifrånperspektivet? Går det överhuvudtaget att rekonstruera begreppet egenmakt ur den allmänna politiska debatten? Att begreppet har idéhistoriska rötter vet vi, men har det kommit till uttryck på allvar i den politiska processen? Källan är i första hand den politiska debatten så som den förts i riksdagen och i massmedia. Tiden har begränsat oss att tränga djupare än så in i ämnet, men vi tror att dessa två källor ger oss en ganska bra bild av hur debatten förts och om egenmaktsperspektivet överhuvudtaget varit närvarande vid de stora politiska besluten.

Såvitt vi kunnat konstatera rådde i stort politisk konsensus under 1940-talet om att staten skulle åta sig ett större ansvar än tidigare för medborgarnas välfärd. Något egenmaktsperspektiv fanns knappast. Välfärdsstaten sågs som befriaren. Moderaterna, dåvarande Högerpartiet, kom med sitt handlingsprogram "Frihet och Framsteg" att ansluta sig till välfärdsstatsidén. På i stort sett alla livets områden formulerade de konkreta mål för statens engagemang i syfte att öka folkets välfärd. Det var dock arbetarrörelsen som ledde utvecklingen. I dess efterkrigsprogram finns en intressant skrivning som i en välviljig tolkning skulle kunna ses som ett egenmaktsfrö: "*All planering, all samverkan, all organisation för med sig begränsningar och band. De kan brukas till att skapa likriktning och underkastelse. Men de kan också bli medel för att utlösa de många självverksamhet, ge dem känslan av den frihet det innebär att vara med och bestämma över sitt eget öde, dra upp gränserna för den omkrets där den enskilde, i hägn av den trygghet organisationen skänker, kan fritt utveckla sin personliga egenart*".² Här finner vi en del intressanta ord och tankegångar som vi de facto känner igen från dagens debatt om egenmakt. Det skrivs om "gränserna för den enskildes omkrets". Det behandlar någon form av geografi. Det är därför i någon mening synonymt att jämföra med dagens debatt om makten över sin vardag eller makten över sin geografi.

Dåvarande finansministern Ernst Wigforss sammanfattade välfärdsstatens befrielseverkan. Folket kunde man nu "*kalla för medborgare istället för undersåtar. Ingen förnekar att vi här har framför oss en frigörelseprocess som gett ökad självständighet och ökad*

² Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering, 1944:218.

känsla av individuell frihet".³ Och visst var det rätt. Statens insats skulle vara att förse medborgaren med en slags frihetsnäring som skulle utveckla och tillåta en personlig sfär av frihet. Men det går inte att spåra ett konkret egenmaktsperspektiv.

Dåvarande statsministern Tage Erlander lanserade i en broschyr från 1962 en socialdemokratisk tolkning av begreppet valfrihet "Valfrihetens samhälle". I skriften hävdades att frihet var för den enskilde att välja den sysselsättning och det liv han önskade och inte gjordes beroende av brister i samhällsorganisationen. Människor skulle inte tvingas till ett liv som inte motsvarade deras önskningar eller begåvning. Genom ett solidariskt samhälle kunde alla få möjlighet att leva och utvecklas efter sina anlag.⁴ Storstadskommittén har inga problem att skriva under på den målsättningen. Det är i valet av metod som skiljelinjen går. I den tidsanda som präglade politiken sågs en fortsatt utbyggnad av det offentliga rummet som en förutsättning för att uppnå de önskade målen. Med facit i hand kan vi konstatera att det bästa ibland blev det godas fiende. Individens eget utrymme förminskades i allt för stor utsträckning.

Det är i detta sammanhang viktigt att uppehålla oss något vid 1960-talet. Det är i detta årtionde som bland annat beslutet om miljonprogrammet tas. Först kan vi konstatera att Sverige förändrades rejält under detta decennium. De politiska omvälvningarna kring 1968 innebar inledningen på en diskussion och ifrågasättande om människans roll i välfärdsbygget. I de politiska partiernas program från 60-talets början kan man inte märka mycket av den polarisering som kännetecknade slutet av årtiondet.

Socialdemokraterna skriver i sitt program från 1960: "*Samhällets gemenskapsformer har visat sig otillräckliga för att bryta oförvållad isolering och ge möjligheter till levande mänskliga kontakter. Demokratins yttre former och det demokratiska organisationslivet har främjat samhörigheten mellan människorna, men ändå inte förmått ge alla en upplevelse av verklig gemenskap och delaktighet i samhällslivet*". Det är förvisso en intressant analys. Problemet sågs vara människors utanförskap eller bristen på "verklig gemenskap". Samma problem som vi brottas med idag identifierades såpass tidigt. Men i analysen brister det. Något var otillräckligt eller fungerade inte som det skulle. Kommersialismen utpekades som en negativ faktor. Men ingenstans i programmet står att finna att det "starka samhället" i sig kunde ha bidragit till utanförskapet. Programmet förkunnade

³ Artikel i tidskriften Tiden 1948.

⁴ Tage Erlander här refererad från Lewins "Planhushållningsdebatten".

dock behovet av att "förankra demokratin hos hela folket" genom "en spridning och decentralisering av beslutanderätten i alla de fall där detta låter sig förenas med medborgarnas gemensamma krav på effektiv förvaltning och planering". I från samma program hämtar vi en analys över vad som enligt vår mening blir följderna av en sådan förankring: "Människor med självständighet och inre trygghet har de bästa förutsättningar att samarbeta och förverkliga den gemenskap som socialdemokratin eftersträvar".

I Sveriges Kommunistiska partis program från 1961 (reviderat 1964) finns ingen antydning till kritik mot att välfärdsstaten i någon mening kunde bidra till utanförskap. Någon egenmaktsliknande diskussion fördes överhuvudtaget inte.

Högerpartiet hävdade i sina grundsatser (antagna 1956, här kompletterade med texter ur andra programskrivningar) bland annat att socialpolitiken borde utformas så "att det personliga ansvaret och den enskildes insatser främjas". Partiet försvarade också den kommunala självstyrelsen, eftersom denna "befordrar bygdesamhörigheten och gör stora kretsar av folket direkt medansvariga i vården av allmänna angelägenheter". Annars finns inte mycket som skulle kunna kallas frön till egenmakt, snarare ägarmakt. De förespråkade en samhälllig maktdelning som kallades "ägardemokrati" med motiveringen: "Ju flera kapitalbärare ett samhälle har, desto större blir ansvars- och maktfördelningen och desto större möjligheter får de enskilda individerna att hävda sig".

I centerpartiets program från 1959 menade man att den ökade välfärden öppnade möjligheter för en större grad av självständighet: "Sedan de grundläggande behoven tillgodosatts, träder vid en högre standard personligt präglade behov och önskemål alltmer i förgrunden". I programmet återfanns också en kritik mot det så kallade expertväldet. Två möjliga motmediciner ordinerades. En högre allmänbildning och ett förstärkt lokalt styre ansågs vara lämpliga motmedel.

Inom folkpartiet hävdades det i ett program antaget 1962 att samhället nu är inne i ett skede med "frigörelse av mänsklig skaparkraft" som "nu fört västerlandets demokratiska samhällen in i ett skede, då personlig frihet, social trygghet och ekonomiskt välstånd kan tillkomma alla".

Det var den politiska miljön under 1960-talets början. Men snart skulle nya vindar blåsa upp, inte bara i Sverige för övrigt, utan i hela världen. Protesterna mot Vietnamkriget, kårhusockupationen och "Almstriden" är tecken på ett helt nytt tonläge. Proteströrelserna har samlats under många namn, kulturradikalismen är ett av dem. Denna har av många betecknats mer som en proteströrelse mot det civila

samhällets moraluppfattning än mot statsmakten. Men de tre ovan givna exemplen är mer ett uttryck för en protest mot "makten". Det är enligt vår analys möjligt att se 1960-talets politiska protester som en rot till dagens diskussion om egenmakt.

En protest mot individens underordning.

Ett annat frö ur egenmaktsperspektiv är att den medvetne konsumenten blir ett nytt ideal. Slit-och-släng-kulturen blir föremål för ett ökat ifrågasättande. Det handlar i och för sig inte i första hand om makt, men om ett ökat individuellt ansvar, för sig själv och andra och inte minst den gemensamma miljön.

En annan protest, med delvis andra förtecken, var att drygt två miljoner människor skrev på protestlistor till försvar för kristendomen på skolschemat. Olika motrörelser för "moralisk" upprustning kulminerade och ett parti som såg som sin främsta uppgift att bekämpa sekulariseringen och det moraliska förfallet, Kristen Demokratisk Samling, bildades 1964.

Den politiska tyngdpunkten har alltså förändrats vid slutet av decenniet. Flera partier har reviderat sina program. Kan tänkas influerade av medborgarnas mer kritiska hållning börjar mer konkreta skrivningar om medbestämmande och delaktighet se dagens ljus. Moderaterna har exempelvis i sitt handlingsprogram från 1969 gjort medbestämmandet i arbetslivet till en viktig fråga: *"Det är nödvändigt att söka skapa meningsfulla arbetsuppgifter. Genom att bredda och fördjupa arbetslivets demokrati kan vi förbättra den enskildes möjligheter att överblicka och påverka sin situation i arbetslivet...Frågorna om arbetslivets demokrati måste därför föras framåt inom alla sektorer av vårt samhälle"*. Handlingsprogrammet konstaterar vidare att många medborgare inte nås av de offentliga initiativen *"därför att de saknar kännedom om sina rättigheter eller av andra skäl inte förmår ta initiativ"*. Även med dagens mått mädd är detta ganska radikala skrivningar. Men det finns också här i den senare skrivningen bäring till dagens situation i miljonprogramsområdena. De medel och resurser som riktas idag når inte heller önskvärd effekt i många stycken.

Centerpartiets program från 1970 betonar decentraliseringsperspektivet. Besluten om gemensamma samhällsangelägenheter *"skall fattas så nära individerna som möjligt"*. Vidare anknyter man till en deltagardemokratisk tradition i skrivningen om att samhällets styrelse skall grundas på medborgarnas aktiva deltagande.

Även vänsterpartiet börjar att resonera kring den enskildes möjlighet att påverka sin vardag. I programmet från 1967 ingick skrivningar om *"själverksamhet"* i kvarteren och i kommunala kulturanlägg-

ningar. Med hjälp av kulturen skulle man skapa en ökad "kollektiv och individuell aktivitet". En sådan ansågs vara viktig för "den personlighetsutveckling som måste ingå i ett demokratiskt samhällsliv".

Med undantag av medbestämmandelagstiftningen är det svårt att också under 1970-talet spåra egenmakten. Kanske går det att hävda att socialdemokratin valförlust 1976, den första på 44 år, var en konsekvens av en växande kritik mot den starka staten. Också under de borgerliga regeringsåren 1976 – 1982 är det svårt att finna förslag som ökade medborgarnas makt över sin vardag. Några exempel på frihetssökande reformer skulle kunna vara att bötesföreläggandet för den som gick mot röd gubbe togs bort samt att det blev tillåtet att snickra ihop en liten stuga på den egna tomten (friggeboden).

Inom socialdemokratin påbörjas en stundtals mycket hätsk debatt om självförvaltning. Och just i denna politiska debatt kan vi spåra de verkliga rötterna till det som över tio år senare skulle komma att samlas under begreppet egenmakt.

Under 1980-talet står individen i centrum för den politiska debatten. Såväl vänsterkrafter med förnyelseambitioner som krafter med nyliberala förtecken ägnar sig i hög grad åt att diskutera människors frigörelse från olika typer av auktoriteter. Den socialdemokratiska regeringen som återkommit till regeringsmakten efter sex år i opposition inrättar ett civildepartement under ledning av Bo Holmberg. Uppgiften var att förnya den offentliga sektorn och stärka medborgarnas inflytande över densamma. Bo Holmberg gav själv följande förklaring till tanken bakom hans nya fögderi: "*Olof Palme presenterade idén att skapa ett nytt departement för mig...Det skulle bli ett departement för medborgarna mot myndigheterna. Min uppgift skulle vara att försvara det som är bra i den svenska modellen, men samtidigt självkritiskt komma på förbättringar*".⁵

Svenska Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet lanserar 1979 den kontroversiella kampanjen "*Satsa på dig själv*". Debatten om de så kallade "*pysslingdagisen*" rasade, kraven på föräldra/personalkooperativ inom barnomsorgen ökade, för att bara nämna några exempel. Gemensamt för denna revolt, om man nu kan kalla den så, är att den handlar om individens frihet eller rätten att förverkliga sig själv i strid med traditioner och restriktioner. LO ger i mitten av decenniet ut skriften "*Offentliga samtal*". I denna sammanfattar Bernt Lindholm en intressant analys ur egenmaktsperspektiv: "*Alla förväntar sig lösningar uppifrån. Man är inte van att ta initiativ och sätta*

⁵ Bo Holmberg. Här refererad ur Tommy Möllers "Brukare och klienter i välfärdsstaten". Publica 1996.

igång verksamheter. Det har andra alltid gjort. Därmed dör till sist också förmågan och tanken hos medborgarna att ta saker och ting i egna händer".⁶

En hel del i denna 1980-talets strömning kom att karakteriseras som egoism. Vi vill inte här och nu värdera rimligheten i det, utan bara konstatera att 1980-talet i hög grad präglades av en renässans för individen.

Detta var en mycket fragmentarisk genomgång av några årtionden med egenmaktsglasögon.

3.3 Sammanfattning och slutsatser

Efter denna historiska genomgång är det naturligt att beskriva var de politiska partierna står idag i relation till vad begreppet egenmakt innefattar. En definitiv konsekvens av den förnyade diskussion om medborgarens roll som egenmaktsdiskussionen, makten över vardagen, framkallat är att de politiska partierna tvingats föra upp frågeställningen på sin dagordning.

Det moderata samlingspartiet hävdar i programskriften *"En värld full av möjligheter"* att: *"Problemet är emellertid att livet inte rimligtvis kan vara något man ägnar sig åt utöver det som har med vardagen att skaffa. Att människor utvecklas socialt och kulturellt om de får koncentrera sin huvudsakliga uppmärksamhet och tid på arbetsliv, kultur- yttringar och socialt umgänge överensstämmer illa med hur människor normalt faktiskt fungerar. Det är tvärtom så att det är i den styrka som ansvaret och kontrollen över den egna vardagen ger, som individer kan växa och gå vidare till andra sfärer av samhällslivet"*.

I centerpartiets rapport till stämman i Växjö 1996 beskriver man lokalsamhället som en arena där människor samspelar *"för att lösa gemensamma angelägenheter"*. På denna arena måste människorna få mer att säga till om: *"Medborgaren måste få ett större inflytande över och möjlighet att forma sin vardag i lokalsamhället. Det innebär att möjligheter att ta ett ökat ansvar för samhällets service"*.

Insikten att utformningen av välfärdsstaten kom att innebära att politikerna (någon annan) skulle lösa problemen åt medborgarna beskrivs så här: *"Egenmakten och ansvaret flyttades från medborgaren till politiker och tjänstemän. Standardiserade och centralt producerade modeller gav svar på klassrummens storlek, lekplatsens utformning, skolbokens innehåll och boendet för äldre"*. Rapporten innehåll-

⁶ Bernt Lindholm, "Barnen i välfärden. Barnomsorgens utveckling och framtid". Offentliga samtal, LO, 1985:76-77.

ler också en kritik av 1980-talets modeller för ökat medborgerligt inflytande: *"Människor har tröttnat på att vara undersåtar i vänsterns storskaliga och centraliserade samhällsmodell, men vill heller inte reduceras till kunder i högerns köp-sälj-system. Medborgarrollen måste innebära mer än så"*. Sammanfattningsvis hävdar centerpartiet att: *"Centerpartiet anser att vi måste återföra makten till medborgarna samtidigt som vi tar tillvara marknadens möjligheter och det politiska inflytandet"*.

I vänsterpartiets program antaget vid dess kongress 1996 finner vi också egenmaktsresonemang: *"Varje människa behöver ha makt över sitt eget liv, kunna påverka sin situation och välja sin väg. Hon behöver också gemenskap och samhörighet, i familjen och släkten och bland vänner, arbetskamrater och grannar"*. Programmet fortsätter: *"I vårt samhälle är avståndet alltför stort mellan å ena sidan den enskilda människan i vardagen å andra sidan politikerna, näringslivet och arbetsplatserna. Många känner vanmakt inför de enorma krafter som styr deras liv... Olika former av bogemenskap eller självförvaltning i boendet ska uppmuntras och stödjas"*.

Också hos folkpartiet finns resonemang om människans maktförhållande till sin vardag: *"Politiken kan uppmuntra människor till ett ökat medborgerligt ansvarstagande genom att överföra funktioner från centrala till lokala nivåer, från offentliga förvaltningar till frivilliga sammanslutningar. Stat och kommun bör överföra drift av en del verksamheter till exempelvis ideella föreningar. Det måste finnas utrymme och möjligheter för ideella insatser i vård och omsorg, utbildning och kultur, bistånd och totalförsvar. Detta kan ge människor ökad makt över sin vardag, men också stimulera till det aktiva medborgarskap som är demokratins livsluft"*.⁷

I Miljöpartiet de Grönas partiprogram från 1994 finner vi också skrivningar med bäring till egenmakt. *"Vår ideologi är decentralistisk. Den bygger på uppfattningen att koncentrationen av makt och ägande fjärrar oss människor från vår naturliga miljö och begränsar vårt direkta deltagande"*. I programmet poängterar man och använder begreppet "deltagande demokrati". *"För att människor i större utsträckning än idag ska känna och ta ansvar krävs mer delaktighet och deltagande i beslutsprocesserna"*. De har också klara skrivningar och överväganden till förmån för ett större användande av folkomröstningsinstrumentet. *"I dagens verklighet är direkt demokrati inte möjlig mer än i begränsad utsträckning... Vi vill att beslutande folkomröstningar möjliggörs på alla nivåer"*.

⁷ "Frihet att växa. Liberala idéer för ett mänskligare samhälle". Folkpartiet liberalerna, 1996.

I debatten inom kristdemokraterna är det svårare att härleda direkta resonemang som tar sin utgångspunkt i medborgarens vardags-situation i relation till det offentliga. Det handlar mer om att utveckla de små naturliga gemenskaperna och stärka familjens roll. Det är där som människan utvecklas och genom samspel med andra individer kan utveckla sin unika personlighet. Vid ett extra riksting hösten 1993 antogs bland annat följande skrivningar: *"Bristen på insikt om detta har bidragit till att familjepolitik, arbetsliv och samhällsliv i övrigt har organiserats på ett sätt som står i strid med principen om de små gemenskapernas betydelse. Bristen på fungerande nära gemenskaper, där människan kan finna meningsfullhet och uppleva sig själv som värdefull, kan leda till främlingsskap och frustration"*.

Närmare egenmaktstanken ligger Kristdemokraternas betoning på "subsidiaritet" som syftar till att *"fastställa olika kompetensnivåer i all mänsklig organisation"*. Principen innebär att det en liten gemenskap själv klarar att hantera skall den ansvara för och själv besluta om. De överordnade gemenskaperna skall stödja de små gemenskaperna att bevara denna kompetens. De uppgifter som de underordnade gemenskaperna inte på ett effektivt sätt fyller skall överordnade gemenskaper ta ansvar för. Subsidiaritetsprincipen innebär att bevisbördan alltid vilar på dem som vill beröva en lägre nivå dess funktion och därmed dess frihet och ansvar. De måste bevisa att den lägre nivån är ur stånd att fullgöra sin uppgift på ett tillfredsställande sätt och att den högre nivån kan göra det mycket bättre. Principen är en maktfördelningsprincip; rätt makt på rätt plats".

I den socialdemokratiska debatten har egenmakten debatterats flitigt. Det är naturligt eftersom begreppet ursprungligen lanserades där inför partikongressen 1993. Vid den extra partikongressen 1996 diskuterades egenmakten, eller vardagsmakten, som kongressprogrammet använde som synonymt begrepp. I underlaget för en diskussion om politikens riktlinjer inför den extra partikongressen 1996 uttrycktes självkritik över det i mångt och mycket egna verket – välfärdsstaten: *"det starka samhället i något avseende blev för starkt...kanske förlorade vi en del av det personliga ansvaret på vägen mellan Per-Albins folkhemstal och 1970-talets stora reformer"*. I programmet konstateras, på samma sätt som Storstadskommittén gjorde i sitt första delbetänkande, att många människor känner vanmakt i sin vardag. Det finns: *"en skillnad mellan människors önskan om inflytande och deras begränsade möjlighet till inflytande"*. Programmet konstaterar att många svenskar *"känner sig vilsna"*: *"Samhället blir alltmer komplext och förändras hela tiden. Många känner att besluten över det som händer fattas över deras huvuden. Samtidigt vill allt fler vara*

med och bestämma. Men många finner inte vägarna till inflytande. En av politikens viktigaste uppgifter är därför att möjliggöra ett sådant engagemang...Människors brist på makt i den egna vardagen är ett resursslöseri för samhället, arbetslivet och individen”.

Vi kan således konstatera att den politiska debatten ringat in ett område som rör människan och makten över hennes vardag. Flera partier uttalar med ibland förbluffande likhet samma tankegång – att stärka medborgarens makt över sin vardag. Vardagen har blivit ett politiskt modeord. I just detta ligger ett nytt intresse och en uppvärdering av det operativa till nackdel för det konstruerande. Vi har beskrivit hur politiken under i stort sett hela efterkrigstiden varit inriktad på planering och konstruktioner och via dem konstruera den goda, fria människan. Det kan i det sammanhanget inflikas att det kan ses som en smula besynnerligt att välfärdsstatens teoretiker i uppgiften att befria människan inte sett den vardagsdemokratiska dimensionen i problemlösningen. Det verkar som ett oerhört viktigt perspektiv på politiken helt enkelt saknas. Men här och var kan vi finna intressanta spår om individens roll i samhällsbygget. Den enskilde medborgaren har ibland hamnat i kläm. Detta kan ha sin förklaring i att bygget av den svenska välfärdsstaten har skett under relativ stor konsensus. Emil Uddhammar, forskare, har politiskt delat in 1900-talet i fyra perioder. Under den första perioden från början av seklet fram till dess mitt är konfliktnivån avseende de offentliga befogenheter mycket låg. Åren 1949 till 1959 anser Uddhammar vara präglade av ökad konfrontation i exempelvis ATP-striden. Under 1960- och 1970-talet återgår klimatet till liknande det första halvseklets. Slutligen under 1980-talet distanserar sig moderaterna från socialdemokraterna. Uddhammars slutsats är att: *”den offentliga expansionen under nittonhundratalet skett utan konsekvent och principiellt grundat motstånd från något parti. Några väsentliga punktvisa undantag har funnits; ATP, omsen och löntagarfonderna är de största”*.⁸

⁸ Emil Uddhammar. ”Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet”. (City University Press) Stockholm 1993:461.

Kapitel 4

Egenmakt ur ett idéhistoriskt perspektiv

4.1 Inledning

”Demokrati (grek. demokratia ”folkvalde”, av demo- och efterleden – kratia – ”valde”, av krateo ”härskas”) betyder bokstavligen folkmakt eller folkstyre. Härom råder enighet. Däremot kan åsikterna bryta sig om hur man skall definiera det styrande folket och om vilka förutsättningar som måste uppfyllas för att folket skall kunna förverkliga sin rätt att styra”.¹

Den demokratidiskussion som tagit ny fart i samband med introduktionen av begreppet egenmakt är på intet sätt ny. En del av idégodset kan spåras till upplysningsfilosofins strävan om att frigöra människans inneboende kraft eller till den direktdemokrati som praktiserades i det antika Aten. Vår avsikt i detta kapitel är att resonera kring två begrepp som i högsta grad aktualiserats av diskussionen kring egenmakt. Det gäller spänningen mellan den representativa demokratin och det medborgerliga direkta deltagandet, mellan att vara styrd och att själv styra. Det är naturligtvis vanskligt att i ett sådant här begränsat omfång försöka beskriva och ge en bakgrund till en demokratisk utveckling som pågått under så lång tid. Detta avsnitt skall således inte ses som en empirisk vetenskaplig studie, snarare som en exposé över en demokratidiskussion som pågått och pågår. Men det är enligt vår uppfattning nödvändigt att göra en historisk tillbakablick och göra nedslag i den moderna politiska demokratidiskussionen för att belysa avvägningen och spänningen mellan begreppen som diskussionen om egenmakt har aktualiserat.

4.2 Representativitet och medborgerligt direkt deltagande

Dessa två begrepp kan naturligtvis ses som väldigt vida eller en smula diffusa och ge upphov till en mängd olika tolkningar. De ska ses som rubriker till ett resonemang kring demokrati. Det är dock ett medvetet val. Det ger oss nämligen en möjlighet att diskutera andra

¹ Ur Nationalencyklopedin.

närbesläktade frågeställningar och motsatspar. Exempel på sådana motsatspar är representativ demokrati och direkt demokrati, central planering och lokal autonomi, offentlig maktutövning och det civila samhället, nationella demokratiska beslut och lokala demokratiska beslut. Allt detta behöver inte nödvändigtvis ge upphov till skarpa motsättningar, men det är viktiga avvägningar när det gäller begreppet egenmakt. Begreppen anknyter förvisso till klassiska frågeställningar inom den politiska filosofin, men de är alltså högtaktuella i vår tid.

4.3 Olika demokratidefinitioner

"All makt utgår från folket", heter det i regeringsformen. Det är naturligtvis en närmast bokstavlig tolkning av begreppet demokrati. Men en springande diskussionspunkt är över vad? Och hur mycket? *"Timbro idé"* utvecklade inom ramen för projektet *"Makten och friheten"* ett resonemang kring demokratins verkningskrets. *"Demokrati betyder ordagrant folkvälde, alltså att folket styr. Men vad är det folket i en demokrati styr över? På den punkten finns hur underligt det än kan vara, inte mycket enighet bland statsvetare, varken klassiska eller moderna"*.² Såväl omfånget av demokratins som politikens verkningskrets styrs i väldigt hög grad av värderingar. Detta har varit en diskussionspunkt sedan demokratins genombrott i Sverige. Så kommer det sannolikt att förbli.

4.4 Den antika direkta demokratin

Demokrati som beteckning på statsskicket har främst använts under två perioder, dels i de antika stadsstaterna (cirka 500 fKr till cirka 300 fKr) och dels efter franska revolutionen 1789. Skillnaderna i dessa epoker är emellertid stora. Flera centrala element i vad vi idag menar vara en modern demokratiuppfattning saknades i den antika demokratin. Den antika demokratin innefattade inte allmän och lika rösträtt för alla. Kvinnor, invandrare och slavar var uteslutna från deltagande i politiken. Ej heller fanns någon rätt att kritisera fattade beslut eller bilda oppositionsgrupper. En annan viktig skillnad var att grekerna inte förknippade demokratin med representativitet. Den grekiska demokratin var en direkt demokrati.

Medborgarna, den minoritet som hade rösträtt, i Aten samlades på en gemensam mötesplats för att fatta direkta beslut om sina angelä-

² "Vad är demokrati? Nyläsning av klassiker". Timbro 1987.

genheter. Den antika demokratin är inte alls typisk för politiska styrelseskick genom historien. Den överlevde inte heller. Den byggde på alldeles speciella förutsättningar. Framförallt på att den praktiserades på ett begränsat geografisk utrymme – staden eller stadsstaten. Trots sina begränsningar både vad gäller geografisk utbredning och vilka som omfattades av den, har den direkta demokratin inflytande över de centrala frågeställningarna inom den västerländska demokrati-debatten varit och är alltså stort.

4.5 Representativ demokrati i nationalstater

Det representativa styrelseskicket av mer modernt snitt uppkommer inte förrän på 1700-talet efter de franska och amerikanska revolutionerna. I dessa fall rörde det sig om demokratiska styrelseskick som i högre grad var anpassade efter nationalstatens geografi. Med den representativa demokratin intåg skapades ett modernt styrelseskick. Men det är ändå värt att påpeka att demokratin förknippades med ett mer direkt beslutsfattande ända fram till 1700-talets slut. Demokrati var alltså länge synonymt med direkt demokrati. Den franske filosofen Montesquieu menade däremot att folket skulle utöva sitt inflytande ”genom sina representanter”, och ställde det i motsats till ”demokrati”.³ I likhet med många andra ansåg han att demokrati var en omöjlighet i stora stater eftersom folket i sin helhet inte kunde samlas till överläggningar.

Den representativa formen av demokrati, eller folkrepresentationen, växte dock fram i vissa länder redan under medeltiden. I Sverige infördes exempelvis tidigt riksdagar byggda på en ståndsindelemning. Detta var självfallet ingen demokrati i vår moderna parlamentariska mening.

Det är mer rättvisande att säga att när traditionen av folkrepresentation förenas med demokratiska idéer, när folket och dess representanter blivit suveräna, myndiga att fatta beslut, då har en viktig grund för en modern demokrati lagts. En demokrati där alla medborgare väljer representanter växer successivt fram och gjorde det möjligt att förverkliga ett demokratiskt system i en stor stat.

Från franska revolutionen får idéerna om ett representativt demokratiskt styre i kombination med allmän (manlig) rösträtt spridning och ökat genomslag. Men fortfarande gjorde en del franska revolutionärer gällande att ett verkligt folkstyre måste bygga på direkt demokrati. De direktdemokratiska förespråkarna önskade en författnings-

³ Sven-Ove Hansson. ”Idéer om demokrati”. Tiden 1992.

reform där makten flyttades från nationalförsamlingen (representanterna) till väljarförsamlingarna (folket).

Det var emellertid förespråkarna för ett representativt demokratiskt system som kom att sätta prägel på Frankrikes nya författning. Dock innehöll författningen en möjlighet att via folkomröstning upphäva beslut fattade i nationalförsamlingen. Det kan ses som en eftergift åt de direktdemokratiska anhängarna.

4.6 Två förhållningsätt

Det är i första hand två huvudlinjer som verkat i framväxten av det representativa folkstyret. Det första argumentet var det praktiska. Nationalstaten var för stor för direkt demokrati. Det andra argumentet är mer värderande. Folket klarar inte riktigt att styra sitt öde själva. Komplicerade beslut krävde specialistkunskaper som bara "representanterna" hade tid och möjlighet att tillägna sig. Ett uttryck för denna sviktande tilltro till människors förmåga gjorde den engelske filosofen och politikern Jeremy Bentham:

"Om man vore sin egen lagstiftare så skulle lagarna bli lika dåliga som kläderna skulle bli om var och en skulle vara sin egen skräddare. Det är inte varje man som kan göra en sko, men när en sko har gjorts kan var och en utan stor svårighet avgöra om den passar honom. Envar kan inte vara skomakare, men vem som helst kan välja sin egen skomakare".⁴

Andra tänkare har haft en mer positiv inställning till människors möjlighet att fatta och delta i politiska beslut. En av liberalismens främsta förgrundsgestalter John Stuart Mill menade att det representativa systemet krävde ett mått av medborgerligt deltagande: "Det är uppenbart att alla dessa överväganden att det enda styrelseskick som fullt ut kan tillgodose allt vad en social stat kräver är ett styrelseskick där hela folket deltar, att varje deltagande, även i den minsta offentliga funktion, är det värdefullt att deltagandet överallt skall vara så stort som samhällets allmänna utvecklingsgrad tillåter, och att det slutligt önskvärda är inget mindre än att alla har en del i statsmaktens utövning".⁴

I dessa två tidiga synsätt exemplifieras den spänning mellan representativitet och medborgerligt deltagande som är aktuella än idag.

⁴ Sven-Ove Hansson. "Idéer om demokrati".

4.7 Individualismens perspektiv

Naturrättens idéer om individualismen fick åter aktualitet under 1500- och 1600-talen. Utgångspunkten var att människan av naturen har vissa grundläggande rättigheter. De var knutna till individen, och fick inte överskridas eller förtrampas. Ur dessa idéer växer kampen för demokrati, yttrandefrihet och föreningsfrihet. De bildar utgångspunkt för en demokratisk rörelse och demokratiska ideal. Från dessa idéer utvecklas också tankegångar om att individerna kan förenas i kollektiv, i det som kan kallas gemenskapsidealet. Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson skriver om hur den sanna gemenskapen styres: *"demokratiska beslut där alla var medborgare i Rousseaus mening, politiskt medvetna, självständigt agerande individer"*.⁵

I 1900-talets gillesocialismen spelar gemenskapstanken en viktig roll. Som komplement till staten ställde gillesocialisterna kommunen och det självstyrande lokalt organiserade samhället. Gillesocialisterna menade att den lokala kommunen i det framtida samhället skulle styras av ett råd med representanter från olika gillen och producentkooperativ.

4.8 Jakobinska traditionen

Mot denna tradition kan en annan modern tankefåra ställas. Under den franska revolutionen, påpekar Ambjörnsson, utvecklas en motsatt idétradition: *"Jakobinerna stod inför den svårighet som möter alla revolutionärer att förverkliga en vision om ett annat och bättre samhälle med människor som inte i alla avseenden är mogna för denna vision. De ville skapa nya människor – medborgare – men det fanns bara de gamla. Och det var med dessa som revolutionen måste genomföras. Situationen komplicerades av att revolutionärerna hyste en rousseuansk misstro mot partisammanslutningar och representativa församlingar. Det var allmänviljan som skulle bestämma"*.⁵ Anhängare till denna tradition menade att denna allmänvilja bäst uttrycktes av den revolutionära gruppen. En särskilt medveten elit som hade ett högre förnuft än majoriteten av de vanliga medborgarna.

4.9 Risken för elitstyre

I modern debatt finns det många som är kritiska till och varnar för elitstyre, intelligensstyre, expertstyre eller meritokrati. Byråkrati ställs mot folkstyre. Att en nomenklatura som genom sina kunskaper

⁵ Ronny Ambjörnsson. Socialismens idéhistoria.

och positioner besitter avgörande makt har uppmärksammas inte minst i forna Sovjetunionen. Nu är situationen inte alls jämförbar med Sverige. Men den svenska förvaltningen har en stark maktposition som det finns anledning att diskutera. En sådan kritik rymmer framförallt intressanta frågeställningar som har att göra med medborgarnas möjlighet att skaffa sig de kunskaper som krävs för att kunna påverka besluten och vara reellt deltagande i den demokratiska processen.

4.10 Modern demokratidiskussion – revisionistiska demokratiskolan

I den vedertagna eller moderna föreställningen om demokratin ingår numer ofta att det är angeläget att människor på ett djupare plan är delaktiga i de beslut som fattas och dess medverkan i den demokratiska processen. Det kan sägas vara ett värde i sig. Men deltagandets problem har präglat den moderna demokratidiskussionen under lång tid. Problemet har varit och är att det är svårt att etablera ett djupare demokratiskt deltagande mellan valtillfällena.

Ett förhållningssätt var att den demokratiska idealbilden behövde revideras och anpassas till det faktum att deltagandet var svagt. Företrädarna för den så kallade demokratiska revisionismen hävdade i detta sammanhang ett slags elitistisk demokratiuppfattning.

Den österrikiske nationalekonomen Joseph Schumpeter hävdade att demokrati bara innebar att *"folket har möjlighet att acceptera eller förkasta de män som ska styra dem"*.⁶

Demokrati var i själva verket enbart en konkurrens mellan de olika eliterna om folkets röster. Den politiska handlingen skulle vara förbehållen den politiska ledningen. Mellan valen skulle de lämnas i fred för att utöva den makt de fått mandat för i valen. Medborgarnas roll och möjlighet till påverkan hade uppfyllts. Så länge den mandatgivna makten var åsiktsrepresentativ, fanns det inga problem.

4.11 Pluralistisk eller monolitisk demokratiuppfattning

Det finns givetvis andra motsatspar att resonera kring. Statsvetaren Olof Petersson beskriver två i sin bok *"Kommunalpolitik"*: *"Den monolitiska demokratin kräver egentligen bara en stat och ett folk bestående av ett antal individer. Den pluralistiska demokratin ford- rar också att det mellan individer och stat finns en mångfald av själv-*

⁶ "Idéer om demokrati", volym 5, Tidens idéserie, Tiden 1992.

ständiga institutioner och grupperingar såsom föreningar, kyrkor, företag, universitet och massmedier. Ett sådant organiserat medborgarsamhälle, eller civilt samhälle, är förutsättningen för en öppen, dynamisk och frihetlig samhällsordning”.⁷

4.12 Tunn, snabb eller stark demokrati

Statsvetaren Rune Premfors, mfl väljer en annan demokratikategori-
sering. Han ger uttryck för tre olika demokratisyner, den tunna, den
snabba och den starka demokratin. I resonemangen kring den tunna
demokratin hävdar man att staten i första hand främst ska skydda in-
dividens frihet i samhället. Politiskt engagemang är därför inte ett
primärt mål. *”Ett mer direkt deltagande från medborgarnas sida är
både orealistiskt och orationellt”*.⁸ I den snabba demokratin fokuse-
ras konflikten mellan eliten och massan. *”Demokratins berättigande
ligger främst i att den är det effektivaste sättet att utjämna fördel-
ningen av det goda i samhället. Folkomröstningar och opinionsun-
dersökningar kan således snabba på folkopinionens genomslag i po-
litiken”*. Slutligen i den starka demokratin menar författaren att
denna skulle vara ett uttryck för ett försök till avvägning mellan indi-
vidualism och kollektivism och en dialog mellan medborgarna. Den
starka demokratin *”förverkligas i den utsträckning som vanliga män-
niskor ges tillfälle att samtala och samhandla kring gemensamma
angelägenheter på ett kvalificerat sätt. För detta krävs mer tid än i
den snabba demokratin och mer tillit än i den tunna demokratin”*.

Demokratidiskussionen ger som synes upphov till en mängd olika
tolkningar, definitioner och diskussioner. Det finns således en rikhal-
tig och modern begreppsflora. Vi har valt att bara kort beröra några
frågeställningar som berör spänningen mellan representativitet och
medborgerligt direkt deltagande. I vår tolkning av begreppen vill vi
också inrymma den i högsta grad existerande spänningen mellan lo-
kal och central nivå, mellan individuell bestämmanderätt och över-
gripande beslut, mellan de valdas makt och folkets makt. Allt detta
som diskussionen om egenmakt framkallar. Det är som den engelske
professorn i politik och sociologi, David Held konstaterat: *”I histo-
rien...ingår striden huruvida demokratin ska innebära en form av
folklig makt (som innebär att medborgarna är engagerade i själv-
styre och självbestämmande) eller ett hjälpmedel för att fatta beslut*

⁷ Olof Petersson. "Kommunalpolitik". Publica 1992.

⁸ Premfors, Sandqvist, Sanne. "Demokrati i storstad. Stadsdelsnämnder i Stockholm". Carlsson 1994.

(ett medel för att legitimera de beslut som med jämna mellanrum röstas fram till makten-representanterna)".⁹

4.13 Deltagardemokrater

I slutet av 1960-talet blev det emellertid allt vanligare att sträva efter att ändra praktiken istället för idealbilden. De så kallade deltagardemokraterna hävdade att demokratin mer måste ses som en livsform snarare än ett institutionellt system. Statsvetaren Lennart Lundqvist menar: "Ju högre deltagandet är vid besluten på olika nivåer i samhället, desto högre är graden av demokrati".¹⁰

1960-talets politiska förändringar handlade till stor del om en breddning av de demokratiska uttrycksformerna. Det var ett årtionde med demonstrationer, bildande av solidaritetsgrupper, byalag och annat som i viss mån kan ses som en reaktion mot institutioner, samhällsordning och samhällsideal.

4.14 Värderingsförskjutningar

Brytningen eller konflikten mellan den revisionistiska och den deltagardemokratiska ansatsen kan också ses som en konsekvens av värderingsförskjutningar. Detta brukar beskrivas som utvecklingen från "materialism" till "postmaterialism". Begreppen har sitt ursprung i Ronald Ingharts bok "The silent revolution. Changing values and political style among western publics". Inghart anser att de västerländska samhällena genomgår en långsam värderingsförändring från en betoning av materiellt välstånd och fysisk trygghet till betoning av ickemateriella värden som livstillfredsställelse och självförverkligande. Denna förändring kan också beskrivas som en yttring för ökad mångfald och vilja till ökad delaktighet i politiken och samhället i stort.

4.15 Individualism och sekularisering

Religionssociologen Thorleif Pettersson och Kalle Geyer, dr i religionsfilosofi pekar på två förändringar, dels den ökande individualiseringen, dels den allmänna sekulariseringen i det svenska samhället. De konstaterar att: "Den enskilde individens bedömning av vad som är rätt och fel, ont och gott, tar över traditionella normer och värderingar. Den enskilde individen får svårare att acceptera olika påla-

⁹ David Held. Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi. 1995.

¹⁰ Back och Gustafsson. Modern demokrati. Liber 1980.

gor och begränsningar av de individuella uttrycksmedlen". En intressant aspekt på den ökade individualiseringen är att andelen "otillfredsställda ökar". År 1955 ansåg 25 procent av svenskarna (i åldern 18 till 55 år) att de hade "särskilda planer med sitt liv". År 1970 hade andelen ökat till 70 procent. Samtidigt ökade andelen som inte kunde realisera sina individuella planer från 11 procent till 42 procent.¹¹ Det finns väldigt goda skäl att tro att denna utveckling ytterligare förstärkts sedan 1970.

Förre statsministern Tage Erlander talade om "förväntningarnas missnöje". Idag är det rimligare att fokusera debatten kring de individuella livsplanerna som kolliderar med möjligheterna att förverkliga dessa. Det skulle kunna uttryckas som den "växande individualiseringens missnöje". Maktutredningen skrev också om att det tidigare förhärskande kollektivistiska demokratiidealet är i avtagande till förmån för en mer individualistisk demokratihållning. Det är sammanfattningsvis rimligt att påstå att dessa värderingsförskjutningar påverkar demokratins funktionssätt och medborgarnas roll i förhållande till de demokratiska institutionerna.

4.16 Det sociala kapitalet

Professor Robert D. Putnams studie "Den fungerande demokratin, medborgarandans rötter i Italien", resonerar kring demokratins moderna problem. Putnams studie visade att demokratin ur alla synvinklar fungerade bättre i norra Italien, jämfört med de södra delarna. Regionaliseringen av det politiska systemet fick helt olika resultat. Frågan han ställde sig var: "Varför lyckas somliga demokratiska regeringar och varför misslyckas andra?"¹²

I korthet visade undersökningen att i landets norra delar uppfyllde de demokratiska organen sina åtaganden. De var effektiva och okorrumperade. Medborgarna hade en positiv inställning till sina politiker, till myndigheter och till den service de blev erbjudna. I syd var mönstret det motsatta. Varför denna skillnad? Förklaringen står, enligt Putnam, att finna i den grad av medborgaranda och i tyngden i det civila samhällets samverkansformer. Putnam erkänner och framhåller också egenintressets drivkraft: "*Dikotomin mellan egenintresse och altruism blir ibland överdriven, ty ingen dödlig och inget samhälle kan avstå från egenintressets mäktiga motivation... Även handlingar som till synes begås av egenintresse antar en annan ka-*

¹¹ Thorleif Pettersson, Kalle Geyer. Värderingsförändringar i Sverige. Den svenska modellen, individualismen och rättvisan. Samtal om rättvisa 4, LO.

¹² Robert D Putnam. Den fungerande demokratin – medborgarandans rötter i Italien.

*raktär när de förankras i sociala nätverk som uppammar ömsesidigt förtroende”.*¹³

Det är förekomsten av ett nät av sammanslutningar som skapar den medborgaranda som gör att demokratin fungerar. Putnam kallar detta för socialt kapital. Socialt kapital skapar förtroende och ett samarbetsklimat och fungerar som ett sammanhållande kitt som befrämjar företagande och ekonomisk utveckling. Slutsatsen är att ju mer människor engagerar sig desto bättre fungerar demokratin.

4.17 De svenska kommunernas ställning

Den moderna kommunen tar form genom 1862 års kommunalförordningar som skiljde på kyrkliga och borgerliga uppgifter. Kommunallagarna och de moderna kommunerna byggde på äldre tiders självstyrelse för städer och lokala menligheter på landsbygden. Men hur definieras och uppfattas den kommunala självstyrelsen idag? Är kommunerna självstyrande eller är det staten som bestämmer och delegerar makt till lokala instanser? Gunnar Wetterberg, idag på Kommunförbundet, konstaterar att primärkommuner, landsting och kyrkliga kommuner själva fattar beslut inom de ramar som staten och den lagstiftande församlingen sätter upp och fastställer. Detta brukar kallas för självstyre, men enligt Wetterberg är det staten som delegerat makt: *”Denna självständighet har ibland föranlett jämförelser mellan Sverige och federala stater. Skillnaden är emellertid att det egentligen inte finns någon federal tradition i Sverige som gör att det ena eller andra området villkorligen är kommunernas eller landstingens ansvar. I själva verket var grundtanken vid 1862 års kommunallagars tillkomst att alla kommunala angelägenheter egentligen var statliga, men delegerade till kommunerna av staten”.*¹⁴

Någon enhetlig definition av vad som avses med kommunal självstyrelse finns egentligen inte. Synen på kommunal självstyrelse har också varierat över tiden. I och med 1974 års regeringsform skrevs den kommunala självstyrelsen in i grundlagen. 1991 års kommunallag anger att kommunerna och landstingen på den kommunala självstyrelsens grund sköter de angelägenheter som anges i kommunallagen eller i särskilda föreskrifter.

Ingvar Paulsson, idag expeditionschef inrikesdepartementet och Curt Riberdahl, före detta chefsjurist Kommunförbundet har skrivit: *”Kommunernas allmänna plats i samhällssystemet har motiverats på*

¹³ Robert D Putnam. Den fungerande demokratin – medborgarandans rötter i Italien.

¹⁴ Gunnar Wetterberg. Det nya samhället. Om den offentliga sektorns möjligheter. Tiden 1991.

*olika sätt under tidernas lopp. Hit hör tankar på decentralisering, effektivare verksamhet genom lokal förvaltning, kommunerna som bärare av demokratin m.m. Kommunallagskommittén (SOU 1990:24) uttryckte grundidén bakom den kommunala självstyrelsen som en styrelse av folket, genom folket och för folket på det lokala och regionala planet. Den franske statsmannen och politikern Alexis de Toqueville hävdade i en av sina skrifter att det är i det kommunala som de fria folken vinner sin kraft. De kommunala institutionerna är för friheten det som primärskolorna är för vetenskapen. Synen på kommunerna som någon sorts medborgarskola i demokrati fanns tidigare också i Sverige, men verkar ha försvunnit genom det minskade antalet politiker”.*¹⁵

Man skulle kunna se spänningen mellan statlig överordning och kommunalt självstyre som en aldrig avgjord dragkamp mellan olika förhållningssätt, som kanske inte heller ska få någon definitiv segrare. Just spänningen dem emellan skapar möjlighet till dynamik och utvecklingsmöjligheter.

4.18 Centralisering och institutionalisering

En viktig utgångspunkt för den svenska demokratidebatten under efterkrigstiden är centraliseringen i samhället och expansionen av den offentliga sektorn. Samhällets offentliga åtagande och därmed ansvar gentemot medborgarna ökade i takt med den ekonomiska tillväxten och den sociala reformpolitikens utbyggnad. Det innebar att många områden som tidigare drivits i enskild regi eller av föreningar kommunaliserades. De nya uppgifterna ansågs kräva ökad effektivitet och större enheter. I början av 1950-talet fanns det 2.500 kommuner. Ett par decennier senare bara 288. Medborgare med kommunala förtroendeuppdrag minskade mellan 1950–1988 från 225.000 till idag drygt 40.000. Antalet fullmäktigeledamöter minskade från cirka 40.000 till idag omkring 14.000.

Denna förändring har varit och är föremål för intensiv debatt. Två huvudspår i den debatten går att urskilja. Det ena handlar om att de politiska partiernas legitimitet minskat när allt färre innehar förtroendeuppdrag. Det andra är givetvis att detta medverkat till att klyftan mellan valda och väljare ökat.

Redan 1962 gav regeringen en kommitté (”Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring” SOU 1965:6) i uppdrag att utreda

¹⁵ Ingvar Paulsson, Curt Riberdahl, Den kommunala självstyrelsen och lagen, Kommentus, 1992.

om någon form av lokala organ var möjliga för att förankra den kommunala förvaltningen inom kommundelarna. Kommittén fann det dock inte möjligt eller önskvärt att i någon högre grad decentralisera den kommunala verksamheten.

Emellertid kan man successivt se ett ökat intresse för att stärka den kommunala demokratin, men att konkret vidga medborgarinflytandet fick inte mycket till genomslag i de förslag som fördes fram under 1960 och 1970-talen.

4.19 Decentraliseringens decennier

Den politiska scenförändringen efter 1960-talet kom att förändra den demokratiska debatten. Långsamt vinner en kritik mot centraliseringen gehör. De röster som förespråkar en decentralisering blir allt starkare. Idéerna får också genomslag i de politiska partierna. Folkpartiet förespråkar införandet av lokala institutionsstyrelser. Moderaterna talar under Gösta Bohmans ledning om en liberal revolt. Centerpartiet driver på för ett decentraliseringsperspektiv på politiken. I dess ungdomsförbund förespråkas ett lokalsamhälle med lokalt självstyre. I socialdemokratin växer kraven på lokalt inflytande. Det socialdemokratiska ungdomsförbundet argumenterar för en vitalisering av folkrörelserna och självförvaltning inom den offentliga sektorn.

Denna nya ideologiska tyngdpunkt fick också återverkningar på central nivå i statliga utredningar och i den nationella politiken. 1983 års Demokratiberedning funderade kring nya vägar för att fördjupa och förstärka demokratin: *"Det finns en allvarlig svaghet med den representativa demokratin. Graden av delaktighet och medansvar i beslut och verkställighet blir låg. Det är därför angeläget att komplettera den representativa demokratin med olika former av direkt inflytande och delaktighet"*.¹⁶

De förändringar som sedan tidigt 1980-tal skett i framförallt den gemensamma sektorn har tagit sig många uttryck. Det har blivit allt vanligare med försök med målstyrning istället för regelstyrning. Vidare har försök med institutionsstyrelser, brukarinflytande i olika hög grad, kundnämnder och frikommuner genomförts. Kommunallagen från 1991 förändrade relationen stat/kommun och innebar en avreglering med betydande frihet för kommunerna att organisera sin verksamhet.

¹⁶ Demokratiberedningen (SOU 1984:83)

4.20 Det civila samhället

Debatten har dock inte enbart handlat om en decentralisering av den gemensamma verksamheten. Det har också behandlat hur omfattande den politiska styrningen av samhället skall vara. Begreppet "det civila samhället" har bildat utgångspunkt för en kritisk diskussion om statens roll i de moderna västerländska samhällena. Begreppet användes först av historikern Håkan Arvidsson och statsvetaren Lennart Berntsson. Därefter i moderaternas framtidsprogram under Hans L Zetterbergs ledning i "Idéer för vår framtid". Det civila samhället har blivit ett begrepp som nära nog alla politiska krafter velat definiera och göra till sitt. Arvidsson och Berntsson menade att i den marxistiska traditionen: *"bortföll mellannivån, den civila samhällsfär som består av medborgarnas privatliv, av de sociala klasserna och deras organisationer, av frivilliga och ideella föreningar, av det kulturella och intellektuella liv som är oberoende av staten, av den civila opinionsbildningen – som också har kallats det offentliga rummet eller den borgerliga offentligheten"*.¹⁷

De vände sig alltså mot statens tillväxt. I sin bok som kom några år tidigare skrev de att: *"Statliga ingrepp kan inte längre åberopas på ett enkelt och oflekterat sätt, eftersom de i växande grad också ger upphov till ökad samhällelig och politisk underordning av de folkliga krafterna"*.¹⁸

Som synes handlade det inte enbart om en decentralisering av den offentliga sektorn utan också om att stärka en sektor utanför politiken. Att helt enkelt stärka det civila samhället, en samhällelig sfär mellan politik och marknad. Debatten om begreppet har utvecklats till en ideologisk strid om hur definitionen ska se ut och vem som äger begreppet.

4.21 Medborgaren, politiken och staten

Senare års svenska demokratidebatt bekräftar att motsättningen mellan representativitet och medborgerligt deltagande är levande. Författaren och samhällsdebattören Göran Rosenberg efterlyser en aktivitet som sträcker sig utöver röstningsförfarandet: *"Demokrati förutsätter inte nödvändigtvis att varje människa alltid deltar i politiska beslut. Men min bild av en fungerande demokrati är att ganska många människor borde göra det då och då. Det är dessutom inte bara min bild. Effektiv delaktighet i politiska beslut är ett av de klassiska kriterierna*

¹⁷ Arvidsson, Berntsson, Om statsmaktens tillväxt, DN 13 april 1983.

¹⁸ Arvidsson, Berntsson. Makten, socialismen och demokratin. Zenit. 1980.

på demokrati. Ett annat är att vi förstår vad vi är delaktiga i".¹⁹

Ett annat exempel är Demokratirådets första rapport. I denna ligger betoningen i större utsträckning på deltagartraditionen. Man konstaterar att det civila samhället – föreningslivet fortfarande är livaktigt, men att det finns tydliga tecken på stagnation. Vad gäller den lokala självstyrelsen heter det: *"Kommunalpolitiken har blivit alltmer dominerad av yrkespolitiker. Det finns emellertid en reform som skulle kunna vända utvecklingen i en positiv riktning. Antalet kommunalpolitiska förtroendeuppdrag skulle kunna mångdubblas från dagens cirka 40.000. Vår tanke är att införa i storleksordningen 150.000 nya förtroendeposter. Skolor, daghem, vårdinrättningar, institutioner skulle kunna styras av direktvalda fritidspolitiker. De behöver inte nödvändigtvis nomineras av de politiska partierna utan skulle kunna vara vanliga människor. Medborgare skulle därmed dela på fler förtroendeuppdrag".²⁰*

Decentraliseringen, betoningen av deltagandet och debatten om det civila samhället har självklart sina motståndare. Kritikerna har i grova drag skjutit in sig på decentraliseringen av den offentliga sektorn, den politiska målsättningen att revitalisera den civila sektorn. Om man så vill kan man beteckna kritiken som ett försvar för den starka välfärdsstatens glansdagar.

4.22 Sammanfattning och slutsatser

Vi har i detta kapitel diskuterat olika aspekter på demokratin och givit en bakgrund och relation till dagens diskussion om egenmakt. Vi har pekat på att olika demokratisyner betonar olika värden. Vi har kortfattat belyst utvecklingen från den antika direkta demokratin till den moderna representativa demokratin som uppstår inom nationalstatens ram. Vi har speglat ett skifte där en mer elitistisk demokratiuppfattning ger plats för en mer deltagardemokratisk ansats. Denna hänger i hög grad samman med de värderingsförändringar som skett de senast decennierna. Vi har beskrivit spänningen mellan nationell demokrati och lokal demokrati. Vidare decentraliseringen av den offentliga sektorn, politikens uppgifter och verkningskrets.

Sammantaget illustrerar detta att konflikten om var gränsen ska gå mellan direkt deltagande och representativitet spelat en viktig roll för demokratins utveckling och att den även i nuläget intar en central roll i den politiska demokratidiskussionen. Det finns förmodligen ingen

¹⁹ Göran Rosenberg. Medborgaren som försvann. Om politikens kris och möjligheter. Brombergs 1993.

²⁰ Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995. SNS-förlag.

lösning på konflikten där spänningen mellan dessa poler upphör. Det vi måste göra är att bygga broar mellan de båda synsätten. Också sett i just detta ljus är diskussionen om egenmakt värdefull.

Det är vår övertygelse att deltagaraspekten måste förstärkas. För att motverka centralistiska och elitistiska tendenser i samhället måste demokratin och deltagandet utvecklas på lokal nivå, på gräsrotsnivå. Det räcker inte att sätta likhetstecken mellan röstande och demokratisk delaktighet. Det demokratiska utanförskapet är inte givet utan en konsekvens av hur samhället organiseras. Kraften och legitimiteten i demokratin anser vi står i direkt relation till ett högt och brett medborgerligt deltagande.

Kapitel 5

Resonemang kring egenmakt

5.1 Den representativa demokratins kris

"De skall vända sig ut, inte sitta på sina rum och låta den där röda knappen lysa."

"Vart fjärde år, ser man dem."

"Alla går och röstar och tror att de har någonting att säga till om. Men det är rena skiten. De kör över. De gör som de vill ändå."

"Den enda jag känner till är Göran, för de andra är totalt anonyma, som sitter i kommunfullmäktige."

"De fritidspolitiker som bytte skjorta, så att säga, när de lämnat gjueteriet eller kontoret och sedan tog tag i sina politiska uppdrag. De finns inte längre" (ur fokusgrupp).

Kommunalfullmäktige – eller sockenstämman var länge en bärande beståndsdel i det svenska samhället. Det fanns kommuner på sina håll som inte var större än att alla kommuninvånare kunde delta direkt i beslutsfattandet. Årsskiftet 1951/1952 genomfördes en omfattande kommunsammanslagningsreform som i ett slag minskade antalet kommuner från drygt 2.500 till drygt 900. Det hävdades bland annat att detta var nödvändigt mot bakgrund av koncentrationen av arbetsplatser till städerna och de ökande kraven på kommunala åtaganden.

Detta minskade självfallet antalet medborgare med förtroendeuppdrag. 1952 var antalet förtroendevalda en på trettio, 1962 en på sextio, 1974, en på 160.

Hur fördes då debatten i pressen? Det fanns ett betydande samförstånd mellan de flesta debattörer, även om vissa mer såg sammanslagningen som ett nödvändigt ont. De flesta valde trots allt att ge sitt stöd för sammanslagningen eftersom den skulle möjliggöra en offentlig expansion inom skol- och socialväsendet. En modernisering av Sverige krävde en reformering av kommunväsendet. Kritikerna varnade för att avståndet mellan väljare och valda skulle bli för stort. Vissa varnade för att "effektivitetssträvanden" skulle medverka till att människan glömdes bort. Styrkan i den kommunala nivån, den personliga kontakten, det personliga ansvaret och medbestämmandet skulle försvinna.

Hur fördes då debatten i riksdagen? I en debatt i första kammaren interPELLERADE centerpartisten Ferdinand Nilsson. Han anförde bland annat: *"Ju större kommuner desto mindre folkliga inslag och desto färre lekmän, som verkligen vet vad det gäller och kan handlägga ärendena... I småkommunerna kan flera vara med och handlägga ärendena. Där kan intresset gripa över det hela på ett helt annat sätt, där kan gemene man fortfarande hänga med. Låt oss tillvarata detta"*.

Statsvetaren Urban Strandberg använder begreppen *"servicevärden"* och *"medborgarvärden"* om den förändrade medborgarrollen i en kommunideologisk genomgång av de senaste tre decennierna: *"Där 60-talets kommunideologiska debatt mellan socialdemokrater och borgerliga handlade om olika idéer om medborgarvärden och medborgarskap har debatten därefter handlat om olika idéer om servicevärden och konsumentskap"*. Han menar vidare därmed att medborgare reducerats till konsument som en följd av politikens och politikernas inriktning: *"Att kommuninvånarna i första hand ser sig som konsument, att de inte längre upplever sig som kommunalt politiska personer... Svenska politiker har fått sådana medborgare de förtjänar, det vill säga "krävande konsumenter", som man ansträngt sig för att skapa"*.¹

Decentraliseringsdebatten fick förvisso förnyad kraft i början av 1980-talet. Den socialdemokratiska regeringen initerade det så kallade frikommunförsöket. Det var en försöksverksamhet med ökad kommunal självstyrelse och minskad statlig detaljreglering. Det viktigaste inslaget i försöksverksamheten blev den fria nämndorganisationen. Frikommunförsöket fick senare stor betydelse för utformningen av 1991 års kommunallag. Vid denna infördes den fria nämndorganisationen som praxis. Frikommunerna inrättade lokala organ kommundels- eller stadsdelsnämnder. Inledningvis lanserades dessa nämnder främst som ett led i en fördjupning av den kommunala demokratin. Medborgaren betraktades under en period således som en aktiv politisk varelse. Men ju mer tiden led under 1980-talet försköts tyngdpunkten och nämnderna blev alltmer målstyrda organ för effektivare kommunal förvaltning i vilken den kommunala servicen skulle förnyas och utvecklas. I den målstyrda förvaltningen reducerades medborgaren än en gång till kund.

Delegering istället för demokratisering, i realiteten inte en reell

¹ Urban Strandberg. "Servicevärden eller medborgarvärden? Kommunideologisk debatt under 30 år". Uppsats för Karlstadskonferensen i politisk teori, 1996.

medborgerlig maktindelning blev således facit av de demokratiska ambitionerna.²

”All offentlig makt i Sverige utgår från folket”, heter det i regeringsformen. Det innebär förenklat att alla beslut fattade i politiska församlingar är våra gemensamma beslut. Numer ger medborgarna de förtroendevalda politikerna sitt mandat vart fjärde år. I en representativ demokrati av svensk modell ger vi någon annan makt att företräda och representera vår intresseinriktning i den politiska beslutsprocessen. Tanken är givetvis inte att kommunikationen mellan valda och väljare endast ska ske under en söndag vart fjärde år. Det ska vara en ständigt pågående process och en dialog om avvägningar och hänsynstagande kring de olika intressekonflikter som följer av det politiska beslutsfattandet. Så är det inte idag. Den bristfälliga kommunikationen har därför stärkt lobbyisters påverkansmöjligheter. Olika särintressen vinner mark i samhällsdebatten på bekostnad av det medborgerliga samtalet.

Styrkan i den representativa demokratin bygger huvudsakligen på förtroendet från medborgarna. När förtroendet urholkas minskar också den demokratiska legitimiteten.

Det har genomförts mängder av undersökningar kring förtroendet för våra politiker. En relativt färsk undersökning över medborgarnas förtroende för kommunpolitiker ger en alarmerande bild. Frågeställningen var följande: ”Allmänt sett hur stort förtroende har du för kommunpolitiker i Sverige”? Bara 12 procent av de tillfrågade har stort förtroende för politiker och så många som 62 procent har litet förtroende.³ Andra undersökningar, här refererade ur Demokratiutvecklingskommitténs betänkande (SOU 1996:162) visar på en ökande misstro mot politiker och det representativa systemet. Från redan höga 55 procent som kände misstro vid valet 1988 har den vid valet 1994 ökat till 63 procent. Vid valet till Europaparlamentet 1995 hade siffran ökat till 68 procent.

En förklaring kan vara de så kallade ”affärer” som blivit allt vanligare de senaste åren. Men kanske är det djupare än så. Förtroendekrisen kanske också bottnar i en okunskap om hur arbetsituationen ser ut för politiker, hur verkligheten uppfattas av politiker och hur den

² Detta avsnitt bygger på artikelsökningar på universitetsbiblioteket Carolina, Uppsala. Pressarkivet Uppsala. Tore Ivarsson, ”Kommunernas släkträd, Sveriges kommuner, 1863–1992 (Sveriges kommunförbund) 1992. Tore Ivarsson ”Från fattigvård till välfärd”, om den kommunala utvecklingen under 1900-talet (Sveriges Kommunförbund) 1988. Riksdagsprotokoll från debatterna i andrakammaren och förstakammaren 29 oktober 1960 samt 21 februari 1962.

³ Tidningen Kommunaktuellt lät opinionsinstitutet SKOP tillfråga 1022 personer i åldern 18–74 år per telefon under perioden 3–13 juni. Undersökningen redovisades i Kommunaktuellt nummer 22 den 20 juni 1996.

uppfattas av medborgarna. Detta avstånd bekräftades i de fokusgrupper vi genomfört. I grunden handlar det om en vilja att få tillbaka något av den makt man delegerat till sina förtroendevalda. Samspelet väljare och valda löpte relativt bekymmersfritt så länge det handlade om att fördela ett växande överskott. Nu, när mycket i politiken kretsar kring att fördela, en bland medborgarna uppfattad, aldrig sinande mängd av nedskärningar blir tonläget ett annat. Politiker är inte längre "alla goda gåvors givare". Snarare uppfattas de numer som "alla goda gåvors rivare". Politiskt är det uppenbart att det är allt svårare att göra de rätta avvägningarna i en allt mer komplex verklighet. Det är inte längre givet på förhand vilka konsekvenser olika åtgärder får. Det är svårt att överblicka helheten. I en allt mer internationaliserad och medialiserad verklighet skruvas tempot i beslutsfattandet upp till nackdel för samtal och reflektion.

Den politiske beslutsfattaren anser eller bedöms vara den som har möjlighet att fatta de mest rationella besluten. Men den situationen finns inte längre. I ett storskaligt samhälle, som många av storstäderna miljonprogramsområden måste betraktas, kan ingen besitta all kunskap, eller alltid identifiera rätt problem för att fatta rätt beslut. Det är ett skäl så gott som något för politiker att sprida beslutsfattandet och involvera fler i beslutsprocessen. Medborgarna, som i den här meningen inte kan ses som en homogen grupp, menar ofta att prioriteringarna inte är de rätta. Kopplingen mellan handling och konsekvens är för väldigt många otydlig.

Ett annat uttryck för ett växande missnöje med de etablerade partierna kan också framväxten av de så kallade missnöjespartierna ses. Enligt Demokratiutvecklingskommittén finns 123 lokala partier representerade i olika kommunala församlingar i Sverige. Det behöver inte ses som negativt. Men många av dessa partier brukar framhålla och växa sig starka av en kritik mot de etablerade partierna, vanligtvis uttryckt som att de inte "lyssnar till vanligt folks uppfattningar".

Enligt Storstadskommittén krävs en förstärkt dialog mellan politiker och medborgare och en ökad kunskap om varandras verkligheter. Det kan ske genom en demokratisk mobilisering vilket egenmakt är ett uttryck för. Om människor ges makt över sin vardag, över exempelvis barnomsorg, skola, boendet och fritidsverksamheten kommer insikten och kunskapen om samhällslivet att växa. Med makt följer ansvar. Om medborgaren får makt blir det också var och ens egna handlingar som de får skörda konsekvenserna av. Om fler deltar i beslutsprocessen blir besluten ofta som en logisk konsekvens bättre eftersom fler åsikter ligger till grund för besluten.

Människor med egenmakt kommer enligt vår övertygelse att

stärka demokratin och minska utanförskapet. Landsorganisation (LO) har i sin rättviseutredning talat om en andra demokratistrid: *"Vi är nu inne i en andra demokratistrid. Den första striden gällde vilka som skulle vara med och fatta besluten, allas lika rätt att rösta. Den andra demokratistriden gäller den politiska demokratin räckvidd och handlingsutrymme, vad den ska bestämma om. Den gäller också människors delaktighet – att hindra uppifrånstyrning, expertvälde, utanförskap och segregation"*.⁴

Engagemang skapar mer engagemang. Ett deltagande i föreningslivet, i sin närmiljö, binder ett socialt nätverk till individen. En process som generar ett socialt och kulturellt kapital inleds. Detta påverkar medborgarnas övriga medborgerliga aktiviteter positivt. En liknande slutsats kom Maktutredningen fram till: *"medvetande utvecklas också som resultatet av aktiva handlingar och försök att behärska sin omgivning"*.

Det kan bli en väg till ett ökat politiskt deltagande. Det behöver bli det. Aktiviteten och medlemsantalet i de politiska partierna har sjunkit drastiskt sedan 1960-talet. Enligt Demokratiutvecklingskommittén är *"färre än tre procent av befolkningen aktiva i ett politiskt parti och andelen minskar"*.

Den representativa demokratin hörnsten är att medborgarnas engagemang kommer till uttryck genom de politiska partierna. Man behöver inte öda mycket kraft på att konstatera att det brister idag. De politiska partierna har förvaltat ansvaret dåligt. Om medborgarna med viss rätt inte anser att medlemskap och engagemang i politiska partier är en framkomlig väg för ett reellt inflytande måste det rimligen få konsekvenser. I kommunallagen finns vissa möjligheter till inflytande som oorganiserad medborgare, men det finns rejält med utrymme för en förstärkning av den enskilda oorganiserade individens bestämmanderätt.

I vårt första delbetänkande (SOU 1995:142) beskriver vi hur medborgarrollen förändrats. *"Vi är mer självständiga och finner det motsägelsefullt att bli företrädare och få livet tillrättalagt enbart genom kollektiva beslut"*. Detta leder självklart till ett ifrågasättande av den representativa demokratin omfång. Vi skriver därför: *"Detta ideal förutsätter att folkviljan kanaliseras endast via de politiska partierna som förverkligar medborgarnas önsknings genom den offentliga sektorn"*.

Så har det varit och så är det idag. När ett behov uppstår ses det ofta som en nödvändighet att det helst organiseras av och produceras

⁴Rättviseutredningens rapport till LO:s 23:e ordinarie kongress 7–12 september 1996.

i den offentliga sektorn. Samhällsdebattören Marit Paulsen har kritiserat detta rakt och utan omsvep: *"Allt sköts idag av proffs, endast av proffs. Proffspolitiker styr och ställer ihop med sina tjänstemän. Proffs sköter det sociala på alla håll och kanter. De större frivilligorganisationerna har också proffs"*.⁵ Erfarenheten har visat att utförandet av proffs inte är någon garant för framgång. Nu vill medborgare i allt högre utsträckning försöka själva. Det borde välkomnas. Låt oss på en gång säga att det kommer att bli fel här och var, men det kommer, viktigt nog, att bli människors egna misstag och erfarenheter.

Vi har tidigare beskrivit och också givit uttryck för kritik av kommundanslagningarna av demokratiska skäl. Jörgen Westerståhl har skrivit om vad han anser vara den ideala storleken för ett demokratiskt utövande på kommunal nivå: *"...den lilla tätortskommunen under 8.000 invånare, dvs den typiska köpingen eller småstaden, i många avseenden framstår som den ideala kommunen ur demokratisk synpunkt. Här är vanligen medborgarna mest informerade, mest aktiva och intresserade av kommunala frågor"*.⁶ Om vi instämmer i ovanstående resonemang kan vi också spåra ett specifikt problem med den demokratiska legitimiteten i storstaden. Det är inte ovanligt med förorter i exempelvis Stockholm med över 20.000 invånare. Därför behövs just i storstaden mängder av nya demokratiska forum.

5.2 Människosyn

Djupt förankrat i det svenska folkdjupet är uppfattningen om alla människors lika värde. Men i den traditionella politiska uppfattningen och som en följd därav också i den offentliga förvaltningen, har människor alltför ofta definierats som "svaga". Det är inte att värdera människor lika. Det är att reducera människovärdet. I den offentliga debatten används termen ofta och med allt mindre urskiljning. Under detta negativa samlingsbegrepp finner man ofta missbrukare, arbetslösa, invandrare, socialbidragstagare och, nu senast tillförd, ensamstående kvinnor.

Storstadskommittén är starkt kritisk till en sådan uppdelning. Kommitténs fokus är levnadssituationen i miljonprogramsområdena. Där finns ofta en relativt hög koncentration av missbrukare. Arbetslösheten är enorm. Det finns bostadsområden med en förvärvsfrekvens på drygt 30 procent. Bland vissa etniska grupper är den ännu

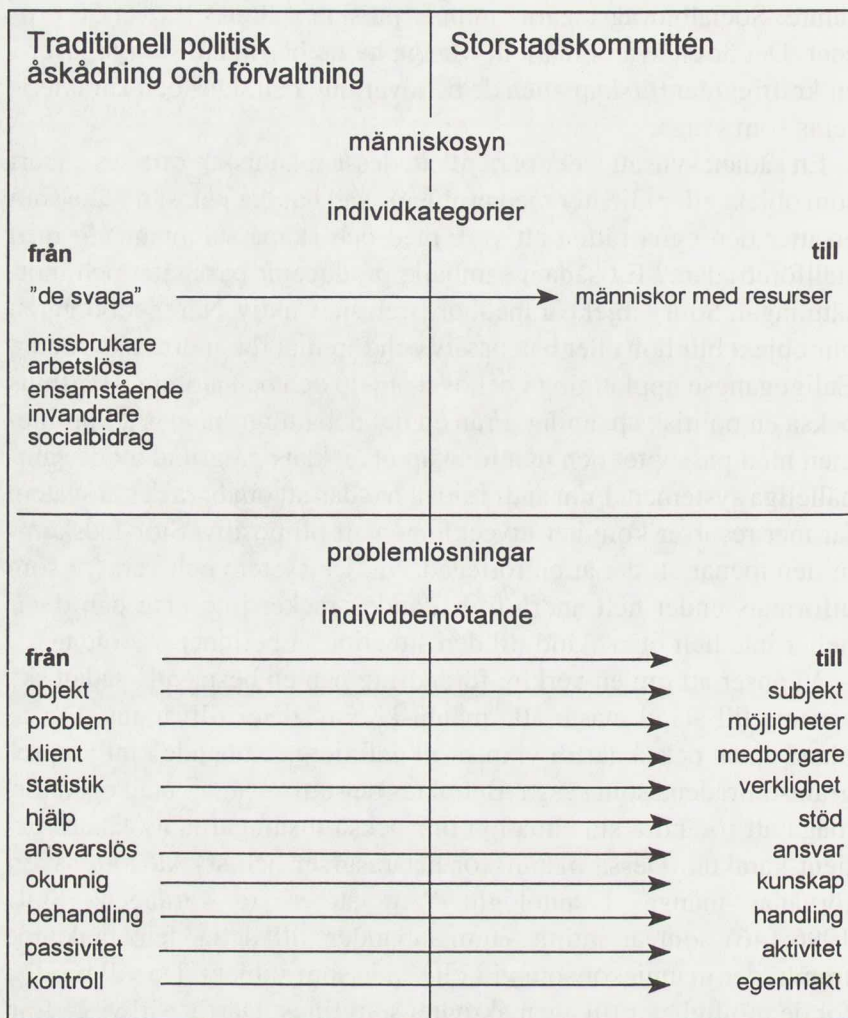
⁵ Marit Paulsen "Hela havet Stormar". Gidlunds. 1995.

⁶ Jörgen Westerståhl här refererad i "Servicevärden eller medborgarvärden", Urban Strandberg, uppsats för Karlstadskonferensen i politisk teori, 1996.

sämre. Socialbidragstagarna uppgår på sina ställen till över 50 procent. Det är en svår situation. Många av de här människorna lever i ett kraftigt utanförskap, men de behöver inte betraktas och karakteriseras som svaga.

Ett sådant synsätt leder bara till att dessa människor ofta ses enbart som objekt eller klienter med problem. Vad händer i ett samhälle som ersätter den egna rätten att vara med och skapa sammanhang med ställföreträdare? Ett sådant samhälle producerar passivitet och motsättningar. Som subjekt är medborgaren själv aktiv. När medborgaren blir objekt blir hon eller han passiv och föremål för andras aktiviteter. Enligt gängse uppfattning i behov av hjälp och behandling. Här finns också en politisk spänning. Från en del debattörer hävdas att problemen med passivitet och utanförskap utvecklats på grund av de samhällseliga systemen. Från andra sidan hävdas att om bara dessa system får mer resurser kommer utvecklingen att bli positiv. Storstadskommittén menar att det är en förlegad syn. De system och verktyg som utformats under helt andra förhållanden räcker inte idag och de är heller inte helt utan skuld till den situation vi befinner oss i idag.

Vi anser att om en verklig förändring och en bestående sådan ska komma till stånd måste alla människors resurser tillvaratas. Det är bland annat också därför vi inte vill definiera de boende i miljonprogramsområdena som svaga. Betraktas de som "svaga" utan egen förmåga att förändra sin situation blir också lösningarna av läkare-patient-karaktär. Dessa människor har resurser och styrka som säkert förvånar många. I antologin "Att återerövra vardagen (SOU 1996:146) som är intimt sammanbunden till detta delbetänkande framträder människor som vill bli sedda som subjekt. De vill ha stöd för de möjligheter till egen aktivitet som finns. Därför vill vi gå från att betrakta medborgaren som objekt, som ett generellt problem, kategoriserad som arbetslös, socialbidragstagare och så vidare, till subjekt, en individ med en alldeles unik situation. Vårt mål är att sätta människan i centrum. En bild av en ny människosyn som skulle kunna vägleda beslutsfattare och myndigheter i dess bemötande skulle enligt Storstadskommittén kunna se ut som följer:

En framkomlig väg vore att *inte* nedslås av problem, *utan* anstränga oss för att se möjligheter, resurserna i varje människa.

Inte betrakta människor som klienter och därmed skapa en ojämlig relation *utan* som jämlikar, som medborgare.

Inte som en siffra i statistiken som ska hanteras så översiktligt som formen av generalisering kräver, *utan* som en individ i en egen verklighet.

Inte med hjälp, presterad av någon annan, *utan* med stöd att försöka lösa problemet av egen kraft.

Inte som ansvarslös för sin situation, *utan* med eget ansvar att förändra sin situation.

Inte som okunnig över de möjligheter som samhället, här i en bred

definition erbjuder, *utan* stimulera till kunskap och därmed ge de verktyg som behövs för att behärska sin omgivning.

Inte med behandling, *utan* med handling.

Inte med passivitetsfrämjande åtgärder, *utan* med stöd och uppmaning till egen aktivitet.

Så länge lösningarna konstrueras av "någon annan" blir medborgaren kontrollerad. Det ligger i sakens natur. När medborgaren tillåts/återerövrar initiativet uppnås egenmakt. Den traditionella institutionella synen på människan kritiserades också i Maktutredningen: "*Den hierarkiska organisationen får även psykologiska konsekvenser. En underordnad position är förknippad med beroende och maktlöshet. Den underlydande uppmuntras inte att ta egna initiativ och utveckla sin egen självständighet. Resultatet blir försvagat självförtroende som ytterligare förstärker maktlöshet, passivitet och tystnad*".

5.3 Vanmakt

"Det går *inte*, säger en vanlig medelsvensson, som vanlig människa. Det går *inte* att påverka" (ur fokusgrupp).

Vanmakt. Det är egentligen en omöjlig uppgift att bestämma vad begreppet står för. Vanmakt är en individuell upplevelse och innehåller många dimensioner. Ett sätt att beskriva ramen för begreppet skulle ändå kunna vara att säga, att det är en känsla när individens önskan om att ta befälet över sin situation förhindras av maktstrukturer – osynliga eller synliga – som ligger utanför möjligheten att förändra. Eller som Maktutredningen definierade det i sin huvudrapport: "*Medborgarnas förväntningar på personligt inflytande stiger snabbare än det faktiska handlingsutrymmet. Samhällsutvecklingen kännetecknas därför också av medborgerlig vanmakt*".

Den växande vanmakten utpekades som ett av de stora hoten i vårt första delbetänkande. Egenmakt var det begrepp med varvid vanmakten skulle motas på porten. Egenmakt kan förvisso ses som vanmaktens motsats. Vanmakt skulle följdriktigt kunna tolkas som frånvaron av möjligheter att påverka den egna tillvaron. Men att endast relatera begreppet vanmakt till påtvingad maktlöshet innebär att vi förlorar en viktig dimension. Alienation fångar något mer. Det handlar inte bara om en känsla av maktlöshet utan också, och kanske än viktigare, en känsla av att stå utanför. Ett främlingskap eller individuellt upplevt utanförskap inför samhällslivet. Detta försvårar också våra mobiliseringssträvanden. En alienerad människa kommer åtminstone inledningsvis ha svårt att utöva egenmakt därför att det blir fler samman-

träden och stormöten i bostadsområdet, i skolan eller i kommundelen. Den alienerade människan vänder sig inåt, krymper vardagshorisonten gentemot omvärlden. Men genom att bygga demokratiska nätverk, skapa rörelse och aktivitet i närmiljön kan vi inleda processer som involverar allt fler i ett gemensamt ansvarstagande.

Det politiska målet är att steg för steg underlätta för människor att förflytta sig i riktning mot egenmakt. Egenmakt bör i den meningen i likhet med andra ideologiska begrepp – frihet, rättvisa, jämlikhet ses som en färdriktning. Att ge individen verktyg för att skaffa sig kontroll över den egna geografien. I följande resonemang har vi försökt kategorisera och därmed analysera medborgarens upplevda och verkliga kontroll över den egna geografien. Vi väljer således två ytterligheter, representerade av egenmakt och alienation.

Den aktiva medborgaren:

Kunnig, trygg och medveten, klarar att orientera sig i och aktivera sig i den egna geografien. Stor social kontroll med intensivt utbyte med andra medborgare. Känner identifikation med det politiska och samhällsliga systemet. Upplever sig ha befälet över sitt liv.

Den vanmäktiga medborgaren:

Orienterar sig i sitt grannskap och artikulerar missnöje och frustration. Kan, men får inte utveckla sin medborgerliga kraft. Ser handlingsmöjligheter för att lösa problem för egen och andras del.

Den passiva medborgaren:

Ointresse och oförmåga att kontrollera den egna geografin. Viss aktivitet inom begränsade områden, men i stort sett passiviserad. Artikulerar missnöje med samhällsförändringar. Upplever att egna synpunkter är ointressanta för makthavare. Förtroendekris i relation till det politiska systemet.

Den utanför stående medborgaren:

Totalt ointresse eller oförmögenhet att orientera sig i den egna geografin. Uppvisar knappt intresse av att artikulera något missnöje. Här finns den stora gruppen av "nyfattiga" och delar av etniska grupper. Upplevelse av meningslöshet.

5.4 Lanseringen av begreppet egenmakt

Egenmakt. Begreppet lanserades ursprungligen av Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbunds (SSU) dåvarande ordförande Karl-Petter Thorwaldsson i en debattartikel inför den socialdemokratiska partikongressen hösten 1993⁷. I artikeln redogjorde Thorwaldsson för bakgrunden till ställningstagandet. I huvudsak handlade kritiken om den representativa demokratins brister, om medborgarens tilltagande vanmakt samt att människor som kommunmedborgare borde ha större rättigheter än att bara välja exempelvis skola. *"Det starka samhället drevs för långt. Systembyggandet blev ett självändamål. Besluten flyttades längre och längre från folket till politiker och tjänstemän i den offentliga förvaltningen...Det är dags att slå håll på myten om att man har makt över sin tillvaro bara för att man är kund...Vår (läs SSUs) definition av Egenmakt är därför mer än att välja på en marknad...Det handlar om självförvaltning i den offentliga sektorn. Om elevernas makt över skolan och om pensionärens rätt att bestämma på servicehuset...Representativ demokrati måste ersättas med direkt demokrati. Direkt makt över välfärden... Det är det SSU ger uttryck för genom att lansera begreppet egenmakt."*⁸

Debattinlägget blev mycket uppmärksammat. Det framkallade starka känslor, positiva och negativa. En av de som reagerade upprört var författaren och samhällsdebattören Göran Greider. Han var inbjuden att tala till den socialdemokratiska partikongressen i Göteborg

⁷ Björn Elmbrant. "Politikens ABC". 1995. Referenser i form av tidningsklipp från Svenska akademins ordboksredaktion och Svenska språknämnden.

⁸ DN-Debatt måndagen den 13 september 1993.

1993. Hans anförande var kritiskt mot de så kallade förnyarna inom socialdemokratin.

Längst fram i skottgluggen stod Thorwaldsson.

*”Vi kan ta en sådan figur som SSUs Karl-Petter Thorwaldsson, denne levande katastrof, som tror sig vara ung rebell fast han låter som en gammal borgerlig moralant från sekelskiftet...Varken hans idéer eller språkbruk går att överhuvudtaget skilja från borgerlighetens eller från de värsta nyliberalerna...Allt detta tal om aktiva medborgare och om brukarinflytande, som det vimlar av i dessa kongressdiskussioner, leder ju enbart till att de starka i samhället får ännu större makt. Det leder till att egoismen gynnas när var och en ska försvara sitt daghem eller sin skola istället för att se till det gemensamma bästa...Då menar jag något mer avancerat och modernt än nyliberalernas fria individ eller förnyarnas dunkla prat om egenmakt”.*⁹

5.5 Resonemang kring egenmakt

”Engagemanget har försvunnit i samhället på något sätt. Det har ju gått till professionella” (ur fokusgrupp). I vårt betänkande (SOU 1995:142) skrev vi att *”ökad vanmakt lämpligast ska mötas med vad vi kallar egenmakt”*. I samma betänkande definierade vi egenmakt: *”Egenmakt är den makt medborgaren utövar i sin vardag”*.

I en stor medborgarundersökning som genomförts av Aalborg universitet beskrivs bland annat att danskar är mer aktiva och de danska institutionerna mer inriktade på deltagande från brukarna än vad som är fallet i Sverige. Det är också så att danskarna är mer nöjda med servicen inom skola och barnomsorg än vad svenskar ger uttryck för. En annan viktig och intressant slutsats i undersökningen är att brukarinflytande ökar jämställdheten.¹⁰ Jämställdhetsperspektivet på brukarinflytandet är intressant. I de danska Skolebestyrelserna framkom att kvinnor i högre grad än män var engagerade i dessa styrelser. I Sverige har vi goda förutsättningar att inleda processer syftande till egenmakt. En stor del av den sfär som berör medborgarens vardag är gemensamt finansierad och föremål för demokratisk kontroll och medborgerligt tillgänglig. Sverige är ett av världens mest föreningsaktiva land. Svenskar har internationellt sett en väldigt god grundutbildning och därmed en god förförståelse för medverkan i samhällslivet.

⁹ Protokoll från den socialdemokratiska partikongressen 1993.

¹⁰ Svenska Kommunförbundet. Ur skriften ”Brukarinflytande i Norden” – dokumentation av studiebesök 1995.

Vår utgångspunkt är att det man har makt över – känner man också ansvar för. Makt och ansvar är i detta sammanhang två djupt sammanhållna begrepp. Egenmakt är medborgarens makt över sin vardag. Det är således vardagssituationerna som står i fokus. Man skulle kunna kalla det vardagsdemokrati för att kategorisera det i demokratisk terminologi. Det är den makt individen kan utöva utan att representeras av andra.

Några sätter likhetstecken mellan kooperativa former och egenmakt. Det är inte riktigt rätt. Kooperativ är en speciell drifts- och ägarform. Det är visserligen en form i vilken man kan säga att människors egenmakt kommer till uttryck, (se ”Kooperativa möjligheter i storstadsområden” SOU 1996:54). Egenmakt i Storstadskommitténs definition är något annat. Egenmakt bygger på frivillighet. Det är inte de handlingar som kommer till uttryck i allmänna val eller i konsumtion på marknaden. Egenmakt är inte heller det samma som valfrihet. Det är inte fråga om att praktisera den så kallade ”Exit-voice-modellen”. Det är att reducera medborgaren till konsument. Det har visat sig att det är väldigt få som flyttar sitt barn mellan olika barnomsorgsalternativ så fort missnöje uppstår. Egenmakt är således att förändra inte att förflytta. Det är vardagsmänniskan eller individens förhållande till sina vardagliga gärningar som står i fokus. Frågan om individuell makt är intimt förbunden till demokratin. Maktutredningen skriver: *Demokratins ideal förverkligas i den mån medborgarna förmår att utöva makt över sin egen och sitt samhälles framtid.*¹¹

Vi har behandlat distinktionen mellan egenmakt i rent individuell tappning och det individuella utövandet i kollektivet i vårt första delbetänkande (SOU 1995:142) ”Även om definitionen av egenmakt betonar medborgarens makt över sin egen vardag så ska detta inte tolkas som något uttryck för inskränkt egoism eller egenmäktighet. Den enskilde medborgarens vardag är självfallet inte oberoende av andra, utan sammanhänger med relationen till samhällets övriga medborgare i den direkta omgivningen. Medborgarens egenmakt kan därför komma till uttryck i två skilda dimensioner, dels i makten över sin egen vardag, dels i den makt hon kan utöva tillsammans med andra i den gemensamma vardagen, till exempel i bostadsområdet, i arbetet och i skolan”.

Det är onekligen så att politik och förvaltning idag har stor makt över vår vardag. Det är inte särskilt vanligt att människor med makt frivilligt avstår den. Kanske blir frågeställningen lättare att svälja om man samtidigt tillägger att mindre makt också innebär mindre ansvar.

¹¹ Maktutredningens huvudrapport. SOU:1990:44.

De ekonomiska realiteterna tvingar fram så kallade "impopulära beslut". Vi mot dom-känslan förstärks. Vår uppfattning är att förståelsen om de ekonomiska realiteterna skulle öka av den kunskap som medborgarna får av att själva arbeta med budgeten för sitt dagis eller i sin skola.

Demokratins omfattning och verkningskrets förändras ständigt. Internationaliseringen mer eller mindre tvingade fram ett svenskt EU-medlemskap. Ett av huvudargumenten för ett svenskt medlemskap var ett rent maktargument. Att via medlemskap i den europeiska unionen återerövra nationalstatens makt över nationen. Svaret till kritikerna om maktkoncentration blev den så kallade subsidiaritetsprincipen, det vill säga att besluten skall fattas på lägsta möjliga nivå. Demokratin rörde sig således "uppåt". Det borde vara lika naturligt att föra besluten "nedåt". En kommunal eller vardaglig subsidiaritetsprincip borde utgöra rättesnöre också i det nära beslutsfattandet. Subsidiär i meningen understödjande av individens egna initiativ.

"Människor har inte tid att engagera sig", brukar en vanlig invändning mot egenmakt vara. Det är naturligtvis ett bekvämt sätt att avfärda värdet av ett ökat medborgerligt engagemang. Hade samma resonemang använts vid början av seklet skulle vi idag inte haft demokrati i Sverige. Arbetstiden var betydligt längre än idag. Det fanns ingen lagstadgad 40 timmars vecka, man arbetade också lördagar. Detta till trots slöt sig människor samman och byggde sitt Folkets Hus, sitt Konsum, slöt sig samman i nykterhetsrörelsen och inledde själva ett gigantiskt folkbildningsarbete. I kraft av sina egna ansträngningar skaffade sig människor makt över sin tillvaro och därmed ett eget ansvarstagande för sin livssituation. Egenmakt återknyter i den meningen till den gamla folkrörelsetradition som Sverige byggdes på.

Dygnet består fortfarande av 24 timmar. Den tekniska utvecklingen, tvättmaskiner, mikrovågsugnar med mera har burit med sig tidsbesparingar och effektivitet. Vi har alla våra tider att passa. Familjesituationen är en annan idag. Det finns ingen anledning att blunda för att exempelvis ensamstående föräldrar kan ha det extra motigt att få almanackan att gå ihop. Men att döma av TV:s tittarmätningar sitter miljoner människor varje vardag och tittar på underhållningsprogram under den tid när andra är föreningsaktiva och utövar makt över de som inte är engagerade. Det är uppenbarligen ett val som många medborgare gör idag. Och kanske är det ett befogat och rationellt val med tanke på hur möjligheterna att vara med och bestämma ser ut. Vi är övertygade om att det genom tillräckligt starka incitament och en förändring av möteskulturen kan skapas nya demo-

kratiska mötesplatser och involvera fler.

Egenmakt är medborgarens möjlighet att direkt utöva eller avstå från bestämmanderätt över sådant som ligger nära henne eller honom. Egenmakten utövas i den enskildes "geografi". I den verklighet som inviden känner, som hon eller han möter ofta, som de har grepp över. Det är i en nära omgivning som medborgaren har möjlighet att förstå, överblicka och i möjligaste mån behärska. Idag är det inte så. Frågan är då om man kan benämna den tillvaron som en demokratisk sådan. Om man inte förstår eller har verktyg att tolka sin omgivning kan man heller inte utöva inflytande. Det är egentligen ganska självklart.

Viljan till egenmakt eller engagemang bygger i stor utsträckning på ett mervärde eller mer provokativt uttryckt egennyttan. Det behöver inte finnas en självklar motsats mellan solidaritet och egennyttan. Snarare kan det senare vara en väg att nå det förstnämnda. Det måste finnas ett incitament för engagemanget. De överväganden gör vi människor ofta. När vi väljer att engagera oss gör vi ofta en bedömning av vad vi vinner på att engagera oss. Vi går med i OK och Konsum för återbäringens skull, men avstår oftast från något djupare engagemang. I båtklubben jobbar vi ideellt för att minska våra kostnader eller bara för att det är roligt. Vi engagerar oss politiskt för att förändra vårt eget och andras liv, men vi tröttnar snart om vår faktiska förväntan och förhoppningar om att förändra inte motsvaras av insatsen. Om ens egen röst inte riktigt räknas, tystnar den snart. Storstadskommittén tror därför på goda grunder att det är ett av skälen till att alla dessa olika förtroenderåd inom barnomsorg eller skola och så vidare misslyckas så ofta. Det måste finnas ett konkret incitament. Det kan vara ekonomiskt, i omtanke om andra, eller vilja att bry sig om sina barns vardag, värdet i möten med andra människor, att uppleva sig behövd, att betyda något för andra samt ökade kunskaper som ger tillfredsställelse tillräckligt nog för att engagera sig.

Det kan i någon mening uppfattas som enkelt att tala om ökad individuell makt för medborgarna. Men som tidigare nämnts handlar det också om ökat ansvar. Frågeställningen är således inte bara vilken makt medborgaren ska ha över sin vardag utan också vilket ansvar. Om vi använder termen ansvar blir maktdiskussionen kanske än mer utmanande. Vilket ansvar är egentligen det som brukar definieras som samhällets? Hur stort ansvar har den enskilde? Man skulle kunna reflektera över detta med hjälp av följande exempel. I en artikelserie i en stor kvällstidning alarmerades det om att drunkningsdöden ökar. Bilden som spreds gav intryck av att politikerna som sparar på simundervisning är direkt skyldiga till att barn drunknar. Den

givna frågan blir: är det samhällets uppgift att lära folk att simma eller är det föräldrarnas eller den enskildes? Är uppfattningen sådan att det är samhällets ansvar och ska i sådana fall där det kan påvisas utkrävas ansvar. Att ungdomar drar omkring på stadens gator betraktas oftast som ett politiskt problem som utlöser krav på politiskt ansvar och politiska lösningar. Är det föräldrarnas eller politikens ansvar? Kan man tala om delat ansvar? Vi skulle välkomna en större och bredare diskussion om frågeställningar kring medborgarnas eget ansvar i förhållande till den offentliga verksamheten.

Det är ingen god väg att gå att redovisa färdiga modeller för egenmakt. Det går att lära av, men inte att kopiera lösningar. Varje demokratiskt forum är summan av enskilda individuella insatser. Varje form av egenmakt kommer därför ha sin specifika lösning. Vi anser det också viktigt att försöka undvika att detaljreglera vilka områden som ska innefattas så som exempelvis gjorts i lagen om självförvaltningsorgan. Detta skall givetvis inte ses som en nonchalans mot gällande lagstiftning. Men demokratin utvecklas i intressekonflikter. Låt konflikter uppstå och hantera dem därefter. Lagstiftningen på demokratiområdet får inte vara statiskt.

Storstadskommittén vill undvika begrepp som delaktighet, samråd och inflytande. De har givetvis ett demokratiskt värde, men som mått på demokrati eller rätten till enskilda maktbefogenheter är de väldigt diffusa och kan vara väldigt begränsande. Begreppet brukarinflytande och brukare är det som vanligen används i dessa sammanhang. I departementsskrivelsen "Vidga brukarinflytandet" (1991:18) finns ett avsnitt om begreppet brukare. "*Medborgarnas möjligheter att såsom användare av offentlig service påverka tjänsternas utformning*". De områden som vi berör är barnomsorg, skola och fritidsverksamhet. Inom barnomsorgen ska föräldrarna ses som brukare. I skolan kan det vara både föräldrar och elever. I fritidsverksamheten är det användarna av verksamheten. Det finns även andra begrepp. Samråd, konsultation eller information handlar ofta om välvilja. Vi föredrar att tala om makt och ansvar. Att inneha makt innebär inte suverän makt. Man kan exempelvis i detta sammanhang göra en jämförelse med valdeltagandet. Där har medborgaren enligt vårt sätt att se det inte inflytande. Hon eller han har makt, lika stor makt som andra, att säga sitt om vilken riktning man tycker att samhället ska utvecklas. Bara det förhållandet att individen har makt innebär inte att det med nödvändighet blir som denne vill. Hon/han får som i alla demokratiska sammanhang böja sig för majoriteten. Men man är jämbördig. Man har inte bara inflytande över någon annans makt.

Det är inte så att man kan införa demokrati. Demokrati är ingen

färdig materia som kan införas inom olika samhällssektorer. Det går vare sig att producera eller sälja demokrati. Den verkliga demokrati-produktionen sker i möten och processer mellan människor. Det är utan tvivel så att det som brukar kallas det civila samhället förstärks i möten mellan människor. En förstärkning av det civila samhället, eller den informella sektorn är inte enbart önskvärd utan också nödvändig. Vårt viktigaste stöd som människor hämtar vi ofta från familj eller vänskrets. Det är i de rummen som vi lånar pengar fram till löning, ordnar barnpassning, blir tröstade och stöttade när vi har personliga problem. Det kan vara olika starkt. Ensamhet och isolering har länge uppfattats som ett allvarligt samhällsproblem. Demokratiska processer, mötesplatser och möten mellan människor kan enligt vår mening bryta isolering och utanförskap. En ny känsla av att de hör ihop, att de behöver varann, att de betyder något för varann. Solidaritet är ett slitet ord, men helt klart kan man säga att den blir starkare av möten mellan människor.

Så kallade självhjälsgrupper, hjälp till självhjälp av andra medborgare som har erfarenheter av samma problem som man själv har att hantera, är också ett uttryck för ett civilt engagemang som vi borde ha mer av i Sverige. Visst har vi exempel på verkligt värdefullt frivilligarbete i Sverige, men det har av olika skäl inte riktigt värderats efter förtjänst. I vårt grannland, Danmark, finns också på det här området en helt annan tradition. Där har sedan 1987 startats ett nittio-tal självhjälpskontor.¹² Denna möjlighet skulle enligt vår mening svenska myndigheter och institutioner strategiskt använda sig mer av. Inte som en konkurrent till den offentliga verksamheten utan som ett komplement. En stor del av framförallt socialtjänstens arbete handlar om att möta människor i kris. Myndighetens insatser blir med viss nödvändighet storskalig och anonym av bland annat tidsskäl och sekretesskäl. Ibland heller inte tillräckligt djup och personlig. Säkert är det så att många anställda inom framförallt socialtjänsten ofta känner vanmakt över att inte kunna räcka till som de önskar. En väg som borde stimuleras mer strategiskt är således att stat och kommun, i likhet med Danmark, verkligen stimulerar till självhjälp inom den civila sektorn. Rent samhällsekonomiskt, men framförallt mänskligt, skulle det säkerligen innebära väsentliga förbättringar av människors vardag.

En utveckling av lokala demokratiska processer är svårare i storstäder än på landsbygden. Den sociala kontrollen, överblickbarheten och kanske inte minst viktigt den gemensamma identiteten i ett mil-

¹² Folkhälsoinstitutet. "Visst kan vi stötta varann". 1994:33.

jonprogramsområde är sämre. Det beror till viss del på att områdena knappt har funnits längre än i 30 år, omflyttningen är stor, men också på att intressegemenskapen är mer mångfacetterad.

Frivilligarbete har många gånger betraktas som kontroversiellt. Kanske är det i grunden ideologiskt betingat. Tankarna bakom välfärdsstaten handlade i grunden om att ingen ska behöva vara utlämnad till välgörenhet. Det finns ingen anledning att vika på den punkten. Ingen ska heller fortsättningsvis behöva uppleva att vara utlämnad åt välgörenhet. Det är ett samhälleligt, gemensamt ansvar. Men vi anser att frivilligarbetet många gånger oförtjänt fått stå måltavla för kritik. Det har felaktigt setts som en konkurrent till det offentliga. De insatser som exempelvis Stadsmissionen och Frälsningsarmén gör i storstaden för bland annat hemlösa är värt allt erkännande. Man skulle kunna tro att frivilligarbetet är marginellt i Sverige. Så är det inte. I en undersökning som Sköndalsinstitutet tillsammans med Handelshögskolan genomfört visar ett omfattande frivilligarbete som många gånger sker i det tysta. I undersökningen beräknades antalet frivilligorganisationer till drygt 170.000. Den frivilliga sektorns ekonomiska omsättning mätt som andel av BNP uppgår till 60 miljarder eller 4 procent av BNP. Därmed konstaterar undersökningen att frivilligarbetet i Sverige är i paritet med övriga Europa.¹³

Vi har i detta delbetänkande om egenmakt valt att bara kort beröra de olika demokratiska strukturer som har hög utvecklingspotential till förmån för en koncentration till den enskilde individens maktbefogenheter. I den växande byalagsrörelsen bedömer man att drygt 70.000 människor är aktiva. Vi återkommer dock med en fördjupning när det gäller modeller för ett lokalt demokratiskt utvecklingsarbete, det organiserade och oorganiserade frivilligarbetet, om inrättandet av särskilda områdesstyrelser, om erfarenheter av byalagsrörelsen och ett starkare föreningsliv i vårt slutbetänkande under 1997.

¹³ Lars Svedberg. "Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet". Sköndalsinstitutet. 1996.

Kapitel 6

Egenmakt och folkhälsa

6.1 Inledning

För drygt sex år sedan presenterade den statliga Maktutredningen (SOU 1990:44) sin undersökning. I utredningen konstaterades att det förelåg en växande klyfta mellan vad man kallade det *möjliga* och det *förverkligade* medborgarskapet. Medborgarnas förväntningar på personligt inflytande steg snabbare än det faktiska handlingsutrymmet. Maktutredningen tyckte sig se en stigande vanmakt på samhällslivets olika områden. Vi kommer i detta avsnitt att göra en kortfattad empirisk genomgång av studier som gjorts om relationen mellan synonyma begrepp till egenmakt och dess folkhälsomässiga betydelse.

Människors vanmakt har vuxit under 1990-talet. Det kan vi säga med säkerhet. En mängd faktorer som vi av erfarenhet och forskning på området vet är vanmaktproducerande har utvecklats negativt för stora grupper av människor. Den höga arbetslösheten skapar på individnivå oro över att få ekonomin att gå ihop. Sysslolösheten, känslan av att inte vara behövd, verkar negativt. Den struktur och känsla av sammanhang som ett arbete ger individen försvinner vid arbetslöshet.

De neddragningar som skett i trygghetssystemen genererar oro inför framtiden. Den ökade segregationen ökar känslan av utanförskap och hopplöshet. Känslan av att inte själv förfoga över de verktyg som behövs för att förbättra sin situation. Känslan av att vara utlämnad åt opåverkbara krafter. Allt detta samverkar negativt, sannolikt även ur folkhälsosynpunkt.

6.2 Hälsa – folkhälsa

Nyckelbegreppet i detta avsnitt är folkhälsa. Begreppet har sitt ursprung i FN:s världshälsoorganisations (WHOs) konstitution, enligt vilken: "hälsa är ett tillstånd av fullständigt kroppsligt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte endast frånvaro av sjukdom eller handikapp". Man betonar också att det är en grundläggande rättighet att få komma i åtnjutande av bästa möjliga hälsa utan hänsyn till ras,

religion, politisk uppfattning eller sociala förhållanden. Denna definition antogs 1946 och är sålunda idag 50 år. Med folkhälsa avses vetenskapen om och utövandet av hälsoskydd och hälsofrämjande i ett samhälle. I sedvanlig medicinsk verksamhet är patienten en individ. I folkhälsoperspektivet är patienten ett kollektiv – en arbetsplats, en kommun, ett landsting, en nation.

6.3 Sambandet mellan egenmakt och folkhälsa

Den forskning som finns om sambandet mellan egenmakt och folkhälsa har inte använt sig av det politiska egenmaktsbegreppet, men väl av flera näraliggande begrepp. I det följande kommer därför att diskuteras vad man tror sig veta om sambandet mellan folkhälsa och en rad näraliggande begrepp till egenmakt. De är:

- egenkontroll och beslutsutrymme
- autonomi och självständighet
- känsla av sammanhang
- slitstyrka och kontrollcentrum
- problemhanteringsförmåga
- livskompetens

Om sambandet mellan just dessa egenskaper hos individer i relation till folkhälsa finns en omfattande forskning.

Begreppen egenkontroll och beslutsutrymme ingår i den så kallade krav-kontroll-stöd modellen som i sin ursprungliga form introducerats av Robert Karasek och sedan bearbetats främst av Töres Theorell och Jeffrey Johnson.¹

Det mätinstrument/frågeformulär, som har denna modell som grund innehåller frågor om psykiska krav på individen, individens kontrollmöjligheter (egenkontroll) och individens tillgång till socialt stöd till exempel från arbetskamrater eller överordnade. Frågan om psykiska krav på individen innefattar både kvantitativa, det vill säga till exempel hur mycket arbete man har att utföra per tidsenhet, och kvalitativa, det vill säga hur krävande arbetet är, till exempel om det utsätter individen för motstridiga krav.

Kontrollmöjligheter för individen innefattar enligt modellen både möjligheter att bibehålla och utveckla kunskaper. En stimulans som i sin tur har avgörande betydelse för hur mycket kontroll man kan ta till exempel i oväntade situationer i arbetet och det inflytande man har över beslut rörande det egna arbetet, påverkansmöjligheter och beslutsutrymme.

¹ Jfr Karasek, R. Theorell, T. Healthy Work. 1990.

I en hel rad studier sammanfattade av Theorell,² har man funnit att hög mental belastning är sjukdomsalstrande. Men endast om det samtidigt föreligger lågt beslutsutrymme. Kombinationen av hög mental belastning och lågt beslutsutrymme kallas "spänt arbete". Det är den hälsoskadliga stressen. Hög mental belastning vid högt beslutsutrymme kallas "aktivt arbete". I en sådan situation är man inte "spänd" utan "tänd". Arbetet är mindre av en börda och mer av en utmaning. Låg mental belastning vid litet beslutsutrymme kallas "passivt arbete" och låg mental belastning vid högt beslutsutrymme, "avspänt arbete",³

I det "spända" arbetet – där man alltså saknar egenmakt – får man enligt teorin en ackumulerad spänning som försvårar inlärande och utveckling och som samtidigt ökar risken för sjukdom.

I det aktiva arbetet – där egenmakt föreligger – får man visserligen ett "högt varvtal" i kroppen, men samtidigt stimuleras också psykisk tillväxt med en ökning av möjligheterna för individen att klara av framtida påfrestningar. Aktivt arbete karakteriseras av vad man ibland kallar "den glada stressen". Och det medför inga väsentliga hälsorisker.

Förekomsten av hjärtinfarkt i relation till spänt arbete – där egenmakt saknas – har undersökts i 20 publicerade studier. I 16 av dessa har man funnit ett klart samband – ju mera spänt arbete desto högre risk för hjärtinfarkt, sammanfattat i (Theorell, 1996). I uppföljande undersökningar har man studerat yrkesarbetande personer i arbetssituationer som de inte kunnat påverka. Man fann att de reagerade dels med högre blodtryck under arbetstimmarna, dels med sömnrubbingar och tecken på försämrad aktivitet i de system i kroppen som reparerar och återställer vävnader. Spänt arbete, karakteriserat av låg egenmakt och hög belastning, kan alltså påverka olika kroppsfunktioner som i ett nästa steg kan öka risken för olika slags ohälsa.

En besläktad ansats, med inriktning på autonomi och självständighet, i studiet av sambandet mellan olika aspekter av egenmakt och folkhälsa beskrivs av Grossarth-Maticek och Eysenck.⁴ De utgår från Mowrers och andra teoretikers uppfattning att själva kärnan i en neurotisk personlighet utgörs av frånvaro av autonomi, av självständigt beslutsfattande. När autonomi saknas uppkommer hos individen ett alltför starkt känslomässigt beroende av olika förhållanden och per-

² Theorell, T. Om den psykosociala miljön och hur den samvarierar med hälsoparametrar. Sivik, S och Theorell, T. (red). Psykosomatisk medicin. Studentlitteratur, Lund, 1995.

³ Theorell, T. Kontroll över livet – prevention av hjärtinfarkt. Manuskript 1996.

⁴ Grossarth-Maticek, R. Eysenck, HJ. Creative novation behaviour therapy as a prophylactic treatment for cancer and coronary heart disease. 1991.

soner som omger individen. Detta alltför starka beroende hindrar honom eller henne att fatta sådana beslut om den egna livssituationen, som gynnar ens kort- och långsiktiga intressen. Detta i sin tur medför att individens livsbehov förblir otillfredsställda, vilket i sin tur kan framkalla reaktioner av nedstämdhet, hopplöshet, ångest, upprördhet och aggression riktad mot det egna jaget

Författarna konstaterar att sådana reaktioner i sin tur kan påverka många av organismens funktioner i sjukdomsframkallande riktning. De refererar ett flertal studier som visat att undertryckta känsloreaktioner – av ilska och ångest – och oförmåga att hantera motgångar och frustrationer tillsammans förutsäger ökad risk att utveckla cancer, medan ilska, fientlighet och aggressivitet på motsvarande sätt förutsäger risk för hjärt-kärl-sjukdom.

I fråga om uppkomsten av båda dessa folksjukdomar utgörs enligt författarna ett av problemen av människors oförmåga att av egen kraft styra sina egna reaktioner och därmed i sitt eget intresse framkalla önskade och undvika oönskade konsekvenser. Om de tillägnar sig denna förmåga kan de lättare ta sig ur en eventuell ”inlärd hjälplöshet” (Seligman).⁵

Författarna redogör slutligen för sina egna framgångsrika försök att hjälpa båda dessa slag av människor till ökad autonomi och självständighet, genom vad de kallar självständighetsträning, ”autonomy training”, en teknik som bland annat innebär ökad egenmakt, genom ”empowerment” ett begrepp som socialminister Margot Wallström föreslagit översatt som ”kraftgörande”.

En annan vinkling på samma problemkomplex har föreslagits av Antonovsky.⁶ Han sammanfattade sina tankar i begreppet ”sense of coherence”, känsla av sammanhang, som så att säga förser människan med karta, kompass och roder, som hjälper henne att navigera på livets ocean. Begreppet innehåller tre komponenter:

- begripligt (comprehensibility)
- hanterbarhet (manageability)
- meningsfullhet (meaningfulness)

Som synes har komponenten hanterbarhet klart släktskap med begreppet egenmakt. Hanterbarhet betyder att man tycker sig ha resurser till sitt förfogande att effektivt möta de krav och påfrestningar man utsätts för.

Människor som har denna känsla av sammanhang har i en rad un-

⁵ Seligman, M.E.P. Helplessness, On, Depressiveion and Death. 1975.

⁶ Antonovsky, A. Unraveling the Mystery of Health. 1987.

dersökningar visat sig ha och behålla en klart bättre mental och kroppslig hälsa än sådana som saknar den.

En annan relevant ansats kommer från Kobasa⁷ som även hon intresserat sig för sjukdomsmotverkande och hälsofrämjande förhållanden. Hon ger exempel på tre komponenter:

- engagemang (commitment)
- egenkontroll, förmåga att påverka (control)
- utmaning (challenge)

Kobasas egenkontrollkomponent innefattar att människor tror på sin förmåga att påverka det de utsätts för och att de agerar i enlighet med denna uppfattning, söker förklaringar till varför någonting har hänt dem och ser som sitt eget ansvar att försöka påverka händelsernas fortsatta utveckling i önskad riktning. Vid vad Kobasa kallar "internal locus of control" tror människan att hon själv håller i rodret till sitt livsfartyg, kan bestämma sin egen kurs. Vid "external locus of control" tror hon omvänt att hon är ett frö för vinden, helt styrd av yttre krafter och händelser.

I sitt bidrag till forskningen om stress och dess hälsomässiga konsekvenser har Lazarus och Folkman⁸ framhållit betydelsen av inte bara "hur man har det" – alltså vad man är utsatt för – utan också "hur man tar det", hur man hanterar sitt liv i med- och motgång. De beskriver två principiellt olika möjligheter till problemhantering. Dels att ändra de problemframkallande förhållandena, dels att ändra vår känslomässiga reaktion på dessa förhållanden. Den förstnämnda ansatsen är vanligen att föredra där avsedd påverkan verkligen är möjlig. Den andra strategin är vad som står till buds när sådan möjlighet inte föreligger. Speciellt den förstnämnda – problemorienterade hanteringsstrategin har många beröringspunkter med egenmakt.

Livskompetensbegreppet har på senare år förts fram av FN:s världshälsoorganisation WHO (1994) i organisationens hälsofrämjande och sjukdomsmotverkande program "Healthy Schools" – hälsoskolor. Programmet syftar, som namnet antyder, bland annat till att inom ramen för det traditionella skolväsendet lära kommande generationer att hantera livet i med- och motgång. I programmet ingår att lära sig:

⁷ Kobasa, S.C. The Hardy personality. Toward a Social Psychology of Stress and Health. 1982.

⁸ Lazarus, R.S. Folkman, S. Stress, Appraisal and Coping. 1984.

- kommunicera
- fatta beslut
- lösa problem
- tänka kritiskt
- stå på sig
- motstå kamrattryck
- hantera egen oro, nedstämdhet och stress
- anpassa sig till nya miljökrav, och
- känna sig själv.

Att besitta all denna livskompetens kommer mycket nära det som är målet för Storstadskommitténs ställningstagande för de processer som egenmakt framkallar. Egenmakt har således inte bara en demokratisk dimension. I det här avsnittet resonerar vi kring näraliggande begrepp och folkhälsa. Vi kan konstatera att det, i synnerhet i de utsatta bostadsområdena, vore värdefullt också av folkhälsoskäl att understödja en demokratisk mobilisering. Detta bland annat eftersom en hög andel av de boende i de utsatta bostadsområdena saknar ett arbete och därmed sämre möjligheter till påverkan av sin egen livssituation. Storstadskommittén avser att återkomma med en fördjupning på detta område.

Kapitel 7

Egenmakt i boendet

"Boendeinflytande. Att få vara med och bestämma om hur lägenheten ska se ut och vilken typ av ventilation det ska vara, när renoveringar ska ske, när området ska börja projekteras inför nybyggnationer och dylikt. Det skulle jag gärna vilja vara med om. Då kan jag vara med och påverka".

"Vi ska börja samla folk i de olika bostadsområdena. Olika kategorier av folk i olika möten för att diskutera med dem hur vi ska lösa problemen. Tex föräldrar som har bekymmer med sina barn, de som har ekonomiska bekymmer, olika kategorier av människor och tillsammans försöka få fram lösningar inom området ifråga. Hur man ska få det bättre och hur man ska kunna hjälpa varandra".(ur fokusgrupp). I de samtal som vi inom Storstadskommittén fört med boende i miljonprogrammen om deras möjlighet att gripa makten har svaret ofta blivit att det måste börja i boendet.

7.1 Samhällets syn på boendet

Samhället i definitionen kommun/stat har under lång tid påtagit sig ett ansvar för bostadsförsörjningen. Ansvarsuppdelningen har i stora drag varit sådan att kommunerna givits ansvaret för genomförandet. Statsmakten har framförallt sett som sin uppgift att ställa lagmässiga och finansiella medel till förfogande. Riksrevisionsverket har sammanfattat målen för bostadspolitiken på följande sätt: *"Centrala mål i den svenska bostadspolitiken är goda bostäder, goda bostadsmiljöer jämlikt fördelade till rimliga kostnader, för hela befolkningen*¹. Redan 1947 gav statsmakten uttryck för de nationella målen med den kommunala bostadsförsörjningsplaneringen: *"En kommun skall fortlopande bedriva bostadsförsörjningsplanering i syfte att främja att alla i kommunen får en bostad av god kvalitet"*².

De samhälleliga ambitionerna har varit goda. Också i en internationell jämförelse måste det sägas att den sociala bostadspolitiken va-

¹ Riksrevisionsverket promemoria "Bostadsförsörjningsplanering". Dnr 1988:1591.

² SFS 1947:523, Lag om kommunala åtgärder för bostadsförsörjningens främjande. § 3.

rit framgångsrik. Sverige har undvikit den europeiska utvecklingen med miljoner hemlösa. Detta till trots finns ändå en hel del allvarliga sociala problem i framförallt miljonprogrammets bostadsområden. En förklaring till problemen är den närmast totala avsaknaden av en egenmaktsdimension vid utformandet av bostadspolitiken. Så sent som i mitten av 80-talet, med facit och lärdom av miljonprogrammets problem, skrev regeringen i en proposition: *"Saknas planerade och samordnade insatser från samhällets gemensamma organ leder utvecklingen snabbt till segregation, förslumning och omfattande kapitalförstöring³."*

En högst rimlig frågeställning, utifrån Storstadskommitténs ställningstaganden kring individens kraft är, var de boendes egen kraft och möjlighet till bestämmanderätt fanns. Och finns är det väl bäst att tillägga. Den 9 mars 1995 tillsatte regeringen utredningen "Översyn av bostadspolitiken". Kommittédirektivet behandlar framförallt förhållandet mellan stat och kommun: *"Uppgiften är att precisera målen för en fortsatt social bostadspolitik... Statens ekonomiska insatser måste begränsas... Kommunernas ansvar inom bostadsförsörjningen skall klarläggas"*. Storstadskommittén konstaterar att det är egendomligt att det inte nämns något i direktiven kring de boendes eget ansvar och kraft i en så vittgående statlig utredning om bostadspolitiken. Nu har det dock visat sig att utredningen trots detta, tagit fasta på de boendes kraft.

7.2 Miljonprogrammet

Även om bostadspolitiken haft en central roll sedan åtminstone början av 1930-talet väljer vi att fokusera och inleda vår genomgång av det så kallade miljonprogrammet. 1950-talet dominerades av en skriande bostadsbrist. Skälen var många. Byggandet hölls tillbaka för att minska överhettningen av ekonomin. Omstruktureringen av arbetsmarknaden framkallade en "flyttlassväg". Den moderna urbaniseringsvågen tog fart, samtidigt som de ökade materiella kraven fick återverkningar på bostadspolitiken. År 1965 sjsätter riksdagen miljonprogrammet. En miljon bostäder ska uppföras på tio år. Det ska bli möjligt tack vare en massiv satsning på storskaliga lösningar och en industrialiserad byggteknik, med långtgående normer för uppförandet och utseendet på bostäderna. Det var en enorm modernisering av Per-Albin Hanssons folkhem. Lägenheterna var väl planerade, med alla moderniteter och innebar en rejäl välfärdsförbättring för alla

³ Prop. 1983/84:40, bilaga 9, sid.14

de som fick en möjlighet att lämna ett omodernt och trångbott boende bakom sig. Den goda standarden till trots stämplades många av miljonprogrammets områden väldigt snart som fysiskt och socialt otillfredsställande boendemiljöer. De uppfattades som alltför storskaliga och monotona och med tiden allt mer förslitna. Det skulle med facit i hand visa sig att boendesegregationen och den socioekonomiska uppdelningen av olika befolkningsgrupper istället ökade. Detta ansvar kan givetvis inte exklusivt tillskrivas verkningarna av miljonprogrammet. Förorterna växte fram i en enorm hastighet. Människor i tusental samlades i regel runt ett köpcentrum i föga estetiskt tilltalande hus. Just utseendet på många av miljonprogrammets bostadsområden säger en del om maktens självbild under de här åren. Även med facit i hand är det knappast en grundlös gissning att anta att dessa boendekområden fått ett annat utseende om de boende fått möjlighet till inflytande över planeringen av den fysiska miljön. En annan aspekt på miljonprogrammets genomförande var också att projektet gav upphov till en enorm rivningsvåg som var ifrågasatt redan då, men säkert än mer idag.

Hur såg då den offentliga debatten ut kring miljonprogrammet? I inledningen präglades mycket av en otålighet att få komma igång. Nybyggarandan bländade. Detta gällde alla partier och så gott som alla debattörer. Någon egentlig oro för projektet fanns inte. Men efterhand tog debatten fart. Från borgerligheten påpekades att programmet höll på att spricka, att det således inte byggdes tillräckligt. Andra röster handlade bland annat om markpolitiken, hyressättningen, att det byggdes för få småhus och att rivningstakten var för hög. Men det är oerhört svårt, för att inte säga omöjligt, att finna ett egenmaktsperspektiv. De något tveksamma kom att betraktas som bromsklossar. I riksdagen var diskussionen snarlik. Markpolitiken dominerade samt tempot i byggandet. Som en följd av den politiska löfteslogiken gick Folkpartiets oppositionslinje ut på att det inte räckte med 1 miljon bostäder utan det borde byggas 1,1 miljon nya bostäder.

Viss kritik med egenmaktsförtecken fördes emellertid fram. Centerriksdagsmannen Lars Eliasson uttryckte farhågor: *"En god boendemiljö är inte främst en samhällsekonomisk fråga, även om de ekonomiska aspekterna ofta står i förgrunden i debatten, utan här gäller det i första hand den enskilda människan... Vi måste inrikta samhällsplaneringen och bostadsbyggandet på att tillgodose den enskilda människans önskemål och behov"*.

Från Högern och dess företrädare Gösta Bohman efterlystes mer marknadsanpassning och mer individuell frihet: *"I Sverige har vi*

valfrihet, hög levnadsstandard, men inte i den sektor som omfattar den viktigaste delen av den enskilda medborgarens materiella behov. Här finns ingen balans mellan tillgång och efterfrågan, ingen valfrihet, ingen möjlighet att få individuella, angelägna önskemål tillgodosedda”.

I riksdagsmaterialet finner vi överhuvudtaget väldigt få röster som kritiserar rivningarna. De flesta tycktes vara nöjda med projektet. Men så händer plötsligt något. Hösten 1968 tar kritiken mot det fula, människofientliga byggandet fart. Detta förblir under en period det övergripande temat i massmedia. I var och varannan artikel talas om behovet av miljöhänsyn och den ensamhet som betongkomplexen skapar. Många börjar tala om bristen på medinflytande, om att alldeles för lite hänsyn tagits till estetiska värden. En illustration som kan tjäna som exempel på när de starka rubrikerna plockades fram, var vid invigningen av Skärholmen 1968. Media vände sig kraftigt mot detta omänskliga betongfundamentet. Med rubriker som *”Skärholmen tvingar fruarna att smysupa”* och *”välfärdssamhällets koncentrationsläger”* fällde media en tung dom över miljonprogramsmedaljens baksida.⁴

Samhället har dock med olika medel försökt svara upp mot bostadssegregationen. Exempel på detta har bland annat varit den kommunala förmedlingsrätten och bostadsanvisningslagen. Även bostadsbidragen motverkar i viss mån segregation.

Förra Storstadsutredningen (SOU 1990:36) identifierade drygt 50 utsatta bostadsområden. Alla dessa områden hade minst dubbel så hög andel socialbidragstagare som storstadsregionen i stort. Andelen utlandsfödda var betydligt högre än i övriga delar av storstäderna. Andelen låginkomsttagare var också högre. Elevernas skolbetyg låga och andelen långa sjukskrivningar betydligt vanligare än i övriga stadsdelar. Storstadsutredningen visade också att de boendes socioekonomiska ställning samvarierade med deras hälsotillstånd.

Även de boendes syn på sin boendemiljö visade på allvarliga brister i:

- skötsel och förvaltning av husen och närmiljön.
- kommunikationerna till viktiga aktivitetspunkter.

⁴Denna framställning är baserad på en genomgång av material i Pressarkivet, Uppsala, mellan 1965 och 1969, artikelsökningar på universitetsbiblioteket Carolina, Uppsala. Tidskriften *Arkitekten* 1968-1974. Hans Redtzer *”Bakgrunden till miljonprogrammet”*, historiska institutionen, Stockholms universitet, maj 1996. Karl-Olof Arnstberg och Lars Ekenborn, *”Tio år efteråt: Skärholmen. Anteckningar och fotografier*. Liber förlag 1979. Boris Schönbeck, *”Stad i förvandling”*, (Byggnadsforskningsrådet) 1994. Proposition 1965:1, Bil. 13 samt debatten i Andrakammaren och Förstkammaren 7 april 1965. Proposition 1967:100, Riktlinjer för bostadspolitik samt riksdagsprotokoll från debatten i AK och FK 23 maj 1967, samt referenslitteratur.

- fysisk och estetisk utformning.
- den sociala integrationen och samhörigheten mellan grannarna.
- rädsla, obehag och rent av främlingskap inför de kringboende.

I nästan alla dessa områden var omflyttningen så stor att endast hälften av invånarna bodde kvar efter en femårsperiod. De bostadsområden som är mest segregerade efter sociala och ekonomiska kriterier visar idag även tecken på ökad etnisk segregation.

7.3 Traditionella åtgärder för att lösa miljonprogrammets problem

De utsatta bostadsområdena har under de två senaste decennierna varit föremål för stor uppmärksamhet. Från statens sida har flera insatser gjorts för att skapa kunskaper om förhållandena och för att åstadkomma förbättringar. Den bostadssociala delegationen startade under första hälften av 70-talet försöksverksamheter i områden med uthyrningsproblem. 1979–1986 lämnade staten miljöförbättringsbidrag till att rusta upp närmiljön. 1986–1990 lämnade staten, tillsammans med kommunerna, *förnyelsebidrag* till områden med sociala problem och många tomma lägenheter (som ägdes av allmännyttiga bostadsföretag). Sedan mitten av 80-talet har staten lämnat bidrag och förmånliga lån till *reparation, ombyggnad och tillbyggnad (ROT)*. Via Boendeservicedelegationen satsade staten 100 miljoner kronor under perioden 1985–1990 på att utveckla och stimulera verksamhet med *samordnad boendeservice*. 1988–1990 arbetade den statliga Storstadsutredningen med uppdrag att föreslå åtgärder och förbättringar i livsmiljön i storstäderna. Detta resulterade bl a i att staten anslag medel för samordning av insatser för utsatta ungdomar i bostadsområden med sociala problem.

Många av de statliga insatserna har följts upp av forskning. De lokala utvecklingsarbeten som startades inom ramen för Samordnad boendeservice har var för sig utvärderats, oftast med hjälp av professionella utvärderare eller forskare från lokala universitet och högskolor. Forskningen har skapat en användbar erfarenhetsbank som ger kunskaper om hur man kan genomföra lokalt utvecklingsarbete. Kommunerna har framför allt satsat på att göra de utsatta bostadsområdena attraktivare genom att bryta storskaligheten, torftigheten och i några fall förändra upplåtelseformen hyresrätt till bostadsrätt.

Parallellt med forskarinsatserna har många kommuner under 80-talet genomfört sociala områdesbeskrivningar. Dessa har emellertid ofta visat sig vara svåra att använda. Ett skäl till detta är att syftet sällan från början klargjordes. Många kommuner har emellertid gjort

stora ansträngningar för att förbättra situationen i miljonprogrammets områden. Servicen har förbättrats, verksamheter har startats, personal har anställts och olika förnyelseprojekt har genomförts.

Dessa insatser har dessvärre inte visat sig tillräckliga. Orsaken bör sökas i föreställningen vad denna politik präglats av – nämligen tron på att ”någon annan” ska lägga tillvaron till rätta i de utsatta bostadsområdena. Och med ”någon annan” har man ofta syftat på ekonomiskt och socialt bättre rustade människor. Politiker och planerare har med höga ambitioner försökt förbättra situationen i miljonprogrammet. De boende har i praktiken haft väldigt lite inflytande över planering och upprustning. Och utan inflytande och medverkan i processen blir också ansvaret för insatserna mindre.

I den traditionella förvaltningsfilosofin är det också mer eller mindre uttalat att det är bostadsförvaltningens ansvar att lösa alla de små eller stora problem som förknippas med boendet. Inget, eller väldigt lite, utrymme lämnas för lösningar i grannsamverkan. Ett exempel som vi alla känner igen, är problemet med störande grannar. Många fastighetsbolag har organiserat särskilda störningsjourer dit boende ibland motiverat, ibland mindre motiverat, kan vända sig för att få tyst på grannens stereoapparat. Många gånger har dessa problem också betraktats som en polisiär uppgift. Bara i detta enda och lilla exempel illustreras att något väsentligt gått förlorat. I en fastighet där man känner trygghet och har en relation till sina grannar är det naturliga att själv ringa på hos grannen och be dem vrida ner volymen något.

På senare år har dess bättre insikten vuxit sig allt starkare att problem i de utsatta bostadsområdena inte uteslutande kan lösas av ”någon annan” och genom fysiska insatser, utan framförallt kräver en social mobilisering av invånarna. Det är Storstadskommitténs utgångspunkt.

7.4 Självförvaltning kan bryta negativ utveckling

I de utsatta bostadsområdena har de traditionella förvaltningsåtgärderna visat sig otillräckliga. I den traditionella förvaltningen finns oftast målsättningen att allt skall fungera bra utan någon medverkan och insats från de boende.

Om hyresgästerna inte behöver engagera sig känner de heller inte något ansvar för ambitionerna. En vällovlig och ambitiös målsättning från bostadsföretaget kan därför medverka till fortsatt passivitet, fortsatt känsla av utanförskap. Genom det traditionella förfarings sättet angrips ofta enbart problemens symptom eller följdverkningar.

En ny förvaltningsfilosofi håller nu på att växa fram inom hyressektorn. Den utgår från att hyresgästerna i så stor utsträckning som möjligt och på olika sätt, skall ges makt och ansvar över förvaltningen. En gemensam områdesförvaltning förutsätter ett aktivt deltagande och regelbundna aktiviteter. Om de boende på ett direkt sätt får makt och ansvar över förvaltningen av sitt boende, kommer också isoleringen och anonymiteten mellan hyresgästerna att brytas. Det leder till att trygghet, trivsel och gemenskap i bostadsområdet ökar. De boende får genom sitt makt- och ansvarstagande i förvaltningen också möjligheter att påverka sina egna boendekostnader.

En vanligt förekommande invändning från kritiker till egenmakt i boendet är att de boende själva inte skulle vara intresserade. Det finns inga belägg för ett sådant påstående. Tvärtom visar studier att intresset för engagemang i den egna närmiljön är stort.

I en stor undersökning som genomfördes under 1995 av HSBs riksförbund och Hyresgästernas riksförbund bekräftas de boendes engagemang och vilja att ta ett större ansvar⁵. I undersökningen sägs att omkring trettio procent har gjort frivilliga insatser i sitt bostadsområde. Det är både sociala och ekonomiska skäl som anförs som motiv för viljan till engagemang i undersökningen. Drygt sjuttio procent anser att det ökar kontakten och främjar gemenskap. Hälften av de tillfrågade anser att frivilliga insatser kan hålla kostnaderna nere. Ett annat viktigt besked som undersökningen ger är att intresset för frivilliginsatser i boendet i princip är likvärdigt mellan hyresrätt och bostadsrätt.

En rimlig slutsats är att boende i hyresrätt är positiva till ökad bestämmanderätt bara de får möjligheter och tillräckliga incitament.

Hyresgästerna har självfallet mycket olika förutsättningar för sitt deltagande i de olika förvaltningsuppgifterna och intresset för att delta varierar också. Storstadskommittén menar att någon form av individuellt ekonomiskt incitament ökar viljan för hyresgästernas deltagande. Det är ett konkret mål för de boende för att få i gång en demokratisk process. Boverket har kommit till samma slutsats. I en utvärdering menar man att ekonomiska incitament eller ekonomiska fördelar är den viktigaste stimulansen för att engagera sig.⁶

Förra Storstadsutredningen pekade också på behovet av ett ökat inflytande för dem som bor i allmännyttans bostäder. De ansåg att hyresgäster inom allmännyttan och hos privata fastighetsvärdar

⁵ Telefonundersökning om svenskarnas attityder till frivilligt arbete i bostadsområdet och samhället. Sammanlagt intervjuades 3 277 personer i ålder mellan 18 och 79 år.

⁶ Boverket. "Samverkan i lokalsamhället", rapport 1994:3)

borde få likvärdig rätt att bestämma över sitt boende jämfört med dem som bor i eget hem eller med bostadsrätt.

Utredningen påtalade också att trots att olika system för ett ökat inflytande över lägenhetens skötsel har utvecklats ansåg många av dem som bor i hyresrätt att de har begränsade möjligheter att påverka sitt boende t ex bostadskostnaderna. Förra Storstadsutredningen föreslog därför en utvidgning av upplåtelseformen kooperativ hyresrätt.

7.5 Hyresrätten utvecklas ständigt

Självförvaltningsprojektet i Holma är en naturlig fortsättning på den utveckling som hyresrätten som upplåtelseform har genomgått under de senaste decennierna.

Detta har skett genom en successiv anpassning av lagstiftningen till de förhållanden som av såväl statsmakterna som av hyresmarknadens parter ansetts ändamålsenliga. Därvid har självfallet hyresgästernas inställning varit av stor betydelse.

Som exempel på en sådan anpassning kan nämnas att hyresgästerna år 1974 fick rätten att själva utföra lägenhetsunderhåll under förutsättning av att arbetet utfördes på ett fackmannamässigt sätt. Senare blev det möjligt för hyresvärdarna att genom avtal friskrivs från sin skyldighet att ombesörja lägenhetsunderhåll med skäligen tidsmellanrum. Den reformen möjliggjorde ett införande av det så kallade hyresgäststyrda lägenhetsunderhållet. En vanlig tillämpning består i att hyresgäster kan avstå från att nyttja ett underhållserbjudande från hyresvärderna mot att de i stället får en hyresrabatt. Hyresgäststyrt lägenhetsunderhåll i varierade modeller är numera infört i många lägenheter i de kommunägda bostadsföretagens bestånd.

Dessa och andra förändringar av hyreslagstiftningen har ofta tillkommit som en bekräftelse på den praxis som redan vuxit fram inom hyresmarknaden.

7.6 En berättelse om bostadsområdet Holma

"På barndomens tid var lyckan inom räckhåll. Den var nästan alldeles naturlig. Att sedan äga koloni var att återuppleva barndomslandet. Det var gräset som fanns där och trasten och gullvivan och vinden. Allt detta gavs mig av ett nådigt öde till skänks. Nästan. Och det var Ärtholmens koloniområde som jag fick komma till och det var tio år sedan. Men mitt i ljuvheten fanns ett moln av oro. Jag insåg, att om jag kom till Ärtholmen så kom jag till Holma. Holma stadsdelen som byggts upp som hem och plats på jorden för så många männi-

skor från så många kulturer. Holma blev hotfullt för mig därför att jag där såg det kalla ansiktet. Jag såg kanske mest mitt eget kalla ansikte spegla sig i andra människors ansikten. Jag såg min egen rädsla för det främmande i mina medmänniskors ögon. Jag erfor en underlig känsla: det var plötsligt jag som inte var som "alla andra". Det var plötsligt jag som var "en annan".

Nåja, mindre poetiskt och mera verkligt så var det också faktiskt på det sättet att Holma för tio år sedan var en ganska brutal miljö. I vart fall såg jag en glimtande hårdhet i Holma. Jag tyckte mig känna en aggressiv ton i vardagens miljö. Jag kände att många faser av ömhet och vänlighet och förståelse slipats bort. Främlingskapet var stort. Och detta angick mig. Det angick mig i allra högsta grad. Dels därför att jag tycker att samhällets strukturer och form och människorna i mitt samhälle angår mig. Liksom jag angår dem. Och dels därför att om man bor på Ärtholmen fyra månader om året i tio år har man tillbringat fyrtio månader av tio år på en plats som har just Holma som "köpcentrum" och nästgårds granne. Så var det. Detta var verkligheten. Efter detta hade jag mig att rätta. Först tror man ju att det bara handlar om invandring. Och bara om segregering. Att tala så är ganska bekvämt. Det blir lättare att hitta fel då. Fel och förtjänster. Felen hos andra och förtjänsterna hos mig. Eller oss. De och oss.

Men den "hårda kanten" i Holma var ju ändå – hur jag än vände på det – verklighet. Det var vanlig enkel grå vardagsrealism. Det fanns kyla i ögonen hos människor jag mötte. Kanske var det rädsla. Som hos mig. Mest kanske ändå okunskap. Men jag såg också en sorts livets förföljning. Jag såg blomsterrabatter i Holma centrum som ödelades. Jag såg klotter och klotter och åter klotter som förfulade. Jag såg människor som i brist på annan sysselsättning ristade in sin egen leda och förbannelse i huskropparna och trappuppgångarna. Och jag läste om våldet på Holma och jag fick mina åsikter och teorier bekräftade. Invandrarbarns ögon såg jag på Holma. Och efter en tid blev dessa nakna ögon mina vänner. Förstå mig rätt nu: Jag såg sakta och efter mycket besvär att jag kände en stor ömhet inför dessa ögon. Det var tysta ögon. Nyfikna ögon. Stora ögon som inte sällan hade en glimt av värme i sig.

Men mitt Holma var ändå och än så länge ett kylans Holma. Det var också "nedbusningens" Holma. Det var ett Holma som jag suckade över när jag varit där och handlat. Och det var ett Holma som jag aldrig egentligen brytt mig om att försöka lära känna. Inte känner jag heller Holma eller folket på Holma nu. Jag har fortfarande inga vänner eller bekanta i Holma och jag är fortfarande en gäst i Holma

under den tid jag vistas i kolonin på sommaren. Men något har skett med Holma. Tveklöst och storslaget påstår jag: Holma har ett skimmer av förtröstan och värme över sig som är som ett lyckligt barns andetag. Hur saker och ting sker, får man ofta numera bara veta genom press eller andra media. Personligen fick jag genom TV veta att Holma slutat att "förblöda". Det är en drastisk formulering men den är inte särskilt förljugen (formuleringen är dessutom bara min).

För den sorg som det funnits så mycket av i Holma har börjat att förbytas i livskraft, gemenskap, ansvar och tilltro. Livskraft hur då? Jo så att människor själva får ta ansvar. Ansvar för sin miljö. Ansvar för en bra bit av sina liv. Gemenskap påstod jag. Hur gemenskap? Jo människor tvingas möta detta ansvar.

Människor får veta att de förvaltar sina liv och sina hus, sina nycklar och sina hjärtan. Människor tilltros egen kraft. Och den egna kraften blommar ut. Den egna kraften gör under.

Blommar ut. Jag "blommar" ut rent fysiskt. För när jag som vanligt ställer min cykel vid Konsum i Holma om vardagen, om sommaren, så ser jag i betongkrukorna prunkande buketter av blommande solljus. Jag ser överallt i Holma detta skimmer som lånat sin glans av solen. Och när jag frågar mig fram vad som hänt blir svaret nästan ett leende. Till en mycket stor del. Jorå, detta har hänt: människor har själva fått ta över vården av sitt boende. Till en mycket stor del. Och i och med detta så har en bit av skapande liv fått börja pulseras. Så enkelt är det. Så svårt. Och så fantastiskt enkelt. Jag skulle kunna intervjua människor och få detta också. Jag skulle kunna citera politiker, samhällsbyggare, direktörer och socialarbetare. Jag skulle kunna låta de boende själva tala genom min röst. Men det jag gör istället är att jag berättar om vad jag själv sett. Jag berättar om något jag sett och som jag blivit tvungen att fundera över. Ingen har pådyvlat mig något. Jag har bara själv sett detta ske inför mina ögon och jag har känt mig föranlåten att berätta om vad jag sett. För mig är det som skett på Holma något stort. Det liknar ett vårskimmer med blidväder efter en lång mörk vinter".

Det är frilansjournalisten Stig-Åke Stålnacke som tecknar denna historia om miljonprogramsområdet Holma och de människor bor där. Hur de mot alla odds gjort det omöjliga möjligt. Det är egentligen en berättelse om hur hopplöshet, uppgivenhet och vanmakt ersätts av framtidstro, stolthet och egenmakt.

7.7 Exemplet Holma

Det finns flera framgångsrika exempel på hur bostadsområden har lyckats vända en negativ utveckling. I Eriksbo i Göteborg har man genom en stark kooperativ rörelse bland de boende och med en nära samverkan med bostadsföretaget lyckats nå bra resultat.

Boendet spelar en central roll eller utgångspunkt för processer syftande till egenmakt. Vi har därför valt att koncentrera och därmed också i viss mån exemplifiera vårt boendeavsnitt med miljonprogramsområdet Holma, beläget strax utanför centrala Malmö som uppfördes i början av 1970-talet. Huvuddelen av bostadsbeståndet i Holma förvaltas och ägs av ett kommunalt fastighetsbolag, MKB Fastighets AB och Riksbyggen. MKBs bostadsbestånd i Holma uppgår till drygt 1000 lägenheter.

I Holma, liksom i många andra av miljonprogrammets bostadsområden, blev snart den sociala utvecklingen väldigt negativ. Det handlade om vandalisering, hög omflyttning, otrygghet, anonymitet med medföljande stora sociala problem. I MKBs fastighetsbestånd i Holma kan det också uttryckas i siffror: Under 1992 var omflyttningen 35 procent. Mer än vart tredje hushåll flyttade bara under ett år. Under 1990 stod drygt tio procent av lägenheterna tomma. Nästan hälften av Holmaborna var beroende av socialbidrag. År 1991 uppbar 45 procent av hushållen socialbidrag. År 1992 hade 54 procent av invånarna utländsk bakgrund.⁷

Tidningen Kvällsposten gav på sin förstasida sitt omdöme: Med rubriken "Mänskliga soptippen", dömde tidningen ut Holma som ett katastrofområde.⁸

Holma hade precis som många andra miljonprogramsområden en negativ utveckling. De som hade ekonomiska möjligheter flyttade från området. Kvar blev främst de med låga inkomster, arbetslösa och invandrare.

Situationen syntes hopplös. Inom MKB växte insikten om att lösningarna på problemen inte låg i vad de själva och andra allmännyttiga bostadsföretag prövat tidigare. De insatser som tidigare gjorts i det fysiska kapitalet (fysiska miljön) löste inte problemen. De boende måste mobiliseras. Det sociala kapitalet behövde stimuleras och förstärkas. Men förtroendet för MKB hos de boende var dåligt. Det gällde alltså att skynda långsamt. Processen måste ske på de boendes villkor. Varje hyresgäst fick ett personligt besök i ett försök att åter-

⁷ Björn Alfredsson och Göran Cars. Ur skriften "De boende som medarbetare – självförvaltning i Holma".

⁸ Ur tidningen Kvällsposten onsdagen den 9 oktober 1985.

skapa en jämlik dialog. Steg för steg växte en demokratisk process fram.

I Holma finns sedan några år tillbaka en väl fungerande självförvaltning som berör cirka 20 procent av hushållen. Denna bygger på ett avtal mellan MKB och Hyresgästföreningen i Södra Skåne som ger de boende möjligheter att sköta vissa delar av fastighetsförvaltningen själva. De vanligaste uppgifter som omfattas av självförvaltningen är skötsel av utemiljö och inre städning. Det kan också handla om reparationer av lekutrymmen och staket, byte av lampor och plantering av sommarblommor.

För den enskilde hyresgästen fastställs hyran på vanligt sätt genom en förhandlingsöverenskommelse. Därefter prissätts de olika förvaltningsuppgifterna som hyresgästerna själva kan stå för. Det kan t.ex. gälla inre underhåll och trappstädning samt yttre skötsel som gräsklippning och rabattskötsel etc. I systemet med självförvaltning ingår också att det halvårsvis sker en avstämning utifrån det faktiska utnyttjandet av skötselgrad.⁹ Detta ökar också kunskaperna hos hyresgästerna om kostnader i området. Det blir därmed också ett ekonomiskt incitament för varsamhet och ansvarstagande för andra boende.

Hyresgästerna kan således genom den egna insatsen i förvaltningen sänka sin boendekostnad. En begränsning finns dock. Den sammanlagda återbetalningen kan högst uppgå till 35 procent av den preliminära hyran.

Självförvaltningen i bostadsområdet Holma har medfört mycket påtagliga positiva effekter för såväl den fysiska som den sociala miljön. De boendes isolering, anonymitet och passivitet har minskat avsevärt och språkbarriärer har överbryggs. Människor har växt av ansvaret och fått ett stärkt självförtroende. Den sociala kontrollen i området har ökat avsevärt. Detta har i sin tur inneburit att trygghet och trivsel ökat.

En annan och mycket viktig effekt har varit hyresgästernas möjligheter att påverka sina egna boendekostnader. En utvärdering av självförvaltningen som gjorts är överraskande positiv. Oavsett om man som boende deltog eller inte var så många som 80 procent positiva eller mycket positiva till självförvaltningen.¹⁰

I spåren av självförvaltningen växer det fram nya informella demokratiska och sociala nätverk med stor betydelse för den sociala tryggheten i bostadsområdet.

⁹ Förhandlingsöverenskommelse mellan MKB Fastighets AB och Hyresgästföreningen i Södra Skåne.

¹⁰ Göran Cars. Ur "Utvärdering av utvecklingsinsatser i projektområdena Kroksbäck, Holma, Rosengård och Persborg. Malmö. (1994)

Det finns många exempel som kan nämnas, bland annat "Kvinnocaféet", en mötesplats för framförallt invandrarkvinnor, fritidsgården "Kamratskaparna", och kolonilottsforeningen "Krattan".

Självförvaltningsverksamheten hotas dock nu av att länskattemyndigheten i Malmö har valt att betrakta den individuella hyresåterbäringen som ersättning för ett arbete som utförts för hyresvärdens räkning. Ersättningar som i så fall skall beläggas med sociala avgifter och tas upp till beskattning. Skattemyndigheten skriver i sitt beslut: "På samma sätt som lön, som en anställd fastighetskötare får för detta arbete, är skattepliktig inkomst av tjänst, är den ersättning, som hyresgästerna får också skattepliktig inkomst av tjänst".

Demokratiutvecklingskommittén föreslog att det förs in bestämmelser om skattefrihet för belopp intill ett halvt basbelopp som bostadshyresgäst erhåller för arbete som hyresgästen gör för hyresvärdens räkning med stöd av en träffad förhandlingsöverenskommelse om självförvaltning.

Regeringen avvisade förslaget. I budgetpropositionen 1996/97:1 skrev regeringen: "Regeringen lägger inte fram något förslag om skattefrihet för ersättning som en hyresgäst får av sin hyresvärd för arbete hyresgästen lagt ned på s k självförvaltning".

Storstadskommittén menar att hyresgäster i stället för att behöva köpa alla tjänster måste få möjlighet i likhet med boende i andra upplåtelseformer, själva kunna utföra vissa uppgifter i sina bostäder och bostadsområden utan att drabbas av beskattning.

7.8 Utgångspunkter för uppskattning av ekonomiska effekter av självförvaltningen i Holma

"Det man har ansvar för är man också rädd om", är måhända ett slitet uttryck, men icke desto mindre sant. Vi har genom att tagit del av den offentliga debatten, kontakter med berörda myndigheter och viktigast, vid besök och samtal med de boende i miljonprogramsområdet Holma förstått att självförvaltningen inneburit ett lyft för området och de boende. Att de boende är nöjda med självförvaltningen framgår av undersökningar som gjorts, men har försöket med självförvaltningen också inneburit positiva ekonomiska utfall för de aktörer som är verksamma i området? Har vandaliseringen i skolan, i det lokala affärlivet och i bostadsområdet minskat? Har följaktligen polisens och rättsväsendets engagemang i området minskat? Hur har det påverkat MKB? Går det att beräkna värdet av det föreningsliv som vuxit fram som en följd av självförvaltningen? Har det inneburit minskade sociala kostnader? Detta var några frågor som bildade ut-

gångspunkt för ett försök att uppskatta det ekonomiska värdet av självförvaltningen i Holma.

7.9 Sammanfattning av ekonomiska effekter

Föreliggande utredning presenterar beräkningar av ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i bostadsområdet Holma i Malmö. Beloppen anger effekternas årliga värde i 1995 års pris- och lönenivå. Nedanstående tabell sammanfattar inventeringen. De angivna beloppen varierar i säkerhet. En del baseras på räkenskaper eller statistik, medan andra är erfarenhetsgrundade bedömningar och några är schablonmässiga uppskattningar.

Totalt summeras de gjorda beräkningarna till **27 miljoner kronor per år**. Denna summa anger storleksordningen på de ekonomiska värden som de vidtagna åtgärderna har skapat i Holma. Konsekvenser på andra håll, t ex vad som hänt i andra bostadsområden i Malmö till följd av åtgärderna i Holma, ingår inte i beräkningen.

Det visade sig snabbt att denna typ av mätningar är sällsynta och svåra att göra. Detta ska därför inte ses som en empirisk studie av vetenskaplig karaktär. En sådan skulle kräva år av studier. Det är ett försök till försiktiga uppskattningar och beräkningar av tendenser och riktningar. Resultatet är glädjande. Entydigt är det så att en mobilisering av människors egen kraft inte bara har positiva effekter i livskvalitet utan också ett positivt ekonomiskt utfall för de offentliga aktörerna och därmed skattebetalarna.

UPPSKATTNING GJORDA AV KERAB AV EKONOMISKA EFFEKTER AV DE SENASTE ÅRENS UTVECKLING I BOSTADSOMRÅDET HOLMA I MALMÖ:

	Mkr/år		Mkr/år
Minskning av stölder och skadegörelse	4,6	Värdet av självförvaltningen	1,2
För hushållen	0,5	Värdet av egna fritidsaktiviteter	1,0
För MKB	3,8	Minskade vårdkostnader	0,5
I skolan	0,1	Inom socialtjänsten	0,5
I områdets butiker	0,2	Inom sjukvården	0,0
I busstrafiken	0,0	Minskade kostnader för polis- och rättsväsendet	0,9
Sänkt vakansgrad och omflyttning	8,8	Polisen	0,3
Minskad vakansgrad	0,5	Rättsväsendet	0,6
Minskad omflyttning	3,8	Värdet av ökat förvärvsarbete	4,2
Minskade investeringar i MKB:s fastigheter	5,5	Förvärvsarbete i nuläget	1,2
Planerade investeringar	3,5	Förvärvsarbete på sikt	3,0
Enligt statliga stimulanspaket	2,0	Minskad sjukfrånvaro	0,0

Hela utredningen se bilaga 3.

7.10 Förslag om lag om självförvaltning

Storstadskommittén konstaterar i sitt delbetänkande Att röja hinder (SOU: 1995:142) att det krävs en samlad politik som strävar efter ökad integration för att skapa förutsättningar för en positiv utveckling i de utsatta bostadsområdena. Integration utifrån detta perspektiv handlar om att tillförsäkra människor möjligheter att delta i samhällslivet för att på så sätt få makt och ansvar över sina levnadsvillkor och livschanser. Vi är övertygade om att detta görs bäst genom att förstärka och förnya arbetslinjen samt utveckla egenmakt och samverkan.

Mot bakgrund av detta anser Storstadskommittén det mycket angeläget att självförvaltningsprojektet i Holma får möjlighet till fortsatt utveckling och spridning. Ökad självförvaltning ger individen makt över sin egen och den gemensamma vardagen i sitt boende. Hyresgästers medverkan i förvaltningen medverkar också till stabilare förhållanden och ökad trivsel i bostadsområden med problem. Det synsätt och regler som idag försvårar sådan medverkan bör därför förändras. Det är viktigt att i det här sammanhanget poängtera att mobiliseringen av de boende inte är en lätt operation. Regelsystemet som reglerar den här typen av medborgerligt engagemang i boendet får inte bli för komplicerat. Regeringen har vid olika tillfällen dock klargjort att detta problem måste få en lösning. Storstadskommittén vill därför föreslå att regeringen till riksdagen för fram vårt förslag om en lag om självförvaltning enligt vårt förslag. Vi har valt att knyta en lag om självförvaltning till hyresförhandlingslagen med följande kommentarer:

1 §

I hyresförhandlingslagen ges bestämmelser om förhandlingsordning mellan hyresvärd och organisation av hyresgäster. Hur en förhandlingsordning träffas, vad den innebär, omfattning etc. Vem som har rätt till förhandlingsordning regleras också samt formerna för förhandling och förhandlingsöverenskommelse. Vidare hur en förhandlingsöverenskommelse binder parterna och de enskilda hyresgästerna. För att en förhandlingsöverenskommelse skall bli gällande mellan parterna förutsätts att det finns en förhandlingsordning. Förhandlingsordningen reglerar rätten för hyresgästorganisationen att förhandla om villkor i hyresförhållandet. En överenskommelse om självförvaltning hör till de områden i hyresförhållandet som regleras av hyresförhandlingslagen, varför det är naturligt att knyta en sådan överenskommelse till gällande förhandlingssystem.

5 §

Enligt 19 § hyreslagen skall hyran för bostadslägenhet vara till beloppet bestämd i hyresavtalet eller i en förhandlingsöverenskommelse enligt hyresförhandlingslagen. I denna paragraf regleras hur hyran skall bestämmas i anslutning till överenskommelsen om självförvaltning. Tanken är att de hyresgäster som inte deltar i självförvaltningen skall betala den hyra som skulle utgått för samtliga hyresgäster om det inte funnits något avtal om övertagande av förvaltningsuppgifter.

6 §

Hyran kan inte tas ut av annan än hyresvärden. Man kan alltså inte föreskriva att de hyresgäster som inte deltar i självförvaltningen skall betala till områdesföreningen för det arbete som föreningen utför för "icke deltagande" hyresgäster. Vad som avses med lydelsen av denna paragraf, är att den del av hyran som avser kostnader för förvaltningsåtgärder, som områdesföreningen utför, skall kunna ställas till områdesföreningens förfogande.

Förslag till lag om självförvaltning i boendet

1 § Denna lag är tillämplig på hyresförhållanden som omfattas av en förhandlingsordning enligt bestämmelserna i hyresförhandlingslagen (1978: 304)

2 § Med självförvaltning avses att hyresgäster boende i ett flerfamiljshus eller i ett bostadsområde som omfattar flera fastigheter gemensamt ansvarar för vissa förvaltningsuppgifter i bostadsområdet.

3 § Minst hälften av hyresgästerna boende i berörda fastigheter skall skriftligen ha förklarat sig villiga att bilda en förening för självförvaltning.

4 § I förhandlingsöverenskommelsen får parterna föreskriva att hyresgästerna övertar den fastighetsskötsel varom parterna är överens.

5 § I förhandlingsöverenskommelsen får hyran för de hyresgäster som deltar i självförvaltning fastställas till ett belopp som exkluderar kostnaderna för den fastighetsskötsel varom parterna är överens. Detta belopp skall vara samma för lägenheter som är lika stora. För hyresgäst, som inte deltar i självförvaltningsverksamheten, får hyra uttagas med motsvarande belopp.

6 § I förhandlingsöverenskommelsen får föreskrivas att det hyresbelopp enligt § 5 som erläggs av hyresgäster, vilka inte deltar i fastighetsskötseln, skall kunna ställas till områdesföreningens förfogande för gemensamma angelägenheter i bostadsområdet.

Denna lag föreslås träda i kraft den 1 juli 1997.

Kapitel 8

Möjligheter till egenmakt

8.1 Inledning

"Men hur skulle vi bära oss åt för att få makt och inflytande i våra kommuner? Hur ska vi starta"?

"Det här (läs makt och ansvar) är någonting som måste gå långsamt fram. För det är ingen som är van vid det." (ur fokusgrupp)

Det är nog en ganska vanlig frågeställning. Det är säkert så att många inte förstår vad brukarinflytande, villkorad delegation eller andra lagtekniska formuleringar står för. I detta avsnitt har vi för avsikt att lägga fram våra förslag för ökad egenmakt. Vi gör det med stöd av de tidigare avsnitten i delbetänkandet. I kapitel ett har vi konstaterat ett växande och oroande demokratiskt utanförskap. I kapitel två kritiserar vi uppifrånsperspektivet, expertrollen och planerares tankar som påverkat samhällsbygget. I kapitel tre gör vi en kritisk genomgång av den svenska politiska debatten och hur avsaknaden av en egenmakt dimension, enligt vårt sätt att se det, påverkat utformningen av politiken negativt. I kapitel fyra visar vi historiskt hur demokratidiskussionen återkommande reflekterat över värdet av medborgerligt deltagande för en livskraftig demokrati. I kapitel fem argumenterar vi för egenmakt och betydelsen av en ny ansats i politiken och ett nytt förhållningssätt gentemot medborgaren. I kapitel sex konstaterar vi hur viktigt kärnan i begreppet egenmakt också är för folkhälsan. I kapitel sju beskriver vi vad självförvaltningen i Holma betytt för de boende i livskvalité och ur ett ekonomiskt perspektiv. Vi lägger också ett förslag om lag om självförvaltning i boendet.

Låt oss på en gång påpeka att egenmakt inte ensidigt låter sig kommanderas fram genom ett traditionellt politiskt beslutsfattande. Egenmakt handlar om processer, möten mellan människor, trevande steg i att skaffa sig kunskap och därmed verktyg för att behärska sin närmaste omgivning. Egenmakt är således inte bara en lagstiftningsfråga. Det finns redan idag stöd i lagstiftningen för att öka människors egenmakt. Men det kan med visst fog anses bedrägligt. Egenmakt handlar som framgår av ordet om makt eller maktdelning. I befintlig lagstiftning finns på sina håll skrivningar om samråd, att insat-

serna ska ske i samverkan med den enskilde. Dagens lagstiftning utgår från ett uppifrånperspektiv. Det är svårt för att inte säga omöjligt för en enskild att kräva verkligt bestämmande. Makten delegeras uppifrån.

I kommunallagen återfinns skrivningar om att "*verka för samråd med brukarna*". Hur detta samråd ska gå till finns inte närmare reglerat.

I lagen om villkorad delegation finns två handlingsvägar. En nämnd kan uppdra åt en anställd att ta beslut för nämndens räkning, men först måste de ha lyssnat till berörda brukares uppfattning. I den andra delen är brukarnas ställning något starkare. I denna måste brukarna tillstyrka beslutet, annars återgår frågan till den nämnd som delegerat ansvaret.

En kommunal nämnd kan också besluta om att inrätta särskilda självförvaltningsorgan vars uppgift kan vara att besluta om klart definierade ansvarsområden såsom driften och förvaltningen av en anläggning.

En kommun kan också genom entreprenadavtal överlåta driften på en ideell förening.

Exemplet från Svågadalen visar också att det är möjligt att utse partipolitiskt obundna nämnder att svara för ansvaret vid en kommunal institution eller ett geografiskt område.

Men allt detta grundas på en välvillig inställning uppifrån. I olika lagstiftning finns krav på samråd med berörda och så vidare. Men det handlar inte om makt. Det handlar inte om rätt att själv ta initiativ, om rätt att formulera problem, om rätt att beskriva verkligheten som ska ligga till grund för besluten. För att påbörja en demokratiprocess syftande till egenmakt krävs stora förändringar enligt Storstadskommitténs uppfattning.

Det handlar i hög grad om bildning, processer och metoder, att ge stöd och vägledning till medborgare som vill få ökad makt och ansvar. Demokratiutvecklingskommittén (SOU 1996:162) har föreslagit inrättande av så kallade demokrat centrum. Det kan vara en väg att gå, men ett demokrat centrum kan lätt reduceras till ett informationscentrum om inte medborgaren har egna demokratiska verktyg att operera med. Den lokala demokratin vitaliseras också genom den dialog mellan förtroendevalda och övriga medborgare som kommer till stånd genom öppna möten, offentliga hearings och andra former av lokala mötesplatser. Det synsätt som detta delbetänkande om egenmakt präglas av är en vilja att påbörja en process till ett nytt sätt att styra egna och gemensamma angelägenheter.

Många, eller till och med det stora flertalet medborgare saknar

kunskap och vana att agera som subjekt i demokratiska processer. Det är avgjort så att det finns ett stort behov av stöd. Örebro är en kommun med höga demokratiambitioner. Man har inlett en process för fördjupad demokrati, för ett medborgarstyrt Örebro. Det som gör försöket i Örebro särskilt intressant är att man också insett att det behövs stöd för att få fart på processen och i utvecklandet av metoder. Därför har man rekryterat en person till kommunstyrelsens stab med programansvar för demokrati. Det är ett sätt att uppvärdera betydelsen av demokratifrågan samt att fungera som ett centralt stöd. Därutöver har utbildning av handledare/inspiratörer på kommunalnivå inletts. Diskussions- och studiematerial som vänder sig till kommunens medborgare har producerats om hur man kan gå till väga, just för att ge stöd och handledning till medborgare som önskar engagera sig i sitt barns vardag inom exempelvis barnomsorg och skola.

Men det som kan göras inom ramen för en statlig offentlig utredning ska självfallet göras. Det som kan göras i lagstiftningshänseende är att påbörja en perspektivomläggning i befintlig lagstiftning. Det borde göras brett inom en stor del av lagstiftningen. I plan och bygglagen och i socialtjänstlagen, för att bara nämna två exempel. Det behövs inte en ny maktutredning. Det behövs hundratals. Individens demokratiska deltaganderätt är ett perspektiv som borde ingå som en självklarhet i utformandet av ny lagstiftning och förändringar av befintlig. Storstadskommittén har i detta delbetänkande valt att koncentrera sig på kommunallagen av framförallt två skäl. Det ena handlar om den begränsade tid som stått till buds. Det andra är att just kommunallagen på ett konkret sätt berör människor i deras vardagssituationer. Tidsaspekten innebär också att vi helt utelämnat egenmaktens betydelse i arbetslivet. Det är en stor och komplicerad fråga som skulle kräva en särskild utredningsinsats.

Om Storstadskommitténs ambition skulle misslyckas i arbetet med att stimulera till positiva processer är det allvarligt. Det måste till en förbättring mycket snart och det måste ske på de berördas villkor. Allt annat kan bara tolkas som en politisk resignation inför problemen.

8.2 Brukare med egenmakt

De förslag som vi för fram i detta kapitel har stora användningsområden. Vi har valt att koppla dem till olika kommunala verksamheter bara för att exemplifiera förslagen. Det innebär naturligtvis inte en begränsning. De kan givetvis också kopplas till andra verksamheter. På skolans område har vi anslutit oss till Skolkommitténs förslag,

men det begränsar givetvis inte användandet av de förslag som vi för fram.

8.2.1 *Barnomsorg*

Inom den kommunala barnomsorgen har föräldrasamarbetet alltid ansetts som verkligt. Barnomsorgen tillhör den kommunala verksamheten som i allmänhet uppskattas vad gäller föräldrainsflytande och medverkan. Detta är också något som de nationella målen för barnomsorgen understryker. Men det går inte att säga att målsättningen infriats om de ursprungliga tankarna var att ge föräldrar reell makt och ansvar. I Barnstugeutredningen utpekas föräldrasamverkan som ett övergripande mål för verksamheten. Exempel på former var bland annat föräldramöten och ”dropp in kaffe”.¹ Inte heller i andra statliga offentliga utredningar om barnomsorgen vågar man ta steget fullt ut. Föräldramedverkansperspektivet finns visserligen där, men det är återigen inte en fråga om att överlämna makt till föräldrarna.²

Det finns en stor mängd av föräldrakooperativa daghem och andra enskilda daghem som måste tas till intäkt för att föräldrarna är intresserade av att ta ansvar. Men föräldrakooperativen har inte fått något fotfäste hos medborgarna i de utsatta stadsdelarna i våra storstäder. I vår underlagsrapport ”Kooperativa möjligheter i storstadsområden” (SOU:1996:54) framgår också att föräldrakooperativa daghem är mycket mer vanliga i de mer välbärgade innerstadsområdena. Detta bekräftar också Socialstyrelsen i sin rapport ”Barns villkor i förändringstider”. I denna visade man att andelen barn med invandrarbakgrund, med ensamstående föräldrar och barn till låginkomsttagare var kraftigt underrepresenterade i privata daghem. Vi tror oss på goda grunder kunna säga att föräldrarna i låginkomstområdena inte är mindre engagerade i sina barns vardag. Vår studie av SCBs siffror visar att det handlar om bristande vana och kunskap om hur man går tillväga.

I Socialstyrelsens rapport framgår också att allt fler kommuner sätter barnomsorgstaxan i relation till barnens närvarotid. Utvärderingar visar att det är en högre andel medel- och höginkomsttagare som kan reducera avgiften genom att förkorta närvarotiden. De högavlönade kan ibland tjäna ekonomiskt på att placera sina barn på framför allt föräldrakooperativa daghem. De har en fast taxa som ofta är lägre än vad de skulle få betala på ett kommunalt daghem som tillämpar

¹ Barnstugeutredningen (SOU 1972:27)

² Barnomsorgsgruppens slutbetänkande om föräldrautbildning (SOU 1980:27)
Familjestödsutredningen (SOU 1981:25)

inkomstrelaterade avgifter. För låginkomsttagare är förhållandet det motsatta. De skulle få betala en högre taxa i ett föräldrakooperativ än i ett kommunalt daghem. Men det ska enligt Storstadskommitténs uppfattning inte behöva vara nödvändigt att omvandla kommunal verksamhet till ett traditionellt kooperativ för att få verkligt inflytande och en möjlighet att med egen insats påverka sina barnomsorgskostnader.

Det är viktigt att ha insikt om att det inte är någon lätt operation för föräldrarna att ta över ansvaret. Det gäller i synnerhet kooperativ sådan. Det finns en enorm mängd regler om hur lokaler ska vara utformade, om hur ventilation skall fungera och så vidare. Regler som säkert har tillkommit i all välmening, men som lämnar väldigt lite manöverutrymme och förtroende över till föräldrarnas egen förmåga att ta ansvar för sina barns vardag. Det saknas också tradition och även i många fall kunskap och metoder om hur man går tillväga. Det krävs juridisk, ekonomisk och pedagogisk kompetens för att driva en barnpedagogisk verksamhet. Föräldrarna behöver stöd i denna process. Ett exempel kan hämtas från Örebro kommun. De har insett problematiken i detta och har bland annat på barnomsorgsområdet producerat en enkel och lättfattlig metodhandledning för föräldrar som är intresserade av att bilda en lokal styrelse. Här finns mycket att lära av till exempel Danmark och Italien (Reggio Emilia) för att öka brukarinflytande, kulturkompetensen, öka bostadsområdesanknytningen, öka självkänslan hos barn och föräldrar, öka resurserna och de demokratiska värdena. I våra mest utsatta bostadsområden bör lokala styrelser med föräldrar, personal och boende ges möjlighet att utvecklas.

8.2.2 *Former för kommunal och enskild barnomsorg*

Kommunal barnomsorg i förvaltningsform

Den kommunala barnomsorgen drivs till övervägande delen i förvaltningsform dvs, i egen regi och med egen personal. I den traditionella förvaltningsformen är det formella brukarinflytandet begränsat till samrådsförfarande och villkorad delegation. Föräldrarna kan emellertid, om kommunfullmäktige beslutat det, ta över ansvaret för den dagliga driften genom ett av den ansvariga nämnden inrättat kommunalt självförvaltningsorgan.

Kommunal barnomsorg på entreprenad

Kommunal barnomsorg kan också drivas i privaträttslig form, dvs av privata eller offentligt ägda rättssubjekt med kommunen som huvud-

man. Den kommunala barnomsorgen drivs då på uppdrag av kommunen. När ett företag driver kommunal barnomsorg på uppdrag av kommunen föreligger en driftentreprenad. Det förhållandet att kommunen är huvudman för den kommunala barnomsorgen oavsett om den drivs i egen regi eller på entreprenad innebär att verksamheten i båda fallen är att betrakta som en kommunal verksamhet. Detta innebär i sin tur att det är kommunen som skall bestämma i frågor som rör normgivning och myndighetsutövning (placering av barn, fastställande av taxa och föräldraavgifter i enskilda fall samt eventuella sanktioner om avgift inte betalas i rätt tid). Om en kommun anlitar en entreprenör för drift av kommunal barnomsorg skall driften upphandlas enligt lagen om offentlig upphandling. I kommunal barnomsorg på entreprenad svarar kommunen för eventuell skadeståndsskyldighet gentemot barnen om något barn skulle skadas till följd av entreprenörens vållande. Kommunen ansvarar även för kontroll och uppföljning. Den ansvariga nämnden skall se till att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige har bestämt samt de föreskrifter som gäller för verksamheten. Nämnden skall också se till att verksamheten bedrivs på ett i övrigt tillfredsställande sätt.

Exempel på driftentreprenader inom kommunal barnomsorg är när kommunen anlitar Pysslingen, personalkooperativ m m.

Bidragsfinansierad enskild barnomsorg

Enskild barnomsorg föreligger när ett föräldrakooperativ eller annan enskild driver barnomsorg i huvudsak för föräldrarnas eget behov av barnomsorg utan något uppdrag från kommunen. Kooperativet är huvudman för verksamheten. Föräldrakooperativet är i regel en ideell eller ekonomisk förening. Verksamheten har initierats av medlemmarna själva och barnomsorgsplats förutsätter som regel medlemskap i föreningen och aktivt deltagande i verksamheten.

Enskild barnomsorg kan i praktiken inte drivas utan kommunala bidrag. Kommunen har det löpande tillsynsansvaret enligt socialtjänstlagen. Detta innebär dock inte att kommunen är huvudman för verksamheten. Den enskilda barnomsorgen är inte en kommunal utan en enskild verksamhet. Någon myndighetsutövning förekommer inte. Det är kooperativet som bestämmer om placering av barn, föräldraavgifter samt eventuella sanktioner om avgift inte betalas i rätt tid. Eftersom det inte föreligger ett uppdragsförhållande föreligger det inte någon upphandlingssituation. Detta förutsätter att bidraget inte är förknippat med sådana villkor att det i själva verket utgör er-

sättning för en utförd prestation. Kommunen ansvarar inte för eventuell skadeståndsskyldighet gentemot medlemmarnas barn.

Blandformer (hybrider) mellan kommunal och enskild barnomsorg

Det är sällsynt att kooperativ utan vidare kan hänföras till en "ren" entreprenad eller en "ren" bidragsfinansierad enskild verksamhet. Blandformer eller s k hybrider är vanliga. Detta beror till en del på att de kommunala målen för bidragsgivning till den alternativa barnomsorgen ofta är otydliga.

I vissa kommuner, t ex Nacka kommun, förekommer s k kommunala kooperativ. I dessa förutsätts att kommunen är arbetsgivare för den personal som arbetar i verksamheten. Kooperativet har dock ett avgörande inflytande över rekryteringen. Ett kommunalt föräldra-kooperativ är i regel en ideell förening med barnens föräldrar som medlemmar. Kooperativet och kommunen sluter ett avtal om finansieringen och om hur verksamheten skall bedrivas. En fördel för föräldrarna är att deras behov av barnomsorg till låg kostnad och önskemål om inflytande och delaktighet i den dagliga driften kan tillgodoses utan något egentligt ekonomiskt risktagande. För kommunen upplevs ofta att denna blandform medför ett ekonomiskt och personalpolitiskt ansvar utan motsvarande möjligheter till inflytande. Det är oklart om verksamheten är att hänföra till kommunal eller enskild verksamhet.

8.2.3 Rätt till brukarinflytande

Nästan varannan medborgare (44 procent) kan tänka sig att engagera sig i en styrelse för en skola, daghem eller ålderdomshem. Det visade en undersökning som presenterades i tidningen Kommunaktuellt nr 1 1994. Förutom att stödja utveckling av lokala styrelser bör också information och stöd till etablering av självförvaltningsorgan utvecklas.

I kommunallagens 7 kapitel 18 till 22 § finns en möjlighet att delegera viss förvaltning till brukare (nyttjare, användare) av anläggning eller institution, men brukarna kan inte själva kräva självförvaltning inom befintlig struktur. Detta är ett exempel på ovanifrånprincip som bör kompletteras med en underifrånprincip. Storstadskommittén föreslår därför att brukarnas ställning stärks genom att lagen om självförvaltningsorgan kompletteras. Om minst 50 procent av brukarna vid en anläggning eller institution kräver självförvaltning måste fullmäktige utse en självförvaltningsstyrelse vilket kräver följande förändringar. Skillnaden blir att fullmäktige inte kan avstå från att under

nämnd utse ett självförvaltningsorgan. Nämnden blir också skyldig att samråda med brukarna vid fastställandet av uppgifter, sammansättning, arbetsformer och mandattid. Självförvaltningsorganet blir dock att betrakta som en kommunal verksamhet och att jämföra med en nämnd/styrelse.

Självförvaltningsorgan

Nuvarande lydelse

7 kap 18 §

Om inte något annat följer av lag eller annan författning får fullmäktige besluta att en nämnd får uppdra åt ett självförvaltningsorgan under nämnd att helt eller delvis sköta driften av en viss anläggning eller en viss institution.

7 kap 19 §

Nämnden skall i samråd med brukarna fastställa självförvaltningsorganets uppgifter, sammansättning, arbetsformer och mandattid.

7 kap 20 §

Ett självförvaltningsorgan skall bestå av företrädare för dem som nyttjar anläggningen eller institutionen och de anställda där. Företrädarna för nyttjarna skall vara fler än dem som företräder de anställda.

Nämnden väljer på förslag av

Föreslagen lydelse

7 kap 18 §

Om inte något annat följer av lag eller annan författning får fullmäktige besluta att en nämnd får uppdra åt ett självförvaltningsorgan under nämnd att helt eller delvis sköta driften av en viss anläggning eller en viss institution.

Om minst 50 procent av brukarna vid en viss anläggning eller institution kräver det måste nämnden överlämna driften till ett självförvaltningsorgan under nämnden.

7 kap 19 §

Här behövs ingen ny lydelse

7 kap 20 §

Här behövs ingen ny lydelse

nyttjarna de ledamöter och ersättare som skall företräda nyttjarna och på förslag av de anställda dem som skall företräda de anställda.

7 kap 21 §

De ledamöter och ersättare som företräder nyttjarna har rätt till den ledighet från sina anställningar som behövs för uppdraget och de ekonomiska förmåner som fullmäktige bestämt för de förtroendevalda i kommuner och landstinget.

7 kap 22 §

En nämnd kan efter samråd med brukarna återkalla uppdraget som givits till ett självförvaltningsorgan om det finns särskilda skäl för det.

Detsamma gäller uppdraget för enskild ledamot.

7 kap 21 §

Här behövs ingen ny lydelse

7 kap 22 §

Här behövs ingen ny lydelse

7 kap 23 §

Är nämnd och företrädare för ett självförvaltningsorgan oense om uppdragets återkallande avgör fullmäktige frågan. Om fullmäktige återkallat uppdraget gäller inte föreskriften i 18 § om skyldighet för nämnden att inrätta ett självförvaltningsorgan.

Det finns annorlunda exempel på egenmakt inom den kommunala barnomsorgen. Rent skatterettsligt är det i dagens lagstiftning oklart var gränser går för engagemang och beskattningbarhet. En förskola inledde hösten 1989 ett försök med verklig föräldramedverkan inom den kommunala barnomsorgens ram. Verksamheten är nu permanen-

tad. I korthet kan det beskrivas som följer: Föräldrarna var inte intresserade av ett helhetsansvar eller att sitta i styrelsen. De ville bara skaffa sig en direkt medverkan i den dagliga verksamheten. Föräldrarna delar på en halv barnskötartjänst. Det renderar dem en reduktion av barnomsorgsavgiften på drygt 300 kronor/mån, dock lägst nolltaxa. Arbetet schemaläggs av föräldrarna och omfattar cirka två halvdagar i månaden. Resultaten är väldigt positiva. Föräldrarna har fått ökad kunskap om hur deras egna barn fungerar i grupp, om personalens villkor samt en reell möjlighet att påverka och bidra i det vardagliga arbetet. Samarbetet och förtroendet mellan personal och föräldrar har ökat. Personalen menar också att föräldramedverkan stärkt dem i sina yrkesroller.

Den här typen av direkt deltagande bör få ökat stöd och om nödvändigt även juridiskt stöd.

8.2.4 *Skola*

Det finns anledning att välja att studera egenmakten på skolans område. Medborgarnas möjligheter att påverka skolans verksamhet, främst föräldrarnas och elevernas makt över skolan i förhållande till andra makthavare. Har det förekommit någon diskussion som ser föräldrar och elever ur ett brukarperspektiv snarare än ett klientperspektiv? På detta område har Sverige och exempelvis Danmark helt olika traditioner.

En studie om skolan låter sig väl göras utifrån Anders Lindboms avhandling *"Medborgarskapet i välfärdsstaten. Föräldrainflytande i skandinavisk grundskola"*. En sådan diskussion förs från slutet av 1940-talet. Funderingarna kretsade kring hur hemmet skulle kunna mobiliseras som stödskraft till skolan. I diskussionen förekom förslag om att inrätta ett skolråd med uppgiften att vara ett slags rådgivande organ eller förbindelselänk mellan hem och skola. Förslaget mötte dock kritik, bland annat från kommunerna som ansåg att de existerande föräldraföreningarna räckte. I skollagen från 1962 hade förslaget om *"skolråd"* försvunnit. Man ansåg att föräldraföreningarnas mandat var tillräckligt. I 1969 års läroplan får föreningarna närmare och mer konkret beskrivna funktioner. De skulle bland annat: *"underlätta rektors och lärars arbete vid föräldramöten av olika slag"*.

Av detta drar Lindbom slutsatsen att diskussionen om relationen mellan skolan och hemmet: *"framförallt kretsat kring att informera föräldrar om hur skolan fungerar snarare än om att ge dem möjligheter att påverka verksamheten"*. Makthavarna tycks ha varit mer intresserade av att hemmen skulle anpassa sig till skolans normer och

inte, vilket borde vara en rimligare tanke, tvärtom.

Men Lindbom understryker samtidigt, som beskrivits tidigare, att i skiftet mellan 1960-och 1970-tal växte idéer om direkt demokrati och när demokrati sig allt starkare. I SIA-utredningen 1974 föreslogs bland annat att varje rektorsområde borde ledas av en slags "bestyrelse" med representanter för personal, elever och lärare, samt rektor som ordförande. Denna bestyrelse skulle ha mandat att fatta beslut i frågor som gällde rektorsområdet. Skolledning och lärare skulle dock ha majoritet. I den fortsatta diskussionen avfördes resonemangen om bestyrelse. Istället förordades lokala styrelser med enbart förtroendevalda utsedda av fullmäktige. Kritiken var således stark mot ett ökat brukarinflytande. I remisser och andra inlägg framkom att kommuner och politiska aktörer var negativa eftersom man ansåg att samhällsintrycket inte fick tillräckligt med representation. Från berört fackligt håll var man också kritisk, eftersom det ansågs strida mot gällande arbetsrättsregler.

Lindbom menar, helt riktigt enligt vår uppfattning, att det är svårt att finna en enhetlighet i kritikernas ställningstaganden. Ambitionerna att göra brukarna mer reellt delaktiga har till slut fallit på institutionella hinder av arbetsrättslig eller kommunalrättslig natur.

"Lära för livet", brukar det heta. En mer modern politisk definition som ofta används är det "livslånga lärandet. Det är lärandet och förberedelsen för vuxenlivet som är det centrala. Det är därför ingen tvekan om att vad som utspelar sig i skolan och hela utbildningsväsendet har stor betydelse för samhället och för den enskilde individen. Skolan har genom åren av många upplevts som en sluten institution. Dialogen mellan å ena sidan skolan och den andra sidan föräldrar och elever har varit milt uttryckt bristfällig. Den reella makten över skolan har legat hos regering och riksdag, hos den centrala myndigheten (idag Skolverket) i kommunen och inte minst hos rektor. Handlingsutrymmet för föräldrars och elevers bestämmanderätt har varit rejält begränsat. Maktutredningen konstaterade i slutet av 80-talet att skolan var det område i samhället där möjligheten till medborgarinflytande var sämst.

Det behöver inte vara så. I skollagen står: "*Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar*"³. Med verksamhet i den här meningen borde väl i en rimlig tolkning menas främst gälla planering och inflytande över uppläggningsplanerna. I läroplanen utvecklas tankarna om demokratin i skolan ytterligare: "*Det är inte tillräckligt att i undervisningen för-*

³ Skollagen 1985:1100 (1 kap. 2§)

medla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska former och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhället"⁴. Denna skrivning ger uttryck för insikten om att kunskap om demokrati är i första hand ingen teoretisk sådan. Demokratin förutsätter aktivitet och praktiskt utövande och lärande. Det borde egentligen inte vara en kontroversiell fråga – snarare självklar.

För eleverna har skolgången i många fall en avgörande betydelse för hur deras liv som vuxna kommer att gestalta sig. En fråga av sådan vikt bör man självfallet ha reellt inflytande över. Detta är givetvis också av stor vikt för föräldrarna. Undersökning efter undersökning bekräftar att föräldrar verkligen är angelägna om att påverka sina barns skolgång. En undersökning i Stockholm som bygger på över 6000 svar från föräldrar menar 86 procent att det är viktigt att påverka vad som sker i skolan. Bara två procent har motsatt uppfattning.⁵

I vårt grannland Danmark finns en helt annan tradition av brukarinflytande, bland annat inom skolan. Redan 1933 antogs lagen om föräldraråd som gav föräldrarna möjlighet till inflytande i brukarorgan. Brukarnas möjlighet till inflytande förstärktes i och med införande av lagen om skolebestyrelser som infördes 1990. Enligt denna ska det på varje skola finnas lokala styrelser med föräldramajoritet med vittgående bestämmanderätt.

I Sverige är Sundsvall en kommun som kommit långt med demokratiutvecklingsarbetet i skolan. Alla skolor i kommunen har idag lokala skolstyrelser. I kommunens skolplan formulerades de demokratiska målen för skolorna i Sundsvalls kommun. På bara några rader och med stor möjlighet för lokala lösningar stod att läsa: *"Varje skola och varje skoldistrikt skall därför ha en egen styrelse med rätt att fatta för skolan viktiga beslut. I de styrelserna skall företrädare för såväl elever som föräldrar och personal ingå. Rektor är en självskriven ledamot och kan väljas till ordförande. Föräldrar och elever bör ha majoritet i styrelsen. Inom de ramar och mål som läroplanen, den här skolplanen samt andra lagar och förordningar anger skall skolstyrelsen och den av föräldrar, elever och personal valda styrelsen sköta skolans egna angelägenheter"*.⁶ Svårare behöver det uppenbarligen inte vara – bara viljan finns.

Andra exempel på elev- och föräldrainflytande samt en allmän belysning av ökat brukarinflytande står att finna i Utbildningsdepartementets Ds 1995:5, "Där man inte har något inflytande finns inget

⁴ Läroplan LPO 94. Sid. 6

⁵ Stockholms skolbarometer 1996. Tabell 19.

⁶ Skolplan 1992-1994. Sundsvalls kommun.

personligt ansvar". En översyn av elev- och föräldrainflytandet i skolan.

Storstadskommittén anser att de förslag om ökat föräldra- och elevinflytande som Skolkommittén lämnat i delbetänkandena "Föräldrar i självförvaltande skolor (SOU 1995:103 och "Inflytande på riktigt" (SOU 1996:22) är positiva och kommer att leda till ökad egenmakt för föräldrar och elever. Sveriges riksdag har nu också beslutat att pröva försöksverksamhet med lokala styrelser med föräldramajoritet. Även om lagrummet i lagen om villkorad delegation och självförvaltningsorgan även tidigare medgivit lokal föräldra- och elevmakt är det värdefullt med en ytterligare förstärkning och markering från statsmaktens sida.

I de utsatta bostadsområdena i storstäderna är mobiliseringen av elever och föräldrar särskilt nödvändig. Det är inte sällan så att dessa skolor kräver särskilda ekonomiska resurstillskott. Men att bara se detta som ett ekonomiskt resursproblem är att göra frågan för endimensionell. Ett viktigt komplement och en rejäl resursförstärkning är föräldrars och elevers resurser.

8.2.5 Fritid

Begreppet "fritid" anses ha en relativt kort historia. Fritid som politiskt begrepp kan sägas vara resultatet av den sena industrialismen vars revolutionerande inverkan på samhället resulterade i att människor började sälja sitt arbete per timenhet. Det var en väsentlig skillnad i jämförelse med jordbrukarsamhället. I det samhället hade inte människor rutat dagen i arbete och icke-arbete. Men i synnerhet sedan arbetstiderna börjat regleras juridiskt genom införande av 8-timmarsdagen blev tiden föremål för samhällsligt intresse och fritiden skulle senare komma att uppmärksammas politiskt.

Så småningom kom fritiden som sagt att betraktas som en politisk angelägenhet och också som ett politiskt problem. Fritiden, eller sysslolösheten ansågs vara negativ. Den kan ge upphov till ur ett samhällsligt intresse icke önskvärda aktiviteter. Det kan gälla drogmissbruk eller kriminalitet. Detta var också utgångspunkten i det kommunala inrättandet av fritidsgårdar. Debatten har nu som då, koncentrerats till den föreningslösa ungdomen. Denna grupp har ansetts vara ett problem. I ett folkrörelseförankrat samhälle har oviljan att engagera sig i någon form av organisation betraktats som asocialt.

Var befinner sig då brytpunkten i utvecklingen av fritiden som politikområde? Var finns rötterna till en egenmaktsdiskussion? Hans-Erik Olsson som skrivit om fritidspolitikens historia anser att bakom

inrättandet av ungdomsgårdar var en ideologisk strävan från de mer etablerade klasserna att försöka vinna kontroll över alla de arbetarklassbarn som "släpptes helt autonoma på barnickeområdenas gator och parker". Olsson menar att "uppfostringsideologerna" insåg att det inte räckte med frivilliga krafter för att uppnå den önskade kontrollen av den föreningslösa ungdomen: "Det går en rak linje från det tidiga 1900-talets klubbar för ligapojkar, via hemgårdsrörelsen till de kommunalt drivna ungdomsgårdarna för föreningslös ungdom".⁷

Ett av de avgörande fritidsideologiska besluten var när riksdagen den 21 maj 1954 beslutade om att ge bidrag till ungdomsorganisationer, med hänvisning till att deras insatser skulle främja nykterheten bland ungdomen. Beslutet i riksdagen föregicks knappt av någon debatt. Det enda kritiska inlägget var en motion från högerens sida. Högerpartiet sade sig föredra ett aktivt frivilligt ungdomsarbete och pläderade vidare för "fullständig frihet, där ungdomens eget initiativ är utslagsgivande". Olsson kommenterade beslutet: "Idén att fritidsverksamhet kunde förebygga olika slags missanpassningar accepterades nu av en bred majoritet av Sveriges riksdag. Denna idé hade på 1880-talet lanserats av den djupt konservativa Anna Hierta-Retzius. Efter 70 år fick hon stöd av socialister och mittenpartister, men ej av sina ideologiska fränder inom högern".

Utifrån diskussionen om fritiden som politikområde kan vi konstatera att ingen rejäl egenmaktsdiskussion har förts. Brukarinflytandet och därmed styrningen och målsättningen med fritidsverksamheten har i det stora hela varit försumbar.

Staten har inget ansvar för fritidspolitiken i så måtto att den regleras i lagstiftning. Följaktligen är den i detta sammanhang inte föremål för några lagförslag från vår sida. Statens Ungdomsråd (nuvarande Ungdomsstyrelsen) inledde för några år sedan en insats för att stärka ungdomars delaktighet i "Demokratiprojektet och i "Träffpunktsstödet". I skriften "Makt & Möjligheter" redovisas en mängd goda exempel som blivit frukten av ungdomars engagemang. Men i linje med att demokratiarbetet syftar till att utgå ifrån de lokala förutsättningarna, är förutsättningarna för framgång bäst på kommunal ansvarsnivå. Detta till trots så skulle vi ändå vilja peka ut en viljeinriktning med fritidspolitiken. Kommunerna har således inga "tvingande" krav att producera och finansiera fritidsverksamhet, men de flesta satsar rätt stora resurser. Just detta att verksamheten är frivillig

⁷Hans-Erik Olsson. "Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi"? (Lund, Arkiv, 1992)

och inte omgärdas av lagstiftning borde kunna ge utrymme för egenmakt och nytänkande.

Fritidsgårdarna eller ungdomsgårdarna har en lång historia. I en utvärdering om gårdsdemokrati som Fritid Stockholm initierat framgår att den första hemgården i Stockholm startades 1912. Under 1930-talet skedde en expansion av ungdomsgårdar. Från 1944 övertog kommunen ansvaret för gårdarna. I inledningen till utvärderingen konstateras att en del lovvärda försök prövats, men generellt har ungdomarnas inflytande över gårdsverksamheten inte ökat de senaste 30 åren.⁸

I en tidigare utvärdering konstateras bland annat: "Det verkar inte tillräckligt med rådgivande organ. Besökarna måste troligtvis få beslutanderätt över hela verksamheten. Enbart då får man demokratisk träning och ansvarstagande för verksamheten".⁹

Egenmakten inom detta område har inte fått något genombrott. Ett växande problem för kommunerna och direkt relaterat till frånvaron av egenmakt, är att en allt större del av kommunernas resurser går till drift och produktion av fritidsverksamhet. I rapporten "Barns villkor i förändringstider" (Socialstyrelsen 1993:2) uppskattas att 60–70 procent av kommunens kostnader för fritidsverksamhet går till kommunägda fritidsanläggningar. I exempelvis Stockholm satsas under verksamhetsåret 1996 över en halv miljard kronor. Låt oss för ordningens skull säga att Storstadskommittén anser att det är bra att kommunerna satsar resurser på detta område. Vad vi utifrån våra erfarenheter ställer oss frågande inför är varför man väljer att använda en så pass stor andel till drift och produktion. Vi är övertygade om att verksamheten kvalitetsmässigt och finansiellt skulle stärkas av ett egenmaktsperspektiv.

8.3 Medborgare med egenmakt

"Man skulle lära sig att ta hand om makten. Jag menar att jag kan ju inte få makt utan att veta hur jag ska hantera makten". (Ur fokusgrupp)

Begreppet demokrati (folkstyre) brukar användas för att beskriva ett arbetssätt vars syfte är att styra och hålla samman samhällen. Folkstyrelseprincipen bygger dock på ett antagande om medborgarnas förmåga att förstå samhällsfrågorna och utifrån den förståelse

⁸ "Gårdsdemokratiprojektet" – en utvärdering av Diana Pettersson. Fritid Stockholm. Forskningsenheten. 1989.

⁹ Refererat ur "Gårdsdemokratiprojektet". Blomdahl/Borgerlin. 1984.

kunna göra kloka och rationella val. Statsvetaren Robert Dahl har kodifierat detta i fem punkter:

- Öppenheten
- Rösträtten
- Rätten att delta
- Rätten att påverka dagordningen
- Rätten att reflektera och tänka

Öppenheten, eller offentligheten, syftar till att var och en ska ha möjlighet att **reflektera** över det som sker eller pågår i samhället. Den som inte vet vad som pågår utestängs från möjligheten att **delta** i meningsutbytet. Förståelsen minskar och därmed individens möjligheter att **påverka** den politiska dagordningen. Det leder till svårigheter att göra rationella val (**rösta**). Det innebär också att individen utestängs från möjligheten att ta ansvar.

Varför är dessa fem grundbultar av så avgörande vikt för livskraften i demokratin? Och hur kan vi veta att det är just dessa faktorer och inga andra? Därför att dessa kräver en aktiv varelse. Att vara aktiv i processer leder till egenmakt och eget ansvarstagande. Det finns ett kinesiskt ordspråk som är över 2000 år gammalt som är relevant i detta sammanhang: *"Jag hör och jag glömmar, jag ser och jag kommer ihåg, jag gör och jag förstår"*. Ordspråket betonar vikten av en aktiv människa (rätten att vara ett subjekt). Vi har tidigare beskrivit att individen oftast istället förvandlats till objekt för marknaden och välfärdens ingenjörer.

En mer vetenskaplig hållning hämtar vi från den finländske hjärnforskaren Matti Bergström. Han har i olika sammanhang hävdats att vi människor vill vara kreativa och skapande. Skälet är att vårt eget jag (livet) pendlar mellan två krafter, ordning och oordning: *"Kunskap lutar vi på, men vi glömmar en sak. Kunskap är alltid gammal kunskap. Vi klarar oss inte med bara kunskap. Vi lever i ett värdesamhälle – tro inte att det är ett kunskapssamhälle! Det är en värld av opinioner, som kämpar med varandra"*. Eftersom nya värden hela tiden skapas så uppstår ständigt oordning. Det är när vi deltar i processer som denna oordning förvandlas till ordning inne i oss själva och på sikt i samhället.

Röstningsförfarandet i den representativa demokratin används som en metod för att utse representanter med ett mandat att under en bestämd period företräda folket. En söndag vart fjärde år har medborgaren makt att ge andra makt att bestämma under de kommande fyra åren. Det kan sägas vara en delegation nedifrån. Men i gällande lagstiftning är förhållandet det motsatta. Därför måste kommunallagen

förändras i riktning mot att medborgarna under valperioden får möjlighet att delta och påverka det politiska skeendet löpande. I det följande för vi därför fram ett antal principiella förslag i syfte att stärka medborgarens makt i det demokratiska systemet. Vi menar att dessa förslag bör prövas i storstäderna under mandatperioden 1998–2002. De lagtekniska konsekvenserna av dessa förslag är icke gjorda i detta delbetänkande.

8.3.1 Förslag om medborgarberedning

"Det här skulle funka om du hade varit politiker och du hade samlat upp oss så här. Då skulle du gå härifrån lite "rikare". OK, så här tänker dom. Då skulle du kunna fatta beslut utifrån det du har fått intryck av" (ur fokusgrupp). Medborgarnas möjlighet att delta i det reflekterande arbetet om samhället och förstärka sin förmåga att aktivt deltaga i demokratiska processer har minskat i samma takt som de demokratiska arenorna försvunnit. Bland annat har minskningen av antalet förtroendevalda genom kommunsammanslagningarna bidragit till detta. Därför behövs nya arenor för det politiska samtalet som återskapar möjligheten att delta i reflekterandet om samhällets utveckling.

Beredningsarbetet i den demokratiska processen är den aktivitet eller fas som i huvudsak styr beslutsfattandet. Om fler medborgare och förtroendevalda engageras i beredningsarbetet kommer kunskapen om samhället att öka på ett dramatiskt sätt och på sikt stärka demokratin.

Redan idag kan fullmäktige tillsätta beredningar bestående av en eller flera ledamöter. Utökas denna möjlighet till att även omfatta medborgarna så breddas basen för besluten. Nuvarande ordning med i princip bara expertberedningar och granskningstväng måste kompletteras och breddas med medborgarberedningar.

Vi anser att en möjlighet att införa medborgarberedningar bör prövas. Fullmäktige och stadsdelsnämnd skall kunna tillsätta medborgarberedningar för att bereda ärenden. Beredningen skall bestå av medborgare utsedda av fullmäktige/stadsdelsnämnd utifrån intresseanmälan.

Ärenden i fullmäktige/stadsdelsnämnd skall kunna väckas av medborgarberedning. Detta innebär också att ärenden i fullmäktige/stadsdelsnämnd kan avgöras utifrån medborgarberedning.

De ändringar som ovan föreslagits innebär en makt- och perspektivförskjutning som kommer att skapa utrymme för medborgarna att aktivt medverka mellan valen. Möjligheterna att påverka dagord-

ningen och fundera kring samhällets utveckling förbättras avsevärt med föreslagna förändringar av beredningsförfarandet.

8.3.2 *Förslag om motivrätt av beslutsnivå*

Det är ingen lätt uppgift för medborgarna att förstå och vara informerad om var besluten som rör deras vardag fattas. Det kan vara beslut som fattas av kommunala bolag, av förvaltningen på delegation, fullmäktigebeslut eller stadsdelsnämndsbeslut. Saknar medborgaren denna kunskap är möjligheten till egenmakt närmast obefintlig. Det är säkerligen också så att de ytterst politiskt ansvariga har svårt att överblicka beslutsapparaten. Vi föreslår ett införande av motivrätt över val av beslutsnivå. Egenmakt handlar i vår definition om en medborgerlig rätt till makt och ansvar. Detta ställningstagande behöver få stöd i lagstiftningen. När rätten och befogenheterna att fatta egna beslut avvisas kan medborgaren kräva en motivering. Med andra ord behövs det bättre förklaringar för att avvisa beslut om autonomi (varför får inte vi fatta besluten). Bevisbördan över varför besluten måste fattas av fullmäktige eller på delegation av förvaltningen ska ligga i fullmäktige eller stadsdelsfullmäktige/nämnden. I just denna mening handlar det mindre om kärnan i beslutet, snarare nivån för beslutsfattandet. Man skulle kunna tala om en kommunal subsidiaritetsprincip. Ett införande av motivrätt skulle således radikalt förbättra kunskapen hos medborgarna om var i beslutsapparaten besluten faktiskt tas samt möjliggöra för en dialog och ständig prövning av beslutsnivåerna.

Därför bör en motivrätt införas i kommunallagen som ger berörda rätten att kräva en redovisningsskyldighet om hur val av beslutsnivå vägts in och motiveras. Motivrätten skärper kraven på saklighet, rationalitet och demokrati.

Motivrätten kan infogas i kommunallagen 10 kap. I kapitlet finns redan regler om hur beslut överklagas med mera. Därför kan det vara lämpligt att infoga motivrätten i detta kapitel. Varje medlem av en kommun skall således ha rätt att få beslutsmotiven belysta med avseende av val av beslutsnivå. Detta gäller kommunfullmäktige och stadsdelsnämnd. En begäran om en motivprövning kan ske inom tre veckor från den dag då beslutet är justerat och tillkännagivet.

8.3.3 Förslag om folkomröstningar på stadsdels/kommundelsnivå

”Det är lite skendemokrati i det här landet, tycker jag. Nu har de byggt om Tumba centrum. Vilka skall betala för det? Jo, det är vi som bor i Botkyrka. Vem ville bygga om Tumba centrum? Jo, det är ett par jönsar som sitter uppe i kommunledningen som vill ha en fjäder i hatten: ”Titta vad jag har gjort”. Vad fan, man skulle gå man ur huse och rösta för prylar. Ska vi bygga om centrumet, omröstning den och den dagen på Tumba torg, klart slut. Så röstar man om det. Fan, folket skall säga till. Det finns inget sådant, utan det är bara ”vi kör över dem”.

1994 infördes en ny lag med möjlighet till initiativrätt för medborgarna att kräva kommunala folkomröstningar. Om minst fem procent av de röstberättigade står bakom en sådan begäran. Det finns således en procentuell spärr, men en begäran kan också stoppas av kommunfullmäktige. Det är fullmäktige som beslutar om en folkomröstning skall genomföras eller inte. Någon skyldighet att verkställa en begäran om folkomröstning finns således inte. Enligt Demokratiutvecklingskommittén har ett 40-tal sådan initiativ tagits utan att någon enda gång renderat i en folkomröstning. Man kan bara spekulera i skälen till varför inga kommunala folkomröstningar genomförts sedan den nya lagen trätt i kraft. Vanligen förekommande invändningar till folkomröstningsinstrumentet brukar vara att man är rädd för tillfälliga opinioner som kan hota den representativa demokratin och skapa instabilitet i det politiska systemet. Det tycks också finnas en uppfattning bland många förtroendevalda om att medborgarna inte skulle vara tillräckligt kunniga och ansvarsmedvetna för att ta ansvar för helheten.

Under senare år har opinionsundersökningsinstrumentet ökat i användning explosionsartat. Många har talat om risken för en ”SIFOk-rati”. Dessa undersökningar karakteriseras som ett direkt mått på vad medborgarna tycker. Det är tveklöst så som de ofta presenteras och tolkas. Men de beskriver enbart vad en individ anser vid ett givet tillfälle utan att ha konfronterat sin uppfattning med andras. De uppfordrar heller således inte till kunskapsfördjupning och ger sällan svar på frågan varför man har kommit fram till sitt ställningstagande.

En folkomröstning inleder sådana processer, stimulerar till möten och fördjupad kunskap. En folkomröstning borde inte vara ett störande inslag utan en metod eller rätt för medborgarna att påverka den politiska dagordningen. Att få en sakfråga belyst och ett sätt att starta samtal eller dialog. Ingen kan väl neka till att exempelvis folkomröst-

ningen om ett svenskt EU-medlemskap medverkade till ökad kunskap och ökad dialog mellan valda och väljare.

Vi förordar en möjlighet för medborgarna att kräva folkomröstningar på stadsdels- och kommunalnivå. Vi ansluter oss till samma princip som Demokratiutvecklingskommittén för fram och föreslår att samma regler för folkomröstningar som föreslås gälla för kommun även skall gälla för stads/kommundel. Detta innebär att om minst fem procent av de röstberättigade i en stadsdel/kommundel så kräver, skall stadsdels/kommundelsnämnd genomföra folkomröstningen om inte en kvalificerad majoritet avslår förslaget. Följaktligen räcker det med att en tredjedel av nämndens ledamöter röstar för en folkomröstning för att den skall genomföras, under förutsättning att frågan väckts genom ett folkinitiativ.

8.3.4 Förslag om medborgerlig motionsrätt till stadsdels- och kommunalnämnder

När 1955 års kommunallag trädde i kraft avskaffades rätten för medborgarna att själv ta initiativ till frågor som skulle behandlas av kommunstämman, kommunfullmäktige eller stadsfullmäktige. Initiativrätten är idag förbehållen fullmäktigeledamöter, kommunala nämnder, fullmäktiges revisorer, fullmäktigeberedningar och viss utsträckning kommunala bolag. Medborgarnas initiativrätt är begränsad till att väcka frågan om folkomröstning i en viss fråga. Det krävs dock att minst fem procent av de röstberättigade i kommun skriftligen begär detta.

Demokratiutvecklingskommittén har aktualiserat medborgarnas ytterst begränsade initiativrätt i sitt slutbetänkande (SOU 1996:162). De anser att detta är ett problem som skulle kunna lösas genom en medborgerlig motionsrätt. En medborgerlig motionsrätt skulle, enligt Demokratiutvecklingskommittén, dels anknyta till vår demokratiska tradition inom föreningslivet, dels skulle det bidra till att öppna dörarna till de politiska rummen, minska avståndet mellan väljare och valda och öka förståelsen för den representativa demokratis arbetsätt. De föreslår därför att det i kommunallagen införs bestämmelser om motionsrätt för de som är röstberättigade i kommunalvalet. Gällande lag för hur motioner skall beredas föreslås också gälla för motioner som väckts av medborgare som inte sitter i fullmäktige. Dock med den begränsningen att denna motionär inte har yttrande- och förslagsrätt när motionen behandlas av fullmäktige. Närmare detaljer för handläggning av motioner bör däremot regleras i den arbetsordning som varje fullmäktige själv fastställer anser kommittén.

Storstadskommittén instämmer i förslaget. Vi anser dock att den medborgerliga motionsrätten ska utvidgas till att även gälla stadsdels- och kommunaldelsnämnder. Det skulle bli ett värdefullt demokratiskt bidrag till den stadsdelsorganisation som samtliga storstäder infört eller står i begrepp att införa. Stockholm står i begrepp att införa stadsdelsnämnder från årskiftet 1996/97. Malmö har redan infört. Göteborg gjorde det redan 1990 och de hittillsvarande erfarenheterna har inte kunnat påvisa några större demokratiska vinster utifrån ett medborgarperspektiv. Anledningen till detta kan främst sökas i att stadsdelarna i de tre storstäderna har väldig många invånare. I Stockholm kommer de flesta stadsdelarna att ha fler än 30 000 invånare, vilket motsvarar den svenska genomsnittskommunen i invånarantal.

Demokratiutvecklingskommitténs förslag om medborgerlig motionsrätt innebär i likhet med gällande lag att fullmäktige måste fatta beslut inom ett år från det att motionen väcktes. Vi anser att detta även skall gälla för den medborgerliga motionsrätten till stadsdels- och kommunaldelsnämnd. Dock med ett undantag. Om minst två procent av de röstberättigade i stadsdelen eller kommunaldelen har skrivit under motionen skall frågan tas upp till behandling i stadsdels- eller kommunaldelsnämnden inom sex månader. Skälet till detta är att vi i våra undersökningar har funnit att medborgarna ofta uttrycker en önskan om ökad snabbhet mellan förslag och beslut. Genom att införa ovanstående regel skulle medborgarnas initiativrätt och möjlighet att påverka den politiska dagordningen förbättras väsentligt.

Sammanfattningsvis hävdar Storstadskommittén att våra förslag kommer att stärka människors egenmakt. Det sker genom en möjlighet till verkligt inflytande över sin boendemiljö i förslaget till lag om självförvaltning i boendet. Därutöver som medborgare i möjligheten att delta i beredningsarbetet, att påverka dagordningen genom en motionsrätt och en förstärkt initiativrätt för folkomröstningar på stadsdels/kommundelnivå samt genom förslaget om motivrätt öka kunskapen om var besluten tas och få till stånd en dialog om val av beslutsnivå. Medborgaren som brukare/användare får en starkare position genom förslagen om ett stärkt brukarinflytande. Detta kommer att öka allmänandans i samhället genom den bildningsprocess som deltagandet och reflekterandet skapar. Demokratin kommer att vitaliseras. Vilket är absolut nödvändigt, inte minst i storstädernas miljöprogramsområden.

Reservationer

Reservation av Karin Pilsäter (fp)

I Storstadskommitténs första delbetänkande Att röja hinder (SOU 1995:142) skrev kommittén – enligt – följande i avsnittet Kommitténs överväganden och förslag:

”I de utsatta bostadsområdena är det allt fler medborgare som upplever vanmakt. Kommittén anser att ökad vanmakt lämpligast bryts med vad vi kallar egenmakt. Medborgare som har makt över sin egen vardag – boendet, arbetet, skolan, fritiden – växer som människor och mår bättre. Detta är också nyckeln till att medborgare tar större ansvar. Kommittén återkommer i ett särskilt betänkande under år 1996 där vi ska utveckla diskussionen kring egenmakt och lämna förslag på hur medborgarens egenmakt kan vidgas och fördjupas.”

Utifrån denna avsiktsförklaring från kommittén, och utifrån de argumenterande resonemang som kommitténs majoritet då förde i delbetänkandets textavsnitt ”Egenmakt – makt över sin egen vardag” måste denna produkt ses som ett totalt misslyckande.

I betänkandet ”Att röja hinder” skrevs: ”Innebörden av begreppet egenmakt har debatterats livligt under de senaste åren, utan att någon allmängiltig definition har accepterats. Trots detta har vi valt att använda begreppet. Vi avser att använda följande definition: **egenmakt är den makt som medborgaren utövar över sin egen vardag.**”

Den livliga debatt man refererar till har främst förts inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet och bland en del andra socialdemokrater. Att någon allmängiltig definition inte accepterats i dessa kretsar torde närmast bero på att man med hjälp av nyskapade ord försöker komma runt sina egna ideologiska skyggglappar. Egenmakt i bemärkelsen den makt människan utövar över sin egen vardag borde enklare kunna uttryckas just som makt över sin egen vardag. Det viktiga är den faktiska innebörden i analysen av brist på makt och de förslag till förändring som läggs. Det är i det perspektivet kommitténs avsiktsförklaring i betänkandet ”Att röja hinder” ska ses. I stället har man valt att öda tid och kraft på meningslösa återblickar, utblickar och beskrivningar av ”Egenmakt”.

Redan i sammanfattningen menar man nu att "det inte (är) meningsfullt att närmare definiera begreppet egenmakt." I avsnitt 5.4 anges att begreppet ursprungligen lanserades av SSU:s ordförande Karl-Petter Thorwaldsson i en debattartikel inför den socialdemokratiska partikongressen 1993. I denna debattartikel står bl a: "Det handlar om självförvaltning i den offentliga sektorn", "Representativ demokrati måste ersättas med direkt demokrati. Direkt makt över välfärden, det är det SSU ger uttryck för genom att lansera begreppet egenmakt".

I resterande delar av kapitel fem förs så resonemang om vad egenmakt är och inte är. Beskrivningar och resonemang fyllda av motsägelser staplas på varandra. Ändå är det uppenbart att det för kommitténs majoritet är SSU:s ursprungliga tankar om självförvaltning i offentliga sektorn och deltagande i den kommunala beslutsprocessen som finns i fokus när man behandlar ämnet. Detta framgår också klart av inledningskapitlets avslutande stycke. Och trots att det begrepp som alltså lanserades 1993 inför (s)-partikongressen inte närmare definieras eller fylls med innehåll lyckas man med konststycket att ägna kapitel 2, 3, 4 och 6 åt att analysera historiskt, idéhistoriskt, politiskt, som tankegodis och till och med som folkhälsoeffekt ett begrepp som alltså inte finns och inte har någon innebörd. Att man då finner att knappast några andra tänkare eller rörelser haft "egenmaktsperspektiv" är inte så märkligt. Det historiska och politiska urval, de exempel och tolkningar, de slutsatser och kommentarer som finns i dessa kapitel är givetvis för en liberal omöjliga att ställa sig bakom i sin helhet. För mig som gått till val under paroller som "Allt ska inte bestämmas uppifrån", "Dagis, dagmamma eller hemmapappa – det ska du bestämma" och "Vi tors låta sig välja skola", för det parti som föddes ur den svenska rösträttsrörelsen och där den första motionen om inrättande av stadsdelsfullmäktige väcktes för 50 år sedan, är det uppenbart att beskrivningar och tolkningar kan göras olika. Det är dock direkt fel att som på s 61 påstå att det är egenmaktsdiskussionen som tvingat de andra partierna att föra upp frågan på dagordningen. Oavsett om med egenmakt menas makt över den egna vardagen, eller delaktighet i den kommunala beslutsprocessen, är detta debatter som i olika former funnits levande i alla partier under mycket lång tid.

De konkreta förslag till ökad egenmakt som läggs i avsnitt 7 och 8 avser inte "den makt man kan utöva utan att representeras av andra", "rätten som kommunmedborgare att utöva sin egen makt varje dag", eller "rätt som medborgare att direkt utöva eller avstå från bestämmanderätt över sådant som ligger nära" (citrat ur kapitel fem). De avser ökade möjligheter för medborgarna att vara delaktiga i den kom-

munala beslutsprocessen. Folkpartiet har mycket länge arbetat med dessa frågor, vi brukar kalla det närdemokrati.

Det behov av att föra debatten om egenmakt vidare inom socialdemokratien som där kan finnas måste möta andra vägar än genom utgivande av partipolitiska pamfletter via Statens offentliga utredningar. Som svar på de frågeställningar och den problemformulering kommittén reste i "Att röja hinder" är materialet oanvändbart. Det är också bakgrunden till att jag vid kommitténs sammanträde 1996-12-03 begärt att föreliggande material ej ska utgöra grund för delbetänkande om Egenmakt – att återerövra vardagen.

Mina utgångspunkter för ett betänkande om Makt över den egna vardagen

Grundbulten för att häva utanförskapet, bryta vanmakten är att ge den enskilde individen möjlighet att förverkliga sina egna drömmar. Utgångspunkten för kommitténs hela arbete bör vara att ge människor makten över sin egen tillvaro, makten över sitt eget liv.

Att ha makt över sitt eget liv innebär att ha kommandot över sin egen tillvaro, och därmed makt över de skeenden som påverka just den egna framtiden, det egna livet. Att kunna ta vara på de olika valmöjligheter som står till buds, välja vilken väg att gå. Vägarna är inte stängda beroende på bakgrund, etnisk tillhörighet eller bostadsort. Att ha makt i sin egen vardag är också att kunna påverka det som berör mig, och vara delaktig i utformning av de viktiga funktioner jag eller mina närstående berörs av. Människor måste få makt att förändra sin tillvaro. En viktig del i makten över det egna livet är också känslan av att bli respekterad för den jag är, det jag står för och det jag vill åstadkomma.

En viktig del i detta är ett levande föreningsliv och en frivillig medborgerlig aktivitet i frivilliga gemenskaper. Att människor frivilligt sluter sig samman ger ett socialt kapital av kontakter, en kultur av samverkan och en tillit mellan människor. Man samarbetar, inte bara för att nå sina egna utan även gemensamma mål. Men makten över det egna livet kan aldrig vara kollektiv. Makten över det egna livet är individuell – eller inte alls.

All utveckling bygger på enskilda människors skaparkraft och initiativförmåga. Om politiker betraktar människor som offer för opåverkbara krafter, riskerar kraften att förtvina både hos den enskilde och samhället. Om politiken istället strävar efter ett samhälle med aktiva medborgare som kan och vill ta ansvar, växer engagemanget och solidariteten. En viktig politisk uppgift är att skapa och stödja de

mötesplatser där människor gemensamt kan lösa problem. Politiken ska ge alla människor redskapen för att ta makten över sitt eget liv.

Ett sådant arbete för att vidga och fördjupa människors makt över den egna vardagen måste givetvis ta sitt avstamp just i vardagen. Analysen borde sålunda utgå från människors vardagssituationer och den brist på makt över dessa man själv upplever för att utifrån denna analys kunna lägga förslag som minskar vanmakt och utanförskap, som ökar makten över det egna livet, den egna tillvaron, den egna vardagen.

Medborgarkontrakt

Medborgarkontraktet är ett sätt för förtroendevalda och anställda i kommunen att möta medborgarna. Kontraktets innebörd är för det första att varje medborgare ska veta vilka rättigheter och skyldigheter hon har inom välfärdspolitiken. För det andra ska man kunna jämföra tillgängliga alternativ. Man ska lätt kunna söka information och jämförelser. För det tredje ska man veta vart man vänder sig för frågor, för att få saker uträttade och för att klaga.

Genom införande av medborgarkontrakt underlättas för den enskilde att ta makten över sitt eget liv genom att möjligheten att orientera sig ökar, alternativen klarläggs och rationella beslut kan fattas. Tydlighet, kunskap och tydligt ansvar är viktiga steg för att bryta vanmakt och ersätta den med makt. Därför bör medborgarkontrakt införas i våra storstadskommuner.

Medborgarkontor

Medborgarkontoret är en modell för att enkelt och rationellt skapa det forum där medborgarkontraktet blir vardag för människorna. Genom medborgarkontoret ska människor inte känna oro och vanmakt över att bli skickade fram och tillbaka mellan kontor, där det alltid är någon annans bord. Ansvaret ska vara tydligt placerat och tjänstemännen ha klara beslutsbefogenheter så att problem kan lösas och vardagen fungera. Har misstag begåtts ska medborgaren ha rätt till förklaring, ursäkt och kanske till och med ersättning. Medborgarkontor bör inrättas och förläggas till utsatta förortsområden i våra storstadskommuner. Att personalen ska behärska fler språk än svenska borde vara en självklarhet.

Makten över vardagen – att kunna försörja sig

Att ha ett arbete är av absolut avgörande betydelse för vuxna att uppnå makt över sin egen vardag. Antingen som anställd, eller som företagare i någon form. Att kunna försörja sig själv och sina nära med det egna arbetet ger självrespekt och kontroll över tillvaron. Arbetet ger inte bara försörjning, det ger ett kontaktnät, ett sammanhang och en identitet. Grundbulten för storstadskommitténs arbete för att öka människors makt över sin vardag måste därför vara en politik för arbete i storstad att skapa förutsättningar för fler jobb, för att människor ska kunna bli anställda eller företagare och att bekämpa diskriminering i arbetslivet. Storstadskommittén avser också att återkomma med ett delbetänkande om förutsättningar för arbete, En förstärkt arbetslinje. I denna politik kan inte arbetsmarknadspolitiken ses isolerad, utan en näringspolitik för förorten från lokal såväl som central nivå är minst lika viktiga. När människor med goda idéer vill starta en verksamhet, ett företag, behöver man ofta stöd. Riskkapital, rådgivning, administrativt stöd styrs i hög grad av politiska riktlinjer till Almi, Nutek med flera. Det nuvarande stödsystemet fungerar knappast alls för invandrare eller för människor i storstädernas förorter. Riktlinjerna för denna verksamhet bör därför ändras.

Grundinställningen måste vara att människor är kapabla att såväl försörja sig som ta ansvar för sina egna liv. Bidrags- och stödsystem måste vara just stödjande och vara delar i att skapa livschanser och mänsklig växt. Passivitet och utanförskap ska motverkas, inte underblåsas. Bidragssystemens utformning får inte hindra människor från att ta makten över sina egna liv och ansvaret för sin och sina närmas-tes framtid. Därför behöver konkreta förändringar göras i reglerna för starta-eget bidrag så att de som idag står utanför arbetsmarknadsåtgärder kan komma på fråga för sådant. De lokala tillämpningarna är minst lika viktiga, det måste alltid vara bättre att försöka göra något åt sin situation genom studier, praktik etc jämfört med att vara passiv. I riktlinjerna för socialbidrag bör detta ingå.

Utbildning ger möjligheter

Grundskola och gymnasieskola har en avgörande betydelse för de barn och ungdomar som växer upp i storstädernas utsatta områden. Att dessa fungerar väl och ger en högklassig utbildning är en utmaning som kan ge ungdomar bättre livschanser, redskap att forma sin framtid. Skolor i utsatta områden ska vara så bra att de lockar andra elever dit, vi kan kalla det magnetskolor. Det krävs ett resursfördel-

ningssystem som kan styra inte bara inom kommunerna utan mellan kommuner så att de skolor som har ett stort antal elever med behov av särskilt stöd kan få mer pengar. Det kommunala inkomst- och kostnadsutjämningsystemet måste ta en större hänsyn till dessa behov.

Ständigt återkommande chanser till utbildning är viktiga förutsättningar för att själv kunna forma sin vardag och framtid. I ett samhälle som förändras snabbt är människors vilja och förmåga att ta del av ny kunskap och nya idéer avgörande. Där studietradition och uppmantran är lägre måste i gengäld tillgänglighet, praktiska och ekonomiska villkor vara desto bättre.

Samtidigt saknas det i många av våra utsatta områden komvux, folkhögskolor och högskoleutbildning. Tillgänglighet för lågutbildade till vuxenutbildning bör prioriteras då kommunen tar lokaliseringsbeslut. Folkhögskoleetableringar bör kunna ske där de människor finns som har behov av folkhögskolan, vilket kräver en förändring av dagens korporativistiska beslutssystem i Folkbildningsrådet. Det måste finnas möjligheter för vuxna att finansiera studier. För den som har bristande studietradition och usel privatekonomi är detta särskilt viktigt. Att få lov att ta ut ett pensionsår i förskott är en möjlighet utöver befintliga och tänkbara studiestödssystem. Tillgänglighet till utbildning är inte bara ett bra sätt att locka människor att utbilda sig. Där högre utbildning och forskning finns, där sker avknoppningar, företagsetableringar och lokal utveckling, som ringar på vattnet. Vid beslut om platsantal och lokalisering av högre utbildning bör den sociala integrationen väga tyngre.

Det mångkulturella samhället

I Storstadskommitténs målområden är en stor andel av invånarna av utländsk härkomst, eller har föräldrar med utländsk härkomst. Att bortse från detta då makten över vardagen diskuteras är att bortse från människors verklighet och vardag.

För vissa grupper invandrare har den strängare attityd till tidigare felaktigt lämnade uppgifter gjort att vardagen präglas av vanmakt. En förändring av preskriptionsreglerna är angelägen. Att bli svensk medborgare är för vissa invandrargrupper mer eller mindre omöjligt, då de kommer från länder vars uppgiftslämnande inte godtas av svenska myndigheter, eller då den sökande inte kan begära uppgifter från ursprungslandet av olika skäl. Att inte kunna bli svensk medborgare är för dessa ett hinder för att ta makten över sin egen vardag. Anhöriginvandringen skärps. Genom att anhöriga omedelbart blir be-

rättigade till bistånd enligt SoL anses nödvändigt att begränsa antalet anhöriga. Detta innebär för vissa hinder för att ta makten över sin egen vardag, eftersom man inte ges möjlighet att ta ansvar för sin familj. Det här är bara några av de frågeställningar som många människor med invandrarbakgrund för fram som viktiga för att erövra sin vardag.

Att återerövra makten över vardagen handlar för många invandrare om det mångkulturella samhället. Sverige av idag är i alltför hög utsträckning ett monokulturellt samhälle, där många människor ställs utanför. Segregation och utanförskap följer i det monokulturella samhällets spår och leder till vanmakt.

Integration och innanförskap leder till ett mer mångkulturellt samhälle där olika etniska, kulturella, idéburna eller andra grupperingar lever sida vid sida, i relation till varandra och i ömsesidigt beroende. Där grupptillhörigheten inte fyller hela tillvaron, men där utövandet av makt över sin egen tillvaro leder till byggande av etniskt eller kulturellt styrda nätverk och institutioner. Där kittet mellan människor blir starkare. I det mångkulturella samhället tillåts olikheten bli styrkan. Gemensamma grundläggande värderingar såsom demokrati, jämställdhet och tolerans, och ett gemensamt språk är då nödvändigt för att bygga bryggor mellan människor.

Många invandrarföreningar har en helt annan samlande funktion än de många olika föreningstyperna i traditionell svensk folkrörelse. Ofta ryms såväl profan som sakral verksamhet, barn, ungdom, kvinnor, män, äldre har sina verksamheter, kultur och idrott likaså. Detta gör att invandrarföreningarna inte passar in i det svenska föreningsstödet. Ungdomsstyrelsen, Riksidrottsförbundet med flera statliga aktörer liksom kommunerna bör därför förändra bidragsgivning och föreningservice så att alla människor får samma möjlighet till frivilliga gemenskaper.

Då dessa nätverk och institutioner ska byggas upp av människor själva, krävs att redskapen i form av regelverk och ekonomiska förutsättningar är styrda av insikten att människor som sluter sig samman för att gemensamt lösa ett problem eller en uppgift bör uppmuntras, inte till varje pris hindras.

Särskilt inom äldreomsorgen kommer ett behov av att inom ramen för de frivilliga gemenskaperna organisera omsorg för äldre invandrare inom den egna gruppen. Storstadskommittén skulle här kunna agera för att bana väg för en sådan utveckling.

Den nuvarande ogina politiken för enskilt driven barnomsorg, skola och sjukvård drabbar därför särskilt hårt i storstädernas segregerade förortsområden. Istället bör möjligheterna för makt och infly-

tande över de viktiga delarna av vardagen stärkas. Skolpeng för grundskola och gymnasiet, rätt till stöd för enskilda alternativ i barnomsorgen, husläkarsystem med valfrihet för patienterna och äldreomsorg med respekt för de äldre som utgångspunkt är några viktiga delar. Under den borgerliga regeringen ökade kraftigt de formella möjligheterna för människor att få makt och inflytande över dessa viktiga områden genom att stärka den enskildes rätt gentemot kommunen. Samtidigt vet vi att långtifrån alla upplevde reella möjligheter att använda denna makt. Den socialdemokratiska regeringen har, av ideologiska skäl, på samtliga områden i praktiken tagit tillbaka rätten att själv bestämma och möjligheten att själv utforma sin vård, omsorg och utbildning. En utmaning för storstadskommittén är att finna redskapen så att många fler kan ta makten över dessa viktiga delar av vardagen.

Valfrihet och utveckling – myndigförklara medborgarna

Att på olika sätt ge människor mer makt i mötet med det offentliga har varit en av de viktigaste ledstjärnorna i den valfrihetsrevolution som genomfördes under den borgerliga regeringen. Det har både handlat om att öppna möjligheter för nya styrelseformer för skolor och dagis och om människors möjlighet att faktiskt välja mellan de olika formerna. Den ena reformen klarar sig inte utan den andra. ”Egenmakt är att förändra inte att förflytta” skriver kommittén. Man väljer då att bortse från två fundamentala ting. För det första är en faktiskt möjlighet att välja bort en förutsättning för att få makt och inflytande där man är. För att tala i samma termer som kommitténs majoritet. Voice-makten fungerar helt enkelt bättre då exit-makten finns. För det andra är det avsevärt större möjligheter för oss var och en att finna den form som passar om vi själva får välja var vi vill ha barnomsorg, skola, äldreomsorg etc. Vi är ju alla olika. En förutsättning för att de som önskar självförvaltning ska få sådan barnomsorg och de som vill slippa ska slippa är ju just att vi kan välja mellan de institutioner som har respektive inte har självförvaltning.

När människor sluter sig samman för att gemensamt lösa en uppgift skapas utveckling. När exempelvis de föräldrar som så önskar startar och driver en efterlängtd tvåspråkig förskola i en stadsdel sker utveckling och makten över deras egna liv ökar. För dessa är det inte ett alternativ att söka vinna en majoritet av föräldrarna på ett kommunalt daghem för denna idé. Skulle så ändå ske, skulle sannolikt makten över den egna tillvaron minska radikalt för de föräldrar som ogillar en tvåspråkig förskola.

Ett radikalt program för ökad makt över människors egen vardag kräver att man myndigförklarar medborgarna. Rätt att välja dagis, skola, äldreomsorg, husläkare måste då införas, liksom rätten att med likvärdig kommunal finansiering få driva verksamhet i egen regi.

Att fastna i regelfällan istället för att påverka vardagen

Många människor fastnar i kommunens och statens gemensamma moment 22. Regelverket säger ofta att utan jobb – ingen dagisplats, utan dagisplats inget jobb. Ensamma mamman kan inte påverka sin och barnens vardag genom en förändrad ekonomi, marginaeffekter av inkomstskatt, dagistaxor, bostadsbidrag och underhållsstöd kan överstiga 100 %. Den som har socialbidrag får inte studera, den som inte studerat kan inte få jobb. Listan kan göras oändlig. Häri ligger en av storstadskommitténs verkliga utmaningar. Ska människors vardag återerövrats måste det som verkligen är människans vardag vara utgångspunkt. En systematisk kartläggning av de regler som föder maktlöshet och förslag till att undanröja dessa borde ha varit en bjudande uppgift för kommittén.

Den kommunala beslutsprocessen

De förslag som kommittén lägger i detta betänkande rör huvudsakligen olika delar av den kommunala beslutsprocessen och kan knappast sägas vara ägnade att mer direkt öka makten över den egna vardagen. Inte är de heller på något avgörande sätt ägnade att förnya den kommunala demokratin.

Avståndet mellan väljare och valda är stort. Avståndet kan minska på många olika sätt och det finns ingen anledning att dogmatiskt avfärda några förslag som syftar till att öka medborgarinflyandet. Kommundelningar, utveckling av stadsdelsnämnder, institutionsstyrelser och stopp för nya kommunala bolag är exempel på ytterligare vägar som kan prövas.

Idag kan brukare av kommunalt driven verksamhet teckna överenskommelse om självförvaltning. Kommittén föreslår att i det fall minst hälften av brukarna så kräver måste nämnden överlämna driften till ett självförvaltningsorgan under nämnden. Värdet av detta förslag kan ifrågasättas. Såvitt är känt finns inget fall då så många brukare krävt, men nekats självförvaltning. Tvärtom har svårigheterna varit att hitta intresserade brukare. Det måste också anses vara ett förslag som ökar makten över den egna vardagen på ett tämligen långsökt vis.

Kommittén föreslår inrättandet av medborgarberedningar. Dessa ska bestå av medborgare utsedda av fullmäktige eller stadsdelsnämnd

utifrån intresseanmälan, och bereda ärenden. De ska också kunna väcka ärenden. Enligt min uppfattning är det idag fullt möjligt att tillsätta sådana beredningar. Det förefaller dock inte särskilt troligt att denna typ av organ i någon nämnvärd utsträckning skulle bidra till makt över den egna vardagen för människor.

Kommittén föreslår motivrätt över val av beslutsnivå. "När rätten att och befogenheterna att fatta egna beslut avvisas kan medborgaren kräva en motivering", skriver kommittén. Att detta skulle ge makt över den egna vardagen synes osannolikt. Förändringar som ger människor rätten att och befogenheten att fatta egna beslut behöver istället bli verklighet.

Våra storstadskommuner är stora, med klart avgränsade kommun/stadsdelar. Stadsdelsnämndsreformer har genomförts i de största städerna och i flera förortskommuner. Det kan öka det lokala engagemanget och inflytandet. Kommittén föreslår att stadsdelsnämnderna skall kunna förfoga över folkomröstningsinstitutet, och att medborgarna i en kommun del ska kunna gå fram till nämnden med en sådan begäran. Detta är bra, och en anpassning av systemet till de stora och mångfacetterade kommuner som kallas storstäder som bör göras.

Medborgerlig motionsrätt till stadsdelsnämnder föreslås vidare. Demokratiutvecklingskommittén har arbetat med denna och andra kommunala demokratifrågor. Idén är förvisso intressant. Det är dock uppenbart att denna, precis som övriga förslag ovan snarast är ett förslag till svar på det behov av förnyelse av de politiska arbetsformerna som borde vara de olika partiernas och de förtroendevaldas ansvar.

Det råder ett uppenbart behov av ökad dialog mellan väljare och valda, mellan förtroendevalda och övriga medborgare. Genom det ökade inslaget av personval kan en sådan utveckling komma till stånd, liksom genom en ökad insikt hos många förtroendevalda att arbetsformerna måste förändras. Olika typer av reformer inom ramen för kommunallagen kan aldrig förnya politiken om inte de förtroendevalda och partiaktiva förändrar sina arbetsformer. Detta bör ske på många olika sätt: Direktval till stadsdelsnämnder och där öppna möten, hearings i mötesplatser mellan väljare och valda samt framför allt en öppen dialog med aktiva förtroendevalda.

Detta i kombination med personval skulle givetvis vitalisera den lokala politiska debatten och öka representativiteten och därmed legitimiteten hos de folkvalda i de utsatta områdena på ett sätt som ovan föreslagna förändringar aldrig kommer att göra.

Utöver det som framgår av denna reservation vill jag instämna i det särskilda yttrandet av Tommy Birgersson.

Reservation avseende direktval till stadsdelsfullmäktige av Karin Pilsäter (fp), Rune Thorén (c), Joakim Ollén (m)

Vi anser att storstadskommittén borde lagt förslag om försökslagstiftning med direktval till stadsdelsnämnder/fullmäktige i storstadskommunerna. Medborgarna i stadsdelen ska direkt kunna utse de personer som ska fatta de viktiga besluten i den egna stadsdelen.

Reservation av Dag Larsson (s)

Jag delar inte den ensidigt positiva syn till folkomröstningar som kommittén ger uttryck för. Att försvaga den representativa demokratis beslutskompetens genom att ge minoriteter i beslutförsamlingarna ökade möjligheter att framtvinga folkomröstningar kommer inte att öka demokratins trovärdighet eller beslutskompetens.

Folkomröstningar kan vara ett bra komplement till den representativa demokratin, de förutsätter dock tydliga frågeställningar med bred förankring bland olika politiska grupper. Felaktigt använt kan minoriteter med hjälp av kommitténs förslag obstruera demokratiska valresultat.

Reservation av Rune Thorén (c)

Texten på sidan 94 fr o m tredje stycket, samt t o m sista stycket på samma sida som avslutas på sidan 95 utbytes mot nedanstående text.

”Människor har inte tid att engagera sig”, brukar en vanlig invändning mot egenmakt vara. Vid första påseende kan detta vara ett tveksamt argument. TV:s tittarmätningar visar nämligen att miljoner människor varje dag sitter och tittar på underhållningsprogram under den tid när väldigt många andra är föreningsaktiva och utövar makt över de som inte är engagerade.

I början av seklet fanns ingen lagstadgad 40 timmarsvecka. Detta till trots slöt sig människor samman och byggde sitt Folket Hus, sitt Konsum, slöt sig samman i nykterhetsrörelsen och inledde själva ett gigantiskt folkbildningsarbete. I kraft av sina egna ansträngningar skaffade sig människor makt över sin tillvaro och därmed ett eget ansvarstagande för sin livssituation. Egenmakt återknyter i den meningen till den gamla folkrörelsetradition som Sverige byggdes på.

Trots detta går det ej att bortse ifrån att åldersammansättningen i våra politiska organisationer liksom inom nykterhetsrörelsen och den fackliga rörelsen börjar bli alltmera ålderstigen.

Unga familjer där båda jobbar sina 8 timmar har härutöver ofta mer eller mindre tidskrävande resor till och från arbetet. Hämta barn från daghem osv. Tiden för annat än familjen blir då många gånger mycket knapp. Därmed kan man säga att tiden för allt flera har minskat för att kunna genomföra någon form av egenmakt.

Samtidigt har vi en situation där oerhört många människor går arbetslösa och därmed borde ha tid för ett aktivt föreningsarbete. Situationen är dock ofta den att man då inte orkar med något föreningsarbete eftersom man upplever sin egen situation allt för dyster och istället känner en form av utanförskap.

En allmän arbetstidsförkortning skulle därför enligt kommitténs uppfattning kunna ge en dubbel positiv effekt. Dels ge människor som i dag bevisligen upplever brist på tid, nya möjligheter att vara med och påverka såväl sin egen situation som samhället i stort. Dels skulle en sådan åtgärd ge ökad sysselsättning och därmed minska risken för utanförskap samt radikalt minska samhällets stora kostnader i arbetslöshetsbidrag och socialhjälp, men också ge en minskad brottslighet liksom mindre behov av sjukvård.

Vi är medvetna om att arbetstidsfrågorna inte ligger inom ramen för vår kommittés uppdrag men enligt storstadskommitténs uppfattning vore en förkortad arbetsdag ett av de bästa sätten att förstärka egenmakten och i sin helhet därmed ge människor en bättre livskvalité i våra storstadsområden.

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av sakkunnige Tommy Birgersson

Enligt regeringens direktiv ska Storstadskommittén lägga förslag till hur den negativa trend som allt tydligare kan iakttas i utsatta bostadsområden, kan brytas. En trend som innebär att alltfler av de boende blir arbetslösa, fastnar i långvarigt bidragsberoende, blir utslagna och så småningom riskerar att hamna i ett utanförskap. Det finns en allmän uppfattning om att en ökad samhällelig integration är den väg som leder till trendbrott. Ett av de medel som Storstadskommittén för fram för att nå detta mål är en ökad egenmakt. Min uppfattning är att Storstadskommittén siktar fel med de förslag som läggs i egenmaktsbetänkandet. Förslagen kan möjligen leda till en allmänt vitaliserad demokrati men knappast till att de som bor i utsatta bostadsområden får mer makt över sin egen vardag. Förslagen kommer därför inte heller, enligt min mening, att medverka till en ökad integration.

Goda föresatser men fel slutsatser

På flera ställen i betänkandet återkommer Storstadskommittén till det, som enligt min mening, skapar verklig egenmakt: ”... genom att bygga demokratiska nätverk, skapa rörelse och aktivitet i närmiljön kan vi inleda processer som involverar alltfler i ett gemensamt ansvarstagande...” (sidan 90). ”... Det är således vardagssituationerna som står i fokus. Man skulle kunna kalla det vardagsdemokrati... Det är den makt individen kan utöva utan att representeras av andra... Det är inte de handlingar som kommer till uttryck i allmänna val... Det är vardagsmänniskan eller individens förhållande till sina vardagliga gärningar som står i fokus...” (sidan 93). ”... Egenmakt är således inte bara en lagstiftningsfråga. Det handlar kanske i ännu större grad om bildning, processer och metoder, att ge stöd och vägledning till medborgare som vill få ökad makt och ansvar...” (sidan 123). ”... I olika lagstiftning finns krav på samråd med berörda och så vidare. Men det handlar inte om makt.

Det handlar inte om rätt att själv ta initiativ, om rätt att formulera problem, om rätt att beskriva verkligheten som ska ligga till grund för besluten . . .” (sidan 124). Trots dessa goda utgångspunkter drar kommittén den slutsatsen att det är en allmän vitalisering av demokratin och förbättringar av det parlamentariska systemet som är lösningen och därmed förslag om ändringar i kommunallagen. Jag kan inte ställa upp på denna slutsats.

Samverkan istället för konflikt

I det första delbetänkandet *Att röja hinder* (SOU 1995:142) pekade Storstadskommittén ut tre medel för att nå målet om en ökad integration; samverkan, egenmakt och arbetslinjen. I betänkandet kartlades de hinder som finns för en bättre samverkan mellan främst olika offentliga aktörer. Även samverkan mellan medborgarna och den offentliga verksamheten berördes liksom behovet av samverkan mellan offentlig verksamhet, kommersiell verksamhet och frivilligt arbete. Den allmänna slutsatsen var att det finns mycket få hinder för samverkan i befintliga lagar. Enligt kommittén handlade det mer om behovet av förändrade attityder och förhållningssätt hos de samverkande parterna. Dessa erfarenheter har, enligt min mening, inte alls legat till grund för betänkandet om egenmakt och än mindre kommit till uttryck i de förslag som presenteras.

Ett grundläggande fel, enligt min mening, är att kommittén har valt att betrakta medborgare och politik/förvaltning som motstående istället för samverkande parter. Jag uppfattar detta som en konfliktmodell vars hörnstenar präglas av konfrontation, konkurrens och kontroll. I denna modell blir ”makt” en ändlig tillgång som några har mer av (läs politik/förvaltning) och andra har mindre av (läs medborgare). Om medborgare ska ha mer makt så måste, enligt denna logik, politik/förvaltning ha mindre. För kommittén blir därför egenmakt något som måste ”erövrats” (”att gripa makten” som det formuleras på sidan 105). Det blir då logiskt med förslag som tvingande **folkomröstningar** (”om ni inte fattar rätt beslut så får vi rösta om saken”), **motivrätt** (efterhandskontroll av beslutsnivå) och tvingande **självförvaltning** (”om ni inte sköter er, tar vi över”). Jag delar inte kommitténs synsätt i detta avseende och menar att förslagen står i strid med såväl kommittédirektiven som intentionerna i det första delbetänkandet. Förslagen måste, enligt min mening, istället bygga på en samverkansmodell där lösningarna söks i fasen *före* beslutsfattandet i demokratiskt valda församlingar.

Lokalt utvecklingsarbete visar vägen

Erfarenheterna från det omfattande lokala utvecklingsarbete som för närvarande bedrivs runt om i landet visar att samverkan mellan medborgare och politik/förvaltning är en klart mer framgångsrik modell än konkurrens och konflikt. Särskilt framgångsrikt har det lokala utvecklingsarbetet varit när kommunen eller bostadsföretaget valt att föra ut mycket makt och ansvar till sammanslutningar av medborgare. Lokalt utvecklingsarbete handlar just om medborgare som sluter sig samman för att åstadkomma förbättringar i den egna närmiljön. Det kan vara en otillfredsställande barnomsorg, behov av mötesplats, ökad sysselsättning, bättre kommunikationer, bättre service etc. Agenda 21 är ett bra exempel på lokalt utvecklingsarbete med ekologiska förtecken. Det handlar alltså om frågor som har direkt betydelse för vardagslivet för enskilda medborgare eller grupper av medborgare (här finns såväl en individuell som en kollektiv egenmaktsdimension). I dessa frågor blir det nödvändigt med en tidig kontakt och samverkan med kommunen/bostadsföretaget. Framgången i det lokala utvecklingsarbetet (eller, om man så vill, medborgarnas försök att få makt över sin egen vardag) är starkt knuten till attityder och förhållningssätt hos kommunens politiker och tjänstemän. En beredskap att förse medborgarna med makt och ansvar behöver inte nödvändigtvis innebära att makten hos politik/förvaltning minskar. Det handlar istället om "en annan typ av makt" där politiker och tjänstemän går in i roller av att vara lyssnare, stödjare eller rådgivare snarare än roller som uppifrån styrande, drivande eller genomförande.

Ökad makt i vardagen istället för ökad parlamentarisk makt

För mig handlar egenmakt om att medborgare ska kunna få ett ökat bestämmande över sin egen vardag. I praktiken blir det då fråga om samverkan mellan å ena sidan medborgare och å andra sidan bostadsföretagets personal, kommunens politiker och tjänstemän (t ex områdesansvariga, fastighetsskötare, rektorer, förskollärare, lärare, vårdbiträden, etc). Det handlar inte i första hand om en vitaliserad demokrati eller förbättringar av det parlamentariska systemet. Enligt min mening tar flera av kommitténs förslag sikte på just detta. Förslagen om **medborgarberedningar** och **motionsrätt** förefaller i sig vara bra förslag för att vitalisera demokratin. Jag tror emellertid att de vare sig leder till ökad egenmakt eller att de ens faller inom ramen för

kommitténs uppdrag. Denna typ av förslag faller snarare inom ramen för direktiven till Demokratiutvecklingskommittén.

Det är angeläget att Storstadskommitténs arbete istället koncentreras till de vardagssituationer som medborgarna uppfattar som problematiska från ett egenmaktsperspektiv. Enligt min uppfattning är det sannolikt få av de boende i de utsatta bostadsområdena som skulle utnyttja den föreslagna motivrätten eller motionsrätten, som skulle anmäla sig till medborgarberedning eller ta initiativ till att bilda kooperativ eller ta över kommunal verksamhet i ett självförvaltningsorgan. Även om detta skulle förekomma så menar jag att egenmakt inte kan reduceras till en fråga om att delta i självförvaltning eller i ett kommunalt kooperativ och jag bedömer att effekterna från ett egenmaktsperspektiv skulle bli ytterst marginella eftersom så få skulle bli berörda.

Makt över planering och beslut som rör vardagen

Enligt min uppfattning skapas egenmakt genom en nära samverkan mellan medborgare och politik/förvaltning. Medborgarna måste ges möjlighet att formulera problemen och visionerna och därmed ta initiativet till lokalt utvecklingsarbete. Detta kommer inte att ske av sig självt, särskilt inte i de utsatta bostadsområdena. Det är i just dessa områden som en nära samverkan med politik/förvaltning blir så viktig. Politikerna behövs som katalysatorer i den så viktiga målformulerings- och kunskapsbildningsfasen och tjänstemännen behövs för att ge stöd, råd och struktur åt utvecklingsarbetet och för att länka samman detta med den kommunala planeringen. Genom ett ödmjukt och pedagogiskt förhållningssätt kan politik/förvaltning bidra till att sådana positiva processer kommer igång som kan leda till att medborgarna får en ökad makt över den planering och de beslut som rör den egna vardagen. Denna process kommer emellertid att ta tid och måste få ta tid, för att såväl medborgare som politik/förvaltning ska kunna växa in i nya roller.

Organiseringen av det lokala utvecklingsarbetet går inte att lägga fast i förutbestämda former. Det tar sig de uttryck som behövs för att lösa uppgiften och de ambitioner som de boende har. Ibland är det tillräckligt med tillfälliga aktionsgrupper för att lösa vissa sakfrågor (eller skapa egenmakt i vissa vardagssituationer). Ibland kan det lokala utvecklingsarbetet resultera i en ny förening eller ett kooperativ som vill svara för exempelvis självförvaltning i något avseende. Ibland kan egenmakten manifesteras i mer formaliserade självför-

valtningsorgan eller lokala organ enligt kommunallagen där medborgarna får ett mer uttalat ekonomi- och verksamhetsansvar.

Att vända planeringsperspektivet och skapa uthållig förändring

Den väg som jag här har pekat ut för att åstadkomma ökad egenmakt är en annan än den som kommer till uttryck i detta betänkande. Min väg tar sikte på en uthållig förändring som kommer att ställa krav på stora personella insatser under lång period. Men det finns ingen annan väg. Det går, enligt min mening, inte att åstadkomma förändringar genom de förslag som kommittén har lagt om en vitaliserad demokrati och genom snabba penndragsförändringar i kommunallagen. Det handlar istället om att vända planeringsperspektivet när det gäller vardagsfrågor som berör den egna närmiljön, barnomsorgen, skolan, äldreomsorgen, fritiden etc. Betänkandet om egenmakt borde därför ha startat i en översyn av de lagar som påverkar och reglerar människors vardag; främst socialtjänstlagen och plan- och bygglagen.

Det går naturligtvis inte att lagstifta om förändrade attityder eller förhållningssätt mellan olika aktörer i besluts- och planeringsprocesser. Ytterst är detta en fråga om strategival, vilja och ambitioner hos politiker och planerare att skapa en ny typ av planering och beslutsfattande. Socialtjänstlagen och plan- och bygglagen har emellertid en struktur och uppbyggnad som förstärker konventionella roller och "uppifrånstyrning" av planeringen. Här finns en stark tilltro till en rationell planeringsfilosofi som utgår från att centrala kommunkansliet är bäst på att identifiera problem, förändringsbehov och initiera planering. Enligt detta synsätt kan medborgarnas synpunkter i bästa fall inhämtas vid planeringsrationella tillfällen som samråd och utställning. Kännetecknande för båda är att medborgarna endast reagerar på andras förslag och inte agerar för egna idéer och uppfattningar. Såväl socialtjänstlagen som plan- och bygglagen innehåller redan eller kan förse med, planeringsinstrument som kan bli arenor för lokalt utvecklingsarbete och samverkan mellan medborgare och kommunala aktörer. Arenor där problembeskrivningar, visioner och intressemotsättningar kan lyftas fram för att sedan ligga till grund för demokratiska beslut. En sådan koppling mellan medborgarnas direkta inflytande och demokratiska beslut, mellan lokalt utvecklingsarbete och kommunal planering borgar för att ett förändringsarbete med egenmaktsperspektiv blir uthålligt.

Särskilt yttrande av ledamoten Joakim Ollén (m)

Hur medborgarnas makt över sin egen tillvaro skall kunna ökas, är temat för detta betänkande från Storstadskommittén.

Att verkligen stärka individens ställning i vårt samhälle kräver långsiktiga och genomgripande förändringar på ett antal områden. Några av dessa ligger inom den politiska sfären, andra åter har att göra med attityder och traditioner. Storstadskommittén har emellertid ett starkt begränsat mandat. Detta mandat inrymmer inga möjligheter att presentera sådana större förändringar som måhända kunde förväntas med hänsyn till kommitténs ambitiösa anslag.

Kanske blir en och annan, med viss rätt, besviken över kommitténs betänkande. Förslaget löser alltså inte några grundläggande problem i den svenska samhällsstrukturen. Detta är det viktigaste påpekanget i detta särskilda yttrande.

Beträffande den terminologiska frågan, huruvida uttrycket egenmakt är det begrepp som bäst täcker problemställningen, kan förvisso frågetecken resas. Kommittén har valt att använda detta begrepp som samlingsbenämning för politiska strävanden med ett brett ideologiskt spektrum. För min del låter jag frågan vila med detta konstaterande.

Det är emellertid värt att notera att den analys som kommittén gör representerar mycket av nytänkande i förhållande till traditionell svensk politik.

Beträffande de konkreta förslagen i betänkandet finner jag att de, ehuru av begränsad räckvidd, är värda att pröva. Jag har därför inte funnit anledning att reservera mig annat än till förmån för ett förslag om direktvalda stadsdelsfullmäktige. Som framhålls i en särskild reservation är detta ett förnuftigt alternativ till de både från demokratisk och ekonomisk synpunkt helt otillfredsställande stadsdelsnämnder som nu förekommer. Jag tror dock att den långsiktigt bästa lösningen på de problem som stadsdelsnämnder syftar till att motverka är att i väsentligt större utsträckning flytta ut makt och ansvar till de enskilda medborgarna och deras sammanslutningar genom att genomföra kommunindelningar där en rimlig grad av kommunidentitet finns i det som idag är delar av storkommuner.

Särskilt yttrande avseende kapitel 7 "Egenmakt i boendet" av ledamoten Karin Pilsäter (fp)

Trots att jag vid upprepade tillfällen under behandlingen av betänkandet begärt att avsnittet om Holma skulle kompletteras med fakta kring de faktiska ersättningsformerna för de enskilda hyresgäster som nu beskattas, har så inte skett. Detta är givetvis otillfredsställande. Läsaren kan därmed inte skapa sig en bild av vad som verkligen sker i Holma, på vilka grunder beskattning sker och vad som är problemställningarna. Kommittén har istället valt att framställa beskattningen som något skattemyndigheten självständigt beslutar om och nu valt att genomföra.

Majoriteten i kommittén resonerar här som om beskattning av inkomst skulle kunna eller borde kunna beslutas godtyckligt av skattemyndigheterna, utifrån en bedömning av kringvärde, samhällsnytta eller andra värderingar. Detta är ett mycket anmärkningsvärt synsätt. Lika inkomst ska givetvis beskattas olika oavsett vilka arbetsuppgifter som ligger bakom inkomsten. Tanken på godtycklig beskattning är för en liberal lika främmande som tanken bristande likhet inför annan lag. Rättstrygghet och rättssäkerhet får aldrig åsidosättas.

Demokratiutvecklingskommittén föreslog att inkomst av förvaltningsinsatser i boende skulle skattebefrias upp till viss nivå, i likhet med inkomst av bär- och kottplockning. Den socialdemokratiska regeringen vill dock inte införa sådan skattefrihet.

Självförvaltningen i Holma hotas inte av skattemyndighetens beslut att beskatta de inkomster som hyresgäster fått för gjorda arbetsinsatser. Den hotas om hyresvärd och hyresgästförening inte förmår ändra utformningen av självförvaltningen och skriva ett förvaltningsavtal med hyressänkingsmodeller som står i samklang med nuvarande skattelagstiftning. Det vill säga ett avtal som innebär att hyran sänks efter generella regler för dem som ingår i avtalet och inte efter mängden faktiskt, individuellt utfört arbete. Det lagförslag som kommittén nu föreslår ger heller inget stöd för nuvarande Holma-modell.

Storstadskommitténs majoritet skriver att "hyresgäster i stället för att behöva köpa alla tjänster måste få möjlighet i likhet med boende i andra upplåtelseformer att själva kunna utföra vissa uppgifter i sina bostäder och bostadsområden utan att drabbas av beskattning." Detta uttalande grundas på okunnighet eller ideologisk blindhet. Det föreligger i beskattningshänseende ingen som helst skillnad mellan ersättning för utfört arbete i en bostadsrättsförening, villasamfällighet, vägförening eller hyresfastighet. En bostadsrättsförening som i överenskommelse med de enskilda bostadsrättshavarna inför likvärdig

typ av avgiftsreduktion efter arbetsinsats skulle behandlas på samma sätt som självförvaltarna i Holma.

Storstadskommittén föreslår nu i betänkandet en lag om självförvaltning i boendet. Lagförslagets modell skulle underlätta för boende i en eller flera fastigheter att bilda en gemensam förening och teckna avtal med hyresvärden om ansvar för överenskomna delar av förvaltningen. Det är framförallt en modell som underlättar för boende med intresse för självförvaltning att teckna avtal även om den avtalsslutande hyresgästföreningen inte är intresserad eller boende i resterande område som omfattas av samma förhandlingsöverenskommelse är intresserade av sådant avtal. Jag biträder därför givetvis det i betänkandet framlagda förslaget till lag om självförvaltning.

Särskilt yttrande av ledamöterna Dag Larsson (s) och Vivi-Ann Nilsson (s)

Vi delar i allt väsentligt de uppfattningar som kommittén ger uttryck för i kapitlet; Politik som styrt. Vi reagerar dock över de resonemang som förs kring den offentliga sektorns tillväxt. När man hävdar "att det bästa ibland blev det godas fiende", när man underförstått menar att människors egenmakt inskränktes av välfärdssamhällets utbyggnad, så tycker vi att kommittén brister i analysen. I själva verket menar vi att välfärdssamhällets utbyggnad efter kriget innebar en kraftfull förstärkning av medborgarnas egenmakt. För första gången gavs breda medborgargrupper reella materiella förutsättningar att vidga sin makt över sina liv och tillvaron.

Kommittédirektiv

Levnadsvillkor i storstadsområden

Dir 1995:35

Beslut vid regeringssammanträde den 16 mars 1995

Sammanfattning av uppdraget

Utredningen (S 1994:03) Levnadsvillkor i storstadsområden får nya direktiv och skall arbeta som en kommitté med företrädare för de tre storstadsområdena.

Kommittén skall ha till uppgift att i dialog med berörda i områdena föreslå och initiera åtgärder som syftar till att skapa bättre förutsättningar för bostadsområdena i storstäderna att ta till vara de olika resurser och möjligheter som finns och som kan användas för en positiv utveckling, särskilt vad beträffar barn och ungdom med svåra uppväxtförhållanden.

Kommittén skall för att fullfölja sitt uppdrag bl.a.

- genomföra en kartläggning av de åtgärdsprogram och andra aktiviteter inom framförallt social-, utbildnings- och arbetsmarknadsområdena som kan ha betydelse för en positiv utveckling i de aktuella bostadsområdena,
- lämna förslag till riktlinjer hur bostadsområdena bättre än för närvarande skall kunna ta till vara sina totala resurser, i form av myndighetsinsatser och ideella insatser, i samverkan och utan hinder av traditionella uppgiftsgränser,
- ta initiativ till och genomföra konkreta projekt med den angivna inriktningen,
- föreslå behövliga förändringar av lagteknisk, finansiell och organisatorisk natur för att bättre samordning och samverkan mellan olika myndigheter och samhällssektorer skall kunna uppnås.

Bakgrund

Allmänt

Storstadsutredningen tillkallades i oktober 1988 med uppdrag att föreslå åtgärder för att förbättra livsmiljön och vidga deltagandet i det politiska livet – däribland valdeltagandet – i storstäderna.

Utredningen avlämnade under åren 1989–1990 tretton underlagsrapporter, bl.a. Välfärd och segregation i storstadsregionerna (SOU 1990:20), samt slutbetänkandet *Storstadsliv Rika möjligheter – hårda villkor* (SOU 1990:36).

Utredningen konstaterade att i storstadsområdenas minst attraktiva bostadsområden var invandrarna överrepresenterade liksom arbetslösa och personer som var mer eller mindre permanent utslagna från arbetsmarknaden.

I dessa bostadsområden var många hushåll beroende av socialbidrag. Andelen sådana hushåll ökade snabbare än genomsnittligt i regionerna. Andelen förtidspensionerade, ensamhushåll och ensamma kvinnor med barn var hög. I dessa områden fanns också en stor överrepresentation av personer med dålig hälsa. Sjukskrivningarna var många. Vårdkonsumtionen och dödligheten var högre än genomsnittet i regionerna i Sverige.

Utredningen föreslog olika åtgärder för att öka förvärvsfrekvensen och för att motverka en fortsatt hög utslagning från arbetsmarknaden. Utredningen pekade på olika exempel på framgångsrika samarbetsprojekt där personal från arbetsförmedling, försäkringskassa och socialtjänst genom förändrade samarbetsformer kunnat ge effektivare individuellt stöd till olika grupper av personer som hade svårigheter på arbetsmarknaden.

Storstadsutredningen framhöll att en förnyelse av dessa storstadsområden förutsatte befolkningens medverkan och en ökad samverkan över sektorsgränserna. En social och kulturell förnyelse förutsatte tillgång till olika resurser, vilket enligt utredningen redan fanns i bostadsområdena i tillräcklig omfattning, i synnerhet om bostadsområdenas samlade resurser kunde utnyttjas effektivare genom ökad samverkan över huvudmannaskapsgränserna.

Som en uppföljning av Storstadsutredningen beslutade regeringen 1990 att under en treårsperiod anslå 10 miljoner kronor per år ur Allmänna arvsfonden till projekt för samordning av insatser för utsatta ungdomar i bostadsområden med sociala problem där även utbildningsfrågor berörts, det s.k. Plusprojektet. Projektet har pågått sedan år 1991. I april 1995 lämnar de lokala utvärderarna sina rapporter. En

samlad redovisning skall överlämnas till regeringen senast den 30 september 1995.

Ytterligare en uppföljning av Storstadsutredningen var att regeringen i februari 1990 uppdrog åt Arbetsmarknadsstyrelsen att ekonomiskt stödja ett antal samverkansprojekt inom vissa storstadsområden med hög andel arbetslösa, socialbidragstagare och sjukskrivna. Sammanlagt 6 miljoner kr beviljades. Syftet med försöksverksamheterna var att vidareutveckla samverkan mellan i första hand arbetsförmedling/arbetsmarknadsinstitut, socialtjänst och försäkringskassa så att de berörda myndigheternas samlade insatser effektiviserades. En uttalad ambition var att redan upparbetade samverkansformer skulle kunna permanentas eller inordnas i ordinarie verksamhet efter försöksperiodens slut.

Arbetsmarknadsstyrelsen slutredovisade uppdraget till Arbetsmarknadsdepartementet och Socialdepartementet den 23 juni 1993.

I redovisningen av verksamheterna pekas på vissa faktorer som krävs för en framgångsrik samverkan, bl.a. behov av samsyn på ledningsnivå, projektledarens strategiska roll, behov av stödfunktioner i inledningsskedet och en tydlig ansvarsfördelning mellan olika yrkesfunktioner. Försöksverksamheten bidrog till att många enskilda fick kortare tider i arbetslöshet och sjukskrivning. Passivt bidragsberoende hade kunnat ersättas med aktiva åtgärder med inriktning på en förankring på arbetsmarknaden. Sammantaget bidrog de olika samverkansprojekten till att nya former för samverkan kunde utvecklas och inordnas i den ordinarie verksamheten.

Parallellt med Storstadsutredningen pågick utvecklingsarbetet med samordnad boendeservice, bl.a. i storstadsområden. Regeringen beviljade under åren 1985–1990 sammanlagt 100 miljoner kronor till 103 lokala utvecklingsarbeten för samordnad boendeservice. Syftet var att förbättra möjligheterna för äldre och funktionshindrade att leva ett så normalt liv som möjligt i vanliga bostäder genom bättre samordning av offentliga, kommersiella och informella resurser i bostadsområdena.

Boverket, som fått i uppdrag att utvärdera erfarenheterna, konstaterar i rapporten *Samverkan i lokalsamhället* (Rapport 1994:3) att samordnad boendeservice utvecklats till ett boendesocialt instrument med betydelse för alla grupper av människor. Utvärderingen visar också att det går att göra ekonomiska besparingar genom samverkan. Det går vidare att genom samverkan förbättra servicen och öka gemenskap och inflytande för de boende och det går att genomföra fysisk förnyelse med sociala förtecken. Några av de projekt som boendeservicedelegationen stödde blev också föremål för förnyelsebidrag

från Boverket. Under tiden 1986–1989 fördelade Boverket 155 miljoner kronor till förnyelse av den fysiska miljön i allmännyttiga bostadsföretag i problemområden. Stödet fördelades i stor utsträckning på inrådan av de boende. Erfarenheter av stödets effekter bör tas tillvara.

I arbetarrörelsens debattbok 90-talsprogrammet behandlas också behovet av att förnya bostadsområdena i storstäderna. Förutom förslag om övergång till nya boende- och förvaltningsformer, framhåller författarna att det viktigaste antagligen är att avlägsna hinder för medborgarnas egen aktivitet, så att de boende och de som arbetar i området får en möjlighet att utnyttja de redan existerande resurserna på ett sätt som passar dem och deras önskemål och krav.

Även i regeringsförklaringen den 4 oktober 1994 betonas att hela samhället måste mobiliseras för att öka integrationen och motverka segregationen i samhället. Alla områden av betydelse är berörda. Det gäller såväl arbets- och bostadsmarknaden, skolorna och kulturlivet som kommunerna och organisationerna.

Socialstyrelsen har i Social rapport 1994 pekat på den förändrade arbetsmarknadssituationen som framför allt har drabbat ungdomar, invandrare och ensamstående föräldrar. Man pekar också på att en ökad boendesegregation är en tänkbar följd av de senaste årens samhällsförändringar, såväl förändringar som rör själva bostadsmarknaden som den ökande arbetslösheten, en tilltagande ekonomisk knapphet bland hushållen och den ökande flyktinginvandringen. Man framhåller vidare att det finns anledning att anta att skillnaderna mellan attraktiva och icke attraktiva bostadsområden i storstadsregionerna kommer att öka ytterligare i framtiden. De klassiska boendesociala problemen – trångboddhet och omoderna bostäder – har lämnat plats för andra som i stället handlar om människors miljö i bostadens omedelbara närhet.

Inom skolan finns signaler som tyder på att språkkunskaperna i svenska hos många invandrare är oroväckande låga och tenderar att sjunka. I de invandratäta områdena med få svenska elever skapas en språkmiljö i och utanför skolan, som försvårar språkinläringen och ger för få naturliga tillfällen att använda det svenska språket. Flera undersökningar visar också att många vuxna invandrare, som har varit länge i Sverige, har alltför dåliga språkfärdigheter för att komma in på arbetsmarknaden.

Barn och ungdom

I september 1992 gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag att beskriva utvecklingen av barns villkor med anledning av det förnyelsearbete och de besparingar som pågår i kommuner och landsting.

Socialstyrelsen har redovisat uppdraget i rapporten *Barns villkor i förändringstider* (Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:4). I rapporten redovisas bl.a. att kommunernas besparingar under åren 1993 och 1994 väntades bli något större i verksamheter som riktas till barn och unga än i den totala kommunala verksamheten (7 procent jämfört med 6 procent). Speciellt stora var besparingarna i storstadsregionerna. Där räknar kommunerna med kostnadsminskningar inom barn- och ungdomsverksamheter på i genomsnitt 9 procent.

Socialstyrelsen drar emellertid slutsatsen att inte alla barn i storstäder och förorter generellt löper större risk att råka ut för försämringar än andra barn i landet. Skälet är i stället att det i storstadsregionerna finns ett antal barnrika delområden med hög koncentration av invandrare, ekonomiskt svaga grupper och människor med psykosociala problem. Enligt Socialstyrelsen finns det särskilda skäl att återuppmärksamma dessa bostadsområden och överväga vilka åtgärder som behövs där.

Enligt Socialstyrelsen talar mycket för att de negativa utvecklingstendenserna i sådana områden förstärks samt att förutsättningarna för att kompensera barnen med individuella särlösningar är sämre i dessa områden.

Invandrarfrågor

Den nyligen tillkallade Kommittén för översyn av invandrapolitiken (dir. 1994:130) skall bl.a. överväga särskilda åtgärder i invandratäta bostadsområden och analysera drivkrafterna bakom och eventuella olägenheter med koncentrationen av invandringen till vissa kommuner samt överväga hur sådana olägenheter kan motverkas.

Bostadspolitik

Den av regeringen nyligen beslutade utredningen för översyn av bostadspolitik (dir. 1995:20) skall göra en bred översyn av bostadspolitik. I direktiven för utredningen framhålls att en segregationsprocess som tillåts gå tillräckligt långt lätt blir självgående. Bristande känsla av samhörighet övergår i främlingskap, otrygghet och oförståelse inför dem som upplevs tillhöra de andra. Direktiven konstaterar, att det som ligger framför oss är att säkra att goda bostäder är till-

gängliga för alla på sådant sätt att integrationen främjas och ekonomisk, etnisk eller social segregation motverkas samt att ge de boende möjligheter att utveckla sina områden på ett sådant sätt att boendemiljön fungerar väl och boendet berikas.

En av kommitténs uppgifter är att överväga vilka bostadspolitiska medel som kommunerna behöver för att motverka segregation och öka valfriheten i boendet. Kommittén skall också utvärdera nu gällande regler för stöd till ombyggnad och andra förbättringsåtgärder inom bostadsområden med särskilda problem och överväga om stödet till dessa områden bör ges en annan utformning än stöd för ombyggnad i allmänhet.

Skolan

Regeringen har nyligen beslutat tillkalla en kommitté med uppdrag att belysa det inre arbetet i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom och föreslå åtgärder för att stimulera den pedagogiska utvecklingen (dir. 1995:19). Enligt sina direktiv skall kommittén bl.a. överväga på vilket sätt skolan kan ta till vara det faktum att vårt samhälle är mångkulturellt och använda det som en resurs i sitt arbete. En annan uppgift är att överväga eventuella åtgärder när det gäller inflytande för elever och föräldrar.

Samverkan på lokal nivå

Människor med en svag position i samhället har ofta behov av samhällets välfärdsinsatser. Ansvar för olika stödinsatser är ofta spridda på många olika huvudmän. Socialtjänsten, skolan, hälso- och sjukvården, försäkringskassan, arbetsförmedlingen är exempel på olika huvudmän som har viktiga uppgifter i sammanhanget. Brisande samverkan medför inte sällan att insatserna blir ineffektiva och ibland till och med motverkar varandra.

Socialtjänstens samverkan med andra myndigheter

Socialtjänstens olika former av bistånd skall utformas så att de stärker den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv. Även om socialtjänsten förfogar över ett brett register av handlingsalternativ i arbetet med att stödja och hjälpa människor i utsatta situationer är det av stor betydelse att man samverkar med övriga som har ansvar för andra områden inom välfärdspolitiken. I arbetet med att stödja grupper som har det extra besvärligt att hävda sig på arbetsmarkna-

den krävs samarbete med arbetsförmedlingen och andra myndigheter som arbetar med rehabiliteringsfrågor. Särskilt viktiga är åtgärder som avser att hjälpa ungdomar eller invandrare in på arbetsmarknaden. Rätten till arbete måste avse alla medborgare i Sverige. Att vara arbetslös under en längre period försätter människor i en situation som skapar uppgivenhet och passivitet samt riskerar att skapa ett permanent bidragsberoende. Ett nära samarbete mellan skolan, barnomsorgen och övrig socialtjänst kan innebära att en hotande utslagningsprocess stoppas i ett tidigt skede. Utbildning spelar en stor roll för att höja individens attraktionskraft på arbetsmarknaden och öka förutsättningarna för ett aktivt liv även i övrigt. Både gymnasieskolan och komvux har numera bättre möjligheter att individanpassa utbildningen. Det är i dessa perspektiv viktigt att överbrygga avståndet mellan skolan och annan kommunal verksamhet.

Samverkan mellan barnomsorg och skola

De möjligheter till fri nämndorganisation för socialtjänstens uppgifter, som gäller sedan den 1 januari 1992, har lett till en utveckling i kommunerna med gemensamma barn- och ungdomsnämnder, där hela eller delar av barnomsorgen samordnas med skolan. Integration mellan skola och skolbarnsomsorg har inneburit ett effektivare resursutnyttjande av lokaler och personal. Samtidigt har utvecklingen gått mot att öppethållandet inom barnomsorgen har minskat och öppna verksamheter lagts ned.

Barn och ungdomar behöver vuxna förebilder. Frånvaron av män i många utsatta barns vardag har allt mer kommit att uppmärksammas. De samordningsvinster som har erhållits genom integrationen mellan skola och barnomsorg, fritid och kultur, skulle kunna utnyttjas genom en mer differentierad, lokalt anpassad resurstilldelning och genom att också mer områdesbaserade öppna fritidsverksamheter utvecklas med brukarinflytande från föräldrar, personal och andra boende.

Finansiell samverkan mellan socialförsäkring, hälso- och sjukvård och socialtjänst

Sedan den 1 januari 1993 pågår fem lokala försök med finansiell samordning mellan hälso- och sjukvården och socialförsäkring enligt lagen (1992:863) om lokal försöksverksamhet med finansiell samordning mellan socialförsäkring och hälso- och sjukvård. Syftet med denna försöksverksamhet är att skapa incitament inom systemen för

respektive område för att de gemensamma resurserna skall utnyttjas på bästa sätt så att medborgarna får bättre vård och service samtidigt som samhällets totala kostnader minskar.

Sjukvårdshuvudmannen ges, utöver ansvaret för hälso- och sjukvård, ett ansvar att i ett försöksområde täcka kostnader för sjukpenning och rehabiliteringsersättning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) samt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF). Även medel som är avsedda för yrkesinriktade rehabiliteringstjänster kan ingå i verksamheten. Försöksverksamheten ingår i en samlad strategi för att minska ohälsa, befrämja rehabilitering och begränsa socialförsäkringsutgifterna. Genom möjligheten att lokalt kunna använda de samlade resurserna för sjukförsäkring och sjukvård på ett friare sätt, ges bättre förutsättningar till samarbete mellan olika lokala organ som leder till effektivare och snabbare rehabilitering.

Ytterligare steg för att överbrygga sektorsgränser har tagits genom en försökslag (SFS 1994:566) som även gör det möjligt för socialtjänsten att medverka i lokal försöksverksamhet. Även här är huvudsyftet att genom samverkan mellan berörda huvudmän och genom samordning av de ekonomiska resurserna öka den samlade effektiviteten i verksamheterna. För närvarande pågår sådan verksamhet i Stenungsunds kommun.

Uppdraget

Allmänt

Många bostadsområden i främst storstadsregionerna kännetecknas av att invånarna i högre grad än på andra håll är beroende av samhällets stöd och service. Det innebär att betydande ekonomiska resurser i form av arbetsmarknadsstöd, socialförsäkringsersättningar och socialbidrag tas i anspråk i dessa områden. Socialtjänsten, skolan, polisen, fritids- och kulturförvaltningarna liksom folkrörelser, enskilda organisationer och andra grupper gör betydande insatser för att skapa bra uppväxtförhållanden och meningsfulla fritidsaktiviteter för barn och unga. Trots detta tenderar många av områdena att utarmas genom hög arbetslöshet, stor flyttningsbenägenhet, ökad ungdomskriminalitet, drogmissbruk och andra sociala problem. Motsättningar mellan människorna i dessa områden tar ofta formen av konflikter med etniska förtecken, vilket bidrar till att öka spänningarna mellan olika befolkningsgrupper. Nedskärningar inom offentliga ekonomiska stödsystem och offentlig service drabbar samtidigt särskilt hårt fa-

miljer, barn och ungdomar i sådana områden. Bidrags- och skattesystemen kan vidare ha marginaleffekter som skapar bidragsberoenden och gör det svårare att uppnå målet att så många som möjligt skall försörja sig på eget arbete.

Punktvisa nedskärningar och en striktare regeltillämpning inom de olika stödsystemen var för sig riskerar att leda till ökad rundvandring mellan olika myndigheter och andra instanser och till ökad passivering i stället för motsatsen. Åtgärder för att samhällsinsatserna skall fungera bättre tillsammans är angelägna. Det allra viktigaste är att en utveckling som kan minska beroendet av särskilda stödåtgärder kan komma igång.

Även om det genomförts vissa förändringar av befintliga regelsystem kan det fortfarande finnas organisatoriska, finansiella eller lagtekniska hinder för ett bredare samarbete till stöd för att förbättra levnadsvillkoren framför allt för utsatta grupper. Samverkan behövs på individuell nivå för att möjliggöra att en person ges tillträde till arbetsmarknaden och den övriga samhällsgemenskapen. Men det behövs också en områdesbaserad samverkan som strävar efter att samordna de samlade resurserna för lokalsamhällets behov av t.ex. upprustning av den fysiska närmiljön, bostäderna, lekmiljön, det kulturella utbudet och övrig fritidsverksamhet och av tillgång till den service som finns inom ramen för social- och arbetsmarknadspolitiken.

Det finns i dag ett stort intresse och en hög beredskap inom olika samhällssektorer för att hjälpa de boende och kommunerna att lösa segregations- och utslagningsproblemen i bostadsområdena i storstadsregionerna.

Uppgifter

En särskild kommitté med företrädare för de tre storstäderna tillkallas. Kommitténs huvuduppgift skall vara att i dialog med berörda i områdena föreslå och initiera åtgärder som syftar till att skapa bättre förutsättningar för de berörda bostadsområdena att ta till vara de olika resurser och möjligheter som finns och som kan användas för en positiv utveckling. Kommitténs överväganden skall särskilt ta sikte på de grupper bland barn och ungdom som på grund av svåra uppväxtvillkor eller svårigheter att få tillträde till arbetsmarknaden riskerar att få en dålig start i livet.

Kommittén skall göra en kartläggning av de åtgärdsprogram och andra aktiviteter inom framför allt social- och arbetsmarknadsområdena som riktar sig till storstadsområdena och som kommittén bedömer ha betydelse för ett positivt förändringsarbete. Kartläggningen

skall omfatta såväl statliga insatser som regionala och lokala insatser av olika slag med denna inriktning. En kartläggning bör också genomföras av internationella erfarenheter av olika projekt som genomförs med syfte att angripa storstadsproblemet.

Frågor om hur polisens insatser och andra åtgärder mot kriminalitet skall utformas faller i huvudsak utanför kommitténs uppgifter. I kartläggningsarbetet bör kommittén dock ta del av det arbete som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) på regeringens uppdrag utför som underlag för ett nationellt brottsförebyggande program. Kommittén bör även ta del av det arbete som utförs i Trygghetsutredningen (Ju 1993:05) liksom av det arbete som nu pågår inom polisen med inriktning på att polisens verksamhet skall bli mera problemorienterad och organisatoriskt utföras bl.a. i form av närpolisverksamhet. Även den utredning som regeringen aviserat om medborgarnas delaktighet och inflytande i samhällsutvecklingen berör kommitténs arbete.

Kommittén skall lämna förslag till riktlinjer hur de aktuella bostadsområdena bättre än för närvarande skall ta till vara sina totala resurser och hur myndigheternas kompetens och medel kan utnyttjas gemensamt – t.ex. genom särskilda samverkansprojekt – utan hinder av traditionella uppgiftsgränser. Det är viktigt i detta sammanhang att också beakta de resurser, inte minst i form av ett stort engagemang, som finns i det lokala förenings- och organisationslivet. I detta avseende bör kommittén fästa blicken inte bara på det traditionella föreningslivet utan också på alternativa gruppbildningar och träffpunkter inom bostadsområdena.

Om det skulle visa sig att regelsystem och organisatoriska företeelser av olika slag lägger hinder i vägen för en effektiv och ändamålsenlig samverkan, skall kommittén föreslå behövliga förändringar.

Som ett viktigt led i arbetet skall kommittén själv ta initiativ till och genomföra eller stödja konkreta projekt med den ovan angivna inriktningen. I detta sammanhang bör noteras att regeringen under Arbetsmarknadsdepartementets huvudtitel avsatt särskilda medel för insatser för invandrare i storstadsområden. När det gäller utvecklings- och försöksverksamhet för barn och ungdomar finns dessutom möjlighet för ideella organisationer att söka medel ur Allmänna arvsfonden. Möjligheten att dra nytta av Europeiska unionens program, nätverk och fonder bör härvid också undersökas.

Kommittén skall vara oförhindrad att fortlöpande under utredningsarbetet föreslå sådana förändringar av lagteknisk, finansiell och organisatorisk natur som behövs dels för att olika projekt skall kunna genomföras och dels för att uppnå förbättrade möjligheter till sam-

ordning och samverkan mellan de totala insatser dom olika myndigheter och organisationer gör.

Tidsramar och samråd

Kommittén skall senast den 1 oktober 1995 redovisa behovet av åtgärder som behöver vidtas för att nå den samordning och samverkan som beskrivits ovan. Resultatet av det samlade utredningsarbetet skall redovisas senast den 1 juli 1997.

Kommittén skall samråda med berörda myndigheter, kommuner och organisationer samt med Kommittén för översyn av invandrapolitiken (dir.1994:130) och med Utredningen för översyn av bostadspolitikerna (dir. 1995:20).

För utredningsarbetet gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23) och om jämställdheten mellan könen (dir. 1994:124).

Kommitténs förslag skall vara kostnadsneutrala såväl för den statliga sektorn som för den samlade offentliga sektorn.

Dessa direktiv ersätter de vid regeringssammanträde den 23 juni 1994 beslutade direktiven Levnadsvillkor i storstadsområden (dir. 1994:68).

(Socialdepartementet)

Uppfattning om samhällets service

Fråga: I vilken utsträckning har Du under de senaste 12 månaderna haft anledning att känna missnöje när det gäller .....(nio olika serviceområden)?

Skala från 0–10, där 0 står för "Inget missnöje" och 10 för "Mycket stort missnöje".

Av de nio olika serviceområdena var man mest missnöjd med möjligheterna att få arbete. Man var också missnöjd med kollektivtrafiken. Den service man var mest nöjd med var möjligheter till fritidsaktiviteter, skolor och utbildningsmöjligheter samt tillgången på bostäder och bostadsplanering.

Missnöje med tillgången på bostäder och bostadsplanering i kommunen (skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,6	3,4	2,3	2,3	2,0	3,2	3,9	3,2	3,4
25–44 år	1,2	2,6	1,7	1,5	1,6	2,3	2,5	3,3	2,6
45–64 år	0,9	2,1	0,9	1,1	1,1	1,8	2,1	3,2	2,1
65–84 år	0,7	1,3	0,6	1,1	0,8	1,2	1,2	1,6	1,3
Män	1,1	2,4	1,3	1,6	1,4	2,3	2,4	3,0	2,4
Kvinnor	1,0	2,3	1,4	1,3	1,3	1,9	2,2	2,8	2,3
Ensamboende	1,2	2,8	1,7	1,9	1,6	2,6	2,7	3,2	2,8
Ensamstående med barn	1,4	2,8	0,9	1,3	1,7	3,3	2,8	2,5	2,8
Samboende utan barn	0,9	2,2	1,2	1,2	1,2	2,1	2,2	2,4	2,2
Samboende med barn	1,0	1,8	1,2	1,2	1,2	1,4	1,7	3,0	1,8
Födda i Sverige	1,0	2,3	1,3	1,4	1,3	2,1	2,3	2,7	2,3
Utrikes födda	1,6	2,7	1,5	1,4	1,9	2,1	2,2	3,4	2,7
Samtliga	1,0	2,4	1,3	1,4	1,3	2,1	2,3	2,9	2,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	2,3	2,5	2,3	2,3	2,3	2,6	2,7	2,3
25–44 år	1,4	1,4	2,2	1,5	1,5	1,9	1,7	1,7
45–64 år	1,1	1,0	1,6	1,1	0,4	1,6	0,8	0,9
65–84 år	1,5	1,1	0,9	1,1	0,6	0,5	1,0	0,6
Män	1,5	1,7	2,1	1,6	0,9	1,5	1,8	1,3
Kvinnor	1,4	1,0	1,5	1,3	1,4	1,8	1,2	1,4
Ensamboende	2,1	1,5	2,1	1,9	2,4	1,6	1,8	1,7
Ensamstående med barn	1,1	1,3	1,2	1,3	0,0	2,1	1,1	0,9
Samboende utan barn	0,9	1,4	1,4	1,2	0,8	1,4	1,4	1,2
Samboende med barn	1,5	1,0	1,9	1,2	0,9	2,0	1,3	1,2
Födda i Sverige	1,5	1,4	1,7	1,4	1,2	1,7	1,6	1,3
Utrikes födda	0,8	1,4	1,9	1,4	1,7	1,5	1,3	1,5
Samtliga	1,4	1,4	1,8	1,4	1,2	1,6	1,5	1,3

Totalt sett kan man konstatera att man är nöjd med tillgången på bostäder och bostadsplanering. Man kan dock finna regionala skillnader samt skillnader mellan olika åldersgrupper. Man är mest missnöjd med tillgången på bostäder och bostadsplanering i Stockholmsregionen. Det är framför allt ungdomarna som är missnöjda. Utrikesfödda i Stockholmsregionen hör också till den grupp som är mest missnöjd.

Redovisningen av inkomstområden visar att det är boende i låginkomstområden som är mest missnöjda i Stockholm och Göteborg. I Malmöregionen är det väldigt jämt mellan boende i medelinkomstområden och låginkomstområden.

Missnöje med kollektivtrafik i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	2,8	3,2	2,7	3,8	3,0	3,3	3,6	2,1	3,2
25–44 år	2,7	2,3	2,7	3,4	2,7	2,6	2,0	1,8	2,3
45–64 år	2,1	2,0	2,4	2,0	2,1	2,3	1,8	1,5	2,0
65–84 år	1,6	1,3	2,3	1,5	1,6	1,5	1,0	1,4	1,3
Män	2,2	2,1	2,2	2,8	2,2	2,2	2,0	1,6	2,1
Kvinnor	2,4	2,2	2,8	2,6	2,4	2,6	1,9	1,7	2,2
Ensamboende	2,3	2,1	2,7	2,9	2,3	2,6	2,0	1,7	2,1
Ensamstående med barn	3,0	2,5	3,7	3,7	3,0	1,8	2,5	1,8	2,5
Samboende utan barn	1,9	2,0	2,3	2,1	2,0	2,3	1,8	1,8	2,0
Samboende med barn	2,7	2,4	2,5	3,2	2,7	2,7	2,0	1,6	2,4
Födda i Sverige	2,3	2,2	2,5	2,8	2,3	2,5	2,0	1,8	2,2
Utrikes födda	2,3	1,9	2,7	2,0	2,2	2,0	2,0	1,5	1,9
Samtliga	2,3	2,2	2,5	2,7	2,3	2,4	2,0	1,7	2,2

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	4,6	2,6	3,7	3,8	2,9	2,6	1,7	2,7
25–44 år	3,2	3,4	3,1	3,4	1,6	2,3	3,4	2,7
45–64 år	2,4	1,9	1,1	2,0	2,0	2,2	1,9	2,4
65–84 år	1,7	1,2	1,9	1,5	2,2	2,5	1,5	2,3
Män	2,6	2,6	3,0	2,8	2,0	2,0	2,0	2,2
Kvinnor	3,3	2,3	2,0	2,6	2,1	2,7	2,8	2,8
Ensamboende	3,6	2,2	2,5	2,9	2,8	2,5	2,5	2,7
Ensamstående med barn	4,3	4,2	2,8	3,7	4,6	1,2	4,1	3,7
Samboende utan barn	2,1	2,2	2,2	2,1	1,4	2,2	1,9	2,3
Samboende med barn	3,0	3,1	2,8	3,2	1,9	2,9	2,5	2,5
Födda i Sverige	2,9	2,6	2,7	2,8	1,9	2,3	2,6	2,5
Utrikes födda	3,3	1,2	1,6	2,0	3,2	2,9	2,2	2,7
Samtliga	2,9	2,4	2,5	2,7	2,1	2,4	2,4	2,5

Missnöjet med kollektivtrafiken är mest utbrett i Göteborgsområdet och det är främst ungdomar mellan 16 och 24 år som är missnöjda. De som är mest nöjda är pensionärerna i Stockholmsområdet.

En uppdelning på inkomstområden för de tre regionerna visar att det för Stockholmsregionen finns en tendens till att missnöjesgraden ökar parallellt med inkomstområdet. Dvs boende i höginkomstområden är mest missnöjda.

I Göteborgsområdet finner man de mest missnöjda bland unga boende i höginkomstregioner.

Både i Malmö och Göteborg är ensamstående med barn en grupp som är missnöjd med kollektivtrafiken.

Missnöje med möjlighet att få arbete i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	
16–24 år	5,0	5,2	4,9	4,6	5,0	4,9	5,2	5,5	5,2
25–44 år	4,0	3,4	3,9	3,8	3,9	3,4	3,2	3,8	3,4
45–64 år	3,2	3,2	3,6	2,6	3,1	2,8	3,1	4,0	3,2
65–84 år	1,7	1,0	0,9	1,5	1,6	0,8	1,2	1,2	1,0
Män	3,5	3,4	3,3	3,2	3,5	3,1	3,3	4,1	3,4
Kvinnor	3,5	3,3	3,8	3,5	3,5	3,2	3,1	3,5	3,3
Ensamboende	3,6	3,4	4,3	3,4	3,6	3,5	3,1	3,8	3,4
Ensamstående med barn	5,0	3,9	5,8	5,0	4,8	4,3	4,1	3,5	3,9
Samboende utan barn	3,2	3,0	2,6	2,8	3,1	3,0	2,9	3,3	3,0
Samboende med barn	3,7	3,5	3,6	3,8	3,7	3,0	3,5	4,3	3,5
Födda i Sverige	3,5	3,2	3,3	3,2	3,4	3,1	3,2	3,4	3,2
Utrikes födda	4,3	3,8	4,9	4,0	4,2	3,8	3,0	4,6	3,8
Samtliga	3,5	3,3	3,6	3,4	3,5	3,2	3,2	3,7	3,3

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	4,8	4,3	5,4	4,6	4,4	4,1	6,8	4,9
25–44 år	3,6	4,0	3,8	3,8	2,7	4,2	5,0	3,9
45–64 år	2,1	3,1	2,5	2,6	3,3	3,6	3,9	3,6
65–84 år	0,6	2,8	1,1	1,5	0,0	1,4	1,7	0,9
Män	3,2	3,4	3,4	3,2	2,4	3,3	4,3	3,3
Kvinnor	2,9	3,9	3,4	3,5	3,3	3,9	4,8	3,8
Ensamboende	3,7	3,3	3,6	3,4	3,9	4,0	5,1	4,3
Ensamstående med barn	4,3	4,1	5,2	5,0	5,6	5,3	5,9	5,8
Samboende utan barn	2,1	3,6	2,4	2,8	2,4	2,5	3,1	2,6
Samboende med barn	3,4	4,4	4,0	3,8	2,2	4,5	5,3	3,6
Födda i Sverige	3,1	3,5	3,3	3,2	2,6	3,4	4,5	3,3
Utrikes födda	3,1	5,2	3,7	4,0	5,5	4,6	4,9	4,9
Samtliga	3,1	3,7	3,4	3,4	2,9	3,6	4,6	3,6

Möjligheterna att få arbete var det man under de senaste 12 månaderna var mest missnöjd med i sin kommun. Ungdomar mellan 16 och 24 år samt ensamstående med barn var de grupper som var mest missnöjda i de tre storstadsregionerna. Missnöjet bland dessa grupper var även stort i övriga riket.

Det största missnöjet med möjligheterna att få arbete fanns i Malmöregionen. Ensamstående med barn och ungdomar boende i låginkomstområden var mycket missnöjda.

Missnöje med barnomsorgen i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,2	2,3	0,7	2,2	1,5	1,9	2,3	3,2	2,3
25–44 år	1,7	2,4	2,3	2,5	1,9	2,6	2,5	2,0	2,4
45–64 år	1,0	1,4	1,3	2,0	1,1	1,3	1,3	2,3	1,4
65–84 år	0,5	0,6	0,5	1,2	0,5	0,6	0,8	0,6	0,6
Män	1,2	1,7	1,2	1,8	1,3	1,7	1,7	1,5	1,7
Kvinnor	1,3	2,0	1,9	2,5	1,5	1,8	2,0	2,4	2,0
Ensamboende	0,8	1,5	1,1	1,7	1,0	1,5	1,3	1,7	1,5
Ensamstående med barn	1,7	2,1	2,3	2,5	1,9	3,1	2,0	1,0	2,1
Samboende utan barn	0,9	1,1	1,0	1,6	1,0	1,2	1,0	1,7	1,1
Samboende med barn	1,8	2,6	2,2	2,8	2,0	2,2	2,9	2,9	2,6
Födda i Sverige	1,2	1,9	1,6	2,2	1,4	1,9	2,0	2,0	1,9
Utrikes födda	1,6	1,5	1,6	2,2	1,6	1,2	1,3	2,1	1,5
Samtliga	1,2	1,9	1,6	2,2	1,4	1,8	1,9	2,0	1,9

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,9	2,8	0,9	2,2	0,7	0,0	1,3	0,7
25–44 år	2,6	2,3	2,8	2,5	1,6	2,2	2,8	2,3
45–64 år	1,3	2,8	2,4	2,0	0,8	2,4	2,0	1,3
65–84 år	0,9	1,0	2,4	1,2	0,0	1,0	0,0	0,5
Män	1,7	1,7	2,2	1,8	0,7	1,5	1,6	1,2
Kvinnor	2,2	2,7	2,6	2,5	1,3	2,1	2,5	1,9
Ensamboende	0,9	1,7	2,7	1,7	0,5	0,9	2,5	1,1
Ensamstående med barn	1,1	0,5	3,1	2,5	0,5	5,8	2,2	2,3
Samboende utan barn	1,4	2,8	1,1	1,6	0,6	1,5	1,4	1,0
Samboende med barn	2,8	2,5	3,3	2,8	1,5	2,7	2,4	2,2
Födda i Sverige	1,9	2,2	2,5	2,2	1,0	1,8	2,5	1,6
Utrikes födda	2,3	2,0	2,3	2,2	1,4	2,0	1,7	1,6
Samtliga	2,0	2,2	2,4	2,2	1,0	1,8	2,2	1,6

De allra flesta var nöjda med den service i form av barnomsorg som kommunen gav. En jämförelse mellan storstadsområdena och övriga riket visar dock att man var något mer missnöjd i storstadsområdena och då främst i Göteborg.

Missnöje med skolor och utbildningsmöjligheter i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket				Stockholmsregionen				Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	
16–24 år	1,6	2,4	1,6	2,3	1,8	2,3	2,8	2,3	2,4
25–44 år	1,5	2,0	1,7	1,9	1,6	1,9	2,1	2,0	2,0
45–64 år	1,0	1,7	1,2	1,4	1,1	1,5	1,6	1,9	1,7
65–84 år	0,5	0,6	0,3	0,6	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6
Män	1,2	1,7	1,2	1,5	1,3	1,6	1,8	1,7	1,7
Kvinnor	1,2	1,9	1,4	1,9	1,4	1,8	1,9	2,0	1,9
Ensamboende	1,2	1,8	1,7	2,0	1,4	1,7	1,9	1,7	1,8
Ensamstående med barn	1,6	2,1	1,6	2,4	1,8	1,6	2,6	2,0	2,1
Samboende utan barn	0,9	1,3	0,6	0,9	1,0	1,4	1,2	1,3	1,3
Samboende med barn	1,4	2,2	1,7	2,0	1,6	2,1	2,2	2,7	2,2
Födda i Sverige	1,2	1,8	1,2	1,7	1,3	1,7	1,8	1,7	1,8
Utrikes födda	1,3	2,1	1,7	1,4	1,6	1,8	2,0	2,3	2,1
Samtliga	1,2	1,8	1,3	1,7	1,3	1,7	1,9	1,9	1,8

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	2,0	1,5	3,4	2,3	1,5	2,0	1,6	1,6
25–44 år	1,5	2,0	2,1	1,9	1,3	2,0	1,8	1,7
45–64 år	1,3	1,0	1,5	1,4	0,9	1,4	1,8	1,2
65–84 år	0,6	0,7	0,6	0,6	0,0	0,7	0,1	0,3
Män	1,3	1,2	1,7	1,5	1,0	1,3	1,5	1,2
Kvinnor	1,6	1,8	2,2	1,9	1,1	1,9	1,5	1,4
Ensamboende	1,9	1,2	2,7	2,0	1,5	2,0	2,1	1,7
Ensamstående med barn	0,0	3,7	2,5	2,4	0,9	2,7	1,5	1,6
Samboende utan barn	0,8	1,0	0,5	0,9	0,4	0,8	0,9	0,6
Samboende med barn	1,8	2,3	2,3	2,0	1,5	2,4	1,7	1,7
Födda i Sverige	1,5	1,5	2,2	1,7	1,0	1,6	1,3	1,2
Utrikes födda	1,4	1,7	1,3	1,4	2,4	1,4	1,8	1,7
Samtliga	1,5	1,5	2,0	1,7	1,1	1,6	1,5	1,3

Skolor och utbildning var en service inom kommunerna som invånarna skattade högt, dvs man var nöjd med servicen. Resultaten var någorlunda jämt fördelade både över regioner och inkomstområden.

Missnöje med åldringsvården i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,7	2,9	2,0	3,3	2,0	2,6	3,4	3,5	2,9
25–44 år	2,1	2,5	2,5	3,2	2,3	1,9	2,7	2,9	2,5
45–64 år	2,4	2,6	2,9	2,9	2,5	2,1	3,0	3,1	2,6
65–84 år	1,7	2,1	2,4	2,0	1,8	1,3	2,0	3,2	2,1
Män	1,8	2,2	2,0	2,6	1,9	1,8	2,4	2,6	2,2
Kvinnor	2,3	2,7	3,0	2,9	2,4	2,1	2,9	3,4	2,7
Ensamboende	1,8	2,6	2,5	3,0	2,1	2,1	2,7	3,2	2,6
Ensamstående med barn	2,7	2,2	2,9	3,9	2,7	1,4	1,7	2,9	2,2
Samboende utan barn	2,2	2,4	3,0	2,3	2,3	2,0	2,5	3,2	2,4
Samboende med barn	2,1	2,5	1,7	2,9	2,1	1,8	2,9	2,5	2,5
Födda i Sverige	2,1	2,5	2,5	2,8	2,2	2,0	2,6	3,0	2,5
Utrikes födda	1,9	2,7	3,0	2,7	2,3	2,0	2,8	3,3	2,7
Samtliga	2,0	2,5	2,5	2,8	2,2	2,0	2,7	3,1	2,5

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	3,9	3,5	3,4	3,3	1,0	2,6	3,5	2,0
25–44 år	3,6	3,7	3,1	3,2	0,7	3,0	3,8	2,5
45–64 år	2,6	2,9	3,6	2,9	1,3	4,0	4,1	2,9
65–84 år	1,0	2,3	2,7	2,0	2,5	2,8	2,7	2,4
Män	2,7	2,6	2,9	2,6	1,0	2,6	3,2	2,0
Kvinnor	2,5	3,2	3,3	2,9	1,7	3,9	3,7	3,0
Ensamboende	3,1	3,0	3,5	3,0	0,9	3,0	4,0	2,5
Ensamstående med barn	2,3	4,8	4,1	3,9	1,2	4,1	3,7	2,9
Samboende utan barn	2,3	2,7	2,5	2,3	2,2	3,5	3,6	3,0
Samboende med barn	2,7	3,4	3,4	2,9	0,6	3,0	2,6	1,7
Födda i Sverige	2,6	3,0	3,3	2,8	1,4	3,2	3,5	2,5
Utrikes födda	2,7	3,2	2,5	2,7	0,6	3,9	3,5	3,0
Samtliga	2,6	3,0	3,1	2,8	1,3	3,3	3,5	2,5

Invånare i storstadsregionerna var mer missnöjda med åldringsvården än invånare i övriga riket. Göteborgsområdet utmärkte sig genom att vara det område där man var mest missnöjd bland storstadsregionerna

Det var framför allt ensamstående med barn som var missnöjda med åldringsvården. En förklaring till detta kan antas vara att en hårt arbetsbelastad ensamförälder (till 90 procent kvinnor) har väldigt lite tid över för att ta hand om åldriga anhöriga och att man därför förlitar sig till samhällets service. En dålig service i åldringsvården slår sålunda väldigt hårt i denna grupp.

Det var i synnerhet ensamstående med barn boende i låginkomstområden som var missnöjda.

Missnöje med sjukvården i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,8	2,2	2,1	2,2	1,9	1,9	2,6	2,4	2,2
25–44 år	2,3	2,3	2,5	2,2	2,3	2,1	2,2	2,6	2,3
45–64 år	1,9	2,0	2,0	1,8	1,9	1,6	2,3	2,1	2,0
65–84 år	1,1	1,8	1,5	1,1	1,3	1,2	1,8	2,4	1,8
Män	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8	1,5	2,0	2,2	1,9
Kvinnor	1,9	2,3	2,4	1,9	2,0	2,0	2,4	2,6	2,3
Ensamboende	1,6	2,1	2,2	2,0	1,8	1,9	2,3	2,3	2,1
Ensamstående med barn	2,5	2,0	3,0	2,5	2,4	1,7	1,7	2,7	2,0
Samboende utan barn	1,8	1,9	1,6	1,5	1,8	1,5	2,1	2,4	1,9
Samboende med barn	2,3	2,2	2,4	2,0	2,3	1,8	2,3	2,7	2,2
Födda i Sverige	1,8	2,0	1,9	1,8	1,9	1,7	2,1	2,3	2,0
Utrikes födda	2,3	2,5	2,9	2,0	2,4	2,3	2,5	2,7	2,5
Samtliga	1,9	2,1	2,1	1,8	1,9	1,8	2,2	2,4	2,1

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,9	1,9	3,2	2,2	2,0	1,9	2,1	2,1
25–44 år	1,9	2,6	1,7	2,2	1,9	2,7	3,1	2,5
45–64 år	1,7	1,5	2,2	1,8	1,4	2,6	2,8	2,0
65–84 år	0,7	1,4	1,2	1,1	2,2	1,7	1,5	1,5
Män	1,6	1,6	1,8	1,8	1,5	1,9	2,2	1,8
Kvinnor	1,6	2,2	1,9	1,9	2,0	2,8	2,9	2,4
Ensamboende	1,7	2,0	2,5	2,0	1,9	1,9	3,0	2,2
Ensamstående med barn	2,1	1,9	3,0	2,5	2,3	3,5	3,8	3,0
Samboende utan barn	1,5	1,9	1,0	1,5	1,6	2,2	1,6	1,6
Samboende med barn	1,7	1,9	1,6	2,0	1,8	3,3	3,0	2,4
Födda i Sverige	1,6	1,8	1,9	1,8	1,6	2,3	2,4	1,9
Utrikes födda	1,9	2,6	1,7	2,0	3,0	2,7	3,0	2,9
Samtliga	1,6	1,9	1,9	1,8	1,8	2,3	2,6	2,1

De tre storstadsområdena samt övriga riket var relativt jämt fördelade på missnöjesskalan när det gällde servicen inom sjukvården. Pensionärerna var den mest nöjda gruppen och de ensamstående med barn den mest missnöjda gruppen totalt sett.

Boende i låginkomstområden var mer missnöjda än boende i höginkomstområden.

Missnöje med möjligheter till fritidsaktiviteter i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	
16–24 år	2,5	2,5	2,3	2,3	2,5	2,6	2,3	2,6	2,5
25–44 år	1,4	1,6	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,9	1,6
45–64 år	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	0,9	1,2	1,2	1,1
65–84 år	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5	0,2	0,4	0,8	0,4
Män	1,3	1,5	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,9	1,5
Kvinnor	1,2	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4
Ensamboende	1,6	1,7	1,8	1,5	1,6	1,9	1,3	2,0	1,7
Ensamstående med barn	1,5	1,8	1,6	2,0	1,6	0,6	1,8	2,4	1,8
Samboende utan barn	0,8	1,0	0,9	0,8	0,9	0,8	1,3	0,9	1,0
Samboende med barn	1,4	1,5	1,2	1,5	1,4	1,4	1,4	1,7	1,5
Födda i Sverige	1,3	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,4	1,3
Utrikes födda	1,3	1,8	1,9	1,2	1,5	1,4	1,7	2,2	1,8
Samtliga	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,6	1,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,9	2,0	2,8	2,3	2,0	2,0	2,4	2,3
25–44 år	1,2	1,3	1,4	1,4	0,9	1,7	1,6	1,5
45–64 år	0,7	1,1	0,6	0,9	0,7	1,0	1,5	0,9
65–84 år	0,8	0,5	0,3	0,5	0,6	0,8	0,0	0,6
Män	1,0	1,2	1,2	1,2	1,4	1,1	1,5	1,3
Kvinnor	1,1	1,2	1,2	1,3	0,6	1,6	1,5	1,3
Ensamboende	1,7	1,2	1,6	1,5	1,9	1,5	2,1	1,8
Ensamstående med barn	1,4	1,4	1,5	2,0	0,5	3,4	1,1	1,6
Samboende utan barn	0,6	0,9	0,2	0,8	0,7	1,0	0,9	0,9
Samboende med barn	1,0	1,9	2,2	1,5	0,7	1,5	1,7	1,2
Födda i Sverige	1,1	1,1	1,2	1,3	0,9	1,3	1,3	1,2
Utrikes födda	0,5	1,5	1,2	1,2	1,6	1,9	1,9	1,9
Samtliga	1,1	1,2	1,2	1,3	1,0	1,3	1,5	1,3

Ju yngre man var desto mer missnöjd var man med de fritidsaktiviteter som erbjöds inom hemkommunen.

Det fanns en svag tendens till att boende i låginkomstområden var mer missnöjda med fritidsaktivitetsutbudet än boende i höginkomstområden. För ungdomar boende i Göteborg och Malmö var denna tendens dock starkare.

Missnöje med barn- och ungdomsverksamhet i kommunen

(skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	2,9	3,5	3,5	3,1	3,0	4,0	3,6	2,8	3,5
25–44 år	2,0	2,7	2,4	2,6	2,2	2,5	2,8	2,7	2,7
45–64 år	1,7	2,3	1,9	2,1	1,8	2,1	2,5	2,5	2,3
65–84 år	0,6	1,0	0,5	1,1	0,7	1,1	1,0	0,8	1,0
Män	1,8	2,3	1,8	2,3	1,9	2,1	2,4	2,5	2,3
Kvinnor	1,8	2,7	2,4	2,5	2,1	2,7	2,7	2,3	2,7
Ensamboende	2,0	2,6	2,6	2,7	2,2	2,9	2,8	2,3	2,6
Ensamstående med barn	2,7	3,7	3,8	3,8	3,1	3,5	3,6	3,1	3,7
Samboende utan barn	1,3	1,9	1,5	1,6	1,4	1,8	2,0	2,0	1,9
Samboende med barn	2,0	2,7	2,1	2,5	2,2	2,4	2,6	2,8	2,7
Födda i Sverige	1,8	2,5	2,1	2,4	2,0	2,4	2,5	2,2	2,5
Utrikes födda	2,0	2,8	2,5	2,0	2,3	2,5	2,7	2,9	2,8
Samtliga	1,8	2,5	2,2	2,4	2,0	2,4	2,6	2,4	2,5

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,7	3,6	4,3	3,1	1,7	3,6	4,3	3,1
25–44 år	2,8	2,2	2,5	2,6	2,8	2,2	2,5	2,6
45–64 år	1,8	2,3	2,5	2,1	1,8	2,3	2,5	2,1
65–84 år	0,7	1,3	1,2	1,1	0,7	1,3	1,2	1,1
Män	2,0	2,1	2,5	2,3	2,0	2,1	2,5	2,3
Kvinnor	2,2	2,7	2,6	2,5	2,2	2,7	2,6	2,5
Ensamboende	1,9	2,5	3,6	2,7	1,9	2,5	3,6	2,7
Ensamstående med barn	3,2	4,2	2,7	3,8	3,2	4,2	2,7	3,8
Samboende utan barn	1,4	2,3	1,0	1,6	1,4	2,3	1,0	1,6
Samboende med barn	2,4	2,0	2,3	2,5	2,4	2,0	2,3	2,5
Födda i Sverige	2,1	2,4	2,8	2,4	2,1	2,4	2,8	2,4
Utrikes födda	1,7	2,7	2,0	2,0	1,7	2,7	2,0	2,0
Samtliga	2,1	2,4	2,5	2,4	2,1	2,4	2,5	2,4

De som hade mest klagomål på barn- och ungdomsverksamheten var ungdomarna själva. I Göteborgs- och Malmöområdet såg man ett likartat mönster med avseende på ungdomarna. Där var det framför allt ungdomar boende i låginkomstområden som var missnöjda. I Stockholmsområdet var missnöjet med barn- och fritidsverksamheten bland ungdomar utbrett över alla inkomstområden, dock såg man att missnöjet var allra störst bland ungdomar boende i höginkomstområden.

Politiska resurser i de tre storstadsregionerna

Befolkningens politiska resurser och deltagande i skilda samhällsaktiviteter kan beskrivas med hjälp av data från SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden. Dessa baseras på årliga intervjuundersökningar. Vid undersökningarna 1992 och 1993 hade man fördjupat frågorna kring människors engagemang i samhälleliga och politiska frågor samt vad som brukas kallas deras politiska resurser.

För att närmare beskriva befolkningens politiska resurser i storstadsregionerna och olika typer av bostadsområden, har SCB:s intervju-material specialbearbetats för de tre storstadsregionerna. Antalet intervjuer blir dock relativt få när man delar upp det på både mindre geografiska områden och olika befolkningsgrupper, så analysen måste göras relativt översiktlig.

I storstadsregionerna betyder de formella politiska formerna mindre

Det är ganska stor skillnad i befolkningens sammansättning i storstadsområdena jämfört med övriga landet. Storstadsregionerna har en yngre befolkning och andelen utrikes födda är drygt dubbelt så hög. Ser man på hushållsstrukturen så är andelen ensamstående föräldrar väsentligt högre liksom andelen enpersonshushåll. Sådana skillnader är viktiga för att förklara skillnader i värderingar och synsätt.

SCB:s material visar att deltagande och engagemang i mer formella politiska aktiviteter är lägre i storstadsregionerna än i övriga landet. Det gäller sådant som om man varit på politiska möten eller är medlem i något politiskt parti. Å andra sidan är det vanligare att storstadsborna deltagit i demonstrationer, undertecknat upprop och brukar delta i diskussioner om politiska frågor. Inställningen till hur kommunalpolitikerna sköter sina uppgifter är också betydligt mindre positiv i storstadsregionerna än i övriga landet. Vad gäller kontakter med föreningslivet (facklig, politisk eller annan förening) finns inga större skillnader mellan storstadsregionerna och resten av landet.

	Andel som är medlem i något politiskt part i (procent)			Andel som brukar delta i politiska diskussioner (procent)		
	Storstads-regionerna	Övriga Sverige	Hela landet	Storstads-regionerna	Övriga Sverige	Hela landet
16–24 år	4,0	5,6	5,1	77,0	71,3	73,1
25–44 år	5,7	8,5	7,5	83,7	80,8	81,8
45–64 år	10,7	15,6	14,0	78,7	75,3	76,4
65–84 år	10,5	17,0	15,0	66,2	57,0	59,7
Män	8,7	13,6	12,0	79,8	76,1	77,3
Kvinnor	7,1	10,4	9,3	76,5	69,5	71,8
Ensamboende	7,2	8,9	8,3	76,7	66,4	70,1
Ensamstående med barn	6,6	7,3	7,0	76,3	77,8	77,1
Samboende utan barn	10,0	15,9	14,0	76,3	71,2	72,8
Samboende med barn	6,1	11,0	9,5	82,8	81,6	82,0
Födda i Sverige	8,5	12,4	11,2	80,5	73,2	75,5
Utrikes födda	3,9	6,8	5,3	65,1	68,0	66,5
Samtliga	7,8	12,0	10,6	78,1	72,8	74,5

Vilka vägar man väljer för att påverka samhällsförhållandena hänger delvis samman med tradition och livsstil. Yngre personer engagerar sig oftare med utgångspunkt från en eller flera lite snävare avgränsade frågeställningar, medan en äldre generation i högre grad förlitar sig på partier och organisationer med breda program.

Att storstadsbor är mindre engagerade via de formella politiska kanalerna kan delvis förklaras med social struktur, yngre befolkning och därmed sammanhängande olikheter i värderingar. Men de yttre levnadsförhållandena skiljer sig också ganska mycket. Andelen som bor i flerfamiljhus är högre, beroendet av den kommunala servicen vad gäller kollektivtrafiken, omsorgen om barn och äldre etc är större. För många storstadsbor är den lokala förankringen och lokala nätverk inte särskilt stark vilket innebär att man blir mer beroende av den offentliga servicen.

Det finns också tydliga skillnader i hur man värderar kommunernas och landstingens verksamhet. Storstadsborna är väsentligt mer kritiska. Det gäller så viktiga frågor som tillgången och planeringen av bostäder, barnomsorgen, skolorna, barn- och ungdomsverksamheten och åldrings- och sjukvården.

En viktig del av det som brukar beskrivas som politiska resurser är, i vad mån individerna anser sig kunna påverka myndigheters beslut som rör dem själva. Betydligt högre andel av storstadsborna än i övriga landet anser att de själva skulle kunna överklaga ett beslut. När det gäller möjligheten att överklaga beslut, kan man se en tydlig skillnad mellan de tre storstadsområdena. Andelen i Stockholmsregionen som anser sig själva kunna skriva ett överklagande är mycket högre än i Göteborgsregionen, med Malmöregionen mitt emellan. I övrigt är det dock påfallande små skillnader mellan regionerna. Det

gäller både i vilken utsträckning befolkningen i de tre storstadsområdena deltar i skilda politiska och andra samhällsaktiviteter och vilka vägar man utnyttjar för att påverka förhållandena.

Politisk aktivitet och politiska resurser varierar kraftigt mellan grupper

Materialet har delats upp i några delgrupper, efter ålder, familjetyp och efter om man är född utomlands samt på män och kvinnor.

Gruppen "utrikes födda" omfattar personer med mycket olika bakgrund och förutsättningar. En stor del utgörs av personer som är väl etablerade i samhället och som kommer från t ex de nordiska länderna och nordvästeuropa. Materialet innehåller dock alltför få invandrare för att det skall vara möjligt att dela upp det på mer preciserade invandrargrupper. Det visar ändå tydligt på att invandrarna deltar betydligt mindre i politiska och samhällseliga aktiviteter än andra grupper. Man deltar mer sällan i politiska diskussioner och tar t ex i mindre utsträckning själv kontakt med kommunala tjänstemän och politiker. Deltagande i politiska möten, kontakt med fackliga eller politiska föreningar etc ligger också lägre. 13 procent av de utrikesfödda skulle inte själv, eller med hjälp av någon man känner, kunna överklaga ett beslut. Motsvarande andel bland de födda i Sverige är 3,5 procent. Med tanke på att "utrikesfödda" är en så heterogen grupp, får man räkna med att stora delar har en mycket svag eller obefintlig anknytning till de lokala politiska och samhällseliga aktiviteterna.

Ungdomarna har också ett väsentligt lägre deltagande i de politiska aktiviteterna, men det går inte att utläsa att det skulle ligga lägre än tidigare ungdomsgenerationer. Däremot har de säkert en svagare anknytning till de formella kanalerna. Skillnader mellan generationer syns också tydligt för de i åldrarna 25–44 år jämfört med de i åldrarna 45–64 år.

Den yngre gruppen deltar i politiska diskussioner och demonstrationer väsentligt mer än genomsnittet, men har i lägre utsträckning kontakt med politiska och fackliga föreningar, politiska partier etc. Förtroendet för kommunalpolitikernas sätt att sköta sina uppgifter är också markant lägre i den yngre gruppen.

	Andel som anser de förtroendevalda sköter sina uppgifter på ett bra sätt (%)			Andel som brukar delta i politiska diskussioner (%)		
	Stockholms-regionen	Göteborgs-regionen	Malmö-regionen	Stockholms-regionen	Göteborgs-regionen	Malmö-regionen
16–24 år	41,8	38,6	40,3	75,1	79,9	79,1
25–44 år	40,0	35,4	46,7	84,3	87,1	76,6
45–64 år	45,5	39,7	51,3	79,8	76,8	77,7
65–84 år	48,4	45,7	41,4	64,0	68,5	69,7
Män	45,3	39,2	52,1	79,1	81,6	79,3
Kvinnor	41,5	39,1	41,1	77,3	76,9	73,3
Ensamboende	41,5	6,2	39,4	74,8	79,2	80,3
Ensamstående med barn	41,0	47,6	29,7	77,3	76,8	72,6
Samboende utan barn	46,5	42,3	49,6	76,8	78,3	72,1
Samboende med barn	42,6	37,6	53,1	84,8	81,3	77,4
Födda i Sverige	42,8	39,8	47,0	80,4	82,1	78,5
Utrikes födda	46,0	35,2	41,8	67,0	60,7	63,5
Samtliga	43,3	39,2	46,2	78,2	79,3	76,1

De vuxna i barnhushållen har väsentligt fler kontaktpunkter gentemot kommunerna genom sitt engagemang för sina barn. De tillhör också den mest aktiva åldersgruppen. Detta slår också tydligt igenom. Både ensamföräldrar och samboende föräldrar har väsentligt större engagemang i de politiska och samhällsliga aktiviteterna än ensamboende och andra hushåll utan barn.

Hur ser det ut för olika områdestyper

De skillnader i politiska resurser som finns mellan befolkningsgrupper återspeglas naturligtvis även i de lokala bostadsområdena. För att belysa detta har materialet bearbetats för olika typer av bostadsområden. Bostadsområdena har grupperats efter inkomststruktur (andelen låginkomsttagare i förhållande till andelen höginkomsttagare i respektive bostadsområde) enligt nedanstående.

	Kvot låginkomsttagare/ höginkomsttagare	Invånare 1994	Antal bostadsområden
Höginkomstområden		940324	155
Extremt hög inkomst	under 0,25	103277	20
Mycket hög inkomst	0,25–0,50	341745	55
Hög inkomst	0,50–0,80	495302	80
Medelinkomstområden		965610	163
Över medelinkomst	0,80–1,25	488145	84
Under medelinkomst	1,25–2,00	477465	79
Låginkomstområden		712051	118
Låg inkomst	2,00–4,00	406367	68
Mycket låg inkomst	4,00–10,00	209840	37
Extremt låg inkomst	över 10,00	95844	13

Det finns ett tydligt mönster i hur det politiska deltagandet varierar mellan olika områdestyper. Den politiska aktiviteten stiger ju mer området domineras av höginkomsttagare. Det gäller dels sådant som

andelen av invånarna som är medlemmar i något politiskt parti, men också i vilken utsträckning man deltar i politiska diskussioner och haft kontakt med kommunala tjänstemän eller förtroendevalda. På motsvarande sätt ökar förtroendet för kommunalpolitikernas sätt att sköta sina uppgifter med ökande inkomstnivå i områdena, liksom andelen som själv anser sig kunna överklaga myndigheters beslut.

Detta är generella företeelser som återspeglar olika sociala grupper deltagande i den politiska processen, men den sociala segregationen i storstäderna innebär att dessa förhållanden får starkt genomslag också lokalt.

Intervjumaterialet är inte tillräckligt stort för att man skall kunna analysera hur det ser ut med en mer detaljerad uppdelning på olika typer av bostadsområden. Men det är alldeles klart att spridningen följer samma mönster som visas med denna grova uppdelning och att spännvidden i befolkningens engagemang i samhällsaktiviteter lokalt och politiska resurser är väsentligt större än vad som anges här. För att belysa detta anges i föregående tablå antalet invånare 1994 i de skilda områdestyperna, liksom antalet bostadsområden som förts till respektive grupp. I den grupp av bostadsområden som förts samman under beteckningen "låginkomstområden" bor sammantaget över 700 000 invånare i de tre regionerna, därav bor 95 000 personer i bostadsområden som har en mycket oförmånlig social struktur och som karaktäriserats som områden med en extremt låg inkomstnivå.

Intervjuundersökningarna visar att befolkningen i hög- och medelinkomstområden engagerar sig ofta spontant för att lösa missförhållanden i den lokala miljön, medan förutsättningarna att driva förnyelsearbete i renodlade låginkomstområden är mycket svårare. Förtroendet för det allmännas sätt att lösa sina uppgifter är betydligt lägre, liksom vanan och kunskaperna om hur man kan agera för att förändra situationen. Dessa huvudtendenser återfinns i alla tre storstadsregionerna.

Andel som tagit kontakt med kommunala tjänstemän/förtroendemen (%)

	Stockholmsregionen			Göteborgsregionen			Malmöregionen		
	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område
16-24 år	4,1	6,4	6,3	5,3	6,8	8,8	2,3	4,2	0,0
25-44 år	25,9	20,6	14,3	27,3	21,5	15,9	22,5	21,7	10,7
45-64 år	30,6	24,6	21,8	32,5	24,8	19,9	28,0	20,3	31,9
65-84 år	23,2	15,7	12,4	29,2	17,7	14,4	12,7	13,1	12,3
Män	24,9	19,6	15,8	26,8	20,6	15,8	24,2	17,8	17,4
Kvinnor	22,4	18,1	13,6	25,3	19,1	15,4	15,6	15,2	13,0
Ensamboende	10,8	14,7	10,2	13,4	15,1	11,3	8,3	12,8	10,0
Ensamstående med barn	30,6	38,3	29,1	34,0	39,8	37,7	23,7	51,2	9,6
Samboende utan barn	26,8	15,4	15,4	29,1	15,0	14,5	24,2	17,0	20,0
Samboende med barn	31,8	28,5	18,6	34,6	30,8	21,5	25,3	18,2	21,5
Födda i Sverige	24,4	20,1	16,6	27,0	20,9	17,3	20,5	18,5	17,3
Utrikes födda	17,2	11,7	9,3	17,9	14,6	11,2	14,3	0,0	7,3
Samtliga	23,6	18,8	14,6	26,0	19,8	15,6	19,9	16,5	15,1

Andel som skulle kunna överklaga beslut från en myndighet själv (%)

	Stockholmsregionen			Göteborgsregionen			Malmöregionen		
	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område	Hög- inkomst- område	Medel- inkomst- område	Låg- inkomst- område
16-24 år	64,4	71,4	68,5	65,1	74,6	67,6	61,2	68,2	69,3
25-44 år	83,6	82,8	71,7	83,1	83,5	73,0	83,9	86,0	71,2
45-64 år	82,5	78,1	68,3	84,5	75,4	66,6	77,3	82,1	75,0
65-84 år	65,5	55,5	42,2	68,2	56,8	44,2	60,1	44,5	38,9
Män	80,9	79,4	70,0	82,3	78,3	67,6	77,3	78,5	75,2
Kvinnor	74,2	70,1	59,1	75,1	72,5	62,3	71,5	65,9	54,2
Ensamboende	68,4	69,8	63,0	69,0	71,6	63,5	63,6	66,2	58,9
Ensamstående med barn	78,3	89,4	75,8	73,1	93,1	88,4	77,7	100,0	48,6
Samboende utan barn	78,1	75,4	62,7	81,4	74,0	61,4	72,0	73,3	71,4
Samboende med barn	85,5	79,7	65,1	86,2	80,1	66,4	86,5	79,2	71,4
Födda i Sverige	79,0	76,1	68,1	80,0	77,0	69,1	76,0	73,9	67,8
Utrikes födda	63,9	65,7	53,4	67,9	66,4	53,5	59,9	57,1	51,7
Samtliga	77,5	74,5	64,1	78,7	75,2	64,7	74,4	72,1	64,2

Att servicenivån varierar mellan olika områdestyper är naturligt, avstånd och tillgänglighet är sämre i glesare exploaterade småhusområden än i innerstad och flerbostadshusområdena i förorterna. Men själva tillgängligheten synes vara underordnad andra aspekter på kvalitet. Graden av "missnöje" med offentlig service som skola, barnomsorg, åldrings- och sjukvård ligger högst i låginkomstområdena och sjunker med stigande inkomstnivå. Men det är inte bara med offentlig service missnöjet växer enligt detta mönster. Det gäller också andra lokala förhållanden som den egna bostaden, det egna bostadsområdet och möjligheterna till fritidsaktiviteter. Det är bara vad man tycker om kollektivtrafiken som skillnader i tillgänglighet slår igenom, här är man mest missnöjd i höginkomstområdena.

De stora skillnaderna i engagemang i samhällliga och politiska frågor som finns mellan olika befolkningsgrupper slår således tydligt igenom på det lokala planet. När man använder begrepp som resursstarka och resurssvaga områden, så avses inte bara tillgången på ekonomiska resurser. Väl så viktigt är t ex invånarnas förmåga och möjligheter att positivt påverka sin omgivning och engagera sig i de lokala frågorna.

I bostadsområden där invånarna har politiska resurser i denna mening är de lokala förhållandena ofta mycket goda och behovet av engagemang inte så stort. Men på den andra sidan av skalan, i områden där invånarna själva har svaga politiska resurser upplevs förhållandena i bostadsområdet och den samhällliga servicen som sämre. Behovet av lokalt engagemang för t ex förändringsarbete är stort, men intervjumaterialet pekar entydigt på, dels att förtroendet för de offentliga myndigheterna är lägre, dels på att befolkningens erfarenhet av och kunskaper om hur man kan engagera sig och verka för lokala förändringar är mycket lägre.

Politiska resurser hos olika befolkningsgrupper i storstadsområdena

Bearbetning och sammanställning av data från SCB:s undersökning av levnadsförhållanden 1992–1993

Bakgrund

På uppdrag av Storstadskommittén har Inregia AB beställt en specialbearbetning hos SCB av ett urval frågeställningar från SCB:s undersökningar om levnadsförhållanden (ULF-undersökningarna). Frågeställningarna avsåg befolkningens politiska resurser vilka särskilt har belysts i de tematiska fördjupningarna i ULF-undersökningarna åren 1992 och 1993.

SCB har, levererat tabeller i ett mycket grovt skick. Inregia har gått igenom SCB:s material, redigerat och kontrollerat tabellerna samt kommenterat huvuddragen och vissa anmärkningsvärda förhållanden.

Åke Boalt har varit ansvarig för projektet, Erika Borgny har svarat för granskning av tabellmaterialet och kommentarerna till dessa:

Data

De frågeställningar i ULF-undersökningarna som belysts har preciserats av beställaren (elva frågor med vissa delfrågeställningar, se bilaga). Data har hämtas från det sammanslagna materialet från undersökningarna 1992 och 1993. Antalet genomförda intervjuer i de tre storstadsregionerna uppgår till 3 786 personer.

Geografiska redovisningsnivåer

Bearbetningarna redovisas på två nivåer, dels på nationell nivå med en uppdelning på de tre storstadsregionerna, övriga riket och totalt, dels för var och en av de tre regionerna. Inom respektive region har materialet grupperats i tre typer av bostadsområden. Bostadsområdena är grupperade efter inkomststruktur på det sätt som använts i Inregias analys av social utveckling i storstadsregionerna.

<i>Höginkomsttagare</i>	Kvot låginkomsttagare/ Höginkomstområden
Extremt hög inkomst	under 0,25
Mycket hög inkomst	0,25 – 0,50
Hög inkomst	0,50 – 0,80

Medelinkomstområden

Över medelinkomst	0,80 – 1,25
Under medelinkomst	1,25 – 2,00

Låginkomstområden

Låg inkomst	2,00 – 4,00
Mycket låg inkomst	4,00 – 10,00
Extremt låg inkomst	över 10,00

Gruppering i befolkningskategorier

Inom respektive region och områdestyp har befolkningen delats upp i ett antal redovisningsgrupper som återkommer i alla tabellerna

<i>Ålder</i>	<i>16–24</i>
	<i>25–44</i>
	<i>45–64</i>
	<i>65–84</i>
<i>Kön</i>	<i>Män</i>
	<i>Kvinnor</i>
<i>Familjetyp</i>	<i>Ensamstående utan barn</i>
	<i>Ensamstående med barn</i>
	<i>Samboende utan barn</i>
	<i>Samboende med barn</i>
<i>Etnicitet</i>	<i>Födda i Sverige</i>
	<i>Utrikes födda</i>
<i>Totalt</i>	

En uppdelning efter socioekonomiska förhållanden kunde också varit intressant, men då områdesklassningen i sig tar sikte på att belysa socioekonomiska skillnader har detta inte varit meningsfullt.

När man delar upp materialet på regioner och efter svarsalternativ blir det relativt få observationer i gruppen ensamstående med barn.

Bearbetning av data

Med hjälp av nyckeltabeller från Inregia har SCB påfört de enskilda intervjuvaren rätt områdestyp. Materialet är påfört de ursprungliga åtta områdestyperna, men då antalet observationer blev mycket lågt i vissa celler så redovisas endast den grövre nivån med tre områdestyper. Av de 3 786 intervjuerna kunde 93 procent hänföras till rätt områdestyp. Övriga bodde i områden som inte omfattas av den sociala analysen av utvecklingen i storstadsområdena (t ex glesbygd och helt nya områden som Ruddammen och Södra Station i Stockholm).

De frågeställningar som bearbetats är uppdelade på en stor mängd

svarsalternativ och i vissa fall används glidande skalor för att mäta värderingar. För att hålla nere tabellmaterialet så har svarsalternativen grupperats kraftigt. För de glidande skalorna redovisas endast medelvärdet inom respektive grupp. För frågor som besvaras med "ja" eller "nej" redovisas andelen som svarat "ja", på motsvarande sätt har olika svarsalternativ grupperats (se bilaga).

Genom dessa grupperingar av svarsalternativen har man i mycket hög grad undvikit de svårigheter som uppkommer när man bryter ner redovisningarna både geografiskt och på delgrupper av befolkningen. Antalet intervjuer blir då mycket sällan för få för att ge tillräcklig statistisk säkerhet i skattningarna.

Bilaga

Gruppering av svarsalternativ

Fråga 19	Redovisa medelvärdet per befolkningskategori för delfrågorna a och b	
Fråga 20	Redovisa endast personer som gjort något för att förbättra.....Antal och procent av resp bef kategori.	
Fråga 21	Redovisa endast personer som åtminstone delvis fick sina önskemål tillgodosedda (alt 1 + alt 2). Antal och procent av resp bef kategori.	
Fråga 26	Redovisa endast personer som har åsikten att kommunens service är Bra (Mycket bra + Ganska bra). Antal och procent av resp bef kategori.	
Fråga 27	Redovisa medelvärdet per bef kategori för delfrågorna a – i (som i det material som sänts över).	
Fråga 29	Redovisa endast personer som uppgivit att de	
	a själva skulle kunna överklaga.	Antal och procent av resp bef kategori
	b känner någon som	”
	c vet var man skall vända sig	”
Fråga 117 a	Redovisa endast personer	
	a med ett eller fler besök...	Antal och procent av respektive bef kategori
	b som är medlem...	”
	c som aktivt deltagit....	” (ej endast de som svarat ja på 117 b).
Fråga 120	Redovisa endast personer som angivit intresse för arbete i intresseorganisation. Antal och procent av resp bef kategori.	
Fråga 122	Redovisa endast personer som någon gång tagit kontakt med	
	fackförening	antal och procent av resp bef kategori
	politiskt parti	”
	annan förening	”
Fråga 124	Redovisa endast personer som uppgivit att de brukar delta i politiska diskussioner (3 + 4). Antal och procent av resp bef kategori.	
Fråga 125	Redovisa endast personer som uppgivit att de någon gång försökt (1+2)	
	kontakt m tjänsteman..	antal och procent av resp bef kategori
	insändare el artikel	”
	upprop	”
	demonstration	”
	annat	”

Antal intervjuade

	Riket				Hela landet	Stockholmsregionen			Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen		Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	
16-24 år	1 329	307	107	157	1 900	115	103	70	307
25-44 år	2 900	822	248	364	4 334	257	320	182	822
45-64 år	2 460	667	171	263	3 561	269	225	119	667
65-84 år	1 693	384	114	182	2 373	109	156	98	384
Män	4 212	1 029	296	501	6 038	362	368	212	1 029
Kvinnor	4 170	1 151	344	465	6 130	388	436	257	1 151
Ensamboende	2 722	826	217	355	4 120	231	342	212	826
Ensamstående med barn	217	87	32	40	376	27	30	23	87
Samboende utan barn	3 061	687	228	335	4 311	261	234	139	687
Samboende med barn	2 382	580	163	236	3 361	231	198	95	580
Födda i Sverige	7 742	1 817	536	840	10 935	673	665	336	1 817
Utrikes födda	630	362	104	124	1 220	76	139	133	362
Samtliga	8 382	2 180	640	966	12 168	750	804	469	2 180

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	47	49	35	157	40	26	26	107
25-44 år	95	102	100	364	64	88	73	248
45-64 år	95	62	56	263	46	54	32	171
65-84 år	41	63	56	182	25	41	32	114
Män	143	138	119	501	83	105	67	296
Kvinnor	135	138	128	465	92	104	96	344
Ensamboende	85	119	109	355	51	82	57	217
Ensamstående med barn	9	8	19	40	7	7	13	32
Samboende utan barn	96	100	80	335	59	78	55	228
Samboende med barn	88	49	39	236	58	42	38	163
Födda i Sverige	251	246	190	840	159	181	111	536
Utrikes födda	27	30	56	124	16	28	52	104
Samtliga	278	276	247	966	175	209	163	640

Fråga: Hur brukar Du själv göra om Du är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på politiska frågor? Nedan redovisas andelen som uppgivit att de brukar delta i politiska diskussioner (alternativ 3 + 4)

Andel som brukar delta i politiska diskussioner (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	71,3	75,1	79,1	79,9	73,1	77,9	79,0	76,4	77,0
25–44 år	80,8	84,3	76,6	87,1	81,8	85,8	86,1	76,7	83,7
45–64 år	75,3	79,8	77,7	76,8	76,4	83,9	75,9	73,6	78,7
65–84 år	57,0	64,0	69,7	68,5	59,7	67,0	67,5	62,1	66,1
Män	76,1	79,1	79,3	81,6	77,3	84,0	78,7	75,0	79,8
Kvinnor	69,5	77,3	73,3	76,9	71,8	78,2	78,7	70,9	76,5
Ensamboende	66,4	74,8	80,3	79,2	70,1	77,7	77,5	74,3	76,7
Ensamstående med barn	77,8	77,3	72,6	76,8	77,1	72,9	87,6	71,1	76,3
Samboende utan barn	71,2	76,8	72,1	78,3	72,8	80,0	77,3	70,5	76,3
Samboende med barn	81,6	84,8	77,4	81,3	82,0	86,6	81,5	73,7	82,8
Födda i Sverige	73,2	80,4	78,5	82,1	75,5	82,5	80,7	76,9	80,5
Utrikes födda	68,0	67,0	63,5	60,7	66,5	68,6	67,4	61,5	65,1
Samtliga	72,8	78,2	76,1	79,3	74,5	81,1	78,7	72,8	78,1

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	75,6	77,0	76,5	75,1	84,8	79,1	78,9	79,9
25–44 år	85,7	85,0	78,1	84,3	91,1	90,6	80,7	87,1
45–64 år	86,8	73,5	74,5	79,8	80,8	70,8	73,3	76,8
65–84 år	65,4	64,8	59,8	64,0	66,9	71,6	66,3	68,5
Män	84,4	76,2	73,4	79,1	84,8	80,7	81,5	81,6
Kvinnor	78,8	77,9	73,1	77,3	80,6	77,7	69,4	76,9
Ensamboende	74,6	76,4	72,5	74,8	85,6	77,1	75,1	79,2
Ensamstående med barn	76,9	84,1	71,1	77,3	63,1	100,0	72,3	76,8
Samboende utan barn	82,0	73,2	73,5	76,8	79,0	81,6	76,6	78,3
Samboende med barn	89,0	82,0	75,0	84,8	86,0	75,3	73,8	81,3
Födda i Sverige	82,3	79,6	77,0	80,4	85,7	80,6	79,5	82,1
Utrikes födda	75,9	65,0	63,7	67,0	55,1	67,9	60,0	60,7
Samtliga	81,6	77,1	73,2	78,2	82,7	79,2	75,2	79,3

Tre fjärdedelar är själva aktiva i samtal där det handlar om politiska frågor. Pensionärer och invandrare undviker i något högre grad att säga vad de tycker när det samtalas om politik.

Boende i höginkomstområden var mer benägna att uttrycka sin politiska åsikt jämfört med boende i låginkomstområden.

Övriga medborgerliga aktiviteter

Under "medborgerliga aktiviteter" sorterar frågor om man själv någon gång försökt att göra någonting åt någon brist eller felaktighet här i .....(kommunens namn)

Man frågade om man tagit direkt kontakt med någon tjänsteman eller förtroendeman, om man skrivit insändare eller artikel i någon tidning, om man undertecknat något upprop samt om man deltagit i någon demonstration. Nedan redovisas andelen som någon gång försökt.... (alternativ 1 + 2)

Andel som själv kontaktat kommunala tjänstemän/förtroendemen (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	7,5	6,8	4,7	2,7	6,8	4,1	6,4	6,3	5,4
25-44 år	23,6	22,5	20,0	21,3	23,0	25,9	20,6	14,3	21,8
45-64 år	28,7	27,6	25,9	30,7	28,5	30,6	24,6	21,8	28,1
65-84 år	17,1	20,2	12,2	14,0	17,1	23,2	15,7	12,4	17,2
Män	25,3	22,1	18,2	23,4	24,2	24,9	19,6	15,8	21,8
Kvinnor	17,5	20,9	18,0	16,4	18,1	22,4	18,1	13,6	19,3
Ensamboende	13,0	13,7	9,0	10,9	12,8	10,8	14,7	10,2	12,4
Ensamstående med barn	20,0	37,8	35,1	26,0	26,2	30,6	38,3	29,1	34,4
Samboende utan barn	22,5	20,8	18,4	22,3	21,9	26,8	15,4	15,4	20,8
Samboende med barn	29,8	31,0	25,8	28,8	29,7	31,8	28,5	18,6	29,6
Födda i Sverige	22,0	23,0	19,3	21,5	22,0	24,4	20,1	16,6	22,0
Utrikes födda	14,1	13,9	11,5	9,7	13,4	17,2	11,7	9,3	12,7
Samtliga	21,4	21,5	18,1	19,9	21,1	23,6	18,8	14,6	20,5

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	5,3	6,8	8,8	6,8	2,3	4,2	0,0	2,7
25-44 år	27,3	21,5	15,9	22,5	22,5	21,7	10,7	21,3
45-64 år	32,5	24,8	19,9	27,6	28,0	20,3	31,9	30,7
65-84 år	29,2	17,7	14,4	20,2	12,7	13,1	12,3	14,0
Män	26,8	20,6	15,8	22,1	24,2	17,8	17,4	23,4
Kvinnor	25,3	19,1	15,4	20,9	15,6	15,2	13,0	16,4
Ensamboende	13,4	15,1	11,3	13,7	8,3	12,8	10,0	10,9
Ensamstående med barn	34,0	39,8	37,7	37,8	23,7	51,2	9,6	26,0
Samboende utan barn	29,1	15,0	14,5	20,8	24,2	17,0	20,0	22,3
Samboende med barn	34,6	30,8	21,5	31,0	25,3	18,2	21,5	28,8
Födda i Sverige	27,0	20,9	17,3	23,0	20,5	18,5	17,3	21,5
Utrikes födda	17,9	14,6	11,2	13,9	14,3	0,0	7,3	9,7
Samtliga	26,0	19,8	15,6	21,5	19,9	16,5	15,1	19,9

Andel som någon gång skrivit insändare/artikel i någon tidning (%)

	Riket					Stockholmsregionen				Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden		
16-24 år	6,8	6,5	7,4	7,7	6,8	5,9	7,7	7,3	7,0	
25-44 år	9,6	6,3	7,9	7,3	8,6	6,8	7,4	6,3	6,8	
45-64 år	10,2	8,5	9,7	11,9	10,0	8,4	11,7	9,0	9,5	
65-84 år	7,7	7,4	11,7	9,1	8,0	10,5	8,9	6,5	8,6	
Män	9,2	7,1	8,7	9,6	8,8	8,3	7,9	8,0	8,0	
Kvinnor	8,8	7,2	9,4	8,5	8,5	7,2	9,8	6,5	7,9	
Ensamboende	7,8	6,5	6,5	9,4	7,6	6,0	7,9	7,5	7,2	
Ensamstående med barn	10,8	12,7	13,9	15,3	12,0	13,7	14,3	13,2	13,6	
Samboende utan barn	8,9	5,8	10,2	7,7	8,3	7,6	8,6	5,3	7,1	
Samboende med barn	10,3	9,0	9,6	9,5	10,0	8,9	10,3	7,6	9,2	
Födda i Sverige	9,3	7,5	9,4	9,8	9,0	7,9	9,1	8,6	8,4	
Utrikes födda	5,6	5,4	7,5	3,9	5,5	6,2	7,9	3,4	5,5	
Samtliga	9,0	7,2	9,1	9,1	8,7	7,8	8,9	7,2	8,0	

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	5,2	7,4	9,1	6,5	6,2	8,4	6,0	7,7
25-44 år	7,4	6,9	3,8	6,3	3,3	9,7	9,9	7,3
45-64 år	7,4	9,2	9,5	8,5	13,2	13,3	8,7	11,9
65-84 år	9,7	7,4	3,6	7,4	7,8	9,8	11,4	9,1
Män	8,3	5,9	6,6	7,1	8,3	11,1	10,5	9,6
Kvinnor	6,6	9,3	5,3	7,2	7,8	9,7	8,5	8,5
Ensamboende	5,8	6,9	6,9	6,5	6,6	10,3	10,8	9,4
Ensamstående med barn	14,6	9,9	18,1	12,7	9,7	16,1	9,6	15,3
Samboende utan barn	7,3	6,9	1,3	5,8	8,8	9,2	7,0	7,7
Samboende med barn	8,4	9,8	7,3	9,0	8,3	12,2	11,0	9,5
Födda i Sverige	7,5	7,6	7,3	7,5	8,6	11,2	11,2	9,8
Utrikes födda	7,2	8,0	2,2	5,4	3,0	4,0	3,4	3,9
Samtliga	7,4	7,7	5,9	7,2	8,0	10,4	9,5	9,1

Andel som någon gång undertecknat något uppopp (%)

	Riket				Stockholmsregionen				
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	32,9	27,5	36,4	39,4	32,6	32,6	31,1	27,8	32,1
25-44 år	44,9	41,8	45,3	48,0	44,6	46,4	46,4	36,9	43,9
45-64 år	40,2	40,4	37,7	50,9	40,9	44,7	43,1	38,6	42,5
65-84 år	22,9	25,1	21,2	24,2	23,3	29,5	25,5	17,2	24,2
Män	36,3	32,8	33,6	44,6	36,2	39,4	36,1	32,1	36,0
Kvinnor	38,0	40,0	40,5	41,2	38,8	42,7	42,2	31,6	40,4
Ensamboende	29,8	28,3	34,1	39,0	30,5	31,3	33,2	29,3	31,7
Ensamstående med barn	46,9	45,2	51,2	38,3	45,9	33,7	51,3	41,0	44,7
Samboende utan barn	34,8	36,0	31,8	40,2	35,3	39,8	38,3	29,9	36,3
Samboende med barn	47,7	47,9	47,1	53,5	48,2	53,0	50,5	37,8	49,1
Födda i Sverige	38,0	39,4	39,9	44,8	38,9	43,0	41,8	35,8	40,9
Utrikes födda	27,4	21,8	23,8	29,3	25,5	24,1	25,6	21,0	23,7
Samtliga	37,1	36,5	37,3	42,9	37,5	41,1	39,3	31,8	38,2

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	27,9	27,1	25,1	27,5	32,6	38,2	35,8	39,4
25-44 år	42,2	46,2	32,8	41,8	58,2	47,8	43,1	48,0
45-64 år	43,8	40,7	35,6	40,4	53,9	44,9	53,4	50,9
65-84 år	32,6	25,0	18,1	25,1	25,9	24,8	20,6	24,2
Män	36,3	32,8	29,5	32,8	46,7	44,5	44,8	44,6
Kvinnor	41,9	43,2	29,2	40,0	48,9	35,5	34,6	41,2
Ensamboende	26,5	30,1	27,8	28,3	40,1	38,1	34,9	39,0
Ensamstående med barn	33,4	51,1	48,5	45,2	25,5	72,0	21,7	38,3
Samboende utan barn	42,0	37,7	23,5	36,0	43,5	39,0	43,0	40,2
Samboende med barn	49,7	51,4	36,7	47,9	61,7	40,8	53,4	53,5
Födda i Sverige	41,0	41,3	33,0	39,4	50,5	41,1	42,1	44,8
Utrikes födda	23,6	24,0	20,0	21,8	23,6	30,3	29,8	29,3
Samtliga	39,2	38,3	29,4	36,5	47,8	39,9	39,4	42,9

Andel som brukar delta i politiska diskussioner (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	16,4	20,7	16,0	34,9	18,7	23,9	25,5	21,0	23,5
25-44 år	16,0	17,6	17,5	21,3	16,8	16,2	22,3	19,2	18,5
45-64 år	16,8	15,2	11,5	19,8	16,4	14,2	17,9	19,9	15,7
65-84 år	13,5	11,7	12,6	12,5	13,1	10,0	14,7	12,7	12,1
Män	16,2	14,7	15,1	22,8	16,4	15,7	18,6	19,8	16,9
Kvinnor	15,3	17,8	14,1	19,4	16,1	15,9	21,2	16,9	17,5
Ensamboende	14,6	16,0	16,8	27,0	16,1	19,1	20,3	17,8	18,8
Ensamstående med barn	16,2	21,7	19,6	21,2	18,4	14,4	31,0	22,3	21,2
Samboende utan barn	15,0	13,9	13,6	15,2	14,8	13,6	15,7	16,2	14,2
Samboende med barn	18,0	19,0	12,2	20,9	18,1	15,2	24,0	21,0	18,3
Födda i Sverige	16,0	16,7	15,5	21,2	16,5	16,1	20,8	19,5	17,7
Utrikes födda	12,9	14,2	9,8	20,4	13,8	13,3	15,5	14,7	14,7
Samtliga	15,7	16,3	14,6	21,1	16,2	15,8	20,0	18,2	17,2

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	19,1	20,7	21,3	20,7	45,5	35,9	24,8	34,9
25-44 år	14,4	22,7	16,1	17,6	22,6	23,8	22,9	21,3
45-64 år	13,3	16,8	20,3	15,2	20,5	19,6	25,2	19,8
65-84 år	11,2	12,6	12,4	11,7	6,9	18,3	13,3	12,5
Män	12,6	15,9	18,7	14,7	24,6	25,2	25,4	22,8
Kvinnor	15,9	21,6	15,8	17,8	21,3	21,4	17,8	19,4
Ensamboende	15,0	16,6	16,8	16,0	35,0	29,6	19,9	27,0
Ensamstående med barn	14,1	30,3	26,0	21,7	27,2	23,3	15,3	21,2
Samboende utan barn	14,1	15,6	12,3	13,9	17,7	15,8	20,4	15,2
Samboende med barn	13,7	25,4	22,8	19,0	17,4	23,9	31,0	20,9
Födda i Sverige	14,4	20,1	17,5	16,7	23,5	23,3	22,7	21,2
Utrikes födda	13,2	13,7	16,2	14,2	17,4	23,2	16,8	20,4
Samtliga	14,3	19,0	17,1	16,3	22,9	23,3	21,4	21,1

Av de övriga medborgerliga aktiviteterna var undertecknande av upprop den mest förekommande aktiviteten, andelen var allra högst i Göteborg. För både undertecknande av upprop samt kontakt med tjänsteman såg man att det var boende i höginkomstområden som var mest aktiva i alla tre regioner.

Boende i medelinkomstområden visade sig demonstrera oftare än andra, i alla tre regioner. Andelen demonstrerande minskade i takt med att åldern steg, dvs de unga demonstrerade mest och de äldre minst.

Kontakter med förtroendemän

Andel som någon gång tagit kontakt med ansvarig företrädare för en fackförening för att påverka ett beslut i en fråga (%)

	Riket				Stockholmsregionen				Summa
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	
16-24 år	8,7	9,6	8,7	10,5	9,0	6,9	15,3	7,7	9,6
25-44 år	36,1	34,4	38,2	38,5	36,1	34,9	37,7	32,7	36,0
45-64 år	40,9	39,9	39,8	38,8	40,5	39,4	39,2	38,9	39,6
65-84 år	20,3	26,1	27,2	21,7	21,7	28,0	25,1	21,2	25,1
Män	35,5	33,5	34,6	38,4	35,3	35,1	35,8	32,0	35,0
Kvinnor	25,0	29,0	30,3	23,8	26,0	26,9	29,8	25,2	28,0
Ensamboende	18,1	21,1	19,4	21,0	19,1	17,3	22,6	22,6	20,9
Ensamstående med barn	38,1	35,4	34,9	34,2	36,8	35,0	39,9	32,3	35,0
Samboende utan barn	32,9	35,5	36,3	34,3	33,7	36,8	36,3	30,6	35,3
Samboende med barn	39,9	39,9	42,2	41,4	40,1	37,0	44,9	36,1	40,6
Födda i Sverige	30,5	32,0	33,6	31,8	31,0	31,1	33,8	30,2	32,2
Utrikes födda	26,8	27,0	25,2	27,2	26,7	30,0	26,2	23,4	26,7
Samtliga	30,2	31,2	32,3	31,2	30,6	30,9	32,6	28,3	31,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	5,9	15,3	7,3	9,6	8,9	16,5	8,9	10,5
25-44 år	34,4	35,9	29,3	34,4	37,1	39,1	38,0	38,5
45-64 år	39,8	38,8	36,7	39,9	36,0	33,4	49,2	38,8
65-84 år	30,7	25,6	22,3	26,1	22,3	23,8	15,2	21,7
Män	34,6	33,8	28,3	33,5	36,8	39,1	39,3	38,4
Kvinnor	28,2	30,8	25,1	29,0	23,5	22,0	25,0	23,8
Ensamboende	18,6	23,3	21,0	21,1	17,1	21,3	24,7	21,0
Ensamstående med barn	36,5	29,4	40,3	35,4	35,2	51,2	22,2	34,2
Samboende utan barn	39,8	35,0	27,4	35,5	31,0	36,3	36,1	34,3
Samboende med barn	34,1	44,6	34,3	39,9	40,6	36,6	47,9	41,4
Födda i Sverige	31,5	33,4	27,9	32,0	29,7	31,9	32,8	31,8
Utrikes födda	30,8	26,6	23,0	27,0	34,1	18,5	28,4	27,2
Samtliga	31,4	32,2	26,5	31,2	30,1	30,4	31,8	31,2

När det gällde att ta kontakt med någon person i ansvarig ställning i någon fackförening eller politiskt parti fanns en klar dominans på den fackliga sidan. Ungefär en tredjedel hade någon gång kontaktat facket, medan en tiondel tagit kontakt med någon förtroendemän i ett politiskt parti.

Andel som någon gång tagit kontakt med ansvarig företrädare för ett politiskt parti för att påverka ett beslut i en fråga (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	3,3	5,6	2,9	2,7	3,6	4,7	4,2	2,5	4,4
25–44 år	10,6	13,1	9,6	11,8	11,2	13,9	12,4	10,0	12,2
45–64 år	16,0	15,9	15,2	12,9	15,7	16,9	14,2	11,1	15,1
65–84 år	10,4	10,7	7,9	6,3	10,0	11,2	9,0	6,0	9,0
Män	14,0	13,5	11,3	12,4	13,6	14,4	11,9	11,6	12,9
Kvinnor	8,2	11,6	8,8	6,9	8,8	11,8	10,4	5,7	10,0
Ensamboende	6,4	9,0	5,6	5,8	6,9	7,2	8,9	6,2	7,7
Ensamstående med barn	10,2	14,7	20,3	4,5	11,6	13,9	20,1	11,2	13,3
Samboende utan barn	13,4	11,4	11,5	9,4	12,6	14,9	9,1	7,3	10,9
Samboende med barn	13,6	18,6	11,1	16,9	14,7	16,7	17,0	14,3	17,0
Födda i Sverige	11,5	13,7	10,7	10,4	11,7	13,6	11,8	9,9	12,3
Utrikes födda	6,6	6,7	6,3	5,4	6,5	8,1	7,3	4,3	6,4
Samtliga	11,1	12,5	10,0	9,7	11,2	13,1	11,1	8,4	11,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	7,1	4,1	4,4	5,6	2,1	4,3	0,0	2,7
25–44 år	15,3	13,4	10,4	13,1	10,6	11,6	10,1	11,8
45–64 år	18,5	14,9	10,1	15,9	12,1	7,9	18,5	12,9
65–84 år	15,1	11,2	5,4	10,7	0,0	5,4	6,9	6,3
Män	15,8	12,4	11,3	13,5	9,8	11,0	14,6	12,4
Kvinnor	14,6	12,1	6,0	11,6	6,7	5,2	6,2	6,9
Ensamboende	8,2	10,6	6,4	9,0	5,3	4,7	8,1	5,8
Ensamstående med barn	18,1	13,4	16,8	14,7	0,0	9,7	5,2	4,5
Samboende utan barn	17,2	9,6	4,9	11,4	9,1	7,9	10,3	9,4
Samboende med barn	19,6	18,0	16,1	18,6	10,7	16,2	18,6	16,9
Födda i Sverige	16,1	13,2	9,5	13,7	7,9	8,3	12,2	10,4
Utrikes födda	7,2	7,4	5,7	6,7	11,5	5,9	3,2	5,4
Samtliga	15,1	12,2	8,4	12,5	8,2	8,0	10,2	9,7

Andel som någon gång tagit kontakt med ansvarig företrädare för annan förening för att påverka ett beslut i en fråga (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	17,5	17,7	21,6	19,7	18,0	20,2	16,4	17,9	18,9
25-44 år	27,7	28,5	25,4	28,5	27,8	32,3	28,4	23,1	28,0
45-64 år	26,2	27,0	25,6	23,9	26,1	27,4	26,6	19,1	26,0
65-84 år	13,8	18,3	17,3	13,2	14,7	19,1	17,3	13,4	16,7
Män	28,8	30,7	29,4	31,7	29,4	35,6	29,7	25,8	30,8
Kvinnor	16,9	19,3	18,3	13,7	17,2	18,1	19,0	13,9	17,8
Ensamboende	17,2	20,5	25,2	20,4	18,6	22,9	21,6	17,7	21,2
Ensamstående med barn	24,0	25,4	10,5	29,9	23,8	18,7	36,3	14,7	23,5
Samboende utan barn	22,4	24,3	22,4	22,3	22,7	26,0	22,6	21,5	23,4
Samboende med barn	29,8	31,5	25,3	26,0	29,6	32,2	29,1	21,1	29,2
Födda i Sverige	23,5	27,1	25,6	24,5	24,4	28,0	25,9	22,8	26,2
Utrikes födda	14,2	13,2	12,1	11,7	13,5	15,1	13,9	10,0	12,7
Samtliga	22,8	24,8	23,4	22,8	23,2	26,7	24,1	19,4	24,1

Göteborgsregionen

	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	20,3	13,8	17,3	17,7
25-44 år	34,8	27,3	21,1	28,5
45-64 år	28,9	24,4	19,9	27,0
65-84 år	21,7	18,8	14,5	18,3
Män	37,6	27,4	24,8	30,7
Kvinnor	19,8	19,6	13,9	19,3
Ensamboende	22,7	19,9	17,1	20,5
Ensamstående med barn	22,7	33,8	18,0	25,4
Samboende utan barn	28,3	22,1	17,6	24,3
Samboende med barn	35,7	28,8	25,0	31,5
Födda i Sverige	30,0	24,8	22,8	27,1
Utrikes födda	16,3	15,7	8,9	13,2
Samtliga	28,5	23,3	18,9	24,8

Synen på kommunalmännens sätt att sköta sina uppgifter

Andel av befolkningen i respektive grupp som svarat "Mycket bra" eller "Ganska bra"

Andel som anser de förtroendevalda i kommunen sköter sina uppgifter på ett bra sätt (%)

Riket	Stockholmsregionen								
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	46,4	41,8	40,3	38,6	44,6	41,8	42,6	36,8	40,7
25-44 år	46,8	40,0	46,7	35,4	44,4	44,6	38,3	34,6	40,0
45-64 år	54,8	45,5	51,3	39,7	51,6	48,6	40,2	40,1	45,1
65-84 år	56,8	48,4	41,4	45,7	53,7	47,8	44,0	45,8	46,5
Män	52,8	45,3	52,1	39,2	50,2	48,8	42,2	39,2	44,8
Kvinnor	49,7	41,5	41,1	39,1	46,7	43,4	38,9	38,2	40,9
Ensamboende	47,5	41,5	39,4	36,2	44,7	41,9	39,7	36,8	39,9
Ensamstående med barn	48,4	41,0	29,7	47,6	44,9	46,2	33,6	40,6	40,3
Samboende utan barn	55,8	46,5	49,6	42,3	52,7	49,5	42,2	42,5	46,0
Samboende med barn	49,8	42,6	53,1	37,6	47,8	46,0	40,6	35,9	43,1
Födda i Sverige	51,5	42,8	47,0	39,8	48,7	46,4	40,0	37,4	42,7
Utrikes födda	48,2	46,0	41,8	35,2	45,6	43,2	43,4	42,0	43,1
Samtliga	51,2	43,3	46,2	39,2	48,4	46,0	40,5	38,6	42,8

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	37,9	45,6	41,4	41,8	48,6	37,2	32,9	38,6
25-44 år	46,9	36,9	34,1	40,0	31,8	33,6	35,4	35,4
45-64 år	48,4	39,3	44,8	45,5	40,6	44,1	29,3	39,7
65-84 år	49,1	49,5	43,6	48,4	44,9	42,1	44,7	45,7
Män	50,2	40,8	41,6	45,3	38,0	42,7	33,4	39,2
Kvinnor	42,7	41,2	38,2	41,5	41,1	35,2	38,0	39,1
Ensamboende	41,3	40,5	41,4	41,5	40,3	38,3	28,9	36,2
Ensamstående med barn	49,0	31,8	38,9	41,0	41,6	55,1	53,2	47,6
Samboende utan barn	50,3	42,7	43,1	46,5	43,0	39,9	39,7	42,3
Samboende med barn	46,7	41,3	31,3	42,6	34,9	35,2	38,5	37,6
Födda i Sverige	46,4	39,7	38,3	42,8	41,0	39,5	35,2	39,8
Utrikes födda	47,0	47,1	43,3	46,0	26,3	33,8	38,0	35,2
Samtliga	46,4	41,0	39,7	43,3	39,6	38,9	35,8	39,2

Nästan hälften av Sveriges invånare ansåg att de förtroendevalda kommunalmännens sätt att sköta sina uppgifter varit ganska eller mycket bra. Man var något mer nöjd utanför storstadsområdena. Minst nöjd var man i Göteborgsområdet.

För samtliga storstadsregioner gällde att man var mest nöjd med de förtroendevalda om man bodde i höginkomstområden. Ett undantag från detta utgjorde invandrargruppen i Malmö där betydligt färre boende i höginkomstområden var nöjda med de förtroendevalda.

Förmåga att tillvarata sina rättigheter

Frågan om förmågan om att överklaga ett beslut av en myndighet bestod av tre steg:

1. Skulle Du själv kunna författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet?
2. De som svarade nej eller vet ej fick frågan: Känner Du någon som Du vet att Du skulle kunna få hjälp av i ett sådant fall?
3. Slutligen, till dem som även här svarade nej eller vet ej ställdes frågan: Vet Du vart man kan vända sig för att få hjälp i sådana situationer?

Steg 1: Andel i respektive befolkningsgrupp som svarat "Ja"

Andel skulle kunna överklaga beslut från en myndighet själv (%)

Riket	Stockholmsregionen								
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	59,2	68,7	68,1	66,6	62,0	64,4	71,4	68,5	68,1
25-44 år	73,9	81,5	77,3	79,2	76,1	83,6	82,8	71,7	80,3
45-64 år	68,2	78,1	76,5	75,7	71,2	82,5	78,1	68,3	77,3
65-84 år	42,6	57,3	59,5	46,4	46,3	65,5	55,5	42,2	54,7
Män	67,3	77,6	77,9	75,4	70,5	80,9	79,4	70,0	77,1
Kvinnor	59,7	71,7	67,8	64,1	62,9	74,2	70,1	59,1	69,2
Ensamboende	55,8	68,9	70,3	63,1	60,0	68,4	69,8	63,0	67,7
Ensamstående med barn	67,9	85,0	84,8	71,3	73,9	78,3	89,4	75,8	81,7
Samboende utan barn	61,6	74,6	71,5	69,2	65,1	78,1	75,4	62,7	72,6
Samboende med barn	74,4	81,1	74,2	80,7	76,1	85,5	79,7	65,1	79,9
Födda i Sverige	64,3	77,2	74,8	72,1	67,8	79,0	76,1	68,1	75,5
Utrikes födda	53,5	61,4	60,4	54,4	56,6	63,9	65,7	53,4	59,8
Samtliga	63,5	74,6	72,5	69,8	66,6	77,5	74,5	64,1	73,0

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa
16–24 år	65,1	74,6	67,6	68,7	61,2	68,2	69,3	66,6
25–44 år	83,1	83,5	73,0	81,5	83,9	86,0	71,2	79,2
45–64 år	84,5	75,4	66,6	78,1	77,3	82,1	75,0	75,7
65–84 år	68,2	56,8	44,2	57,3	60,1	44,5	38,9	46,4
Män	82,3	78,3	67,6	77,6	77,3	78,5	75,2	75,4
Kvinnor	75,1	72,5	62,3	71,7	71,5	65,9	54,2	64,1
Ensamboende	69,0	71,6	63,5	68,9	63,6	66,2	58,9	63,1
Ensamstående med barn	73,1	93,1	88,4	85,0	77,7	100,0	48,6	71,3
Samboende utan barn	81,4	74,0	61,4	74,6	72,0	73,3	71,4	69,2
Samboende med barn	86,2	80,1	66,4	81,1	86,5	79,2	71,4	80,7
Födda i Sverige	80,0	77,0	69,1	77,2	76,0	73,9	67,8	72,1
Utrikes födda	67,9	66,4	53,5	61,4	59,9	57,1	51,7	54,4
Samtliga	78,7	75,2	64,7	74,6	74,4	72,1	64,2	69,8

Pensionärer och invandrare hade svårast att *själv kunna författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet*.

Det var fler i storstadsområdena än i övriga Sverige som själva hade förmågan att överklaga beslut. Andelen var högst i Stockholmsområdet och lägst i Göteborgsområdet.

Andel som känner någon som skulle kunna ge hjälp med att överklaga beslut från en myndighet (%)

Riket	Stockholmsregionen								
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa
16–24 år	34,0	27,0	27,1	27,5	31,8	32,7	23,9	24,2	27,1
25–44 år	21,9	15,2	19,0	17,5	19,9	13,4	14,7	23,2	16,3
45–64 år	26,3	16,7	21,3	19,8	23,6	15,1	17,3	22,1	18,2
65–84 år	43,3	33,1	32,5	41,2	40,9	28,4	34,9	44,5	35,2
Män	26,8	17,5	19,2	20,2	24,1	16,6	15,5	24,4	18,4
Kvinnor	32,1	23,0	26,9	28,5	29,7	22,0	25,4	30,4	25,0
Ensamboende	34,5	25,1	26,3	29,5	31,6	28,3	23,9	28,8	26,4
Ensamstående med barn	26,4	11,6	10,1	18,7	20,6	19,2	6,6	15,5	13,0
Samboende utan barn	30,5	19,9	23,8	25,3	27,9	17,8	20,8	28,9	22,1
Samboende med barn	22,6	15,3	21,4	16,1	20,7	12,4	16,8	26,9	16,5
Födda i Sverige	28,9	19,2	22,0	23,4	26,3	18,7	19,7	26,9	20,7
Utrikes födda	37,3	26,1	30,1	30,4	32,5	24,6	25,8	29,7	27,7
Samtliga	29,5	20,4	23,3	24,3	26,9	19,3	20,7	27,6	21,8

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa
16-24 år	33,1	20,4	25,0	27,0	32,5	29,6	21,5	27,5
25-44 år	13,8	13,7	22,5	15,2	13,9	12,1	22,8	17,5
45-64 år	13,3	17,4	23,9	16,7	18,6	17,9	16,4	19,8
65-84 år	26,0	32,5	45,1	33,1	35,3	42,6	43,6	41,2
Män	15,4	14,9	26,8	17,5	19,1	17,3	19,7	20,2
Kvinnor	21,2	22,6	28,7	23,0	24,3	30,0	31,8	28,5
Ensamboende	27,9	21,1	29,2	25,1	32,9	27,9	28,7	29,5
Ensamstående med barn	23,0	3,4	7,9	11,6	22,3	0,0	30,0	18,7
Samboende utan barn	14,4	20,7	30,9	19,9	23,0	23,2	22,5	25,3
Samboende med barn	12,4	15,9	25,3	15,3	10,2	18,9	23,9	16,1
Födda i Sverige	17,8	18,1	27,3	19,2	21,2	22,5	25,4	23,4
Utrikes födda	22,7	23,6	29,2	26,1	26,3	33,7	28,1	30,4
Samtliga	18,4	19,1	27,9	20,4	21,7	23,8	26,0	24,3

Många av de invandrare och pensionärer som själva inte kunde författa en skrivelse och överklaga ett beslut kände istället någon person som de visste att de skulle få hjälp av i en sådan situation.

Andel som vet vart man kan vända sig för att få hjälp med att överklaga (%)

Riket	Stockholmsregionen								
	Övriga Sverige	Stock- holms- regionen	Malmö- regionen	Göte- borgs- regionen	Hela landet	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa
16-24 år	5,1	3,0	3,8	4,5	4,6	2,9	2,3	6,5	3,5
25-44 år	3,4	2,7	3,4	2,5	3,2	1,5	2,5	4,8	2,7
45-64 år	4,9	4,9	2,2	4,6	4,7	2,1	4,3	9,6	4,4
65-84 år	12,5	8,5	7,0	9,3	11,3	5,6	9,2	10,0	8,5
Män	5,0	4,1	2,9	3,4	4,6	2,0	4,5	4,8	3,8
Kvinnor	7,0	4,6	4,5	6,1	6,3	3,0	4,2	9,5	4,9
Ensamboende	7,9	4,8	3,0	5,5	6,8	2,7	5,2	6,6	4,7
Ensamstående med barn	4,3	2,2	5,1	9,9	4,4	0,0	4,0	8,6	4,6
Samboende utan barn	6,9	5,1	4,2	4,9	6,3	3,9	3,9	7,6	4,9
Samboende med barn	2,7	3,3	3,8	2,4	2,8	1,1	3,5	8,0	3,2
Födda i Sverige	5,9	3,0	2,8	3,5	5,0	1,8	3,9	4,1	3,1
Utrikes födda	7,9	11,3	8,7	12,9	9,6	9,2	6,9	16,0	11,2
Samtliga	6,0	4,4	3,8	4,7	5,5	2,5	4,3	7,3	4,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa	Hög- inkomst- områden	Medel- inkomst- områden	Låg- inkomst- områden	Summa
16-24 år	1,8	3,0	6,0	3,0	6,2	0,0	9,3	4,5
25-44 år	1,6	2,8	4,5	2,7	1,2	1,9	4,9	2,5
45-64 år	1,8	6,8	9,5	4,9	4,1	0,0	8,6	4,6
65-84 år	5,0	10,2	9,6	8,5	4,7	12,9	10,2	9,3
Män	1,4	6,0	5,6	4,1	3,5	3,5	2,3	3,4
Kvinnor	3,0	4,7	8,2	4,6	3,6	4,1	12,5	6,1
Ensamboende	2,2	6,1	6,3	4,8	3,5	5,1	8,7	5,5
Ensamstående med barn	0,0	3,4	3,7	2,2	0,0	0,0	21,4	9,9
Samboende utan barn	3,9	5,3	7,7	5,1	5,1	3,5	4,6	4,9
Samboende med barn	0,5	4,0	8,3	3,3	2,3	2,0	4,7	2,4
Födda i Sverige	1,5	4,6	3,2	3,0	2,8	3,5	4,6	3,5
Utrikes födda	8,1	8,4	16,5	11,3	10,4	6,1	18,4	12,9
Samtliga	2,2	5,3	7,0	4,4	3,6	3,8	7,6	4,7

Partipolitiska aktiviteter

Fråga: Har Du varit på något möte eller sammankomst med något politiskt parti (även politiskt ungdomsförbund eller kvinnoförbund) under de senaste 12 månaderna?

Andel som under senaste året varit på något partipolitiskt möte (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	6,8	6,3	6,6	7,3	6,8	6,3	6,7	7,1	6,6
25–44 år	5,1	6,1	2,4	5,0	5,1	4,6	5,7	5,6	5,2
45–64 år	8,4	5,5	10,5	8,6	8,0	5,5	5,6	9,7	7,1
65–84 år	7,7	6,7	3,3	3,4	7,0	7,1	5,4	2,9	5,3
Män	7,2	6,3	8,0	6,0	7,0	7,2	4,9	7,5	6,5
Kvinnor	6,6	5,8	3,5	6,1	6,2	3,9	6,5	5,2	5,5
Ensamboende	6,4	6,5	5,5	7,1	6,4	5,4	6,5	7,2	6,5
Ensamstående med barn	3,4	5,6	7,8	2,4	4,2	1,9	4,9	7,5	5,3
Samboende utan barn	8,5	5,4	6,6	5,8	7,6	6,8	4,4	4,9	5,7
Samboende med barn	5,7	6,3	3,8	5,6	5,7	4,6	6,3	5,9	5,7
Födda i Sverige	7,1	6,1	5,8	6,3	6,8	5,7	5,9	6,6	6,1
Utrikes födda	4,1	5,5	4,6	4,7	4,7	4,3	4,9	5,3	5,2
Samtliga	6,9	6,0	5,6	6,1	6,6	5,6	5,7	6,2	6,0

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	7,4	4,7	8,5	6,3	6,6	6,6	6,0	7,3
25–44 år	5,5	6,5	6,6	6,1	3,1	6,1	5,7	5,0
45–64 år	5,3	3,5	8,6	5,5	4,5	5,8	13,7	8,6
65–84 år	9,2	6,8	3,4	6,7	2,8	3,1	3,8	3,4
Män	8,1	4,8	7,2	6,3	3,8	3,3	8,5	6,0
Kvinnor	4,4	6,2	6,3	5,8	4,4	7,3	6,2	6,1
Ensamboende	6,0	7,3	6,0	6,5	5,7	5,0	10,7	7,1
Ensamstående med barn	2,9	3,4	13,1	5,6	0,0	0,0	5,1	2,4
Samboende utan barn	7,5	2,9	5,5	5,4	3,8	5,9	4,5	5,8
Samboende med barn	5,4	5,9	8,6	6,3	3,3	6,2	4,6	5,6
Födda i Sverige	6,4	5,7	7,0	6,1	4,5	5,2	8,5	6,3
Utrikes födda	5,5	4,7	6,0	5,5	0,0	7,0	3,1	4,7
Samtliga	6,3	5,5	6,7	6,0	4,1	5,4	7,3	6,1

Andelen som varit på något möte eller sammankomst med något politiskt parti under de senaste 12 månaderna kan tyckas vara låg. De mest aktiva finner man i den övre medelåldern (45–64 år). Materialet är för litet för att man skall kunna dra slutsatser på den regionala inkomstgrupperingsnivån.

Andel som är medlem i något politiskt parti (%)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	5,6	5,3	1,8	2,6	5,1	4,1	4,6	3,2	4,0
25–44 år	8,5	6,5	4,1	4,9	7,5	6,3	5,0	6,3	5,7
45–64 år	15,6	7,5	17,7	13,7	14,0	10,7	9,7	10,0	10,7
65–84 år	17,0	12,3	8,0	8,4	15,0	13,6	10,6	5,1	10,5
Män	13,6	8,2	10,1	8,8	12,0	8,4	7,5	9,7	8,6
Kvinnor	10,4	7,1	7,2	6,9	9,3	8,7	7,2	3,9	7,1
Ensamboende	8,9	7,6	6,6	6,6	8,3	6,5	7,8	6,5	7,2
Ensamstående med barn	7,3	8,0	7,8	2,4	7,0	6,7	7,3	5,8	6,7
Samboende utan barn	15,9	8,5	12,5	11,2	14,0	11,8	8,1	7,6	10,0
Samboende med barn	11,0	6,5	5,3	5,7	9,5	7,0	5,4	5,0	6,1
Födda i Sverige	12,4	8,2	9,6	8,6	11,2	9,0	8,1	7,2	8,6
Utrikes födda	6,8	4,5	3,0	2,7	5,3	4,5	2,9	4,8	3,9
Samtliga	12,0	7,6	8,5	7,9	10,6	8,6	7,3	6,5	7,8

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	6,1	5,8	4,4	5,3	2,1	2,1	2,9	2,6
25–44 år	6,6	5,8	7,6	6,5	5,4	3,7	5,9	4,9
45–64 år	8,6	7,3	5,9	7,5	12,8	9,7	15,9	13,7
65–84 år	16,3	12,2	6,7	12,3	9,0	7,7	1,8	8,4
Män	8,4	7,1	10,2	8,2	7,9	6,1	10,2	8,8
Kvinnor	8,9	7,7	3,5	7,1	8,4	5,7	4,1	6,9
Ensamboende	7,7	8,7	6,1	7,6	6,6	5,7	7,0	6,6
Ensamstående med barn	10,3	7,0	9,3	8,0	0,0	0,0	5,2	2,4
Samboende utan barn	10,4	6,6	7,2	8,5	13,2	8,4	7,2	11,2
Samboende med barn	7,4	6,2	5,9	6,5	4,6	2,1	7,5	5,7
Födda i Sverige	9,0	8,2	7,1	8,2	9,0	6,6	7,4	8,6
Utrikes födda	5,6	3,5	5,3	4,5	0,0	0,0	5,9	2,7
Samtliga	8,7	7,4	6,6	7,6	8,1	5,9	7,0	7,9

Ungefär en tiondel var medlem i något politiskt parti (även politiskt ungdomsförbund eller kvinnoförbund). De flesta medlemmarna återfanns bland 45–64-åringarna. Väldigt få i åldern 16–24 år var medlem i något politiskt parti, medlemsskapen var speciellt lågt i Malmö i denna åldersgrupp.

Andel som är aktiv i partiets verksamhet (%)

	Riket				Stockholmsregionen				
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	1,2	2,0	0,0	1,9	1,3	2,1	1,7	1,6	1,6
25-44 år	2,1	1,7	0,5	0,6	1,8	0,2	2,1	1,4	1,2
45-64 år	4,0	1,6	5,4	2,5	3,5	1,2	2,9	2,9	2,5
65-84 år	3,4	1,7	0,0	0,5	2,7	1,0	1,4	0,5	1,1
Män	2,9	2,0	2,6	1,7	2,6	1,5	2,1	2,5	2,0
Kvinnor	2,7	1,4	1,0	0,9	2,2	0,4	2,1	0,9	1,2
Ensamboende	2,0	1,8	1,3	1,7	1,9	1,4	1,8	1,9	1,7
Ensamstående med barn	1,3	0,0	7,8	0,0	1,4	0,0	2,6	0,0	1,5
Samboende utan barn	3,8	1,2	2,6	1,0	3,1	1,1	1,8	1,3	1,4
Samboende med barn	2,7	2,4	0,0	1,4	2,4	0,5	2,9	1,7	1,8
Födda i Sverige	2,9	1,9	2,1	1,4	2,6	1,0	2,3	2,1	1,8
Utrikes födda	1,5	0,9	0,0	0,6	1,1	0,9	1,1	0,3	0,7
Samtliga	2,8	1,7	1,8	1,3	2,4	1,0	2,1	1,6	1,6

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	2,7	1,8	1,5	2,0	2,1	2,1	2,9	1,9
25-44 år	0,3	2,9	1,5	1,7	0,0	1,0	1,0	0,6
45-64 år	1,5	2,1	1,6	1,6	0,8	0,0	5,0	2,5
65-84 år	1,6	1,9	0,9	1,7	0,0	1,3	0,0	0,5
Män	1,9	2,2	2,2	2,0	1,2	1,4	2,3	1,7
Kvinnor	0,7	2,5	0,7	1,4	0,0	0,6	1,7	0,9
Ensamboende	1,7	2,4	1,3	1,8	1,1	1,6	2,9	1,7
Ensamstående med barn	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Samboende utan barn	1,5	1,2	0,7	1,2	0,8	0,9	2,2	1,0
Samboende med barn	0,8	4,2	3,0	2,4	0,0	0,0	0,0	1,4
Födda i Sverige	1,3	2,5	2,0	1,9	0,7	1,1	2,2	1,4
Utrikes födda	1,4	1,5	0,0	0,9	0,0	0,0	1,4	0,6
Samtliga	1,3	2,4	1,4	1,7	0,6	1,0	2,0	1,3

För få observationer för att kunna dra några slutsatser.

Missnöje med egen bostad (skala från 1–10, där 1 anger ingen grad av missnöje och 10 mycket stort missnöje)

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,3	2,0	1,3	1,5	1,4	1,4	2,5	2,2	2,0
25–44 år	1,4	2,1	1,9	1,6	1,6	1,6	2,1	2,7	2,1
45–64 år	0,8	1,5	0,8	1,1	0,9	1,0	1,7	2,3	1,5
65–84 år	0,6	1,1	0,8	0,9	0,7	0,9	1,1	1,5	1,1
Män	1,0	1,6	1,3	1,2	1,1	1,2	1,8	2,2	1,6
Kvinnor	1,0	1,8	1,2	1,4	1,2	1,3	1,9	2,3	1,8
Ensamboende	1,1	1,8	1,4	1,4	1,3	1,4	1,8	2,3	1,8
Ensamstående med barn	2,0	2,6	1,5	1,2	2,0	1,6	2,6	3,8	2,6
Samboende utan barn	0,8	1,4	1,0	1,3	0,9	0,9	1,7	1,7	1,4
Samboende med barn	1,1	1,9	1,5	1,2	1,3	1,4	2,2	2,7	1,9
Födda i Sverige	1,0	1,6	1,2	1,3	1,1	1,2	1,8	2,1	1,6
Utrikes födda	1,4	2,2	1,8	1,5	1,7	1,5	2,1	2,8	2,2
Samtliga	1,0	1,7	1,3	1,3	1,2	1,3	1,9	2,3	1,7

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16–24 år	1,3	0,9	2,1	1,5	1,3	0,9	2,1	1,5
25–44 år	1,8	1,5	2,0	1,6	1,8	1,5	2,0	1,6
45–64 år	1,0	1,2	1,7	1,1	1,0	1,2	1,7	1,1
65–84 år	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9
Män	1,4	1,1	1,6	1,2	1,4	1,1	1,6	1,2
Kvinnor	1,2	1,3	1,8	1,4	1,2	1,3	1,8	1,4
Ensamboende	1,6	0,9	1,8	1,4	1,6	0,9	1,8	1,4
Ensamstående med barn	1,2	0,4	1,8	1,2	1,2	0,4	1,8	1,2
Samboende utan barn	1,3	1,5	1,4	1,3	1,3	1,5	1,4	1,3
Samboende med barn	1,0	1,5	1,8	1,2	1,0	1,5	1,8	1,2
Födda i Sverige	1,3	1,2	1,8	1,3	1,3	1,2	1,8	1,3
Utrikes födda	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5
Samtliga	1,3	1,2	1,7	1,3	1,3	1,2	1,7	1,3

Den högsta andelen som var missnöjd med sin bostad återfanns i Stockholmsområdet, både i förhållande till övriga riket samt övriga storstadsområden. De ensamstående med barn var den grupp som var mest missnöjd med bostaden och då framför allt boende i låginkomstområden.

Generellt sett var missnöjet med bostaden störst bland boende i låginkomstområden.

Missnöje med egna bostadsområdet

	Riket					Stockholmsregionen			
	Övriga Sverige	Stockholmsregionen	Malmöregionen	Göteborgsregionen	Hela landet	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	1,0	1,8	1,0	1,3	1,2	1,4	1,9	2,1	1,8
25-44 år	1,0	1,6	1,1	1,4	1,2	1,1	1,5	2,5	1,6
45-64 år	0,7	1,2	0,8	1,3	0,8	0,9	1,1	2,1	1,2
65-84 år	0,5	1,0	0,7	0,6	0,6	0,9	1,0	1,3	1,0
Män	0,8	1,3	0,9	1,1	0,9	1,1	1,3	2,0	1,3
Kvinnor	0,8	1,4	1,0	1,2	1,0	1,0	1,4	2,1	1,4
Ensamboende	0,8	1,4	1,0	1,1	1,0	1,2	1,2	2,1	1,4
Ensamstående med barn	1,2	2,0	0,5	1,6	1,4	0,5	2,0	3,5	2,0
Samboende utan barn	0,7	1,1	0,9	1,2	0,8	0,9	1,3	1,3	1,1
Samboende med barn	0,9	1,5	0,9	1,1	1,1	1,1	1,6	2,8	1,5
Födda i Sverige	0,8	1,3	0,9	1,2	0,9	1,0	1,3	1,9	1,3
Utrikes födda	1,1	1,8	1,1	1,2	1,3	1,3	1,4	2,5	1,8
Samtliga	0,8	1,4	0,9	1,2	1,0	1,0	1,3	2,1	1,4

	Göteborgsregionen				Malmöregionen			
	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa	Höginkomstområden	Medelinkomstområden	Låginkomstområden	Summa
16-24 år	1,2	1,0	1,8	1,3	1,2	1,0	1,8	1,3
25-44 år	1,0	1,6	2,0	1,4	1,0	1,6	2,0	1,4
45-64 år	1,0	1,4	1,7	1,3	1,0	1,4	1,7	1,3
65-84 år	0,4	0,7	0,6	0,6	0,4	0,7	0,6	0,6
Män	1,0	1,0	1,5	1,1	1,0	1,0	1,5	1,1
Kvinnor	0,9	1,5	1,6	1,2	0,9	1,5	1,6	1,2
Ensamboende	0,9	0,8	1,6	1,1	0,9	0,8	1,6	1,1
Ensamstående med barn	2,0	3,3	1,0	1,6	2,0	3,3	1,0	1,6
Samboende utan barn	0,9	1,4	1,5	1,2	0,9	1,4	1,5	1,2
Samboende med barn	1,0	1,6	1,8	1,1	1,0	1,6	1,8	1,1
Födda i Sverige	1,0	1,2	1,6	1,2	1,0	1,2	1,6	1,2
Utrikes födda	0,8	1,2	1,4	1,2	0,8	1,2	1,4	1,2
Samtliga	1,0	1,2	1,6	1,2	1,0	1,2	1,6	1,2

Samma grupper som var missnöjda med bostaden var också missnöjda med bostadsområdet, dvs de ensamstående med barn var en i förhållande till andra grupper missnöjd grupp. Missnöjet med bostadsområdet var störst bland boende i låginkomstområden.

Inventering av ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i bostadsområdet Holma i Malmö

Sammanfattning

Föreliggande utredning presenterar beräkningar av ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i bostadsområdet Holma i Malmö. Beloppen anger effekternas årliga värde i 1995 års pris- och lönenivå. Nedanstående tabell sammanfattar inventeringen. De angivna beloppen varierar i säkerhet. En del baseras på räkenskaper eller statistik, medan andra är erfarenhetsgrundade bedömningar och några är mycket grova och schablonmässiga uppskattningar.

Totalt summeras de gjorda beräkningarna till **27 miljoner kronor per år**. Denna summa anger storleksordningen på de samhällsekonomiska värden som de vidtagna åtgärderna har skapat i Holma. Konsekvenser på andra håll, t ex vad som hänt i andra bostadsområden i Malmö till följd av åtgärderna i Holma, ingår inte i beräkningen.

Tabell över ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i bostadsområdet Holma i Malmö:

	Mkr/år		Mkr/år
Minskning av stölder och skadegörelse	4,6	Värdet av självförvaltningen	1,2
För hushållen	0,5	Värdet av egna fritidsaktiviteter	1,0
För MKB	3,8	Minskade vårdkostnader	0,5
I skolan	0,1	Inom socialtjänsten	0,5
I områdets butiker	0,2	Inom socialtjänsten	0,5
I busstrafiken	0,0	Inom sjukvården	0,0
Sänkt vakansgrad och omflyttning	8,8	Minskade kostnader för polis- och rättsväsendet	0,9
Minskad vakansgrad	5,0	Polisen	0,3
Minskad omflyttning	3,8	Rättsväsendet	0,6
Minskade investeringar i MKB:s fastigheter	5,5	Värdet av ökat förvärvsarbete	4,2
Planerade investeringar	3,5	Förvärvsarbete i nuläget	1,2
Enligt statliga stimulanspaket	2,0	Minskad sjukfrånvaro	0,0

Inledning

1990-talets första hälft har präglats av konjunkturedgång, en kraftig ökning av arbetslösheten och nerdragningar inom offentliga sektorn. De negativa effekterna av denna utveckling har framförallt drabbat de resurssvaga grupperna i samhället. Miljonprogramsområdena i storstäderna har en proportionsvis stor andel av de boende som tillhör dessa grupper. De yttre förutsättningarna för ett gott liv i miljonprogramsområdena, som i många fall var dåliga redan vid ingången till 1990-talet, har därmed försämrats. Riskerna för förslumning och social oro har ökat. Bostadsområdet Holma i Malmö är ett sådant område. I Holma har emellertid hyresvärden MKB Fastighets AB, i samarbete med olika offentliga förvaltningar, lyckats åstadkomma en helt motsatt utveckling. Metoderna för detta har i all korthet varit fysisk förnyelse, imageförändring, decentraliserad förvaltning med ny organisationskultur, införande av självförvaltning och utveckling av sociala nätverk bland de boende. De vidtagna åtgärderna och deras resultat finns beskrivna i olika rapporter och återges inte närmare här.

Storstadskommittén inom Socialdepartementet har gett KERAB i uppdrag att göra en beräkning av olika ekonomiska effekter av de senaste årens utveckling i Holma. Följande förutsättningar har gällt för uppdraget.

- Utredningen begränsas till att beräkna ekonomiska konsekvenser av de olika insatser som gjorts i området av hyresvärden MKB, av de boende och av offentliga förvaltningar. Den tar inte upp kostnaderna för dessa åtgärder och syftar således inte till att göra en komplett lönsamhetsberäkning. Vidare avgränsas den till beräkningar som uppfyller följande två villkor, vilket innebär att den inte gör anspråk på att visa de totala ekonomiska effekterna för vare sig samhällsekonomin i dess helhet eller någon av dess olika sektorer.
- Det ska röra sig om direkta ekonomiska effekter i Holma, d v s förändringar av kostnader eller intäkter för någon intressent i området, exempelvis de boende, hyresvärden MKB, butikerna i området och de offentliga verksamheter som betjänar området. Konsekvenser på andra håll, t ex vad som hänt i andra bostadsområden i Malmö till följd av utvecklingen i Holma, bortses ifrån.
- Kostnads- eller intäktsförändringarna ska vara samhällsekonomiska vinster eller förluster, d v s tillskott eller bortfall av reala resurser. Förändringar som enbart är finansiella, t ex att hushållens försörjning betalas av AMS eller försäkringskassan i stället för av socialtjänsten, tas inte med.

- De ekonomiska förändringarna avser skillnader mellan "före" och "efter" införandet av självförvaltningen i MKB:s bostadsbestånd. Grunduppgifterna för de ekonomiska kalkylerna behöver inte nödvändigtvis knytas till speciella år, men i den mån det är praktiskt ska år 1992 representera "före" och år 1995 representera "efter".
- Inventeringen får inte fastna på detaljer eller på att det saknas räkenskaper eller statistik att utgå ifrån. Subjektiva bedömningar som grundas på egna erfarenheter duger som kalkylgrunder. Jämna hundratal tusen kronor räcker som avrundad uppskattning.
- Förändringarna ska redovisas som årskostnader i 1995 års penningvärde. Olikheter i penningvärdet neutraliseras genom omräkning med hjälp av konsumentprisindex. Investeringar och andra typer av engångsbelopp omräknas till årlig annuitet. Den reala kalkylräntan ska då vara 5 %.

MKB har deklarerat att företaget är berett att bistå på olika sätt om Storstadskommittén i ett efterföljande arbete skulle vilja tränga djupare in i vissa frågor och ta fram säkrare bedömningar, än vad som legat inom ramen för denna utredning.

KERAB har fått hjälp med inventeringen av följande uppgiftslämnare och vill på detta sätt framföra ett tack för deras arbetsinsatser.

- MKB, bostadsförvaltningen i Hyllieområdet, fastighetschef Göran Larsson och bostadskonsulent Tina Kjellsten. Dessa har i sin tur skaffat uppgifter från bl a medarbetare inom MKB, Länstrafiken, Konsum i Holma och olika befattningshavare inom Hyllie stadsdelsförvaltning. De har också haft egna kontakter med en del av nedanstående förvaltningar.
- Malmö stad, Hyllie stadsdelsförvaltning, individ- och familjeomsorgen, sektionschef Mats Dahlberg och socialsekreterare Peter Bodis.
- Malmö stad, Primärvården, avdelningschef Janet Andersson på vårdcentralen i Kroksbäck, samt distriktssköterska Eva Andersson på distriktssköterskemottagningen i Holma.
- Malmö stad, Stadskontoret, aktuarie Kennet Hvarvenius och planeringssekreterare Anders Ardmär.
- Polisområde Malmö, Limhamns polisdistrikt, polisinspektör Tommy Berggren.
- Åklagarmyndigheten i Malmö, bitr överåklagare Gunnar Adell, byrådirektör Margareta Liljemark och kansliåklagare Ulla Öhman.
- Försäkringsbolaget SKANDIA, Malmökontoret, skadeförklarare Rolf Håkansson och områdeschef Ulf Mohlin.

Resultatredovisning

Kostnadsminskningar på grund av minskning av stölder och skadegörelse

Minskning av stölder och skadegörelse som drabbar hushållen

0,5 Mkr/år

Försäkringsbolaget SKANDIA, som MKB samarbetar med för att kunna erbjuda hemförsäkringar med förmånliga premieavgifter, har undersökt om deras statistik kan användas för att få fram ett användbart skattningsunderlag för denna minskning, men har funnit att så inte är fallet. Som en helt egen bedömning antas då här att minskningen för hushållen uppgår till 0,5 Mkr per år. Det motsvarar i genomsnitt 300 kr per familj och år. Uppskattningen grundas på den allmänna positiva utvecklingen i området när det gäller stölder och skadegörelse och på att området totalt inrymmer drygt 1.600 familjer. SKANDIA anser att denna bedömning sannolikt inte innebär en överskattning. Man har en egen allmän uppfattning att en positiv förändring inträffat och vet att skadeersättningen per inbrott/stöld i genomsnitt uppgår till 13–14 tkr per tillfälle när de stora skadorna, över 50 tkr, är borträknade.

Minskning av stölder och skadegörelse som drabbar MKB

3,8 Mkr/år

MKB anger att bolagets kostnader för vandalisering i området har sjunkit från tidigare 4 Mkr till nu 0,2 Mkr per år

Minskning av stölder och skadegörelse i skolan

Stadsdelsförvaltningen Hyllies områdesansvarige för skolan har uppgett att vandaliseringskostnaderna i Holmaskolan gått ner till ungefär 25 % av vad de var tidigare, då de uppgick till ett par hundra tusen kronor per år. Försiktigt räknat innebär detta en sänkning på minst etthundra tusen kronor per år.

Minskning av stölder och skadegörelse i områdets butiker

0,1 Mkr/år

Konsumbutiken i Holma är områdets största butik. Dessutom finns en liten ICA-butik och en liten torghandelsbutik. Den positiva utvecklingen i området har inneburit att Konsumbutikens omsättning dubblerats. Butikens föreståndare har angett att snatterikostnaderna är ungefär oförändrade, vilket innebär en halvering i relation till om-sättningen, medan skadegörelsen minskat från ett- à två hundratusen

kronor tidigare till nästan ingenting nu. Uppskattningsvis innebär detta en sänkning på cirka tvåhundra tusen kronor per år för de tre butikerna tillsammans.

Minskning av stölder och skadegörelse i busstrafiken

0,0 Mkr/år

Länstrafiken, som även ansvarar för lokaltrafiken, anger att man inte har några påtagliga vandaliseringskostnader i bussarna eller på buss-hållplatserna som kan hänföras till Holma och att man inte heller haft det tidigare.

Resultatförstärkning för MKB på grund av sänkt vakansgrad och omflyttning i bostadsbeståndet

Intäktsökningar på grund av minskad vakansgrad 5,0 Mkr/år

MKB har 1.038 lägenheter i Holma. Förvaltningsområdet Hyllie omfattar också 850 lägenheter i Kroksbäck. Av de drygt 1.000 lägenheterna i Holma är genomsnittligt ett femtiotal outhyrda numera. Lägre vakansgrad har det visat sig vara svårt att åstadkomma trots områdets vunna popularitet. Tidigare hade man drygt ett hundratal fler tomma lägenheter i genomsnitt. Hyresintäkten per år är i genomsnitt 45 tusen kronor för varje lägenhet. Det innebär att hyresintäkterna ökat med cirka 5 Mkr per år.

Kostnadsminskningar på grund av minskad omflyttning

3,8 Mkr/år

Varje byte av hyresgäst i en lägenhet kostar hyresvärden ungefär 25 tusen kronor i reparationer och förlorade hyresintäkter under 1–2 månader. MKB uppger att omflyttningen har minskat med cirka 150 hyresgästbyten per år. Det innebär att omflyttningen nu kostar företaget ungefär 3,8 Mkr mindre per år än tidigare.

Minskade investeringar i MKB:s fastigheter

Minskning av planerade investeringar

3,5 Mkr/år

I samband med planeringen av den förnyelse som genomförts i Holma räknade företaget med att göra investeringar för 150 Mkr. Genom att man sedan planerade investeringarna i samråd med de boende kunde de begränsas till ungefär 100 Mkr. Investeringskostnader på cirka 50 Mkr sparades därmed in. Avskrivningstiden för dessa kan beräknas till 25 år. Omräknat till årlig annuitet med en real kalkylränta på 5 % uppgår investeringsbesparingarna till drygt 3,5 Mkr.

Minskning av investeringar till följd av statliga stimulanspaket

2,0 Mkr/år

För att stimulera sysselsättningen och för att tillgodose angelägna underhållsbehov gör staten då och då särskilda satsningar på förnyelse av bostadsbeståndet, t ex ROT-bidrag. Sådana stödinsatser riktas främst till de mest behövande och nedslitna områdena. Genom att Holma inte längre är ett sådant område uppskattar MKB att detta minskar denna typ av investeringar med i genomsnitt ett par Mkr per år. Bedömningen kan ställas i relation till det nuvarande bokförda värdet av MKB:s fastigheter i området, som är 140 Mkr.

Värdet av självförvaltningen

1,2 Mkr/år

MKB:s belöning till de boende för självförvaltningen är dels hyresreduktion, dels öronmärkta investeringsmedel. Hyresreduktionen uppgår till 0,9 Mkr och investeringsmedlen till 0,3 Mkr per år, sammanlagt 1,2 Mkr. Det beloppet inräknas i denna sammanställning. Det verkliga värdet av självförvaltningen är säkerligen betydligt större. Bl a kan de ovanstående kalkylposterna räknas dit.

Värdet av de boendes egna fritidsaktiviteter

1,0 Mkr/år

Genom införandet av självförvaltningen och drivandet av nätverksprocesser bland de boende har MKB stimulerat till fritidsaktiviteter av skilda slag som drivs självständigt av de boende. Trädgårdsföreningen Krattan, de idéella arbetsinsatserna i Kvinnokaféet och PRO:s kaféverksamhet i seniorbostadshuset Nejlikan är sådana exempel. MKB uppskattar att drivandet av dessa verksamheter med anställd personal skulle kräva minst 2 årsarbetare. Personal- och kringkostnaderna för varje sådan anställd kan grovt uppskattas till 0,5 Mkr per år. Värdet av de boendes egna fritidsaktiviteter kan med detta synsätt beräknas till minst 1,0 Mkr per år.

MINSKADE VÅRDKOSTNADER

Minskade stöd- och behandlingsinsatser inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg

0,5 Mkr/år

Självförvaltningen och de sociala nätverken tjänar som rehabilitering för många av deltagarna. Parallellt i tiden med MKB:s införande av dessa aktiviteter har individ- och familjeomsorgen inom kommunens socialtjänst, numera Hyllie stadsdelsförvaltning, bedrivit Holmaprojektet, 1992–94, och därefter Ronjaprojektet. Holmaprojektet genomfördes i samarbete med arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Ronjaprojektet bedrivs i samarbete med Försäkringskassan,

AMI och Psykiatrin. Ett viktigt syfte med projekten har varit att hjälpa människor att aktivera sig och att komma ur ett beroende av socialbidrag. Individ- och familjeomsorgen har också ett öppenvårdscentrum i området som stödjer missbrukare. MKB:s och socialtjänstens aktiviteter är samordnade sinsemellan. I den mån aktiviteterna medför att människor gör sig fria från eller slipper få behov av aktiva stöd- och behandlingsinsatser lediggörs resurser inom främst socialtjänsten.

Öppenvårdscentrum uppfattar inte att någon enda person kan anses ha tagit sig ur ett sådant beroende till följd av de sociala framstegen i området. Från MKB:s sida anser man dock att det är helt klart att självförvaltningen och nätverken gett många människor en positiv personlig utveckling. Detta har en förebyggande effekt. Hade Holma följt trenderna på andra håll hade ett antal personer hamnat i ett beroende som de nu har sluppit. I brist på underlag uppskattas här att det sammanlagda nuvärdet av denna förebyggande effekt uppgår till 0,5 Mkr per år.

Minskad sjukvård

0,0 Mkr/år

Primärvården uppfattar inte att det är någon skillnad mellan hur det var tidigare och hur det är nu när det gäller Holmabornas behov av sjukvård.

Minskade kostnader för polis- och rättsväsendet

Minskade kostnader för polisen

0,3 Mkr/år

Limhamns polisdistrikt uppger att brottsanmälningarna från Holma har halverats, från cirka 400 år 1992 till cirka 200 år 1995. Holma utgör cirka 5 % av hela polisdistriktet. Distriktets personalstyrka uppgår till 29 årsarbetare och dess driftsbudget är ungefär 11 mkr per år exkl bilkostnaderna. En halvering av brottsanmälningarna från Holma kan därmed uppskattas frigöra 0,7 årsarbetare och 0,3 Mkr per år inkl bilkostnader för andra arbetsuppgifter inom polisdistriktet.

Minskade kostnader för åklagarväsende, domstolar, rättshjälp och kriminalvård

0,6 Mkr/år

Polisen har uppgett att drygt 20 % av brottsanmälningarna kan beräknas gå vidare till åklagare. Minskningen av brottsanmälningarna till polisen kan därmed antas ha medfört att de inkomna anmälningarna till åklagarväsendet minskat med 40–50 st per år. Hur stor andel av Åklagarmyndighetens i Malmö totala arbetsvolym detta motsvarar

låter sig inte bedömas så lätt pga att myndigheten inte använder verksamhetsmättet anmälningar. I stället redovisar man ärenden/mål resp diarieförda personer. 1995 hade myndigheten 12.661 nya ärenden/mål och 14.761 nya diarieförda personer. Som en grov bedömning, grundad på äldre undersökningar, kan myndigheten dock ange att hälften av målen endast innehåller en anmälan och den andra hälften flera anmälningar. Hur många anmälningar per mål som gäller för den sista hälften har man dock ingen uppfattning om annat än att snittet ligger en bra bit över 2. Här konstateras att om snittet för den sista hälften är 3 så blir snittet för samtliga mål 2 anmälningar. Åklagarmyndighetens kostnader 1995 var 30,4 Mkr. 2 anmälningar i snitt per mål skulle innebära 25.000 anmälningar under 1995 och en genomsnittskostnad per anmälning på 1.200 kronor. 3 anmälningar i snitt per mål skulle innebära 38.000 anmälningar under 1995 och en genomsnittskostnad per anmälning på 800 kronor. Det kan vara rimligt att anta en genomsnittskostnad per anmälning på 1.000 kr. Minskningen av anmälningar från Holma skulle därmed ha frigjort resurser om 40–50 tusen kronor för andra arbetsuppgifter inom Åklagarmyndigheten.

Brottsminskningen får också effekter på övriga delar av rättsväsendet, dvs domstolsväsendet, rättshjälpen och kriminalvården. Utgiftsvolymen för de sistnämnda verksamheterna i statsbudgeten är tillsammans ungefär 12 gånger så stora som åklagarväsendets. De sammanlagda effekterna för åklagarväsendet, domstolarna, rättshjälpen och kriminalvården av brottsminskningen i Holma kan därmed beräknas uppgå till 0,6 Mkr.

Värdet av ökat förvärvsarbete

Ökat antal förvärvsarbetande i nuläget

1,2 Mkr/år

I resonemanget ovan om minskade stöd- och behandlingsinsatser inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg redovisas hur MKB:s införande av självförvaltning och igångsättning av nätverksprocesser, tillsammans med socialtjänstens och andra myndigheters arbete för att aktivera Holmaborna, har gett många människor en positiv personlig utveckling. Cirka 350 personer har deltagit i självförvaltningen under 1994–95 och ungefär 250 personer har besökt nätverken. För många har detta varit det första steget mot att våga träffa andra människor. Osäkerhet, passivitet och beroende har bytts mot aktivitet och självförtroende. Ett trettiotal personer har påbörjat olika former av reguljär utbildning, t ex inom komvux, och ett tiotal av dessa har också genomgått kortare resursledarutbildningar. Utifrån

den kännedom MKB har om de boende bedöms att 4 personer som deltagit i självförvaltningen eller nätverken har skaffat sig fasta anställningar och att drygt 20 personer tagit sig in på arbetsmarknaden i form av olika tillfälliga anställningar. En del av dem skulle sannolikt klarat detta ändå, men det förefaller inte orimligt att här anta att för hälften av dem beror övergången till förvärvsarbete på utvecklingen i bostadsområdet. Säg att de tillfälliga anställningarna motsvarar halvtid. Då kan 7 årsarbeten hänföras till den nämnda utvecklingen. Antag vidare att lönen och arbetsgivareavgifterna per årsarbetare uppgick till i genomsnitt 175 tusen kronor, vilket motsvarar en månadslön på 11 tusen kronor. Värdet av det skapade förvärvsarbetet kan då beräknas till 1,2 Mkr per år.

Ökat antal förvärvsarbetande på sikt 3,0 Mkr/år

Självkänsla och framtidstro är viktiga förutsättningar för att fler Holmabor ska komma in på arbetsmarknaden när konjunkturen blir gynnsammare. En sådan personlig utveckling har som framgång ovan ett stort antal människor genomgått. Antag att 30 fler Holmabor har förvärvsarbete om tre år än vad som skulle varit fallet om utvecklingen i Holma efter 1992 och fram till nu inte inträffat. Antag att detta motsvarar 20 årsarbeten med samma lönenivå som den ovan angivna. Värdet av förvärvsarbetet om 3 år, 175 tusen kronor per årsarbete, omräknat till nuvärde med 5 % real kalkylränta, är drygt 150 tusen kronor. För 20 årsarbeten blir detta ett nuvärde på 3,0 Mkr.

Minskad sjukfrånvaro 0,0 Mkr/år

Sjukfrånvaro innebär minskat förvärvsarbete och därmed också minskat värde av sådant arbete. Under perioden 1991–94 har sjukfrånvaron minskat med 18 % i Holma mot bara 8 % i Malmö som helhet. Det finns dock inte något vägande skäl för att anta att den minskade sjukfrånvaron är en effekt av självförvaltningen och nätverksprocesserna. Den beror snarare på att förvärvsintensiteten sjunkit snabbare i Holma under samma tid än i Malmö som helhet. I Holma sjönk den från 58 % till 38 % och i Malmö som helhet från 75 % till 62 %. Det blev helt enkelt relativt sett färre förvärvsarbetande personer i Holma som kunde vara sjuka. Här antas således att sjukfrånvaron inte påverkats.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

---

1. Den nya gymnasieskolan – hur går det? U.
2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
3. Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
8. Batterierna – en laddad fråga. M.
9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
10. Forskning för vår vardag. C.
11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
14. Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
17. Bättre trafik med väginformatik. K.
18. Totalförsvarspflichtiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
22. Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
25. Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. Ku.
26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
29. Forskning och Pengar. U.
30. Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.
32. Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. SB.
33. Banverkets myndighetsroll m.m. K.
34. Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. A.
35. Kriminalunderrättelsesregister DNA-register. Ju.
36. Högskola i Malmö. U.
37. Sveriges medverkan i FN:s familjeår. S.
38. Nationalstadsparker. M.
39. Rapport från klimatdelegationen 1995. Klimatrelaterad forskning. M.
40. Elektronisk dokumenthantering. Ju.
41. Statens maritima verksamhet. Fö.
42. Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. UD.
43. Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. UD.
44. Översyn av skatteflyktslagen. Reformerat förhandsbesked. Fi.
45. Presumptionsregeln i expropriationslagen. Ju.
46. Enskilda vägar. K.
47. Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelser för individ och lokalsamhälle. U.
48. Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. N.
49. Regler för handel med el. N.
50. Förbud mot vapen på allmän plats m.m. Ju.
51. Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. A.
52. Precisering av handelsändamålet i detaljplan. M.
53. Kalkning av sjöar och vattendrag. M.
54. Kooperativa möjligheter i storstadsområden. S.
55. Sverige, framtiden och mångfalden. A.
55. På väg mot egenföretagande. A.
55. Vägar in i Sverige. A.
56. Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. A.
57. Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. Fi.
58. Finansieringen av det civila försvaret. Fö.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

---

59. Europapolitikens kunskapsgrund.
En principdiskussion utifrån
EU 96-kommitténs erfarenheter. UD.
  60. Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och
utvidgningens effekter på den gemensamma
jordbrukspolitiken. UD.
  61. Olika länder – olika takt. Om flexibel integration
och förhållandet mellan stora och små stater i EU.
UD.
  62. EU, konsumenterna och maten
– Förväntningar och verklighet. Jo.
  63. Medicinska undersökningar i arbetslivet. A.
  64. Försäkringskassan Sverige – Översyn av
socialförsäkringens administration. S.
  65. Administrationen av EU:s jordbrukspolitik
i Sverige. Jo.
  66. Utvärderat personval. Ju.
  67. Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader.
Fi.
  68. Några folkbokföringsfrågor. Fi.
  69. Kompetens och kapital + bilaga. N.
  70. Samverkan mellan högskolan och näringslivet. N.
  71. Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer
och landsbygd. In.
  72. Rättspsykiatriskt forskningsregister. S.
  73. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 1 – En granskning. M.
  73. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 1 – An Assessment. M.
  74. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 2 – Faktaredogörelser. M.
  74. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 2 – Descriptions. M.
  75. Värden i folkhögskolevärlden. U.
  76. EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer,
formalia. Sammanfattning av ett seminarium i
april 1996. UD.
  77. Utländska försäkringsgivare med verksamhet i
Sverige. Fi.
  78. Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning
och finansiering. N.
  79. Översyn av revisionsreglerna. Fi.
  80. Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. Ku.
  81. Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. Fi.
  82. En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens
tillsynsmyndigheter. K.
  83. Allmänt pensionssparande. S.
  84. Ekobrottsforskning. Ju.
  85. Egon Jönsson – en kartläggning av lokala sam-
verkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. S.
  86. Utvecklad samordning inom det civila försvaret
och freds räddningstjänsten. Kartläggning,
överbäganden och förslag. Fö.
  87. Tredimensionell fastighetsindelning. Ju.
  88. Kameraövervakning. Ju.
  89. Samverkan mellan högskolan och de små och
medelstora företagen. N.
  90. Sammanhållet studiestöd. U.
  91. Den privata vårdens omfattning och framtida
ersättningsformer – En översyn av de nationella
taxorna för läkare och sjukgymnaster. S.
  92. IT i miljöarbetet. M.
  93. Ny yrkestrafiklagstiftning. K.
  94. Nationell teledresskatalog. K.
  95. Botniabanan. K.
  96. Strukturförändring och besparing.
En uppföljning av genomförda förändringar
inom försvarsmaktens ledningsorganisation. Fö.
  97. Effektivare försvarsfastigheter!
Utvärdering av en reform. Fö.
  98. Vem styr försvaret? Utvärdering av
effekterna av LEMO-reformen. Fö.
  99. Avveckling med inlärnin. Erfarenheter från
LEMO-reformens avveckling av personal. Fö.
  100. Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer
och bilagor. Fi.
  101. Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMS
yttrande över SKBs FUD-Program 95. M.
  102. TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. U.
  103. Miljöbalken. En skärpt och samordnad
miljölagstiftning för en hållbar utveckling.
Del 1 och 2. M.
  104. Konsumentskydd på elmarknaden. C.
  105. Att främja donationer till universitet
och högskolor. U.
  106. EU och Sverige – från Kiruna till Malmö.
Sammanfattning av fyra regionala möten
1995-96. UD.
  107. Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter,
problem. Sammanfattning av ett seminarium i
november 1995. UD.
  108. Konsumenterna och miljön. C.
  109. Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande
från Utredningen om universitetsfastigheter m.m.
angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av
vissa högskolefastigheter. Fi.
  110. Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden
inom kulturområdet. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

---

111. Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. C
  112. Integrering av miljöhänsyn inom den statliga förvaltningen. M.
  113. En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. S.
  114. En körkortsreform. K.
  115. Barnkonventionen och utlänningslagen. S.
  116. Artikel 6 i Europakonventionen och skatteutredningen. Fi.
  117. Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. Fi.
  118. Station Stockholm Nord. K.
  119. Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. Fi.
  120. Högskolan i Malmö – Slutbetänkande. U.
  121. Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. K.
  122. Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande. U.
  123. Iakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. Fö.
  124. Miljö för en hållbar hälsoutveckling. Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. S. Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. S. Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. S. Environment for Sustainable Health Development – an Action Plan for Sweden. S.
  125. Droger i trafiken. Ju.
  126. Doping i folkhälsoperspektiv. Del A och Del B. S.
  127. Folkbildningens institutioner. U.
  128. Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. Ku.
  129. Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. In.
  130. De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Hultdt, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  131. Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  132. Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  133. Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. S.
  134. Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. S.
  135. Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi. Kunskapsläge och behov av framtida FoU. S.
  136. Effekter av EU:s jordbrukspolitik. Jo.
  137. Kommunalförbund och gemensam nämnd – två former för kommunal samverkan. In.
  138. Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. S.
  139. Skatt på avfall. Fi.
  140. KO:s biträde åt enskilda. In.
  141. Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. S.
  142. Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. K.
  143. Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. U.
  144. Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. N.
  145. Arbetstid längd, förläggning och inflytande + bilagedel. A.
  146. Att återerövra vardagen. S.
  147. Övergångsbestämmelser till miljöbalken. M.
  148. Översyn av förvärvslagen och hyreslagen Borgen och pant. Ju.
  149. Elberedskapen. Författningsfrågor. N.
  150. En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring. A.
  151. Bidrag genom arbete – En antologi. S.
  152. Gruvorna och framtiden. N.
  153. Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. M.
  154. Tre rapporter om studiecirklar. U.
  155. Omtankar om vattendrag ett nytt angreppssätt. M.
  156. Bostadspolitik 2000 – från produktions- till boendepolitik + Särtryck + Bilaga. In.
  157. Översyn av redovisningslagstiftningen. Ju.
  158. Sverige och EMU. Fi.
  159. Folkbildningen – en utvärdering. U.
  160. Bouppteckningar och arvsskatt. Ju.
  161. Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre. S.
  162. På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur + bilaga. In.
  163. Behov och resurser i vården – en analys. S.
  164. Livslångt lärande i arbetslivet – steg på vägen mot ett kunskapsamhälle. Ett diskussionsunderlag. U.
  165. Ny kurs i trafikpolitiken. Delbetänkande om beskattning av vägtrafiken. K.
  166. Lärare för högskola i utveckling. U.
  167. Gymnasieutbildning för vissa ungdomar med funktionshinder. U.
  168. Översyn av PBL och va-lagen. In.
  169. Förnyelsen av kommuner och landsting. In.
  169. Kommunala förnyelseproblem. En statsvetenskaplig betraktelse. Bilaga I. In.
  169. Kommunerna och den statliga styrningen. Bilaga II. In.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

---

169. Budgetpolitik. En studie av behovsbudgetering i två decentraliserade organisationer. Bilaga III. In.
169. Konkurrensutsättning inom äldreomsorgen i Stockholms stad. Politisk-demokratiska aspekter. Bilaga IV. In.
169. Förändringsmodeller och förändringsprocesser i kommuner och landsting. Några empiriska studier. Bilaga V. In.
170. Fritidsbåten och samhället. K.
171. Konsekvenserna för CAP av WTO-åtgärderna och en östutvidgning. Jo.
172. Licensavgift – en principskiss. Ju.
173. När makten gör fel. Den offentliga tjänstemannens ställning och ansvar. Fi.
174. Handikappinstitutet – för bra hjälpmedel och ökad livskvalitet. S.
175. Styrning och samverkan. S.
176. Den lokala radion. Ku.
177. Egenmakt – att återerövra vardagen. S.

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Högskola i Malmö. [36]
Cirkelsamhället. Studiecirklares betydelser för individ och lokalsamhälle. [47]
Värden i folkhögskolevärlden. [75]
Sammanhållet studiestöd. [90]
TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. [102]
Att främja donationer till universitet och högskolor. [105]
Högskolan i Malmö – Slutbetänkande. [120]
Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkskretsar och hantverksutövande. [122]
Folkbildningens institutioner. [127]
Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. [143]
Tre rapporter om studiecirklar. [154]
Folkbildningen – en utvärdering. [159]
Livslångt lärande i arbetslivet – steg på vägen mot ett kunskapssamhälle. Ett diskussionsunderlag. [164]
Lärare för högskola i utveckling. [166]
Gymnasieutbildning för vissa ungdomar med funktionshinder. [167]

Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]
EU, konsumenterna och maten – Förväntningar och verklighet. [62]
Administrationn av EU:s jordbrukspolitik i Sverige. [65]
Effekter av EU:s jordbrukspolitik. [136]
Konsekvenserna för CAP av WTO-åtgärderna och en östutvidgning. [171]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. [34]
Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. [51]
Sverige, framtiden och mångfalden. [55]
På väg mot egenföretagande. [55]
Vägar in i Sverige. [55]
Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. [56]
Medicinska undersökningar i arbetslivet. [63]
Arbetstid
längd, förläggning och inflytande + bilagedel. [145]
En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring. [150]

Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. [25]
Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. [80]

Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden inom kulturområdet. [110]
Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortamn. [128]
Den lokala radion. [176]

Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]
Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. [48]
Regler för handel med el. [49]
Kompetens och kapital + bilaga. [69]
Samverkan mellan högskolan och näringslivet. [70]
Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning och finansiering. [78]
Samverkan mellan högskolan och de små och medelstora företagen. [89]

Närings- och handelsdepartementet

Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. [144]
Elberedskapen. Författningsfrågor. [149]
Gruvorna och framtiden. [152]

Civildepartementet

Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]
Forskning för vår vardag. [10]
Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. [31]
Konsumentskydd på elmarknaden. [104]
Konsumenterna och miljön. [108]
Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. [111]

Inrikesdepartementet

Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer och landsbygd. [71]
Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. [129]
Kommunalförbund och gemensam nämnd – två former för kommunal samverkan. [137]
KO:s biträde åt enskilda. [140]
Bostadspolitik 2000 – från produktions- till boendepolitik + Särtryck + Bilaga [156]
På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur + bilagor. [162]
Översyn av PBL och va-lagen. [168]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Allmänt pensionssparande. [83]
Egon Jönsson – en kartläggning av lokala samverkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. [85]
Den privata vårdens omfattning och framtida ersättningsformer – En översyn av de nationella taxorna för läkare och sjukgymnaster. [91]
En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. [113]
Barnkonventionen och utlänningslagen. [115]
Miljö för en hållbar hälsoutveckling.
Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. [124]
Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. [124]
Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. [124]
Environment for Sustainable Health Development – an Action Plan for Sweden. [124]
Doping i folkhälsoperspektiv. Del A och Del B. [126]
Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. [133]
Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. [134]
Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi.
Kunskapsläge och behov av framtida FoU. [135]
Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. [138]
Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. [141]
Att återerövra vardagen. [146]
Bidrag genom arbete – En antologi. [151]
Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre. [161]
Behov och resurser i vården – en analys. [163]
Handikappinstitutet – för bra hjälpmedel och ökad livskvalitet. [174]
Styrning och samverkan. [175]
Egenmakt – att återerövra vardagen. [177]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]
Bättre trafik med väginformatik. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]
Banverkets myndighetsroll m.m. [33]
Enskilda vägar. [46]
En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens tillsynsmyndigheter. [82]
Ny yrkestrafiklagstiftning. [93]
Nationell teledresskatalog. [94]
Botniabanan. [95]
En körkortsreform [114]
Station Stockholm Nord. [118]
Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. [121]
Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. [142]
Ny kurs i trafikpolitiken. Delbetänkande om beskattning av vägtrafiken. [165]

Fritidsbåten och samhället. [170]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. [12]
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]
Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]
Översyn av skatteflyktslagen.
Reformerat förhandsbesked. [44]
Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. [57]
Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader. [67]
Några folkbokföringsfrågor. [68]
Utländska försäkringsgivare med verksamhet i Sverige. [77]
Översyn av revisionsreglerna. [79]
Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. [81]
Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer och bilagor. [100]
Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande från Utredningen om universitetsfastigheter m.m. angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av vissa högskolefastigheter. [109]
Artikel 6 i Europakonventionen och skatteutredningen. [116]
Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. [117]
Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. [119]
Skatt på avfall. [139]
Sverige och EMU. [158]
När makten gör fel. Den offentliga tjänstemannens ställning och ansvar. [173]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]
Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]
Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]
Forskning och Pengar. [29]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. [32]

Justitiedepartementet

Kriminalunderrättelseregister
DNA-register. [35]
Elektronisk dokumenthantering. [40]
Presumptionsregeln i expropriationslagen. [45]
Förbud mot vapen på allmän plats m.m. [50]
Utvärderat personval. [66]
Ekobrottsforskning. [84]
Tredimensionell fastighetsindelning. [87]
Kameraövervakning. [88]
Droger i trafiken. [125]
Översyn av förvärvslagen och hyreslagen
Borgen och pant. [148]
Översyn av redovisningslagstiftningen. [157]
Bouppteckningar och arvsskatt. [160]
Licensavgift – en principskiss. [172]

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]
Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. [42]
Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. [43]
Europapolitikens kunskapsgrund.
En principdiskussion utifrån
EU 96-kommitténs erfarenheter. [59]
Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och utvidgningens effekter på den gemensamma jordbrukspolitiken. [60]

Olika länder – olika takt. Om flexibel integration och förhållandet mellan stora och små stater i EU. [61]

EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer, formalia. Sammanfattning av ett seminarium i april 1996. [76]

EU och Sverige – från Kiruna till Malmö. Sammanfattning av fyra regionala möten 1995-96. [106]

Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter, problem. Sammanfattning av ett seminarium i november 1995. [107]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspflichtiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]

Statens maritima verksamhet. [41]

Finansieringen av det civila försvaret. [58]

Utvecklad samordning inom det civila försvaret och fredsräddningstjänsten. Kartläggning, överväganden och förslag. [86]

Strukturförändring och besparing.

En uppföljning av genomförda förändringar inom försvarsmaktens ledningsorganisation. [96]

Effektivare försvarsfastigheter!

Utvärdering av en reform. [97]

Vem styr försvaret? Utvärdering av effekterna av LEMO-reformen. [98]

Avveckling med inläring. Erfarenheter från LEMO-reformens avveckling av personal. [99]

lakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. [123]

De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Huldt, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [130]

Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [131]

Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [132]

Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [132]

Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [132]

Socialdepartementet

Sveriges medverkan i FN:s familjeår. [37]

Kooperativa möjligheter i storstadsområden. [54]

Försäkringskassan Sverige – Översyn av socialförsäkringens administration. [64]

Rättspsykiatriskt forskningsregister. [72]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

- Förnyelsen av kommuner och landsting. [169]
Kommunala förnyelseproblem.
En statsvetenskaplig betraktelse. Bilaga I. [169]
Kommunerna och den statliga styrningen.
Bilaga II. [169]
Budgetpolitik. En studie av behovsbudgetering i två decentraliserade organisationer. Bilaga III. [169]
Konkurrensetsättning inom äldreomsorgen i Stockholms stad. Politisk-demokratiska aspekter. Bilaga IV. [169]
Förändringsmodeller och förändringsprocesser i kommuner och landsting. Några empiriska studier. Bilaga V. [169]

Miljödepartementet

- Batterierna - en laddad fråga. [8]
Nationalstadsparker. [38]
Rapport från klimatdelegationen 1995.
Klimatrelaterad forskning. [39]
Precisering av handelsändamålet i detaljplan. [52]
Kalkning av sjöar och vattendrag [53]
Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 1 - En granskning. [73]
Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 1 - An Assessment. [73]
Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.
Volym 2 - Faktaredogörelser. [74]
Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 2 - Descriptions. [74]
IT i miljöarbetet. [92]
Kärnavfall - teknik och platsval. KASAMs yttrande över SKBs FUD-Program 95. [101]
Miljöbalken. En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling.
Del 1 och 2. [103]
Integrering av miljöhänsyn inom den statliga förvaltningen. [112]
Övergångsbestämmelser till miljöbalken. [147]
Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. [153]
Omtankar om vattendrag ett nytt angreppssätt. [155]
-

